

Ministerie van Economische Zaken

Rijksbegroting 2017
XIII Economische Zaken en
F Diergezondheidsfonds

Vergaderjaar 2016–2017

34 550 XIII

Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Economische Zaken (XIII) en het Diergezondheidsfonds (F) voor het jaar 2017

Nr. 1

VOORSTEL VAN WET

20 september 2016

Wij Willem-Alexander, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, enz. enz. enz.

Allen, die deze zullen zien of horen lezen, saluut! doen te weten:

Alzo Wij in overweging genomen hebben, dat ingevolge artikel 105 van de Grondwet de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Rijk bij de wet moet worden vastgesteld en dat in artikel 1 van de Comptabiliteitswet 2001 wordt bepaald welke begrotingen tot die van het Rijk behoren;

Zo is het, dat Wij, de Afdeling advisering van de Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1

De bij deze wet behorende departementale begrotingsstaat voor het jaar 2017 wordt vastgesteld.

Artikel 2

De bij deze wet behorende begrotingsstaat inzake agentschappen voor het jaar 2017 wordt vastgesteld.

Artikel 3

De bij deze wet behorende begrotingsstaat inzake het Diergezondheidsfonds voor het jaar 2017 wordt vastgesteld.

Artikel 4

De vaststelling van de begrotingsstaten geschiedt in duizenden euro's.

Artikel 5

Deze wet treedt in werking met ingang van 1 januari van het onderhavige begrotingsjaar. Indien het Staatsblad waarin deze wet wordt geplaatst, wordt uitgegeven op of na deze datum van 1 januari, treedt zij in werking met ingang van de dag na de datum van uitgifte van dat Staatsblad en werkt zij terug tot en met 1 januari.

Lasten en bevelen dat deze in het Staatsblad zal worden geplaatst en dat alle ministeries, autoriteiten, colleges en ambtenaren die zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven

De Minister van Economische Zaken,

Vastgestelde departementale begrotingsstaten van het Ministerie van Economische Zaken (XIII) voor het jaar 2017

(Bedragen x € 1.000)

Art.nr.	Omschrijving	Oorspronkelijk vastgestelde begroting		
		Verplichtingen	Uitgaven	Ontvangsten
	Totaal	18.156.357	4.943.574	3.770.862
	Beleidsartikelen			
1	Goed functionerende economie en markten	188.943	185.726	30.900
2	Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen	2.357.764	829.851	114.332
3	Toekomstfonds	94.489	145.118	36.388
4	Een doelmatige en duurzame energievoorziening	13.472.436	1.902.455	3.426.661
5	Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen	77.600	77.600	
6	Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens	650.823	538.382	57.398
7	Groen onderwijs van hoge kwaliteit	855.509	804.513	75
8	Natuur en biodiversiteit	124.509	125.645	69.282
	Niet-beleidsartikelen			
40	Apparaat	334.284	334.284	35.826
41	Nominaal en Onvoorzien			

Vastgestelde begrotingsstaat inzake de baten-lastenagenschappen voor het jaar 2017**(Bedragen x € 1.000)**

Naam	Baten	Lasten	Saldo van baten en lasten
Agentschap Telecom	39.256	40.251	- 995
Dienst ICT Uitvoering	230.000	230.000	0
Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit	335.399	335.399	0
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland	441.950	441.950	0
Totaal	1.046.605	1.047.600	- 995

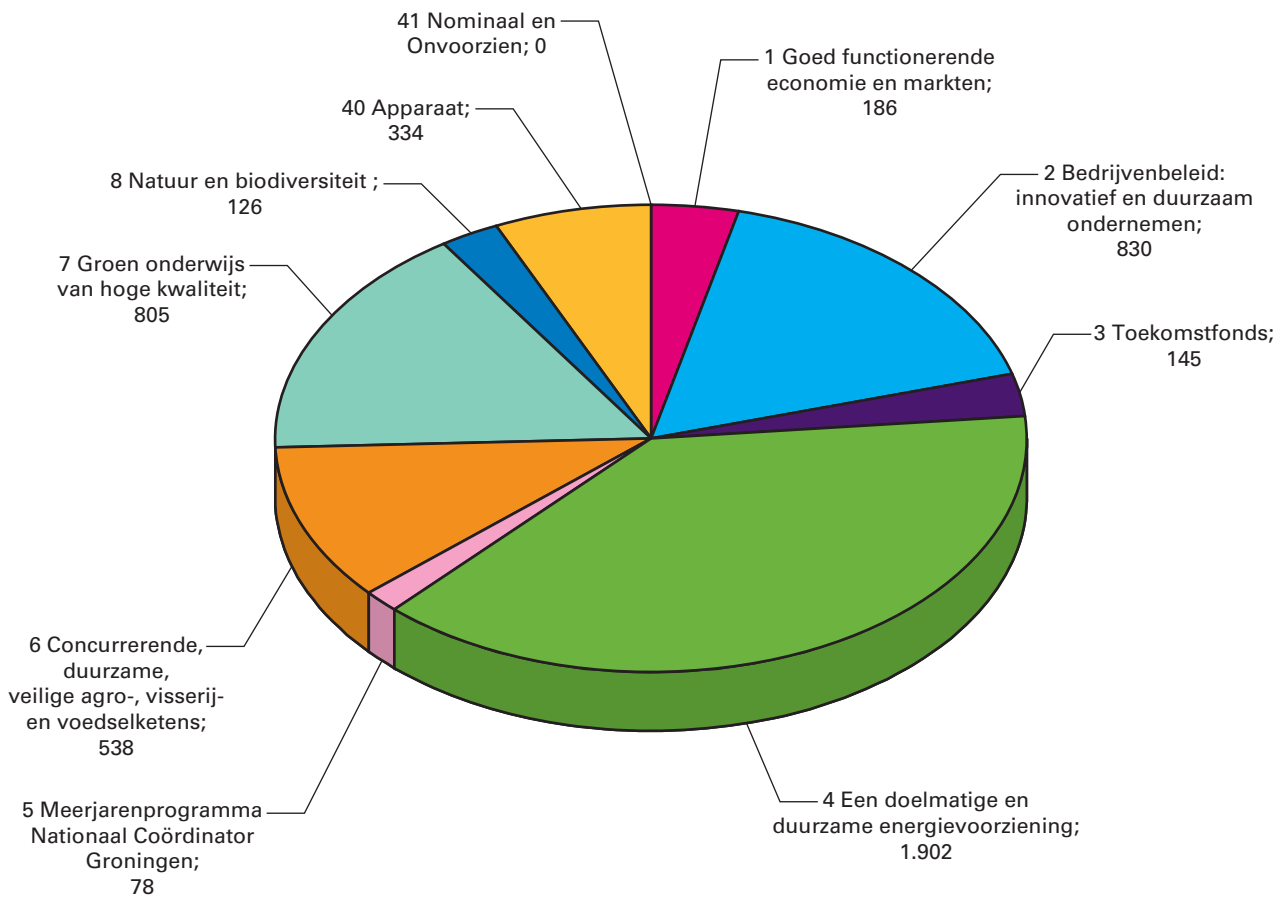
Vastgestelde begrotingsstaat inzake de baten-lastenagenschappen voor het jaar 2017**(Bedragen x € 1.000)**

Naam agentschap	Totaal kapitaal-uitgaven	Totaal kapitaal-ontvangsten
Agentschap Telecom	5.622	4.800
Dienst ICT Uitvoering	41.900	25.000
Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit	40.605	26.609
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland	13.700	10.000
Totaal	101.827	66.409

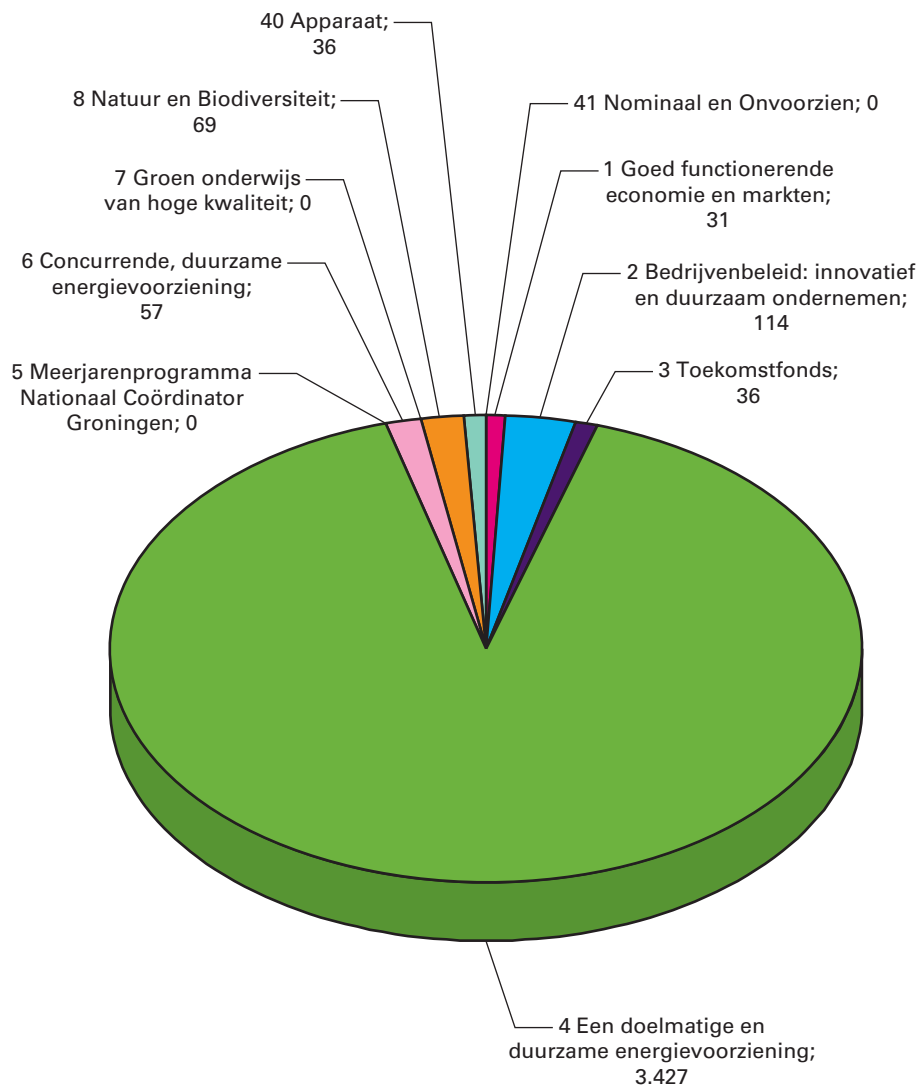
Vastgestelde begrotingsstaat van het Diergezondheidsfonds (F) voor het jaar 2017**(Bedragen x € 1.000)**

Art.nr	Omschrijving	Oorspronkelijk vastgestelde begroting		
		Verplichtingen	Uitgaven	Ontvangsten
1	Bewaking en bestrijding van dierziekten en voorkomen en verminderen van welzijnsproblemen	32.550	32.550	32.550
	Sub-totaal	32.550	32.550	32.550
	Na/Voordelig eindsaldo (cumulatief) 2015			
	Sub-totaal			
	Na-/Voordelig eindsaldo (cumulatief) begrotingsjaar 2017			
	Totaal	32.550	32.550	32.550

Geraamde uitgaven 2017 (bedragen x € 1 mln)

Geraamde ontvangsten 2017 (bedragen x € 1 mln)

Vergaderjaar 2016–2017

34 550 XIII

Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Economische Zaken (XIII) en het Diergezondheidsfonds (F) voor het jaar 2017

Nr. 2

MEMORIE VAN TOELICHTING

Inhoudsopgave

A.	ARTIKELSGEWIJZE TOELICHTING BIJ HET BEGROTINGSWETSVOORSTEL	3
B.	BEGROTINGSTOELICHTING	4
1.	Leeswijzer	4
2.	De beleidsagenda	9
2.1.1	Belangrijkste mutaties ontwerpbegroting 2017	21
2.1.2	Overzicht niet-juridisch verplichte uitgaven	25
2.1.3	Overzichtstabel bedrijfslevenbeleid en topsectoren	26
2.1.4	Meerjarenplanning Beleidsdoorlichtingen	28
2.1.5	Overzicht van risicoregelingen	29
3.	De Beleidsartikelen	38
	1 Goed functionerende economie en markten	38
	2 Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen	46
	3 Toekomstfonds	65
	4 Een doelmatige en duurzame energievoorziening	72
	5 Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen	92
	6 Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens	98
	7 Groen onderwijs van hoge kwaliteit	114
	8 Natuur en biodiversiteit	119
4.	De niet-beleidsartikelen	129
	40 Apparaat	129
	41 Nominaal en onvoorzien	132
5.	De agentschappen	133
5.1	Aansluiting raming begroting agentschappen met financiering door moederdepartement EZ	133
5.2	Agentschap Telecom (AT)	135
5.3	Dienst ICT Uitvoering (DICTU)	140

5.4	Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA)	144
5.5	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl)	149
6.	Begroting Diergezondheidsfonds	154
6.1	Beleidsartikel 1 Bewaking en bestrijding van dierziekten en voorkomen en verminderen van welzijnsproblemen	154
7.	Bijlagen	163
7.1	Bijlage ZBO's en RWT's	163
7.2	Verdiepingsbijlage bij de begrotingsartikelen	169
7.3	Verdiepingsbijlage bij het Diergezondheidsfonds	182
7.4	Moties en toezeggingen	183
7.5	Europese geldstromen	216
7.6	Subsidieoverzicht	226
7.7	Evaluatie- en overig onderzoek	236
7.8	Lijst van afkortingen	242

A. ARTIKELSGEWIJZE TOELICHTING BIJ HET BEGROTINGSWETS- VOORSTEL

Wetsartikel 1

De begrotingsstaten die onderdeel zijn van de Rijksbegroting, worden op grond van artikel 1, derde lid, van de Comptabiliteitswet 2001 elk afzonderlijk bij de wet vastgesteld.

Het wetsvoorstel strekt ertoe om de onderhavige begrotingsstaten voor het jaar 2017 vast te stellen.

Alle voor dit jaar vastgestelde begrotingswetten tezamen vormen de Rijksbegroting voor dat jaar. Een toelichting bij de Rijksbegroting als geheel is opgenomen in de Miljoenennota.

Met de vaststelling van dit wetsartikel worden de uitgaven, verplichtingen en de ontvangsten vastgesteld. De in de begrotingsstaat/begrotingsstaten opgenomen begrotingsartikelen worden in onderdeel B van deze memorie van toelichting toegelicht (de zgn. begrotingstoelichting).

Wetsartikel 2

Met de vaststelling van dit wetsartikel worden de baten en de lasten, het saldo van de baten en de lasten en de kapitaaluitgaven en -ontvangsten van de in de staat opgenomen baten-lastenagentschappen voor het onderhavige jaar vastgesteld. De in die begrotingen opgenomen begrotingsartikelen worden toegelicht in onderdeel B (Begrotingstoelichting) van deze memorie van toelichting en wel in de paragraaf inzake de agentschappen.

Wetsartikel 3

De begrotingsstaten die onderdeel zijn van de Rijksbegroting, worden op grond van artikel 1, derde lid, van de Comptabiliteitswet 2001 elk afzonderlijk bij de wet vastgesteld. Het wetsvoorstel strekt ertoe om de onderhavige begrotingsstaat van het Diergezondheidsfonds voor het jaar 2017 vast te stellen.

Alle voor dit jaar vastgestelde begrotingswetten tezamen vormen de Rijksbegroting voor dat jaar. Een toelichting bij de Rijksbegroting als geheel is opgenomen in de Miljoenennota.

Met de vaststelling van dit wetsartikel worden de uitgaven, verplichtingen en de ontvangsten voor het jaar 2017 vastgesteld. Het in de begrotingsstaat opgenomen begrotingsartikel wordt in onderdeel B van deze memorie van toelichting toegelicht (de zogenoemde begrotingstoelichting).

De Minister van Economische Zaken,

H.G.J. Kamp

B. BEGROTINGSTOELICHTING

1. Leeswijzer

De leeswijzer gaat in op de volgende onderwerpen:

1. Begrotingsstructuur;
2. Prestatiegegevens;
3. Groeiparaagraaf;
4. Verwerking motie Schouw en motie Hachchi c.s.;
5. Ontwikkeling bedrijfsinvesteringen.

1. Begrotingsstructuur

Beleidsagenda

De beleidsagenda begint met een beschrijving van het economisch beeld. Evenals vorig jaar vormen «vernieuwen, verduurzamen en verbinden» de basis voor de beleidsagenda. Onder vernieuwen wordt ingegaan op het investeren in onderzoek en innovatie, het borgen van randvoorwaarden en digitalisering van de economie. Onder verduurzamen wordt ingegaan op een duurzame agrovoedselketen, duurzame energievoorziening, natuur en mededinging. Onder verbinden wordt ingegaan op de verbinding in de regio, de verbinding van energie als integraal onderdeel van ruimte en voedsel (verbinding producent en consument).

Beleidsartikelen

Aansluitend op de beleidsagenda volgt de toelichting op de beleidsartikelen. Per beleidsartikel is een algemene doelstelling en een beschrijving van de rol en verantwoordelijkheid van de bewindspersonen opgenomen. Voor elk beleidsartikel zijn de belangrijkste beleidswijzigingen apart opgenomen onder het kopje «beleidswijzigingen». De financiële instrumenten zijn voorzien van een korte toelichting. Waar mogelijk wordt, voor een meer inhoudelijke en gedetailleerde beleidstoelichting, verwezen naar de relevante beleidsnota's of brieven die naar de Tweede Kamer zijn gestuurd.

In de budgettaire tabellen van de beleidsartikelen zijn de financiële instrumenten onderverdeeld naar de volgende categorieën: subsidies, opdrachten, garanties, leningen, bekostiging, bijdrage aan agent-schappen, bijdrage aan ZBO's/RWT's, bijdrage aan (inter)nationale organisaties en bijdragen aan medeoverheden. Deze onderverdeling komt ook terug in de structuur van het beleidsartikel.

Begrotingsreserves

Een begrotingsreserve mag met toestemming van de Minister van Financiën ten laste van een begrotingsartikel worden aangehouden (artikel 5, lid 4 Comptabiliteitswet). De begrotingsreserves zijn bestemd voor een concreet doel en kunnen alleen voor dat doel worden gebruikt. De begrotingsreserves op de EZ-begroting worden ingezet voor de volgende doelen:

- Als borg voor de afgegeven garantstellingen (Borgstelling MKB-kredieten, Garantie Ondernemingsfinanciering, Groeifaciliteit, Garantiefaciliteit Scheepsnieuwbouwfinanciering, MKB financiering, garantieregeling Aardwarmte en Borgstellingsfaciliteit voor de landbouw). Uit deze begrotingsreserves kan een eventuele mismatch in de tijd tussen (premie-)inkomsten en uitgaven (verliesdeclaraties) worden opgevangen.

- De uitfinanciering (op kasbasis) van reeds aangegane en deels nog aan te gane verplichtingen (reserve voor duurzame energie en de reserves voor landbouw en visserij). Via de reserves blijven de middelen beschikbaar voor het specifieke doel tot het moment van uitbetaling.
- Het terugbetalen van financiële correcties van de Europese Commissie (begrotingsreserve voor apurement).
- Garantstelling EZ voor het in gebreke blijven van instellingen die gebruik maken van de regeling schatkistbankieren (begrotingsreserve schatkistbankieren Groen Onderwijs).

Omvang reserves eind 2015 (x € 1 mln)	Totaal	% Juridisch verplicht	Specificatie naar type reserve(x € 1 mln)					
			Borg garanties	Duurzame energie	Lening ECN	Verplichtingen Landbouw en Visserij	Apurement	Groen onderwijs
Artikel 2	143,3	100%	143,3					
Artikel 4	1.106,3	63%	22,0	1.077,8	6,6			
Artikel 6	238,8	51%	22,2			42,1	174,5	
Artikel 7	0,1	100%						0,1
Totaal	1.488,6	65%	187,4	1.077,8	6,6	42,1	174,5	0,1

Volledigheidshalve zijn in de aansluitende tabel de mutaties weergegeven die gemeld zijn in de 1^e supplettoire begroting 2016.

Mutaties reserves t.o.v. stand eind 2015 (x € 1 mln)	Totaal	Specificatie naar type reserve (x € 1 mln)					
		Borg garanties	Duurzame energie	Lening ECN	Verplichtingen Landbouw en Visserij	Apurement	Groen onderwijs
Mutaties 1e supplettoire 2016	311,1	- 13,5	383,0	-	1,3	- 59,7	-
Stand na 1e supplettoire 2016	1.799,7	173,9	1.460,8	6,6	43,4	114,8	0,1

In de betreffende beleidsartikelen (2, 4, 6 en 7) van deze begroting worden de bovengenoemde begrotingsreserves apart toegelicht (conform artikel 5, lid 5 Comptabiliteitswet). Naar aanleiding van de toezegging van de Minister van Financiën aan de Algemene Rekenkamer en de aangenomen motie Ronnes c.s. (TK, [34 475 XIII, nr. 11](#)) wordt het percentage juridisch verplicht voor de begrotingsreserves in de beleidsartikelen 2, 4, 6 en 7 toegelicht. Daarnaast zijn conform de motie Van Veldhoven en Koolmees (TK, [34 475 XIII, nr. 12](#)) de eventuele aanvullende afspraken over de begrotingsreserves opgenomen.

Als opvolging van de motie Geurts (TK, [34 000 XIII, nr. 64](#)) worden de geraamde wijzigingen gedurende het begrotingsjaar in de 1^e en 2^e supplettoire begroting inzichtelijk gemaakt.

Overzicht maatregelen ten behoeve van het Energieakkoord

Conform de motie Leegte (TK, 2014–2015, [30 196 nr. 278](#)) is in beleidsartikel 4 (Een doelmatige en duurzame energievoorziening) een totaaloverzicht opgenomen van alle maatregelen van alle ministeries ten behoeve van het energieakkoord.

Overzichtstabel agentschappen

In het hoofdstuk «De agentschappen» is een overzichtstabel agentschappen opgenomen. In deze tabel is de aansluiting te maken tussen de «opbrengst moederdepartement» zoals opgenomen in de agentschapspa-

ragrafen en de «bijdrage aan agentschappen» zoals opgenomen in de begrotingsartikelen. Eventuele resterende verschillen zijn toegelicht.

2. Prestatiegegevens

In de beleidsartikelen wordt onder de algemene doelstelling aangegeven waar de Minister van EZ voor verantwoordelijk is. Indien voor deze doelstellingen een directe relatie gelegd kan worden tussen het gevoerde beleid en de gewenste (maatschappelijke) uitkomst, zijn prestatie-indicatoren opgenomen. De voorwaarde voor het opnemen van een indicator is een (doen) uitvoerende rol van de Minister. Bij de doelstellingen waarbij EZ een belangrijke bijdrage kan leveren door de juiste randvoorwaarden te creëren en het resultaat afhankelijk is van externe factoren, is het niet of beperkt mogelijk om prestatie-indicatoren op te nemen en wordt volstaan met kengetallen over ontwikkelingen op het betreffende beleidsterrein. Daarnaast zijn, waar mogelijk, prestatie-indicatoren en kengetallen opgenomen op instrumentniveau, die inzicht geven in het bereiken van specifieke resultaten.

De indicator «EU-OIE vrije status» is met ingang van 2017 geschrapt omdat deze te weinig inzicht geeft in actuele ontwikkelingen met betrekking tot dierziekten. Nederland heeft een hoge diergezondheidsstatus en daarom wijzigt het aantal dierziekten waarvoor Nederland een EU/OIE vrije status heeft vrijwel nooit. Daarnaast doet de indicator geen recht aan alle inspanningen die aan dierziektepreventie en -bestrijding zijn verbonden. Denk hierbij aan vroegtijdige signalering en crisisparaatheid, bijvoorbeeld vaccinvoorraden.

3. Groeiparaagraaf

Zoals aangekondigd in de Kamerbrief van 23 juni 2016 (TK, [34 300 XIII, nr. 174](#)) is in deze Ontwerpbegroting het nieuwe beleidsartikel «Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen» opgenomen. In de 1^e suppletoire begroting 2016 (TK, [34 485 XIII, nrs. 1](#) en 2) is reeds het nieuwe beleidsartikel «Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen» geïntroduceerd. Gezien de bovengenoemde twee nieuwe beleidsartikelen is de nummering van de EZ-begrotingsartikelen aangepast in de volgende nummering.

Was (Begroting 2016)	Wordt (Begroting 2017)
11. Goed functionerende economie en markten	1. Goed functionerende economie en markten
12. Een sterk innovatievermogen /	2. Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen
13. Een excellent ondernemingsklimaat/	
18. Regiodeel	
19. Toekomstfonds	3. Toekomstfonds
14. Een doelmatige en duurzame energievoorziening	4. Een doelmatige en duurzame energievoorziening
15. Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen (vanaf 1 ^e suppletoire begroting 2016)	5. Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen
16. Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens	6. Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens
17. Groen onderwijs van hoge kwaliteit	7. Groen onderwijs van hoge kwaliteit
18. Natuur (exclusief Regio)	8. Natuur en biodiversiteit
40. Apparaat	40. Apparaat
41. Nominaal en Onvoorzien	41. Nominaal en Onvoorzien

In het nieuwe beleidsartikel 2 is de informatiewaarde vergroot met «open informatie» door het opnemen van diverse hyperlinks.

Hieronder is een specificatie opgenomen van de verdeling van het oude beleidsartikel 18 (Natuur en Regio) naar de nieuwe beleidsartikelen 2 (Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen) en 8 (Natuur en biodiversiteit).

Artikel 2 Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen	
Subsidies	Cofinanciering EFRO, inclusief ETS Bijdrage aan ROM's Overige subsidies
Onderzoek en opdrachten	Onderzoek en opdrachten Caribisch Nederland (deels) Mainport Rotterdam Regiekosten regionale functie
Bijdragen agentschappen	Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland (deels)
Bijdragen mede- overheden	Uitfinanciering Sterke Regio's en Nota Ruimte
Ontvangsten	Diverse ontvangsten (regionaal beleid)

Artikel 8 Natuur en biodiversiteit	
Leningen	Rente en aflossingen voor bestaande leningen (EHS & PNB)
Subsidies	Vermaatschappelijking Natuur en Biodiversiteit Natuur en biodiversiteit op land Beheer Kroondomein
Onderzoek en opdrachten	Natuur en Biodiversiteit Grote Wateren Vermaatschappelijking Natuur en Biodiversiteit Overige stelsel activiteiten Internationale Samenwerking Natuur en Biodiversiteit op land Caribisch Nederland (deels)
Bijdragen agentschappen	Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland (deels) Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit
Bijdragen ZBO / RWT	Staatsbosbeheer/ZBO
Bijdragen mede- overheden	Vermaatschappelijking Natuur en Biodiversiteit Natuur en Biodiversiteit Grote Wateren Natuur en Biodiversiteit op land Caribisch Nederland
Bijdragen (inter)nationale organisaties	Internationale Samenwerking
Ontvangsten	Landinrichtingsrente Jachtakten Verkoop gronden Overige ontvangsten

4. Verwerking motie Schouw en motie Hachchi c.s.

Motie Schouw

In juni 2011 is de motie Schouw c.s. ingediend en aangenomen (TK, 2010–2011, [21 501-20, nr. 537](#)). Deze motie beoogt de landenspecifieke aanbevelingen van de Raad op grond van de nationale hervormingsprogramma's een eigenstandige plaats te geven in de departementale

begrotingen. In de beleidsagenda wordt in paragraaf 3.1 (Investeren in onderzoek en innovatie) ingegaan op de uitwerking van de aanbeveling van de Europese Commissie, de OECD en het IMF om meer publiek te investeren in Research en Development (R&D) en meer private R&D-investeringen uit te lokken door de randvoorwaarden te verbeteren.

Motie Hachchi c.s.

Ter uitvoering van de motie Hachchi c.s. (TK, [33 000 IV, nr. 28](#)) brengen departementen in kaart welke uitgaven zij doen in Caribisch Nederland, uitgesplitst per instrument. Hiervoor geldt een ondergrens van € 1 mln. De totale uitgaven van EZ voor Caribisch Nederland in 2017 bedragen € 7,1 mln. Deze uitgaven zijn verdeeld over de beleidsartikelen 1, 2, 4, 8. De uitgaven voor het beleidsartikel 1 zijn lager dan de ondergrens van € 1 mln en worden derhalve niet opgenomen in de budgettaire tabel.

Sinds 10 oktober 2010 is Nederland verantwoordelijk voor de veterinaire gezondheidszorg in Caribisch Nederland (Bonaire, St Eustatius en Saba). Het DGF heeft geen betrekking op de veehouders in dit gebied.

5. Ontwikkeling bedrijfsinvesteringen

Zoals tijdens een mondeling overleg over het nationaal hervormingsprogramma op 26 april 2016 door de Minister van EZ aan de leden van de Eerste Kamer is toegezegd, wordt hier ingegaan op de ontwikkeling van de bedrijfsinvesteringen. Nadat de investeringen tijdens de crisisjaren sterk onder druk kwamen te staan, heeft zich in recente jaren herstel voorgedaan. Na een krimp van 11,9% in 2009, zijn de investeringen in 2015 met 7,2% gegroeid en raamt het CPB ook voor het lopende jaar forse groei (+6,0%). Ook het aandeel van investeringen in onderzoek en ontwikkeling heeft zich na de terugval gedurende de crisis snel hersteld: in 2015 bedroegen de investeringen in onderzoek en ontwikkeling 9,2% van het totaal. De huidige hoge investeringsgroei wordt naar verwachting niet vastgehouden. Voor de periode van 2018 tot 2021 raamt het CPB een investeringsgroei van gemiddeld 2,4% per jaar. Deze groei is naar verwachting voldoende om de vraag te kunnen absorberen.

2. De beleidsagenda

1. Inleiding: zaaien en oogsten

Sinds 2012 heeft het kabinet maatregelen genomen om de economische crisis het hoofd te bieden en de economie structureel te versterken. Er is gezaaid in moeilijke omstandigheden. Ondernemers hebben hard gewerkt om bedrijven ondanks de crisis te laten doordraaien, banen te behouden en te blijven innoveren en investeren. Deze inspanningen werpen nu hun vruchten af: meer werkgelegenheid, groei van het bruto binnenlands product (bbp), toename in koopkracht, herstel op de huizenmarkt en meer ruimte voor natuur en leefomgeving in Nederland. De wereldwijde economische, technologische en maatschappelijke ontwikkelingen gaan razendsnel. Stilzitten is geen optie. Het is van belang om te blijven werken aan ons duurzame verdienvermogen. Door te blijven zaaien, ten behoeve van een nog betere oogst in de toekomst. Het Ministerie van Economische Zaken (EZ) doet dit in 2017 langs de lijn van *vernieuwen, verduurzamen en verbinden*. Vernieuwing is niet alleen de belangrijkste drijver voor groei maar ook een effectieve manier om te komen tot oplossingen voor maatschappelijke opgaven. Verduurzamen is de randvoorwaarde om groei te realiseren die ook op langere termijn houdbaar is. Verbinden erkent dat verandering alleen met de samenleving tot stand kan komen. Deze drie factoren zijn onlosmakelijk aan elkaar verbonden en vormen de basis voor de prioriteiten die in deze agenda aan de orde komen. De twee inhoudelijke prioriteiten voor het komende jaar – waar vernieuwing, verduurzaming en verbinding samen komen- zijn energie en voedsel.

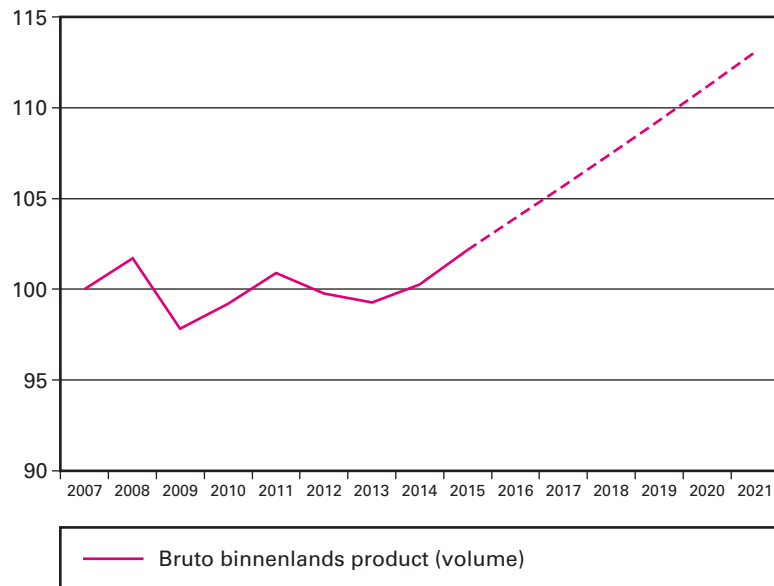
2. Economisch beeld

Met een economische groei van 2,0% bereikte de Nederlandse economie in 2015 voor het eerst na zeven jaar weer de omvang van voor de crisis. Dat herstel is terug te zien over de hele linie. Naast de export, droegen zowel de consumptie als de investeringen positief bij. Ook het consumentenvertrouwen ontwikkelt zich na jaren van negatief sentiment weer positief. Dat het economisch beter gaat, blijkt eveneens uit de toegevoegde waarde van de bedrijfstakken. Waar de bouw het gedurende de crisis moeilijk had, kon over 2015 een groeipercentage van 8,4% genoteerd worden. Ook de zakelijke dienstverlening en informatie en communicatie doen het goed met respectievelijk 5,7% en 4,5% groei. De delfstoffenwinning noteerde over 2015 juist een forse krimp (- 16,2%); een reflectie van de productiebeperkingen van gas en de daling van de gasprijzen.

De vooruitzichten voor de komende jaren zijn positief. Volgens de ramingen van het Centraal Planbureau (CPB) houdt de groei duidelijk aan. Voor 2016 en 2017 verwacht het CPB een groei van 1,7% in beide jaren. In de jaren daarna wordt een stabiele groei van 1,7% verwacht (figuur 1). De groei is breed gedragen: de export blijft een belangrijke component, maar ook de consumptie en de investeringen dragen positief bij.

Figuur 1: Nederlandse economie vertoont aanhoudende groei

Ontwikkeling (reëel) bbp, 2007 = 100, doorgetrokken lijn betreft realisatiecijfers

Bron: CPB, MEV (2016–2017) en MLT (2018–2021)

Het herstel van de economie vertaalt zich naar de arbeidsmarkt. De werkgelegenheid neemt in de komende jaren verder toe. En dankzij het positievere economisch beeld keren steeds meer ontmoedigden terug op de arbeidsmarkt. Ook beleidswijzigingen, zoals de verhoging van de AOW-leeftijd, hebben een opwaarts effect op het arbeidsaanbod. De keerzijde hiervan is dat de werkloosheid langzaam afneemt, doordat het aantal banen en het arbeidsaanbod gelijktijdig blijven stijgen. Volgens het CPB daalt de werkloosheid langzaam aan tot 5,5% ofwel 505.000 personen in 2021.

Uit de CPB-ramingen blijkt dat de overheidsfinanciën er beter voor staan dan voor de crisis. Het overheidstekort slaat de komende jaren om in een overschot. In 2021 bedraagt de EMU-schuld naar verwachting 52,3%, het laagste niveau sinds 2007. De overheidsfinanciën zijn op lange termijn weer houdbaar. Waar voorafgaand aan de kabinetsperiode sprake was van een houdbaarheidstekort, is dit inmiddels omgebogen naar een overschot. Het CPB geeft wel aan dat dit omgeven blijft met onzekerheid.

Hoewel het economisch beter gaat, betekent dat niet dat we er al zijn. Om de werkloosheid verder te laten dalen is het belangrijk dat de economische groei verder aantrekt. Daarnaast zijn er verschillende neerwaartse risico's ten aanzien van het economisch beeld, zoals de gevolgen van de Brexit en een sterkere groeivertraging van opkomende economieën, in het bijzonder van de Chinese economie. Ook de ontwikkeling van de olieprijs en de wisselkoers blijft onzeker.

De potentiële economische groei (dat wil zeggen, de economische groei geschoond voor conjuncturele invloeden) blijft achter bij de ontwikkeling van voor de crisis. Dat komt voor een belangrijk deel doordat de structurele werkgelegenheid – een van de fundamenten van de potentiële groei – minder hard groeit door de vergrijzing. Ons economisch groeipotentieel hangt dus vooral af van de verdere groei van de arbeidsproductiviteit, zoals tabel 1 laat zien.

Tabel 1: Aandeel structurele werkgelegenheid in potentiële groei neemt af

	1998–2005	2006–2013	2014–2017	2018–2021
%-punt potentiële bbp-groei	2,3	1,5	1,4	1,6
– w.v. structurele productiviteit	1,4	0,8	0,6	1,2
– w.v. structurele werkgelegenheid	0,9	0,7	0,8	0,4

3. Vernieuwen

Ook in 2017 vervolgt het kabinet haar inzet om vernieuwing maximaal de ruimte te geven. Belangrijke punten voor 2017 zijn investeringen in onderzoek en innovatie, het borgen van randvoorwaarden en digitalisering van de economie.

3.1 Investeren in onderzoek en innovatie

Om het toekomstig verdienvermogen van Nederland verder te versterken zijn publieke en private investeringen in Research en Development (R&D) noodzakelijk. Deze staan aan de basis van het innovatief vermogen van de samenleving en zijn nodig voor nieuwe grensverleggende, vindingen en toepassingen en voor het aantrekken van talent.

Nederland is in 2016 toegetreden tot de groep innovatieleiders van de Europese Unie (EU).¹ Dit is voor het kabinet echter geen reden om achterover te leunen. Het streven in het kader van de Europa 2020-strategie is dat Nederland in 2020 2,5% van het bbp aan R&D uitgeeft. De publieke en private investeringen liggen in Nederland op 0,88% respectievelijk 1,12% van het bbp, waardoor Nederland nu onder deze doelstelling presteert. Van de Europese Commissie, de OECD en het IMF heeft Nederland de aanbeveling gekregen om meer publiek te investeren in R&D en meer private R&D-investeringen uit te lokken door de randvoorwaarden te verbeteren.

Veel aandacht gaat uit naar het bevorderen van innovatie door het MKB. Een groot aandeel van het innovatie-instrumentarium richt zich specifiek op het MKB en start-ups. Voorbeelden zijn de Europese structuurfondsen, het Innovatiekrediet, de Seed Capital regeling, Eurostars en de MIT-regeling. Daarnaast gaat een aanzienlijk deel van het budget van het generieke innovatie-instrumentarium naar het MKB. Zo wordt 66% van het totale budget van de WBSO toegekend aan MKB-bedrijven. De bijzondere aandacht voor het MKB werpt zijn vruchten af. Nederland scoorde traditioneel al goed bij de kwaliteit van de wetenschappelijke publicaties. De European Innovation Scoreboard 2016 laat zien dat nu ook het MKB beter presteert op het gebied van innovatie.

Tijdens het Nederlandse EU-voorzitterschap lag voor innovatie de nadruk op het verbeteren van het R&D vestigingsklimaat met als resultaten dat op EU-niveau gewerkt wordt aan innovation deals (naar het Nederlandse voorbeeld van green deals), aan het innovation principle (om regelgeving innovatievriendelijk te maken) en dat een doorbraak is bereikt over de octrooieerbaarheid van plantaardig materiaal, met het opstellen van een interpretatieve verklaring van de Biotechrichtlijn. In 2017 heeft het kabinet bijzonder aandacht voor:

¹ Europese Commissie (2016), «European Innovation Scoreboard 2016». Het scoreboard vergelijkt elk jaar de onderzoeks- en innovatieprestaties van 28 lidstaten van de Europese Unie.

- *Verbetering R&D vestigingsklimaat:* onder meer door investeringen in onderzoeksinfrastructuur en – via de EU structuurfondsen – samen met decentrale overheden (grensoverschrijdende) R&D samenwerkingsprojecten te ondersteunen en investeringskapitaal beschikbaar te stellen. Daarnaast komt er vanaf 2017 extra budget beschikbaar voor de WBSO. Daarmee kunnen de ondersteuningspercentages in 2017 in stand blijven. Dit is van belang voor een stabiel investerings- en vestigingsklimaat voor het R&D-intensieve bedrijfsleven. Daarnaast kent de regeling ook in 2017 een focus op innovatief MKB dat wil doorgroeien met een verhoogd ondersteuningspercentage voor de eerste € 350.000 aan R&D-kosten.
- *Bevorderen van publiek private samenwerking (pps),* door in te zetten op met de Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI)-toeslag ondersteunde grote strategische pps'en die een potentiële doorbraak kunnen betekenen en *meer aandacht voor kennis dicht bij de markt* door versterking van de technologieoverdracht functie van universiteiten en TO2 organisaties.
- *Een ambitieuze energie-innovatieaanpak:* in 2017 zal onder meer het subsidiebudget voor de Demonstratieregeling Energie-innovatie (DEI) groeien naar € 41 mln.

3.2 Het borgen van randvoorwaarden

Vernieuwing vraagt om een omgeving waarin ondernemerschap en creativiteit kunnen floreren. Ondernemers moeten zonder grenzen kunnen ondernemen, de juiste werknemers kunnen vinden, niet worden geremd door onnodige regels en toegang hebben tot financiering. Hiertoe werkt het kabinet aan het wegnemen van onnodige belemmeringen.

Interne markt

Het kabinet zet in op een verbetering van het investeringsklimaat van de EU, onder meer door versterking van de interne markt. Focus ligt bij de dienstensector, de digitale markt en energiesector, op implementatie en handhaving van bestaande wet- en regelgeving, nationale structurele hervormingen van (diensten)markten en aanvullende acties en regelgeving op EU-niveau. Het kabinet heeft het Nederlands voorzitterschap van de EU benut om zoveel mogelijk voortgang te boeken op deze terreinen. Komend jaar zal de nadruk liggen op implementatie van deze agenda. In 2017 zal de discussie over de rol van octrooien bij medicijnontwikkeling – met het oog op de betaalbaarheid van het zorgsysteem – ook een nadrukkelijke rol spelen in de interne markt. Bij een voorspoedige behandeling in het Europees Parlement zal in 2017 de tijdens het Nederlandse EU-voorzitterschap tussen de lidstaten overeengekomen Portabiliteitsverordening in werking treden. Dit maakt mogelijk dat Europese burgers wanneer ze op reis zijn in een andere lidstaat, toegang zullen blijven houden tot online-inhoud die ze legaal hebben verkregen of waarvoor ze in hun land een abonnement hebben genomen.

Ondernemerschap en het techniekpact

Startups en scale-ups zijn de vernieuwers van de economie. Door hun beperkte omvang en jonge bestaan kunnen zij experimenteren en risico's nemen. Startups zoeken met radicale innovaties de grens op van wat mogelijk is en verleggen deze grens. Ze dagen daarmee ook andere bedrijven uit om meer te innoveren. Daarnaast kunnen zij belangrijke kennispartners worden van de meer gevestigde bedrijven. Vanwege het potentieel dat startups en scale-ups hebben wil het kabinet hen alle ruimte geven om te starten en te groeien. Onder de noemer van Startup-

Delta2020 wordt voortgebouwd op het programma StartupDelta. De missie van StartupDelta2020 is het initiëren, verbinden en opschalen van belangrijke startup en scale-up initiatieven in Nederland, om op deze wijze bij te dragen aan een internationaal onderscheidend en concurrerend innovatie ecosysteem. De innovatieregio's (zogenaamde innovatiehubs) van ons land, de startup en scale-up gemeenschap zelf en de overheid werken hierbij intensief samen, zodat de aantrekkingskracht van het Nederlandse ecosysteem wordt vergroot en ook veelbelovende buitenlandse starters en bedrijven zich in Nederland willen vestigen. Het Ministerie van EZ en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) nemen een deel van de kosten op zich, het andere deel komt van de regionale innovatiehubs en private partijen. Om het initiatief een extra impuls te geven is de heer Constantijn van Oranje-Nassau aangesteld als Special Envoy StartupDelta.

Naast aandacht voor groeiondernemers is er extra inzet op het beter benutten van menselijk kapitaal. Er worden stappen gezet om het ondernemerschapsonderwijs in alle onderwijssectoren steviger te verankeren en op te schalen, daarbij wordt voortgebouwd op bestaande initiatieven. Daarnaast draagt de uitvoering van het Techniekpact bij aan een goed opgeleide beroepsbevolking met voldoende vakbekwame technici voor de banen van nu én morgen.

Toekomstbestendige wet- en regelgeving

De kabinetsdoelstelling om de regeldruk voor bedrijven, burgers en professionals in de periode 2012–2017 met € 2,5 mld te verminderen zal in 2017 worden gerealiseerd. Er is inmiddels voor € 2,45 mld aan maatregelen in kaart gebracht en voor € 2,09 mld gerealiseerd. Dat betekent niet dat daarmee een einde komt aan de inzet van de overheid voor het verminderen van regeldruk, het creëren van meer ruimte in wet- en regelgeving en betere (digitale) dienstverlening voor ondernemers, burgers en professionals. Het kabinet zal ook in 2017 inzetten op wet- en regelgeving die toekomstbestendig is en ruimte geeft voor innovatie, ondernemerschap en groene groei. Het wil daarmee een solide basis bieden voor toekomstig regeldruk beleid dat aansluit bij de economische en maatschappelijke dynamiek, waarbij er ook aandacht blijft voor maatwerk in verschillende regeldichte sectoren.

Toegang tot financiering

Om toegenomen risico's op te vangen en blijvend te kunnen investeren hebben bedrijven meer bedrijfseconomische buffers nodig. Het belang van alternatieve financiering in al zijn vormen (venture capital, business angels, kredietunies, crowdfunding) neemt daarom toe, in het bijzonder het aanbod van risicodragend vermogen. Vanuit het perspectief van ondernemers, vooral het MKB, wordt de omgeving complexer. Het investeren in kennis en toegang tot financiering wordt nog belangrijker. Daarom wordt ingezet op het verder uitbouwen en uitrollen – zoveel mogelijk aansluitend op ontwikkelingen in de markt – van initiatieven als de Nationale Financieringswijzer en NL Groeit. Het kabinet heeft al veel gedaan om deze transitie in gang te zetten en de markt te stimuleren met haar financieringsinstrumenten, verdere uitrol van het Aanvullend Actieplan MKB-financiering en risicokapitaal. Er is dan ook een trend gaande naar meer eigen vermogen bij het MKB. Tevens is een toename te zien in het slagingspercentage bij het aanvragen van vreemd vermogen. Daarnaast worden financieringsknelpunten zichtbaar met betrekking tot anderemaatschappelijke uitdagingen zoals duurzaamheid. Het Nederlands Investerings Agentschap (NIA) is opgericht om deze aan te pakken. NIA werkt nauw samen met de Europese Investeringsbank (EIB) / het Europees

Investeringsfonds (EIF), in het bijzonder het Europees Fonds voor Strategische Investerings (EFSI), de regio's en de institutionele beleggers via de Nederlandse Investeringsinstelling (NLII). Door koppeling en flexibeler inzet van stimuleringsinstrumenten kan beter worden ingespeeld op de ontwikkelingen in de markt. Het NIA zal daar verder op worden toegerust.

3.3 Digitalisering van de economie

ICT levert een belangrijke bijdrage aan het verdienvermogen van ons land. Nederland heeft een uitstekende uitgangspositie om de kansen voor innovatie en economische groei te benutten die digitalisering biedt. Het kabinet streeft er naar deze voorsprong duurzaam uit te bouwen en heeft de digitalisering van de economie over de volle breedte in haar beleid geïntegreerd. Dit vraagt om een goede, betrouwbare en betaalbare connectiviteit, en om ondernemers en overheid die de kansen van digitalisering benutten.

Om snel internet overal in Nederland, dus ook in het buitengebied, te realiseren komt er een Kennisplatform Snel Internet, dat alle betrokken partijen verenigt, waaronder de Vereniging van Nederlands Gemeenten (VNG), het Interprovinciaal Overleg (IPO) Breedband en Europa Decentraal. In het voorjaar van 2017 zal het kabinet in de Strategische Nota Mobiele Communicatie de doelstellingen formuleren voor frequentieverdelingen voor de komende vijf tot tien jaar en aangeven hoe onder meer de 700 MHz, 2100 MHz en 1452–1492 MHz frequentiebanden zullen worden uitgegeven om te voorzien in de sterk groeiende behoefte aan mobiele communicatie. Digitale innovatie verandert steeds meer sectoren en domeinen ingrijpend. Dat vereist beleid en regelgeving die ondernemerschap bevordert, publieke belangen beschermt en die bovendien houdbaar is en effectief blijft bij veranderingen. De meeste randvoorwaarden voor connectiviteit zijn Europees vastgelegd in het EU Telecomkader en in 2017 wordt de start gemaakt met de herziening daarvan. Het ondernemingsklimaat in het digitale domein wordt gestimuleerd met gericht innovatiebeleid, én door ICT als doorsnijdend thema te verankeren in het topsectorenbeleid. In 2017 zal het kabinet in dat verband verder uitvoering geven aan de Digitale Agenda 2016–2017, met als belangrijkste acties:

- *Een impuls voor digitalisering in een aantal sectoren.* Het gaat hierbij onder meer om de uitvoering van de kennis- en innovatieagenda van Team ICT. Op de terreinen energie, smart industry, cyber security en e-health wordt met de ontwikkeling en toepassing van big data analyse een impuls gegeven aan het concurrentievermogen.
- *De opleiding van voldoende ICT-professionals.* Hiertoe wordt de *Human Capital Agenda* uitgevoerd en wordt samen met het Ministerie van OCW gewerkt aan het aansluiten van alle scholen op snel internet en de ontwikkeling van adaptief lesmateriaal.
- *De uitrol van de internationaliseringstrategie.* Die is gericht op export van Nederlandse kennis en kunde en op het naar Nederland halen van ICT-gerelateerde bedrijvigheid.

Ook de overheid zelf gaat mee in de trend van digitalisering. Eind 2017 moet de doelstelling uit het regeerakkoord gerealiseerd zijn dat burgers en bedrijven hun zaken digitaal kunnen afhandelen. Veel overheidsproducten en -diensten zijn al digitaal beschikbaar. In 2017 wordt, in samenhang met een impuls voor het Ondernemersplein.nl, MijnOverheid voor bedrijven gerealiseerd. De digitalisering van contacten tussen

overheid en bedrijfsleven wordt verder versterkt door de ontwikkeling en uitrol van digitale identificatie, de implementatie van e-facturen en de verplichting om jaarrekeningen bij de Kamer van Koophandel digitaal via de Standard Business Reporting (SBR) in te dienen.

Smart Industry

De voortgaande digitalisering en de verwevenheid van apparaten, productiemiddelen en organisaties (het «internet of things») waardoor nieuwe manieren van produceren, nieuwe business modellen en nieuwe sectoren ontstaan, scheppen grote kansen en uitdagingen voor de Nederlandse economie. Om die kansen te kunnen verzilveren heeft het kabinet samen met industrie, kennisinstellingen en regionale overheden het Smart Industry-initiatief gestart. De eerste tranche van tien fieldlabs is inmiddels operationeel. Een tweede tranche fieldlabs wordt in 2017 verder vormgegeven. Daarnaast wordt voor dit onderwerp gewerkt aan de uitwerking van de Europese actieagenda die onder het Nederlands Voorzitterschap is gestart.

4. Verduurzamen

De groei van welvaart is alleen duurzaam als in de behoeftes van de huidige generatie wordt voorzien zonder het vermogen van toekomstige generaties aan te tasten om in hun behoeftes te voorzien. Bij de kabinetsinzet om het Nederlandse groeivermogen te versterken is duurzaamheid een belangrijke randvoorwaarde. Prangende beleidsvelden zijn landbouw en energie. Dit gaat bijvoorbeeld over een transitie naar een integraal duurzaam voedselbeleid en een duurzame energievoorziening. Dit zijn wereldwijde maatschappelijke uitdagingen waar Nederland een wezenlijke bijdrage kan en moet leveren.

4.1 Een duurzame en economisch gezonde agrovoedselketen

Alle schakels in de voedselketen (tot en met de consument), maatschappelijke organisaties en instellingen zijn nodig om te komen tot een ecologisch houdbaar en robuust voedselsysteem, dat voorziet in voldoende, veilig, gezond en duurzaam geproduceerd voedsel, bereikbaar voor iedereen. De voedselagenda van het kabinet zal hier in 2017 verdere invulling aan geven. Het kabinet wil aansluiten op ontwikkelingen en initiatieven in de samenleving om de doelen van deze voedselagenda te realiseren. De agrarische sector, die circa 60% van de oppervlakte van Nederland in gebruik heeft, neemt hierbij een belangrijke rol in: de landbouw kan door meer geavanceerde productiemethoden en door zijn bijdrage aan de circulaire economie (voorkomen van voedselverliezen en -verspilling en door hergebruik van waardevolle mineralen uit dierlijke mest) een belangrijke stimulans bieden voor de bescherming en het herstel van natuurlijke hulpbronnen en biodiversiteit.

Het voedselsysteem moet robuust genoeg zijn om schokken op te vangen en te blijven functioneren onder verschillende omstandigheden. Geopolitieke spanningen, maar ook klimaatverandering, afnemende biodiversiteit en milieuverontreiniging maken het allesbehalve zeker dat blijvend aan de stijgende vraag naar voedsel kan worden voldaan. Het kabinet wil zich inzetten voor een transitie naar een voedselsysteem dat niet bijdraagt aan klimaatverandering maar deze juist helpt op te lossen. En dat niet leidt tot teruglopende biodiversiteit, ontbossing en uitputting van natuurlijke hulpbronnen op het land en in zee, maar juist de draagkracht van de aarde versterkt. Veranderende consumptiepatronen en leefgewoonten veroor-

zaken in toenemende mate volksgezondheidsrisico's, zoals obesitas en daaraan gerelateerde welvaartsziekten. Het voedselsysteem moet helpen om de volksgezondheid te versterken en daarmee de maatschappelijk kosten die hiermee gepaard gaan te verminderen. Dit betreft mondiale opgaven, met een belangrijke Europese dimensie, die daarom ook binnen de EU en internationaal een stevige inzet vereisen. De voedselagenda richt zich het komende jaar prioritair op drie thema's: «jong leren eten», transparantie en innovatie in de voedselketen.

De afgelopen kabinetsperiode is de sector met hulp van de overheid een succesvol pad ingeslagen om de landbouw duurzamer te maken. Zo is het antibioticagebruik bij dieren in de vier grote veehouderijsectoren (kalveren, varkens, pluimvee en melkvee) de afgelopen kabinetsperiode verder gereduceerd. Tussen 2009–2015 is een totale reductie bereikt van 58,4%. Deze reductie heeft in de periode 2009–2014 bovendien geleid tot een daling in resistentie tegen antibiotica bij kalveren (26%), varkens (22%) en pluimvee (8%). Ook heeft er verduurzaming van de vleesproductie en -consumptie plaats gevonden. Op het gebied van dierenwelzijn zijn resultaten geboekt voor wat betreft het verbod op wilde dieren in circussen, weidegang van koeien, het wettelijk vastleggen van de positieflijst zoogdieren (huisdierenlijst), de invoering van groepshuisvesting van zeugen en een nieuw stelsel voor vergunningverlening van dierproeven. In 2017 zal het actieprogramma gewasbescherming naar aanleiding van de nota «Gezonde groei, duurzame oogst» uitgevoerd worden.

Op 1 januari 2017 wordt een stelsel van fosfaatrechten voor de melkveehouderij ingevoerd. Dat moet ervoor zorgen dat de fosfaatproductie, die voornamelijk is gestegen door het vervallen van de Europese melkquotering weer onder het nationale plafond wordt gebracht. Dat is een belangrijke voorwaarde om derogatie van de Nitraatrichtlijn, waarmee milieukundig verantwoord meer dierlijke mest in de landbouw mag worden gebruikt, te kunnen behouden. Vanaf 2017 mogen melkveehouders alleen fosfaat produceren, dus alleen melkvee houden, als zij over voldoende rechten beschikken. Daarnaast wordt er onderhandeld over een zesde actieprogramma op basis van de evaluatie meststoffenwetgeving.

Het kabinet beraadt zich op maatregelen naar aanleiding van de publicatie van onderzoeken («Veehouderij en Gezondheid Omwonenden» en «Emissies van endotoxinen uit de veehouderij») waarin mogelijke verbanden zijn gevonden tussen het wonen in de omgeving van veehouderijen en de gezondheid. De problematiek van emissies, zoals geschetst in deze onderzoeken, vraagt om een gezamenlijke aanpak van ministeries, medeoverheden, de sector en overige betrokkenen. Daarnaast zal het kabinet het eerder aangekondigde wetsvoorstel dieraantallen en volksgezondheid verder in gang zetten zodat provincies in de toekomst over optimale mogelijkheden beschikken om te kunnen sturen op dieraantallen in zowel het belang van de kwaliteit van de leefomgeving als in het belang van volksgezondheid. Het wetsvoorstel zal naar verwachting eind 2016, na advisering van de Raad van State aan de Tweede Kamer worden gestuurd.

4.2 Duurzame, betaalbare en betrouwbare energievoorziening

Een van de belangrijkste opgaven om aan de klimaatdoelstellingen te voldoen waaraan het kabinet zich heeft gecommitteerd, is het verduurzamen van de energievoorziening in Nederland. Het lange-termijnstreven is om in internationaal verband een CO₂-arme energievoorziening te bereiken die veilig, betrouwbaar en betaalbaar is. Hierbij staat het sturen op CO₂-reductie centraal, naast het verzilveren van economische kansen die die energietransitie biedt en de integratie van energie in het ruimtelijk beleid. Na de energiedialoog zal een energieagenda de langere termijn specifiek voor de transitiepaden per energiefunctionaliteit benoemen. Doel van de Energieagenda is een kader voor het energiebeleid na 2023, waarbij helder wordt gemaakt welke stappen de komende jaren moeten worden gezet om richting 2030 en daarna concrete resultaten te bereiken. Ook wordt aangegeven op welke manier, en op welke terreinen, de dialoog wordt voortgezet. In 2017 zal gestart worden met de uitvoering van de acties uit de Energieagenda.

Stevige invloed op Europese voorstellen klimaat- en energiedoelen en Energie Unie

De randvoorwaarden voor de energie transitie in Nederland en Europa worden in hoge mate bepaald door EU wetgevende voorstellen en de 2030 klimaat- en energiedoelen. Dat vraagt om een stevige inzet op de totstandkoming van de relevante Europese wetgeving en de nationale vertaling ervan. In Europees verband zullen verder de speerpunten van het afgelopen Nederlandse Voorzitterschap van de EU op het gebied van regionale samenwerking tussen lidstaten, zoals de samenwerking op de Noordzee, en het versterken van de interne energiemarkt worden voortgezet.

Verdere uitvoering van het Energieakkoord

De evaluatie van de Warmtewet – die begin 2016 is afgerond – heeft bouwstenen opgeleverd voor een vernieuwde Warmtewet. Daarnaast zal in 2017 opnieuw een tender Wind op Zee plaatsvinden en wordt de innovatiekavel voor Wind op Zee aanbesteed. Tenslotte krijgen de afspraken over energiebesparing in 2017 verder vorm. Voor energiebesparing in de gebouwde omgeving wordt een energiebesparingsverplichting of een vergelijkbaar systeem uitgewerkt. Voor energiebesparing in de energie-intensieve industrie worden één-op-één afspraken met individuele bedrijven afgesloten en worden de besparingsnormen in de Energie-investeringsaftrek (EIA) verruimd ten gunste van industriële bedrijven. Met de SDE+ werd in 2016, met een verplichting voor de reguliere SDE+ projecten van € 9 mld en een reservering van € 10 mld voor de eerste twee tenders Wind op Zee, een stevige impuls gegeven aan het bereiken van de doelstellingen uit het Energieakkoord.

4.3 Natuur

Met het Natuurpact, de Rijksnatuurvisie en bijbehorende maatschappelijke uitvoeringsagenda en met de invoering van de nieuwe wet Natuurbescherming wordt uitvoering gegeven aan het natuurbeleid. De maatregelen uit de Natura 2000-beheerplannen, waarvan sommigen al jaren geleden gestart zijn, en de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland hebben effect gehad. Het gaat gemiddeld genomen weer beter met de plant- en diersoorten in Nederland. Maar het herstel is beperkt en er zijn soortgroepen en leefgebieden waar de achteruitgang nog niet is gestopt. Natuurherstel vraagt om een lange adem. In de komende jaren zullen

provincies en gemeenten, in lijn met de decentralisatie, samen met natuurorganisaties blijven investeren in de uitvoering van deze maatregelen. Belangrijk is daarbij om natuurbescherming te verankeren in andere sectoren zoals landbouw, water, infrastructuur en bouw en stedelijke beleid. Instrumenten hiervoor zijn het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid, de Kaderrichtlijn Water, hoogwater-bescherming, grote projecten zoals Marker Wadden en Nationale Parken en het stimuleren van groene daken en tuininrichting in steden.

In januari 2016 is een effectiever en efficiënter nieuw collectief stelsel voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer gestart. Hierin ondersteunen Rijk en provincies vernieuwende initiatieven.

Op andere vlakken moeten overheden zélf initiatief blijven nemen. Zo heeft Nederland zich verplicht aan internationale verdragen voor natuur en biodiversiteit, waarbij we onder de koepel van de Conventie Biologische Diversiteit (CBD) inzetten op een aantal essentiële doelen, zoals behoud van gezonde, natuurlijke systemen als basis voor biodiversiteit, herstel van flora en fauna van oceanen en het veiligstellen van migratieroutes van trekvogels. Investeren in natuur draagt ook bij aan een betere verdeling van welvaart en welzijn. Nederland neemt daarin zijn verantwoordelijkheid. Een goed voorbeeld is wildlife crime. Nederland toont zich actief in de alliantie van landen tegen wildlife crime, zet in op actie in Europees verband en neemt waar nodig en mogelijk maatregelen op nationaal niveau. Als belangrijkste instrument wordt de CITES-regelgeving ingezet die is vastgelegd in Europese verordeningen.²

4.4 Circulaire economie

Circulaire economie biedt veel potentie om bij te dragen aan de doelstellingen op het gebied van duurzaamheid. Nederland heeft een goede uitgangspositie op het gebied van recycling, slim materiaal gebruik en energietechnologie. De overheid kan een rol spelen om nieuwe verdienmodellen die aan de circulaire economie een bijdrage leveren, mogelijk te maken. In het najaar van 2016 brengt het kabinet het Rijksbrede programma circulaire economie uit. 2017 staat in het teken van het uitvoeren van de acties uit dit programma.

4.5 Mededinging en duurzaamheid

Er wordt steeds vaker een beroep gedaan op bedrijven en sectoren om zelf initiatieven te ontplooiën als het gaat om maatschappelijke thema's als bijvoorbeeld duurzaamheid, maatschappelijk verantwoord ondernemen, dierenwelzijn en volksgezondheid. Daardoor komt regelmatig de vraag aan de orde in hoeverre dit soort afspraken kunnen worden gemaakt binnen de kaders van het Nederlandse en Europese mededingingsrecht. In 2016 heeft het kabinet de beleidsregel duurzaamheid en mededinging aangepast en andere maatregelen aangekondigd die meer duidelijkheid moeten bieden aan ondernemers. Het kabinet dient in 2017 een wetsvoorstel in waarmee meer ruimte wordt geboden voor afspraken die duurzaamheid verbeteren.

² CITES-regelgeving: Convention on International Trade in Endangered Species of wild fauna and flora (overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde soorten wilde dieren en planten).

5. Verbinden

Verbinding is de basis voor vernieuwing. Vernieuwing komt voort uit de combinatie van bestaande kennis in nieuwe producten en diensten. Dit vraagt om de verbinding van kennis, mensen, faciliteiten en geld. Hierin ligt de rol van de overheid want verbindingen en de hiermee samenhangende synergie komen niet vanzelfsprekend uit zich zelf tot stand. Met de volgende initiatieven wordt hierop ingezet.

5.1 Verbinding in de regio en maatschappelijke partners

De regionale dimensie van de economie is van toenemend belang. EZ zet in dit kader in op het verbinden van de agenda's van decentrale overheden en het Rijk en van triple helices (samenwerkingsverbanden van overheden, bedrijven en kennisinstellingen). In de regionetwerken acteren we hier proactief op door de inzet van Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen, samenwerking met regio's rond grensoverschrijdende economie en arbeidsmarkt, en een meer samenhangende inzet in relatie tot economische clusters en campussen. In dat kader werken in 2017 EZ, provincies en MKB/topteams gestaag verder aan de opgaven en afspraken in de MKB samenwerkingsagenda. Inzet is versteviging en verdieping van de huidige afspraken en opgaven die zich concentreren op het uniformeren, harmoniseren en waar mogelijk bundelen van landelijke en regionale MKB innovatie-instrumenten. Tevens faciliteert het Rijk de uitvoering van de regionale Techniekpactagenda's van de vijf landsdelen.

Green City deals

Het Green Deal instrument faciliteert kansen voor groene groei vanuit de samenleving. Inmiddels zijn er meer dan 200 deals afgesloten. Ook in 2017 zal dit instrument worden voortgezet. Geïnspireerd door de Green Deal aanpak werkt het kabinet sinds 2015 met steden en andere partners aan City Deals rond concrete maatschappelijke vraagstukken in steden. Dit wordt in 2017 verder voortgezet. Daarmee bevorderen we groei, innovatie en leefbaarheid in Nederlandse steden. We werken in deze innovatieve partnerschappen actiegericht aan verbeteringen van stedelijke economische ecosystemen of doen via experimenten en living labs inspiratie op voor beleidsaanpassingen. Zo zetten we Nederland internationaal op de kaart als een *sustainable urban delta*.

Retailagenda

EZ werkt met alle stakeholders van de retailsector – gemeenten, provincies, vastgoed, vakbonden, financiers, MKB Nederland en de sector zelf – aan de uitvoering van de twintig afspraken die in de Retailagenda zijn gemaakt. Zo werken we aan vitale winkelgebieden. In 2016 heeft EZ samen met enkele initiatiefnemers uit de publieke en private sector het initiatief genomen tot een verdere intensivering van de Retailagenda. Dat is nodig na recente faillissementen van grote winkelketens, waardoor de vitaliteit van de winkelcentra en de leefbaarheid van de binnensteden extra onder druk staat.

Beter aanbesteden

Uit de evaluatie van de Aanbestedingswet 2012 kwam naar voren dat de ervaren problemen rond aanbestedingen niet zitten in de wet zelf, maar in de toepassing van de aanbestedingsregels. Om de kwaliteit van aanbestedingen in de praktijk te verbeteren is EZ in 2016 het traject beter aanbesteden gestart. In 2017 zal worden begonnen met de uitvoering van dit

traject in de praktijk. Zo zullen in de regio's afspraken worden gemaakt waarbij aandacht voor lokale situaties en wensen mogelijk is.

5.2 Energie verbinden als integraal onderdeel van de leefomgeving

Door in dialoog te gaan met de samenleving leggen we verbindingen tussen partijen, vergroten we onderling begrip, en ontstaat meer draagvlak voor moeilijke keuzes. De energietransitie heeft alleen kans van slagen als de energievoorziening betrouwbaar en betaalbaar blijft en maatschappelijk urgentie wordt gevoeld om de energievoorziening te veranderen. Verduurzaming van de energievoorziening heeft grote impact op de inrichting van de fysieke leefomgeving. Die impact wordt alleen geaccepteerd als nut en noodzaak van verandering breed draagvlak kent. Dit is randvoorwaardelijk om energieprojecten al dan niet onder Rijkscoördinatie goed te kunnen uitvoeren. Daarom zal EZ bekijken of en hoe een verbeterd procesontwerp in de praktijk kan worden gebracht. Bij de inpassing van (grote) energieprojecten waar EZ bevoegd gezag is, zal EZ vroegtijdig en zorgvuldig het gesprek aangaan met burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties. Voor mijnbouwactiviteiten zal EZ zorgdragen dat de omgeving zich gekend en erkend voelt bij de besluitvorming over vergunningverlening en zal duidelijk worden gemaakt onder welke voorwaarden deze kunnen plaatsvinden (op grond van de nieuwe Mijnbouwwet). Voor de gaswinning in Groningen is samen met de regio het proces richting besluitvorming vorm gegeven. Door middel van ambtelijke en bestuurlijke overleggen worden zowel procesmatige als technisch-inhoudelijke onderwerpen met elkaar besproken. Het kabinet vindt het belangrijk om samen met de regio te werken aan het verbeteren van het gevoel van veiligheid, het beperken van het gevoel van overlast en het herstel van vertrouwen van de inwoners van het aardbevingsgebied. Naast de besluitvorming over de gaswinning heeft het kabinet de Nationaal Coördinator Groningen de taak gegeven om door middel van publieke regie te komen tot een gedragen aanpak voor het verbeteren van het schadeafhandelingsproces, het versnellen van de versterkingsopgave en het verbeteren van het toekomstperspectief voor Groningen, bijvoorbeeld op het gebied van leefbaarheid, duurzaamheid en economie. Deze aanpak wordt samen met maatschappelijke organisaties en bestuurlijke partijen vormgegeven.

5.3 Voedsel: meer verbinding tussen producent en consument

De afgelopen jaren zijn diverse incidenten op het gebied van voedsel de revue gepasseerd en er woeden stevige maatschappelijke discussies over dierenwelzijn, intellectueel eigendom op plantaardig en dierlijk uitgangsmateriaal en de gezondheid van onze voeding. Het kabinet heeft besloten – in reactie op het rapport van de Onderzoeksraad voor Veiligheid over risico's in de vleesketen – de publieke taak van vleeskeuring opnieuw in publieke handen te brengen. Daarvoor zal in 2017 bij wet een zelfstandig bestuursorgaan (ZBO) worden opgericht.

Als producenten en consumenten van voedsel weten waar het voedsel vandaan komt, wat de samenstelling ervan is, hoe gezond en duurzaam het is – kortom als zij zich sterker bewust zijn van de waarde van voedsel – dan kunnen zij bewuster kiezen en worden producenten gestimuleerd voedsel op de markt te brengen met positieve eigenschappen op het gebied van gezondheid, dierenwelzijn en milieu. Omdat slechts 2% van de Nederlanders voldoende groente en fruit eet, zal het kabinet zich onder

andere via een aanjager inzetten om de consumptie van groente en fruit te stimuleren. In de samenleving leeft breed de wens de «anonimiteit» van de voedselproducent te doorbreken. Het is belangrijk dat de voedselproducent weer een gezicht krijgt en dat de plaats en herkomst van productie en producten beter is te traceren. Veel consumenten hebben behoefte aan directer contact met de producent en/of met de streek van herkomst van het voedsel. Dit stelt consumenten daarnaast in staat om zich kritisch op te stellen bij incidenten op het gebied van voedselveiligheid. Deze opgaven staan hoog op de voedselagenda waaraan het kabinet in 2017 wil verder werken.

6. Slot

De economische crisis heeft het kabinet gedwongen maatregelen te nemen om Nederland weer veerkrachtig en wendbaar te maken. Dankzij de gezamenlijke inzet van ondernemers en burgers zijn we erin geslaagd een goede voedingsbodem te creëren voor toekomstige generaties. Nu is het zaak te blijven zaaien ter vergroting van het toekomstig verdienvermogen van Nederland. Hier zal het kabinet zich ook in 2017 voor blijven inzetten.

2.1.1 Belangrijkste mutaties ontwerpbegroting 2017

UITGAVEN (Bedragen x € 1.000)	Art. nr.	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand Ontwerpbegroting 2016		4.894.512	4.843.336	5.000.574	5.550.951	6.226.508	
Mutaties Voorjaarsnota 2016		405.704	96.367	67.161	68.909	61.105	
Stand Voorjaarsnota 2016		5.300.216	4.939.703	5.067.735	5.619.860	6.287.613	
<i>Nieuwe mutaties:</i>							
Ramingsbijstelling subsidies	2			- 5.500	- 7.700	- 6.000	
Uit aanvullende post voor Ruimtevaart	2			13.000	13.000	13.000	
Bijdrage SZW Programmering TNO	2		3.700				
Generieke Digitale Infrastructuur (GDI)	2	4.240	5.500				
Temporiserings uitgaven Kamer van Koophandel	2	13.559	- 13.559				
Kasschuif uitfinanciering EFRO	2	- 12.041	12.041				
Bijdrage OCW niet revolverende investeringen	3			5.000	5.000	5.000	
Kasschuif Toekomstfonds	3	- 30.600		3.400	6.400	9.400	
Kasschuif Toekomstfonds fundamenteel en toegepast onderzoek	3	- 51.000		22.500	18.500	5.500	
Middelen start-ups/MKB	3		23.000	23.000	23.000	23.000	
SDE	4		- 35.000	- 25.000			
Kennisprogramma Ondergrond	4	1.750	3.750	3.750	3.750	3.750	
Bijdrage OCW scholenprogramma	5		3.000	3.000	3.000	3.000	
Polair programma en Geobasisregistraties	6	- 1.471	- 1.471	- 1.471	- 1.471	- 1.471	
Vismigratierivier	8	- 1.000	- 1.500	- 2.000			
Kasschuif egalisatieschuld Rijksvastgoedbedrijf	40	9.516	- 1.012	- 1.392	- 1.861	- 1.471	
Overige mutaties		3.220	5.422	347	- 4.250	- 3.447	
Stand Ontwerpbegroting 2017		5.236.389	4.943.574	5.106.369	5.677.228	6.337.874	6.245.906

Artikel 2

Ramingsbijstelling subsidies

Vanwege het aflopen van in voorgaande jaren verleende subsidies is er vanaf 2018 minder budget nodig om de nog openstaande verplichtingen uit te financieren. Het budget voor subsidies is daarom verlaagd.

Uit aanvullende post voor Ruimtevaart

Bij de voorjaarsbesluitvorming zijn middelen die in het Regeerakkoord zijn gereserveerd voor onderwijs en onderzoek (maatregel D32) overgeheveld naar de begroting van OCW. Als onderdeel hiervan is er vanaf 2018 structureel € 13 mln beschikbaar gekomen voor de Ruimtevaart op de EZ-begroting. Hiermee kan Nederland op lange termijn blijven investeren in ESA-programma's.

Bijdrage SZW programmering TNO

Bijdrage van het Ministerie van SZW voor het maatschappelijke Thema Arbeid en Gezondheid in het kader de vraag gestuurde programmering van TNO.

Generieke Digitale Infrastructuur (GDI)

Bijdrage vanuit de aanvullende post voor de Generieke Digitale Infrastructuur (GDI) voor implementatie, beheer en toezicht op EZ-voorzieningen van de GDI.

Temporiseren uitgaven Kamer van Koophandel

Dit betreft een temporisatie van de uitgaven van de Kamer van Koophandel voor de bevoorschotting 2017. Uit oogpunt van liquiditeit wordt het eerste voorschot 2017 in december 2016 verstrekt.

Kasschuif uitfinanciering EFRO

Het programma EFRO 2007–2013 wordt in 2017 afgerond. Dan zal ook de laatste termijn van de uitfinanciering van het programma plaatsvinden. Daarom wordt het beschikbare budget verschoven van 2016 naar 2017.

Artikel 3

Bijdrage OCW niet revolverende investeringen

De bijdrage van OCW van jaarlijks € 5 mln wordt vanaf 2018 gedurende 10 jaar ingezet voor (de dekking van) niet revolverende investeringen in fundamenteel en toegepast onderzoek vanuit het Toekomstfonds. Bij voorjaarsbesluitvorming zijn de middelen die hiervoor in het Regeerakkoord zijn gereserveerd overgeheveld naar de begroting van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Het betreft maatregel D32 uit het Regeerakkoord.

Kasschuif Toekomstfonds

Met deze mutatie wordt de onderuitputting 2015 die opgevraagd is bij Voorjaarsnota 2016, doorgeschoven naar latere jaren. De mutatie betreft de instrumenten vroege fase financiering en Dutch Venture Initiative.

Middelen start-ups/MKB

Dit betreft de middelen voor een co-investeringsregeling voor durfkapitaal voor het stimuleren van investeringen in startups/MKB.

Kasschuif Toekomstfonds fundamenteel en toegepast onderzoek

De kasmiddelen voor fundamenteel en toegepast onderzoek worden in het verwachte kasritme verspreid over de komende jaren. Dit betreft onder andere de middelen voor de regeling Toekomstfondskrediet Onderzoeksfaciliteiten (TOF) en Smart Industry.

Artikel 4

SDE

Dit betreft een kasschuif in de raming van de uitfinanciering van in het verleden aangegane verplichtingen SDE. In 2022 en 2023 worden deze bedragen (respectievelijk € 35 mln en € 25 mln) weer toegevoegd aan de begroting.

Kennisprogramma Ondergrond

Een verhoging van de raming voor zoutwinning en terugontvangen subsidievoorschotten wordt ingezet ter dekking van het Kennisprogramma Ondergrond.

Artikel 5

Bijdrage OCW scholenprogramma

OCW draagt € 3 mln per jaar bij aan het herstel van schoolgebouwen in de provincie Groningen in het kader van het aardbeving bestendig maken van deze gebouwen. De bijdrage start in 2017.

Artikel 6

Polair programma en Geobasisregistraties

Bijdrage aan OCW voor het Polair programma (€ 0,4 mln) en aan IenM voor het project Geobasisregistraties (€ 1,1 mln).

Artikel 8

Vismigratierivier

Bijdrage aan de provincie Friesland in de realisatie van de vismigratierivier in de Afsluitdijk.

Artikel 40

Kasschuif egalisatieschuld Rijksvastgoedbedrijf

Deze Kasschuif betreft de vervroegde aflossing in 2016 van de egalisatieschuld aan het Rijksvastgoedbedrijf.

Mutatie op de aanvullende post

Handelsmissies

Het kabinet heeft de ambitie internationaal ondernemen sterk te bevorderen en in te spelen op de groeiende behoefte vanuit het bedrijfsleven en de kenniswereld naar internationale handels- en innovatiebevorderende diensten van de overheid. Om aan deze vraag te kunnen blijven voldoen, heeft het kabinet besloten om vanaf 2017 € 10 mln structureel extra vrij te maken voor inspanningen die de Nederlandse concurrentiepositie van Nederland in het buitenland ten goede komen, zoals een betere follow up van economische missies en het effectiever maken van het internationale topsectorenbeleid.

In afwachting van de nieuwe acties zijn de middelen geraamd op een aanvullende post. Een belangrijk uitgangspunt hierbij is dat de middelen ten goede moeten komen aan een meer doeltreffende economische diplomatie, over de volle breedte van handelsbevordering tot en met innovatiesamenwerking, waarin publieke en private partijen complementaire rollen hebben, maar nauw samenwerken bij het helpen realiseren van gezamenlijk vast te stellen doelen gericht op prioriteitslanden,

topsectoren en mondiale maatschappelijke uitdagingen. De door de Dutch Trade & Investment Board (DTIB) geïnitieerde publiek-private Stuurgroep Handels- en investeringsbevordering zal begin 2017 het kabinet adviseren hoe deze publiek-private meerjarig geprogrammeerde aanpak in de praktijk zou moeten gaan werken.

ONTVANGSTEN (Bedragen x € 1.000)							
	Art. nr.	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand Ontwerpbegroting 2016		6.783.470	6.495.507	6.976.908	7.774.047	8.296.171	
Mutaties Voorjaarsnota 2016		- 3.428.541	- 3.197.501	- 3.247.282	- 3.347.217	- 3.298.726	
Stand Voorjaarsnota 2016		3.354.929	3.298.006	3.729.626	4.426.830	4.997.445	
<i>Nieuwe mutaties:</i>							
Verhoging BMKB-premie	2		4.000	4.000	4.000	4.000	
Aardgasbaten	4	150.000	450.000	300.000	250.000	250.000	
Geothermie provisies	4	800	2.500	4.700	4.700	4.700	
Hogere ontvangsten zoutwinning en subsidies	4	1.750	3.750	3.750	3.750	3.750	
Apurement	6		8.000	3.000	2.700	2.700	
Verhuur mosselpercelen	6	2.000					
Overige mutaties		2.878	4.606	- 225	- 1.808	- 3.054	
Stand Ontwerpbegroting 2017		3.512.357	3.770.862	4.044.851	4.690.172	5.259.541	5.161.697

Verhoging BMKB-premie

Verbetering van de kostendekkendheid van de Borgstelling Midden- en Kleinbedrijf (BMKB) door een verhoging van de gemiddelde premie van 3,6% naar 4,8%.

Aardgasbaten

De aardgasbaten zullen in de komende jaren naar verwachting hoger uitvallen dan bij Voorjaarsnota 2016 geraamd. Dit komt door de samenloop van twee (tegengestelde) effecten: de voorgenomen verlaging van de gaswinning tot 24 miljard m³ per gasjaar en de gestegen TTF gasprijsverwachting. Per saldo wordt in de jaren 2016 en verder de voorgenomen lagere gaswinning meer dan gecompenseerd door de actuele hogere gasprijsverwachtingen. De raming van de aardgasbaten is in lijn met de uitgangspunten die het CPB heeft gebruikt bij het opstellen van de MEV.

Geothermie provisies

Bij elke openstelling van de regeling Geothermie worden provisies in rekening gebracht. Met deze bijstelling worden de ramingen in overeenstemming gebracht met de verwachte opbrengst aan provisies.

Hogere ontvangsten zoutwinning en subsidies

Hogere ontvangsten uit zoutwinning en terugontvangen subsidievoorshotten worden ingezet ter dekking van het Kennisprogramma Ondergrond (uitgaven artikel 4).

Apurement

Onttrekking van middelen uit de begrotingsreserve apurement voor de versterking van het toezicht door de NVWA als onderdeel van financiële dekking zoals aangekondigd in de brief van 27 mei 2016 (TK, [33 835, nr. 33](#)). Jaarlijks vindt een beoordeling plaats van de omvang van de reserve in relatie tot de correctievoorstellen en definitieve correctiebesluiten van de Europese Commissie. Naar huidig inzicht is de omvang van de

begrotingsreserve voldoende om opgelegde correcties en boetes van de Europese Commissie te dekken.

Verhuur mosselpercelen

Extra ontvangsten uit de verhuur van mosselpercelen.

2.1.2 Overzicht niet-juridisch verplichte uitgaven

Overzicht niet-juridisch verplichte uitgaven en bestemming (bedragen x € 1.000)				
Art.nr.	Naam artikel (€ tot. Uitg. art.)	Juridisch verplichte uitgaven	Niet-juridisch verplichte uitgaven	Bestemming van de belangrijkste niet-juridisch verplichte uitgaven
1	Goed functionerende economie en markten (€ 185.726)	€ 183.573 (99%)	€ 2.153 (1%)	– Onderzoek en opdrachten (€ 719). – Bijdrage aan (inter)nationale organisaties (€ 1.434).
2	Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen (€ 829.851)	€ 738.522 (89%)	€ 91.329 (11%)	– <i>Subsidies</i> (€ 28.141), waarvan MKB-Innovatiestimulering Topsectoren (€ 20.532), Eurostars (€ 3.088), bevorderen ondernemerschap (€ 1.100) en Innovatie prestatie contracten (€ 1.508). – <i>Opdrachten</i> (€ 7.750), waarvan onderzoek en opdrachten (€ 1.969), ICT-beleid (€ 3.056) en regiegroep Regeldruk (€ 1.080). – <i>Bijdragen aan (inter)nationale organisaties</i> (€ 55.411), waarvan Internationaal innoveren (€ 6.495), TKI-toeslag (€ 35.455), Ruimtevaart ESA (€ 7.276), Bijdragen aan (div.) organisaties (€ 5.289).
3	Toekomstfonds (€ 145.118)	€ 101.683 (69%)	€ 44.435 (31%)	– Innovatiekrediet (€ 17.627). – Vroege fase financiering (€ 3.808). – Startups MKB (€ 23.000).
4	Een doelmatige en duurzame energievoor- ziening (€ 1.902.455)	€ 1.583.179 (83%)	€ 319.276 (17%)	– <i>Subsidies</i> (€ 274.577), waarvan Topsectoren energie (€ 15.902), SDE+ (€ 236.197) en Demonstratieregeling Energie Innovatie (€ 22.478). – <i>Bijdragen aan ZBO's/RWT's; TNO Bodem- beheer</i> (€ 3.745). – <i>Bijdragen aan medeoverheden; uitkoop en verkabeling</i> (€ 28.000). – <i>Bijdragen aan organisaties</i> (€ 12.671), waarvan bijdrage aan diverse instituten (€ 1.357), bijdrage aan ECN (€ 9.136) en lening ECN/NRG (€ 2.178). Zie budgettaire tabel van artikel 5.
5	Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen (€ 77.600)	€ 0 (0%)	€ 77.600 (100%)	
6	Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens (€ 538.382)	€ 514.110 (95%)	€ 24.272 (5%)	– <i>Subsidies</i> (€ 2.760), waarvan duurzame veehouderij (€ 1.162), tegemoetkoming Vamil (€ 372), Europees Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij (€ 1.220). – <i>Opdrachten</i> (€ 16.779), waarvan Voedse- lagenda (€ 12.562), diergezondheid en dierenwelzijn (€ 1.582), voedselzekerheid en internationaal en Europees landbouwbeleid (€ 1.525). – <i>Bijdragen aan ZBO's/RWT's</i> (€ 4.726), waarvan bijdrage aan Wageningen Research (€ 808), medebewind en overige voormalige publieke PBO-taken (€ 3.918). – <i>Subsidies</i> (€ 2.303).
7	Groen onderwijs van hoge kwaliteit (€ 804.513)	€ 802.210 (100%)	€ 2.303 (0%)	

Art.nr.	Naam artikel (€ tot. Uitg. art.)	Juridisch verplichte uitgaven	Niet-juridisch verplichte uitgaven	Bestemming van de belangrijkste niet-juridisch verplichte uitgaven
8	Natuur en biodiversiteit (€ 125.645)	€ 105.228 (84%)	€ 20.417 (16%)	– <i>Opdrachten (€ 12.501)</i> , waarvan Nationale parken (€ 500), Natuurlijk ondernemen en green deals (€ 2.495), Natuurvisie (€ 5.060), Natura 2000 (€ 2.149), bijdrage BES-eilanden (€ 495). – <i>Bijdragen aan medeoverheden</i> (€ 7.916), waarvan Programmatische Aanpak Stikstof (€ 1.647) en Westerschelde (€ 6.117).
Totaal aan niet verplichte uitgaven			€ 581.785	

2.1.3 Overzichtstabel bedrijfslevenbeleid en topsectoren

De tabel bevat een meerjarig overzicht van de middelen die in 2016–2021 beschikbaar zijn binnen de begrotingen van een aantal departementen voor het bedrijvenbeleid en de topsectoren. De indeling van de tabel geeft inzicht in de samenhang tussen de verschillende onderdelen. Voor een groot deel betreft dit het innovatiebeleid, dat uit een generieke pijler en een specifieke pijler bestaat. Het generieke beleid ondersteunt innovatie voor alle bedrijven, binnen en buiten de Topsectoren (tabel A1 en A2). Ook de bijdrage van Buitenlandse Zaken (A3) is generiek van aard. De kern van het specifieke beleid is publiek-private samenwerking (PPS, tabel B1 en B2). Door een intensievere samenwerking tussen de excellente Nederlandse publieke kennisinfrastructuur en de bedrijven vindt de kennis beter zijn weg in innovatieve producten. PPS wordt gestimuleerd met de TKI Toeslag en de MIT. Internationale PPS wordt mogelijk gemaakt dankzij EU cofinanciering (B2), daarnaast door de Innovatie Attachés en technologie-missies. Via het onderzoeksdeel van het Toekomstfonds is in totaal € 100 mln beschikbaar voor hoogwaardige onderzoeksfaciliteiten en (publiek – private samenwerking) op specifieke thema's. Opbrengsten uit deze investeringen vloeien terug in het fonds. Onderdeel C bevat de instrumenten voor aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt en tot slot bestaat onderdeel D uit verschillende specifieke bijdragen van departementen aan voor hun relevante topsectoren.

In de tabel is ook aangegeven op welk begrotingsartikel de middelen op de departementale begrotingen staan. Daar zijn de hier getoonde reeksen vaak niet één op één terug te vinden, omdat hier alleen de middelen zijn getoond die samenhangen met het bedrijfslevenbeleid en topsectoren. Een afnemend deel van de middelen is reeds belegd met uitgaven voor lopende programma's. De verantwoording over dit budget vindt plaats via de reguliere begrotingscyclus via de desbetreffende departementale begrotingen. De reeksen Creatief liggen vast in de BIS (2017–2020). Een deel van het geld van het regionaal investeringsfonds MBO gaat ook naar publiek-private samenwerkingsverbanden buiten de topsectoren.

(kasbedragen x € 1 mln)								
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Departement	Artikel
I Generiek								
A1. Ondernemerschap en innovatie	190	139	145	128	148	158		
Financieringsinstrumenten Toekomstfonds	190	139	145	128	148	158	EZ	3
A2. Fiscale maatregelen	1.151	1.213	1.213	1.213	1.213	1.213		
Aftrek speur- en ontwikkelingswerk (WBSO)	8	8	8	8	8	8	EZ/FIN	2, belastingplan
Afdrachtvermindering speur- en ontwikkelingswerk (WBSO)	1.143	1.205	1.205	1.205	1.205	1.205		
A3. Internationaal	329	266	270	237	195	276		
Internationaal ondernemen en ontwikkelingssamenwerking	210	158	156	182	168	168	BH/OS	1,2,3
Dutch Good Growth Fund (DGGF)	119	108	114	55	27	108	BH/OS	1
II Specifiek voor topsectoren								
B1. Kennis en innovatie	553	545	543	541	541	541		
NWO	275	275	275	275	275	275	OCW/ EZ	16
STW	21	20	25	23	23	23	EZ	2
KNAW	14	14	14	14	14	14	OCW	16
Toegepast onderzoek (TO2: TNO, Wageningen Research, Marin, ECN, NLR, Deltares)	198	192	185	185	185	185	EZ	2,4,6
Profilering kennisinfrastructuur	44	44	44	44	44	44	OCW	16
B2. Innovatie en PPS	246	200	225	227	220	219		
TKI Toeslag	76	99	107	114	119	119	EZ	2
MKB Innovatiestimuleringsregeling Topsectoren	34	31	29	28	29	29	EZ	2
Europese Cofinanciering, afloop FES en innovatieprogramma's ¹	82	70	61	61	61	61	EZ	2
Investerings in fundamenteel en toegepast onderzoek	54	0	28	24	11	10	EZ	3
C. Onderwijs en arbeidsmarkt	52	35	0	0	0	0		
Professionele masters	7	7	0	0	0	0	OCW	6
Centra voor Innovatief vakmanschap	3	3	0	0	0	0	OCW/EZ	4
Stimuleren beta en technologie	0	0	0	0	0	0	OCW	6
Centers of Expertise	17	0	0	0	0	0	OCW	6
Regionaal investeringsfonds MBO ²	25	25	0	0	0	0	OCW	4
D. Specifieke bijdragen departementen	250	241	234	243	216	165		
VWS: Life Sciences & Health/zorg	65	52	44	46	45	45	VWS	1, 2, 4, kader Zorg
EZ: Energie-innovatie (excl. ECN)	120	125	126	133	133	100	EZ	4
lenM: Logistiek ³	20	24	22	21	18	0	lenM	divers H-XII, IF en DF
lenM: Water	25	21	23	23	0	0	lenM	divers H-XII, IF en DF

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Departement	Artikel
OCW: Creatief	11	11	11	11	11	11	OCW	14
Defensie	8	8	8	8	8	8	DEF	6
Totaal	2.771	2.639	2.630	2.589	2.533	2.572		

¹ Voor een totaalbedrag van cofinanciering KP7 en H2020 wordt verwezen naar Bijlage 5.4 Europese geldstromen, paragraaf 5 Horizon 2020.

² Een deel van het geld van het regionaal investeringsfonds gaat ook naar publiek-private samenwerkingsverbanden buiten de topsectoren.

³ Voorbehoud voor de bijdrage vanuit lenM is dat deze alleen vrijkomt voor de door lenM goedgekeurde concrete projectvoorstellen vanuit de sector.

2.1.4 Meerjarenplanning Beleidsdoorlichtingen

Artikel	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Geheel artikel?
1 Goed functionerende economie en markten (voormalig artikel 11)		X					X	Ja
2 Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen (voormalig artikel 12, 13 en 18 (regiodeel))	X					X		Ja
3 Toekomstfonds (voormalig artikel 19)						X		Ja
4 Een doelmatige en duurzame energievoorziening (voormalig artikel 14)						X		Ja
5 Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen (voormalig artikel 15)							X	Ja
6 Concurrerende, duurzame en veilige agro-, visserij- en voedselketens (voormalig artikel 16)	X				X			Ja
7 Groen onderwijs van hoge kwaliteit (voormalig artikel 17)					X			Ja
8 Natuur en biodiversiteit (voormalig artikel 18)	X						X	Ja

Artikel 1: De beleidsdoorlichting van voormalig artikel 11 is op 28 april 2016 aan de Tweede Kamer aangeboden (TK, [30 991, nr. 31](#)). De doorlichting is grotendeels intern EZ uitgevoerd en is gebaseerd op bestaand evaluatiemateriaal. Een extern onderzoeksbureau heeft onderzocht in hoeverre de verschillende beleidsinstrumenten van artikel 11 in hun onderlinge samenhang bijdragen aan de centrale doelstelling van artikel 11. Met afronding van deze beleidsdoorlichting zijn in een tijdsbestek van 2014–2016 alle artikelen van de EZ-begroting doorgelicht en aan de Tweede Kamer aangeboden.

Artikel 2: De beleidsdoorlichting van voormalige artikelen 12 en 13 is gezamenlijk uitgevoerd en op 13 mei 2015 aan de Tweede Kamer aangeboden (TK, [30 991, nr. 23](#)).

Artikel 3: Dit artikel is in 2016 aan de EZ-begroting toegevoegd en zal voor het eerst in 2020 worden doorgelicht.

Artikel 4: De beleidsdoorlichting van voormalig artikel 14 (energie) is op 19 december 2014 naar de Tweede Kamer gestuurd (TK, 30 991, nr. 17). Dit betrof een ex-post beleidsdoorlichting over de periode 2007–2012. De volgende beleidsdoorlichting zal logischerwijs dan de periode 2013–2018 beslaan en in 2019/2020 worden uitgevoerd.

Artikel 5: Dit artikel is in 2016 aan de EZ-begroting toegevoegd en zal voor het eerst in 2021 worden doorgelicht.

Artikel 6: Het Interdepartementaal Beleidsonderzoek (IBO) agro-, visserij-, en voedselketens is geïntegreerd met de geplande beleidsdoorlichting van voormalig artikel 16. Het IBO is 26 juni 2015 met de kabinetsreactie aan de Tweede Kamer aangeboden (TK, 30 991, nr. 25).

Artikel 7: De beleidsdoorlichting van voormalig artikel 17 is op 2 juni 2014 aan de Tweede Kamer aangeboden (TK, 30 991, nr. 11).

Artikel 8: De beleidsdoorlichting van voormalig artikel 18 is op 24 december 2015 aan de Tweede Kamer aangeboden (TK, 30 991, nr. 29).

Voor het meest recente overzicht van de realisatie van beleidsdoorlichtingen, klik op deze link

<http://www.rijksbegroting.nl/beleidsevaluaties/evaluaties-en-beleidsdoorlichtingen/2015>

Voor een verdere onderbouwing van de meerjarenprogrammering zie de bijlage «Evaluatie- en overig onderzoek» (bijlage 7.7).

2.1.5 Overzicht van risicoregelingen

Overzicht verstrekte garanties (bedragen x € 1.000)										
Artikel	Omschrijving	Uitstaande garanties 2015	Geraamd te verlenen 2016	Geraamd te vervallen 2016	Uitstaande garanties 2016	Geraamd te verlenen 2017	Geraamd te vervallen 2017	Uitstaande garanties 2017	Garantieplafond 2017	Totaal plafond
Artikel 2 Bedrijven- beleid: innovatief en duurzaam ondernemen	BMKB	1.756.290	765.000	326.047	2.195.243	765.000	490.922	2.469.321	765.000	
	Garantie	665.450	400.000	193.909	871.541	400.000	88.969	1.182.572	400.000	
	Ondernemingsfinanciering									
	GroEIFaciliteit	107.707	114.485	21.661	200.531	135.000	40.328	295.203	135.000	
	Garantieregeling	42.040	376.662	3.000	415.702	376.662	39.040	753.324	376.662	
	Scheepsnieuw- bouwfaciliteit		750.000		750.000			750.000		750.000
	MKB financiering			4.800	94.900		4.800	90.100		113.000
	Microkredieten	99.700								
Artikel 4 Een doelmatige en duurzame energievoor- ziening	Aardwarmte	66.715	111.650	21.657	156.708	66.600	25.064	198.244	66.600	

Artikel	Omschrijving	Uitstaande garanties 2015	Geraamd te verlenen 2016	Geraamd te vervallen 2016	Uitstaande garanties 2016	Geraamd te verlenen 2017	Geraamd te vervallen 2017	Uitstaande garanties 2017	Garantieplafond 2017	Totaal plafond
Artikel 6	Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens	322.398	120.000	35.000	407.398	120.000	30.000	497.398	120.000	
Artikel 8 Natuur en biodiversiteit	Garantie voor natuurgebieden en landschappen	399.689	–	16.042	383.647	–	16.594	367.053		399.689
	Totaal	3.459.989	2.637.797	622.116	5.475.670	1.863.262	735.717	6.603.215	1.863.262	1.262.689

Overzicht uitgaven en ontvangsten garanties (bedragen x € 1.000)

Artikel	Omschrijving	Uitgaven 2015	Ontvangsten 2015	Saldo 2015	Uitgaven 2016	Ontvangsten 2016	Saldo 2016	Uitgaven 2017	Ontvangsten 2017	Saldo 2017
Artikel 2	Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen	65.330	32.307	– 33.023	42.594	29.000	– 13.594	41.594	33.000	– 8.594
	Garantie	10.600	9.443	– 1.157	11.745	13.000	1.255	11.745	13.000	1.255
	Ondernemingsfinanciering									
	GroEIFaciliteit	3.499	2.964	– 535	8.850	8.000	– 850	8.850	8.000	– 850
	Garantieregeling	–	15	15	3.591	4.000	409	3.591	4.000	409
	Scheepsnieuwbouwfaciliteit									
	MKB financiering	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	Microkredieten	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Artikel 4 Een doelmatige en duurzame energievoorziening	Aardwarmte	–	922	922	–	1.800	1.800	–	2.500	2.500
Artikel 6	Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens	28.347	1.696	– 26.651	5.000	1.800	– 3.200	2.500	1.800	– 700
	Garanties voor investeringen en werkkapitaal landbouwondernemingen (Garantieregelingen Landbouw en Garantieregeling Marktintroductie Innovatie)									
Artikel 8 Natuur en biodiversiteit	Garantie voor natuurgebieden en landschappen	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	Totaal	107.776	47.347	– 60.429	71.780	57.600	– 14.180	68.280	62.300	– 5.980

Artikel 2 Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen

Borgstelling MKB-kredieten (BMKB)

De BMKB biedt banken een borgstelling voor leningen aan midden- en kleinbedrijven (≤ 250 werknemers) voor zover deze bedrijven onvoldoende zekerheden kunnen bieden aan de bank. Het knelpunt dat met de BMKB wordt bestreden is het verschijnsel dat in de kern gezond MKB – met voldoende zicht op rentabiliteit en continuïteit – niet of onvoldoende in een kredietbehoefte kan voorzien door een tekort aan zekerheden (onderpand).

De gemiddelde eenmalige premie die voor het borgstellingskrediet wordt betaald is per 1 januari 2017 4,8%. De premie is afhankelijk van de looptijd van het bedrijfsborgstellingskrediet. Er zal gedifferentieerd worden tussen de premies voor enerzijds startende en gevestigde bedrijven (gemiddeld 4,65%) en anderzijds voor innovatieve bedrijven (gemiddeld 6,65%). Hierbij wordt de mogelijkheid geboden de premiebetaling gedeeltelijk over de looptijd van het krediet te voldoen. De premie is niet kosten-dekkend. Op de begroting is structureel € 10,5 mln (inclusief de uitvoeringskosten) beschikbaar ter afdekking van de schades die niet door premie-ontvangsten worden gedekt.

Er is een begrotingsreserve voor de BMKB waardoor een verevening mogelijk is van premie-inkomsten en schade-uitgaven over een reeks van jaren. De regeling is namelijk conjunctuurgevoelig (in tijden van krimp en recessie hogere verliezen) waardoor uitgaven en inkomsten kunnen fluctueren.

De horizonbepaling voor de BMKB is juli 2017. Het kabinet is voornemens deze horizon te verlengen naar 1 juli 2022, naar aanleiding van de recent afgeronde evaluatie van de BMKB. De volgende evaluatie zal in 2021 plaatsvinden.

Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)

De GO-regeling is bestemd voor ondernemers die financiering willen aantrekken bij banken en is gericht op (middel)grote ondernemingen met substantiële activiteiten in Nederland en met bevredigende rentabiliteits- en continuïteitsperspectieven. De GO regeling biedt banken de mogelijkheid om nieuwe bankleningen te verstrekken en/of bankgaranties af te geven van minimaal € 1,5 mln en maximaal € 50 mln (tot ultimo 2017 € 150 mln) met een garantie van 50% door de overheid. De overheid deelt mee in de opbrengsten uit zekerheden. De GO is door het huidige kabinet structureel gemaakt met een jaarlijks garantieplafond van € 400 mln.

Het kredietbeheer ligt primair bij de bank. De bank heeft geen ander belang bij de betaling van rente en aflossing dan de overheid. Naast de 50% garantie van de overheid draagt de bank namelijk zelf eveneens 50% risico. RVO.nl beoordeelt de kredietaanvragen en wijziging van kredieten. Daarnaast is een kredietcommissie met externe deskundigen geïnstalleerd, die de kredietvoorstellen eveneens beoordeelt. De Commissie toetst – additioneel aan RVO.nl – het risico van het betreffende voorstel en bij fiatting wordt de premie bepaald op basis van het te lopen risico.

De premie bestaat in hoofdzaak uit de provisie op de rentemarge voor het debiteurenrisico van de bank onder aftrek van 0,25% die de bank voor haar beheersactiviteiten mag behouden. Andere bronnen van inkomsten

zijn bijvoorbeeld afsluitprovisies en fees die ten gunste van bank en overheid komen. Uitgangspunt is dat de GO-regeling kostendekkend is. Een eventueel verschil tussen premieontvangsten, schades en uitvoeringskosten in enig jaar worden afgestort naar dan wel onttrokken aan de begrotingsreserve.

De horizonbepaling voor de GO is 1 juli 2017. Het kabinet is voornemens de horizon te verlengen tot 1 juli 2020. De GO-regeling is recent geëvalueerd in 2014. De volgende evaluatie zal in 2019 plaatsvinden.

Groefaciliteit

De regeling Groefaciliteit helpt bedrijven bij het aantrekken van risicodragend vermogen door garanties te geven op achtergestelde leningen verstrekt door banken en op aandelen verstrekt door participatiemaatschappijen aan ondernemingen. De Groefaciliteit kan ondernemingen in een groeifase, bij bedrijfsovernames en bij herstructureringen helpen bij het aantrekken van risicokapitaal. De regeling wordt ook opengesteld voor bedrijven uit de agrosector.

Alleen deelnemende financiers kunnen een garantieaanvraag bij de overheid indienen. De maximumgarantie van de overheid is 50%, wat bij participaties neerkomt op maximaal € 12,5 mln en bij bancaire achtergestelde leningen op maximaal € 2,5 mln.

Financiers betalen om de garantie te verwerven in ieder geval een eenmalige premie van 1% van het garantiebedrag vooraf en vervolgens een premie over het uitstaande garantiebedrag. Voor participaties is voorzichtigheidshalve uitgegaan van 3% per jaar en voor achtergestelde leningen 2,5%. Het uitgangspunt is dat de Groefaciliteit hiermee kostendekkend is. Deze jaarlijkse premie kan gedurende de looptijd van de garantiemaatregel worden herzien en zo nodig naar boven worden bijgesteld om ervoor te zorgen dat de premies de kosten van de regeling blijven dekken. Een eventueel verschil tussen premieontvangsten, schades en uitvoeringskosten in enig jaar wordt met ingang van 2014 afgestort in de begrotingsreserve.

De horizonbepaling voor de Groefaciliteit is 1 juli 2017. Het kabinet is voornemens de horizon te verlengen tot 1 juli 2020. De laatste evaluatie is uitgevoerd in 2012. De eerstvolgende evaluatie zal in 2019 worden uitgevoerd.

Garantieregeling Scheepsnieuwbouwfaciliteit

De garantieregeling Scheepsnieuwbouwfaciliteit (GSF) biedt banken van in Nederland gevestigde scheepswerven de mogelijkheid om een garantie te verkrijgen op de financiering van de bouwfase van nieuwe schepen. De bank is de aanvrager van de staatsgarantie op de financieringsvraag, die door een scheepswerf aan de bank is voorgelegd. De maximale garantie, die de Staat kan verstrekken bedraagt 80% van de gecontracteerde bouwsom. Bij het verlenen van de financiering worden de gebruikelijke bancaire spelregels in acht genomen, waarbij het risico tussen bank en staat paritair (20/80) verdeeld is. Deze garantieregeling creëert een level playing field voor de Nederlandse scheepswerven in Europa voor de productie van nieuwe schepen. Andere Europese landen kennen voor hun nationale scheepsbouwproductiesector vergelijkbare nationale regelingen. De maximale bouwsom per schip wordt losgelaten en de maximumbouwperiode wordt verlengd van drie naar vier jaar, maar de maximumgarantie blijft gehandhaafd op € 80 mln. Vanaf 2016 is een

plafond beschikbaar van jaarlijks € 377 mln, waarbij één scheepswerf-(groep) maximaal 30% van dit plafond mag benutten.

Het verstrekken van een garantie kan eerst plaatsvinden nadat de betrokken bankier zelf de bereidheid heeft om voor ten minste 20% een eigen risico te aanvaarden op de betreffende werf. Daarnaast adviseert een onafhankelijke kredietcommissie over de aanvraag voor een staatsgarantie.

Via een analyse van de markt is nagegaan welke faillissementen zich in Nederland hebben voorgedaan bij relevante scheepswerven en wat de gevolgen zijn voor de positie van het onderhanden werk (schepen). Uit de analyse van een periode van 15 jaar bleek dat er nagenoeg geen schade was ontstaan. Dit heeft geleid tot de inschatting dat de kans dat de borgtocht daadwerkelijk zal worden ingeroepen minimaal is. Op basis daarvan is het risico gewaardeerd op 1%. De provisie die de staat over de garantie zal ontvangen bedraagt gemiddeld 1,5% en is kostendekkend. Om eventuele schades in de eerste jaren op te vangen is een begrotingsreserve ingesteld. Ultimo 2015 bevat deze reserve € 10 mln. Het plafond voor de Garantieregeling Scheepsnieuwbouw bedraagt met ingang van 2016 € 377 mln.

De horizonbepaling voor de Garantiefaciliteit Scheepsnieuwbouwfinanciering is 1 juli 2017. De evaluatie van de GSF zal begin 2017 worden afgerond.

MKB-financiering

In het aanvullend actieplan MKB-financiering van 8 juli 2014 heeft het kabinet aangekondigd een garantiebedrag van € 400 mln ter beschikking te stellen om de funding van nieuwe aanbieders van MKB-financiering mogelijk te maken. Naast alle andere initiatieven en plannen is er behoefte aan nieuwe financiers en nieuwe financieringsmogelijkheden voor het verstrekken van vreemd vermogen aan het MKB. Het vinden van funding voor deze nieuwe mogelijkheden is echter, bij gebrek aan voldoende track-record van dergelijke financiers, lastig. Met het Aanvullend Actieplan MKB-financiering is er daarom voor goede initiatieven ruimte beschikbaar om die funding te vereenvoudigen met behulp van een overheidsgarantie. Een overheidsgarantie zal kostendekkend moeten zijn en geen staatssteun mogen inhouden. Op 30 oktober 2014 is in de Staatscourant een oproep gepubliceerd om voorstellen in te dienen om in aanmerking te komen voor een garantie uit het genoemde budget. Er vinden onderhandelingen plaats met een aantal initiatieven die door een commissie van externe experts tenminste als voldoende zijn beoordeeld. Naar verwachting zullen in 2016 de eerste garantieovereenkomsten kunnen worden afgesloten. Omdat bij het opstellen van de begroting nog geen garantieovereenkomsten zijn afgesloten konden daarom in het bovenstaande garantieoverzicht derhalve geen raming van ontvangsten en uitgaven worden opgenomen. Er is een begrotingsreserve voor de verevening van premie-inkomsten en schade-uitgaven. De garanties in het kader van het Aanvullend Actieplan MKB-financiering kunnen tot en met 2017 worden verstrekt.

Micro- en MKBkredieten

Dit betreft een eenmalige garantie van € 13 mln ten behoeve van de Bank Nederlandse Gemeenten in het kader van de funding van Qredits met € 15 mln voor het verstrekken van microkredieten. Voor deze garantie is geen premie verschuldigd. Daarnaast is een eenmalige garantie verstrekt

aan de Europese Investeringsbank van € 86,7 mln voor de funding van Qredits met € 100 mln voor de verstrekking van micro- en MKBkrediet. Voor deze garantie is een premie van 0,4% verschuldigd.

Artikel 4 Een doelmatige en duurzame energievoorziening

Aardwarmte

Aardwarmte wordt gezien als een kosteneffectieve duurzame energiebron met potentie. Het draagt bij aan het halen van de duurzame energiedoelstelling van Nederland. Binnen de SDE+ is het één van de gunstigste opties. Aardwarmte is tevens een belangrijke optie voor het behalen van energie- en klimaatdoelen. Stimuleren van aardwarmte is een prioriteit uit het energieakkoord, de warmtevisie, de beleidsbrief tuinbouw en de meerjarenafspraken energietransitie glastuinbouw 2014–2020.

Het doel van de garantieregeling aardwarmte is het afdekken van het geologisch risico dat het boren van de putten voor de toepassing van aardwarmte, niet succesvol is. Het gaat om het risico dat de volgens het plan aangeboorde aardlaag minder warm water productie oplevert en/of water van lagere temperatuur oplevert dan op basis van een gedegen geologisch vooronderzoek verwacht werd.

Het ontbreken van een (betaalbare) verzekering is nog steeds een belangrijk knelpunt voor de toepassing van aardwarmte. Door dit risico af te dekken wordt de toepassing van aardwarmte gestimuleerd. De garantieregeling dekt het risico dat een boring niet in een goede watervoerende laag uitkomt, waardoor het vermogen dat vooraf verwacht werd, niet wordt behaald. In dat geval wordt voor een deel van de gemaakte kosten een subsidie uitgekeerd, gerelateerd naar de mate waarin de aardwarmteboring mislukt is.

Er wordt een premie van 7% gevraagd.

De garantie wordt uitgekeerd wanneer projecten (deels) mislukken. Met de garantstelling worden projecten uitgelokt met een relatief klein risico (eis 90% slaagkans). Het verwacht vermogen dat aan de bodem onttrokken wordt (dit is het vermogen dat bij de aanvraag is opgegeven) is maximaal het vermogen dat met 90% zekerheid aan de ondergrond kan worden onttrokken (op basis van een locatiespecifiek geologisch onderzoek dat moet zijn opgesteld door een ISO 9001 gecertificeerde onderneming)

EZ maakt een garantieplafond en het maximaal te garanderen bedrag per boring bekend. EZ neemt binnen acht weken na de indiendatum een besluit op de aanvraag. De aanvrager moet binnen 6 maanden na goedkeuring van de aanvraag starten met het boorproject. Na de aanvang van de aardwarmteboring heeft de aanvrager een jaar voor de voltooiing. Het aardwarmteproject moet binnen twee jaar leiden tot toepassing van aardwarmte in Nederland.

De premieontvangsten worden gestort in de begrotingsreserve. Eventuele schade-uitkeringen komen ten laste van deze reserve. In 2016 is de garantieregeling geëvalueerd, het onderzoeksrapport is in juli 2016 samen met het bijgestelde toetsingskader aan de Tweede Kamer aangeboden.

De horizonbepaling is 2020.

Artikel 6 Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens

De borgstellingsregelingen voor de landbouw bieden banken een borgstelling voor leningen aan land- en tuinbouwondernemers voor zover deze bedrijven onvoldoende zekerheden kunnen bieden aan de bank. Het knelpunt dat met de borgstelling wordt bestreden is het verschijnsel dat in de kern gezond bedrijven – met voldoende zicht op rentabiliteit en continuïteit – niet of onvoldoende in hun kredietbehoefte kunnen voorzien door een tekort aan zekerheden (onderpand). Het plafond voor de landbouw-borgstellingen is € 120 mln.

Garantieregeling Landbouw (GL, vanaf 2017 BL)

De Garantieregeling Landbouw (GL) wordt per 1 januari 2017 vervangen door de regeling Borgstelling MKB Landbouwkredieten (BL). In de Borgstelling MKB-Landbouwkredieten (BL) is de landbouw-borgstellingsregeling geharmoniseerd met de Borgstelling MKB Kredieten (BMKB). De wijzigingen betreffen enerzijds een update van de regeling, waardoor deze weer beter aansluit op de huidige praktijk van bedrijfsfinanciering; tegelijkertijd wordt de uitvoering voor banken en voor RVO.nl eenvoudiger en goedkoper gemaakt. Om de kostendekkendheid van de regeling te verbeteren wordt tevens het percentage waarvoor de rijksoverheid garant staat verlaagd naar 70% (was 80%). Tenslotte wordt ook omschakelkapitaal voor de transitie van de bedrijfsvoering van een gangbaar naar een biologische gecertificeerd agrarisch productiebedrijf onder de borgstellingsregeling mogelijk gemaakt.

De totale borgstelling voor een onderneming kan maximaal 70% van € 2,5 mln bedragen. De borgstellingslening is maximaal 2/3 van de benodigde investering, waardoor de borgstelling maximaal 46,6% van de benodigde financiering bedraagt. Borgstelling wordt alleen verleend voor «fresh money», dat wil zeggen nieuwe leningen ten behoeve van de (door-) ontwikkeling van een bedrijf.

De BL kent drie varianten:

- BL basis: Maximale garantstelling 70% van € 1,2 mln.
- BL starters/overnemers: Maximale garantstelling 70% (als bij basis of plus), maar tegen verlaagde provisie van 1%.
- BL plus: Maximale garantstelling 70% van € 2,5 mln. De investeringen die in aanmerking komen zijn Groen Label Kassen (GLK) en Duurzame stallen die voldoen aan de maatlat duurzame veehouderij (MDV).

Voor deze drie varianten tezamen is het garantiaplafond € 82,5 mln.

De provisie voor de BL bedraagt (eenmalig) 3% van het te lenen bedrag. De provisie wordt gebruikt om verliesdeclaraties te betalen. Jaarlijks worden de premieontvangsten en een bijdrage van EZ (tezamen € 3 mln) in de begrotingsreserve gestort. Het geld uit de begrotingsreserve wordt gebruikt om verliesdeclaraties te betalen. De regeling is niet volledig kostendekkend.

De afgelopen jaren was het beroep op de GL laag maar zijn er veel verliesdeclaraties ingediend. Dit als gevolg van de economische crisis. Naar verwachting zal er bij een aantrekkende economie weer meer behoefte aan garantiekredieten voor investeringen zijn. In 2018 zal de Garantstelling Landbouw geëvalueerd worden.

Garantieregeling Marktintroductie Innovatie (GMI)

Er is een knelpunt geconstateerd in de marktintroductiefase van risicovolle grensverleggende innovaties. De bedrijven, die als eerste prototypen op het vlak van dierenwelzijn en milieu op praktijkschaal willen toepassen, worden vaak geconfronteerd met grotere financiële risico's. Daardoor komt dit soort duurzame investeringen slechts beperkt van de grond. Een borgstelling door het Rijk stimuleert de investeringen op het vlak van verduurzaming en marktvernieuwing.

De deelsectoren die het aangaat betreffen: rundveehouderij, varkenshouderij, pluimveehouderij, glastuinbouw, en opengrondstuintbouw. Een opzet van de regeling met POP3 budget is bij de banken niet kosteneffectief uitvoerbaar is gebleken. Momenteel wordt daarom bekeken of de borgstelling als module onder de BL uitgewerkt kan worden met het oog op openstelling in 2017. De genoemde bedragen hieronder zijn indicatief.

Omdat de GMI als de BL module wordt uitgewerkt, wordt ook de borgstelling van een onderneming verlaagd naar maximaal 70% (was 80%) van € 2,5 mln.

Naar verwachting zullen 25 initiatieven een garantstelling van gemiddeld € 1,5 mln ontvangen. Het totaal risico bedraagt € 37,5 mln maximaal op jaarbasis.

De ondernemers betalen 3% premie om voor de garantstelling in aanmerking te komen, maar de regeling is niet volledig kostendekkend. De bijdrage van de Staat is jaarlijks circa € 1,6 mln bij een plafond van € 37,5 mln. De premie en bijdrage van het Rijk worden in de begrotingsreserve Borgstellingsfaciliteit gestort en gebruikt om verliesdeclaraties te betalen.

Artikel 8 Natuur en biodiversiteit

Garantie voor natuurgebieden en landschappen

Het betreft het garant staan voor de leningen die aangetrokken zijn via het Groenfonds voor het realiseren van de EHS-gronden. Deze gronden zijn opgegaan in het Natuur Netwerk Nederland.

Overzicht uitstaande leningen per ultimo 2015

Bedragen x € 1.000					
Artikel	Omschrijving	Uitstaande lening 2015	Looptijd Lening	Rente percentage	Wijze van aflossing
Artikel 2 Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen	Microkrediet Nederland	46.966	tot en met 2036	1,2%	vanaf 2031
Artikel 4 Een doelmatige en duurzame energievoorziening	Energieonderzoek Centrum Nederland	36.955	tot en met 2023	5,5%	vanaf 2018
Artikel 4 Een doelmatige en duurzame energievoorziening	Pallas	11.474	tot en met 2018	1,5%	uiterlijk 2019
Artikel 6 Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens	Wageningen Research	36.352	tot en met 2027	4,5%	jaarlijks
Artikel 6 Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens	Wageningen Research	27.598	tot en met 2027	4,5%	jaarlijks

Artikel	Omschrijving	Uitstaande lening 2015	Looptijd Lening	Rente percentage	Wijze van aflossing
Artikel 6 Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens	Wageningen Research	14.112	tot en met 2029	5,2%	jaarlijks
Artikel 6 Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens	Wageningen Research	2.954	tot en met 2030	5,0%	jaarlijks

Deze leningen zijn verstrekt in de context van de genoemde beleidsartikelen.

3. De Beleidsartikelen

1 Goed functionerende economie en markten

Algemene doelstelling

Het scheppen van voorwaarden voor een goed functionerende economie en goed functionerende markten, waaronder de markt voor elektronische communicatie.

Goed functionerende markten dragen in belangrijke mate bij aan de economische groei en innovatie. In een goed functionerende markt reageren vraag en aanbod effectief op elkaar. Consumenten en bedrijven profiteren daarvan. Op goed functionerende markten ontstaat een optimale prijs – kwaliteitverhouding van goederen en diensten en hebben gebruikers keuzevrijheid. Het slim benutten van en zorgdragen voor hoogwaardige elektronische communicatienetwerken en digitale infrastructures waar de Nederlandse samenleving op kan bouwen én vertrouwen draagt bij aan het economisch groeivermogen en een goed functionerende economie.

Rol en verantwoordelijkheid

De Minister van EZ is op grond van de Telecommunicatiewet verantwoordelijk voor het stellen van regels voor vaste en mobiele communicatienetwerken. Daarnaast ziet de Minister van EZ het als een taak eventuele belemmeringen voor het goed functioneren van markten te verminderen of weg te nemen en heeft een systeemverantwoordelijkheid voor de statistische informatievoorziening van rijkswege. Hieruit vloeien de volgende verantwoordelijkheden voort:

Stimuleren

- Het stimuleren van een goede balans tussen de belangen van bedrijven en consumenten met generiek consumentenbeleid waarbij de Wet handhaving consumentenbescherming centraal staat.

Financieren

- Het bijdragen aan het goed functioneren van markten door het financieren van TenderNed (het elektronisch aanbestedingssysteem) en diverse organisaties op het gebied van metrologie, normalisatie, accreditatie en markttoezicht.
- Het financieren van een deel van de exploitatie van het Agentschap Telecom en het verrichten van uitgaven voor opdrachten inzake beleidsvoorbereiding en evaluaties voor frequentiebeleid en veiligheid.
- Het financieren van het CBS om het van overheidswege verrichten van statistisch onderzoek ten behoeve van praktijk, beleid en wetenschap en het openbaar maken van de op grond van zodanig onderzoek samengestelde statistieken mogelijk te maken.

(Doen) uitvoeren

- Het tegengaan van mededingingsbeperkende gedragingen met de Mededingingswet, mededingingsbeleid en Telecommunicatiewet in alle sectoren van de Nederlandse economie.
- Het reguleren van de postmarkt met de Postwet 2009 waardoor een toegankelijke en betaalbare basisvoorziening voor de post is gewaarborgd (universele postdienst).
- Het opstellen van verkeersregels voor het gebruik van de ether, door afspraken te maken in internationaal verband voor harmonisatie en

door – in geval van schaarste – te bepalen op welke wijze het spectrum wordt verdeeld.

- Het inzetten op het realiseren van hoogwaardige en innovatieve breedbandige mobiele communicatie en omroep toepassingen door verruiming van gebruiksmogelijkheden van het spectrum en door de uitgifte van beschikbare frequentieruimte.

Regisseren

- Het bevorderen van goed functionerende markten door het scheppen van randvoorwaarden via wet- en regelgeving.
- Het scheppen van voorwaarden waarbinnen concurrentie kan plaatsvinden door middel van de Waarborgwet, de Winkeltijdenwet, de Aanbestedingswet, de Wet aanwijzing nationale accreditatie instantie en de Metrologiewet.
- Het op basis van de middellange termijnvisie op de ontwikkeling van telecommunicatie, media en Internet in 2016 verder moderniseren van de regelgeving om deze te kunnen laten meegroeien met de ontwikkelingen in de markt en de behoeftes in de samenleving.

Beleidswijzigingen

Er wordt een verkenning gemaakt naar de toekomstige vraag naar en het aanbod van digitale connectiviteit in Nederland en welke inzet dit van de overheid vraagt. Deze verkenning wordt eind 2016 afgerond. In 2017 worden acties in dit kader in gang gezet.

In het voorjaar van 2017 wordt de (nieuwe) Strategische Nota Mobile Communicatie aan de Tweede Kamer aangeboden. Hierin worden de doelstellingen gedefinieerd die de overheid nastreeft bij het verdelen van vergunningen voor mobiele communicatie in de komende 5 tot 10 jaar. Dit betreft in eerste instantie de 700 MHz, 2100 MHz en 1452–1492 MHz frequentiebanden.

Kengetal	Peildatum	Waarde	Ambitie komende jaren
Concurrentie markt mobiele telefonie (HHI)	2016	3.483	dalend

Bron: ACM

Een dalende Herfindahl-Hirschman Index (HHI) de komende jaren zal wijzen op toegenomen concurrentie binnen de markt voor mobiele telefonie, een stijging op afname. De in de afgelopen jaren in de begroting opgenomen HHI-indexen waren niet vergelijkbaar, onder andere door de wijze waarop marktpartijen die diensten aanbieden via de netwerken van andere operators, werden meegenomen in de berekening. Met de komst van Tele2 als aanbieder met een eigen netwerk kan de HHI-index worden bepaald op basis van de marktaandelen van netwerkaanbieders en de eerder genoemde marktpartijen afzonderlijk. De HHI-index 2016 is op de nieuwe wijze bepaald en geldt als nieuwe peildatum. De juiste berekening wordt jaarlijks door ACM gedaan en gepresenteerd in haar marktmonitor.

In 2017 zal Nederland in EU verband onderhandelen over herziening van de regels voor elektronische communicatienetwerken en diensten. Het gaat hierbij onder andere over de regels met betrekking tot verplichte toegang tot vaste netwerken, uitgifte van radiospectrum voor mobiele netwerken, bescherming van eindgebruikers, telecommunicatie als

universele dienst en privacybescherming door telecombedrijven. De Europese Commissie zal in 2016 voorstellen presenteren, waarna lidstaten tot een gezamenlijke positie zullen moeten komen. Daarnaast zal Nederland in 2017 in EU verband onderhandelen over de verlaging van de wholesale roaming tarieven in de EU met het streven de afschaffing van roamingtoeslagen voor consumenten per 15 juni 2017 mogelijk te maken.

Beoogd wordt eind 2016 een wetsvoorstel tot wijziging van de WION (Wet informatie-uitwisseling ondergrondse netten) aan te bieden aan de Kamer. In dit wijzigingsvoorstel zijn de aanbevelingen meegenomen uit een eerdere evaluatie van de WION (TK, 33 634, nr. 1), uit een advies van de Onderzoeksraad voor de Veiligheid naar aanleiding van het onderzoek naar de gasexplosie in Diemen (2014) en vanuit de sector.

In 2015 is de Wet markt en overheid geëvalueerd (TK, 34 487, nr. 1). Hieruit blijkt dat de mate waarin de wet heeft bijgedragen aan gelijke concurrentieverhoudingen suboptimaal is, met name als gevolg van veelvuldig gebruik van de «algemeen belanguitzondering». Aangezien de wet een horizonbepaling bevat en halverwege 2017 afloopt, is de inzet van de Minister van EZ om de huidige wet te verlengen en tegelijkertijd de effectiviteit te versterken.

Uit de evaluatie van de Aanbestedingswet 2012 blijkt dat de ervaren problemen bij aanbesteden niet zozeer in de wet zelf zitten, maar vooral in de toepassing daarvan. In de Kabinetsreactie op de evaluatie is daarom ingezet op het verbeteren van de kwaliteit van aanbesteden: «beter aanbesteden». Met dit project wordt ingezet op een regionale aanpak onder leiding van een aanjager, dhr. Huizing. Kern van het traject is dat aanbestedende diensten en ondernemers zelf afspraken maken die moeten leiden tot beter aanbesteden.

In 2017 zal een wetsvoorstel naar de Kamer worden gestuurd waarmee het kabinet beoogt dergelijke afspraken algemene gelding te kunnen geven, waardoor niet aan mededingingsvragen wordt toegekomen. Tevens blijft het ministerie in contact met de Europese Commissie om meer duidelijkheid te creëren over de ruimte voor publieke belangen in mededingingsrecht.

De richtlijn pakketreizen zal naar verwachting in 2017 in de Nederlandse wetgeving zijn geïmplementeerd. Het voortouw hiervoor ligt bij het Ministerie van Veiligheid en Justitie in nauw overleg met het Ministerie van Economische Zaken.

In 2017 zal de Universele Postdienst (UPD) worden geëvalueerd. Tevens zal onderzoek worden uitgevoerd naar mogelijke toekomstscenario's voor de (krimpende) postmarkt met als doel het borgen van adequate regelgeving gezien verwachte marktontwikkelingen.

Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1.000							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
VERPLICHTINGEN	197.904	192.858	188.943	180.723	178.462	178.210	178.035
UITGAVEN	200.072	194.079	185.726	178.626	177.445	177.193	177.018
Waarvan juridisch verplicht (percentage)			99%				
Subsidies	900	100					
Digitalisering regionale radio	900	100					
Opdrachten	8.575	8.197	7.503	7.525	8.433	8.180	8.021
Onderzoek en Opdrachten	2.961	1.692	1.199	1.399	1.459	1.459	1.459
PIANOo/TenderNed	1.040	823	644	644	409	159	
Beleidsvoorbereiding en evaluaties							
Frequenties en Veiligheid	4.574	5.682	5.660	5.482	6.565	6.562	6.562
Bijdragen aan agentschappen	20.074	22.785	22.909	21.842	19.480	19.481	19.481
Agentschap Telecom	12.021	14.146	13.173	12.256	12.261	12.263	12.263
Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland	996	679	9.736	9.586	7.219	7.218	7.218
DICTU	7.057	7.960					
Bijdragen aan ZBO's/RWT's	166.532	159.230	151.395	145.291	145.276	145.276	145.274
Metrologie	14.268	9.889	9.458	8.971	8.971	8.971	8.971
Raad voor Accreditatie	190	145	132	130	130	130	128
ACM	645	450	448	450	450	450	450
CBS	151.429	148.746	141.357	135.740	135.725	135.725	135.725
Bijdragen aan (inter)nationale organisaties	3.991	3.767	3.919	3.968	4.256	4.256	4.242
Nederlands Normalisatie Instituut (NEN)	1.234	1.234	1.212	1.087	1.087	1.087	1.073
Internationale organisaties	2.757	2.460	2.634	2.808	3.096	3.096	3.096
Raad van deskundigen voor de nationale meetstandaarden	0	73	73	73	73	73	73
ONTVANGSTEN	52.224	115.342	30.900	30.900	30.900	30.900	30.900
Ontvangsten ACM							
High Trust	31.880	31.300	30.200	30.200	30.200	30.200	30.200
Diverse ontvangsten	20.344	84.042	700	700	700	700	700

Budgetflexibiliteit

Subsidies: Het bedrag dat geraamd is in 2017 voor deze subsidie vloeit voort uit een verplichting die in het verleden is aangegaan; deze is dus 100% juridisch verplicht.

Opdrachten: Het geraamde bedrag voor uitgaven uit hoofde van opdrachten is voor 88% juridisch verplicht. Het betreft met name geraamde kosten voor de uitoefening van het toezicht op de post voorziening op de BES-eilanden, geraamde kosten voor de Commissie van Aanbestedingsexperts en kosten in het kader van de uitvoering van de Wet informatie uitwisseling Ondergrondse Netten (WION).

Bijdragen aan agentschappen: Het budget betreft de uitfinanciering van opdrachten 2017 aan Agentschappen en is 100% juridisch verplicht.

Bijdragen aan ZBO's/RWT's: Van de totaal voor 2016 geraamde uitgaven voor artikel 1 is circa € 151,4 mln bestemd voor bijdragen aan ZBO's/RWT's. Hiervan is 100% niet flexibel inzetbaar in 2017 als gevolg van overeenkomsten met betrokken organisaties.

Bijdragen aan (inter)nationale organisaties: Over de contributies aan (inter)nationale organisaties zijn meerjarige afspraken gemaakt, de bedragen zijn voor 63% juridisch verplicht.

Toelichting op de financiële instrumenten

Subsidies

Digitalisering regionale radio

Dit betreft de uitfinanciering van de in 2011 afgegeven subsidiebeschikking aan de Stichting Regionale Omroep Overleg en Samenwerking. Dit zal worden aangewend voor investeringen in digitale radio voor regionaal publieke omroepen.

Een indicatie voor het succes van de introductie van digitale radio is de penetratiegraad van digitale radio-ontvangers in huishoudens. Dit wordt gemonitord door het CBS. Belangrijke indicator voor dit succes is het percentage huishoudens dat over een DAB+ ontvanger beschikt (in huis en/of in de auto) en daarmee toegang heeft tot digitale radio. Het percentage draagt bij aan het bepalen van een afschakeldatum voor de analoge FM.

Kengetal	Referentiewaarde	Peildatum	Raming 2016	Streefwaarde	Planning
Penetratiegraad van digitale radio ontvangers in huishoudens	6,0%	2015	8–10%	35%	2020

Bron: CBS

Opdrachten

Onderzoek en opdrachten

Dit betreft onderzoeksopdrachten die dienen ter ondersteuning van het beleid op het gebied van onder andere het marktordeningsbeleid, mededingingsbeleid, consumentenbeleid, aanbestedingsbeleid, Europese zaken en strategie.

PIANOO en TenderNed (aanbestedingsbeleid)

De Aanbestedingswet 2012 beoogt een eenduidig en helder regelgevend kader te geven van de voorwaarden waaronder aanbestedende diensten hun opdrachten voor concurrentie moeten openstellen.

Een belangrijk element in het aanbestedingsbeleid vormt TenderNed. TenderNed is het elektronische aanbestedingssysteem, waardoor alle openbare (overheids)opdrachten op één centrale plaats te vinden zijn. TenderNed levert een belangrijke bijdrage aan de professionalisering van de overheidsinkoop, verbetering van naleving van de aanbestedingsregels en vermindering van de administratieve lasten voor ondernemers. Ondernemers kunnen dankzij de verplichting voor aanbestedende diensten om op TenderNed te publiceren alle openbare (overheids-)opdrachten vinden op één centrale plaats. TenderNed wordt beheerd door het expertisecentrum aanbesteden PIANOO.

Op 31 maart 2016 is de Tweede Kamer per brief geïnformeerd over het voornemen om PIANOO per 1 januari 2017 organisatorisch onder te brengen bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland ([TK, 34 252, nr. 2](#)).

Bijdragen aan agentschappen

Agentschap Telecom

Agentschap Telecom draagt onder meer zorg voor de toelating tot het spectrum en ziet toe op het juiste gebruik daarvan. De voornaamste uitvoeringstaken zijn voorlichting in het kader van het antennebeleid, juridische procedures en een bijdrage voor werkzaamheden in het kader van vergunningvrije toepassingen. De toezichtstaken hebben betrekking op onder meer toezicht ondergrondse netten (WION), Metrologiewet, Waarborgwet, bevoegd aftappen en dataretentie.

De structurele verhoging van het budget voor Agentschap Telecom met ingang van het begrotingsjaar 2016 heeft betrekking op de overdracht van het takenpakket van Verispect B.V. aan het Agentschap Telecom samenhangende met het toezicht op de Metrologie- en Waarborgwet.

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

PIANOO en het daarbij behorende TenderNed, het systeem voor elektronisch aanbesteden, zijn organisatorisch ingedeeld bij het Ministerie van Economische Zaken. Na meerdere tijdelijke instellingsperiodes is het belang onderkend om voor deze organisatie toekomstbestendig en met structureel voldoende budget een vaste inbedding te vinden. Na onderzoek is geconcludeerd dat inbedding bij RVO.nl het meest voor de hand ligt. RVO.nl is de uitvoeringsdienst van het Ministerie van EZ en is onder meer verantwoordelijk voor de voorlichting van ondernemers over de aanbestedingsregelgeving. Dit sluit aan bij de taken van PIANOO als expertisecentrum voor aanbestedende diensten. De inbedding vindt plaats met ingang van 1 januari 2017.

Bijdragen aan ZBO's/RWT's

Metrologie

Met de Metrologiewet worden nationale meetstandaarden beschikbaar gesteld, die de basis vormen van een internationaal herleidbare metrologische infrastructuur. Het gebruik van gecontroleerde meetinstrumenten bij het leveren van goederen draagt onder andere bij aan eerlijke handel en consumentenbescherming.

VSL B.V. ontwikkelt, beheert en onderhoudt de nationale meetstandaarden op basis van een overeenkomst voor onbepaalde tijd. Met ingang van 2016 is het toezicht op de Metrologiewet en Waarborgwet, dat voorheen door Verispect werd uitgevoerd, ondergebracht bij Agentschap Telecom. De structurele verlaging van het budget Metrologie hangt samen met de overdracht van de toezichtstaken Metrologie – en Waarborgwet aan het Agentschap Telecom.

Raad voor Accreditatie

De Raad voor Accreditatie (RvA) is een ZBO dat controleert of een keuringsinstantie, certificeringsinstantie, inspectie-instantie of een laboratorium aan de accreditatienormen voldoet. De taken van de Raad voor Accreditatie zijn vastgelegd in de Wet aanwijzing nationale accreditatie-instantie. De RvA ontvangt jaarlijks een bijdrage van de Staat voor de kosten die de RvA maakt in het kader van Europese en internationale activiteiten die relevant zijn voor de accreditatie sector als geheel. In 2016 is de RvA geëvalueerd en het rapport is in augustus 2016 aan de Kamer aangeboden.

Autoriteit Consument en Markt (ACM)

De ACM is belast met wettelijke taken op het gebied van het generieke mededingingstoezicht (Mededingingswet), generieke consumentenbescherming (Wet handhaving consumentenbescherming), de regulering van de telecommarkt en het sectorspecifieke markttoezicht in de sectoren energie, telecommunicatie, post en vervoer.

De apparaatsuitgaven van de ACM zijn geraamd op artikel 40, voor zover de kosten van de ACM niet worden doorbelast naar marktorganisaties die onder het ACM-toezicht vallen. Het bedrag geraamd op artikel 1 betreft de geraamde kosten van de leden van het bestuur van de ACM.

In 2016 is de eerste evaluatie van de ACM uitgevoerd. De onderzoekers concluderen dat de ACM over het algemeen doeltreffend is. De ACM heeft een bijdrage geleverd aan goed functionerende markten en aan het beschermen van de consument. Tegelijkertijd stellen zij dat op onderdelen nog verbetering kan plaatsvinden en de doeltreffendheid nog verder kan toenemen. De ACM ziet de aanbevelingen als een bevestiging dat zij aandacht besteedt aan de juiste onderwerpen en zal aandacht aan deze onderwerpen blijven geven.

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) is opgericht om te zorgen dat cijfers aan de basis liggen van (solide) beleid. Het CBS heeft als onafhankelijk kennisinstituut dan ook tot taak het publiceren van betrouwbare en samenhangende statistische informatie, waardoor becijferde maatschappelijke debatten gevoerd kunnen worden. Het werkterrein van het CBS omvat alle onderwerpen die de mensen in Nederland raken.

De rijksbijdrage 2017 is € 141,4 mln (de omzet beslaat circa 85% van de totale bedrijfsopbrengsten); deze bijdrage dient voor het vervaardigen van verplichte Europese communautaire statistieken en niet-wettelijk verplichte statistieken. Het procentueel belang van het betaalde werk in opdracht bedraagt ruim 14% van de totale bedrijfsopbrengsten

Bijdragen aan (inter)nationale organisaties:

Nederlands Normalisatie Instituut (NEN)

Het Nederlands Normalisatie Instituut (NEN) ontvangt een bijdrage van de Staat voor het uitvoeren van bepaalde werkzaamheden die voortvloeien uit de Europese verordening voor normalisatie (Verordening (EU) Nr. 1025/2012 van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2012) en de Overeenkomst inzake technische handelsbelemmeringen die over het geven van informatie over normen gaat. Tevens is de bijdrage bedoeld voor het informeren van Nederlandse belanghebbenden over initiatieven van de Europese en mondiale normalisatie-instellingen. Daarnaast gebruikt het NEN de bijdrage voor een deel van de contributies die het NEN is verschuldigd aan de Europese en mondiale normalisatie-instellingen en voor de controle op actualiteit van verwijzingen naar normen in regelgeving en kennisgeving aan ministeries indien verwezen wordt naar ingetrokken normen.

Internationale organisaties

Dit betreft bijdragen aan:

- Universal Postal Union (UPU): In het najaar van 2016 wordt het vierjaarlijkse UPU Congres gehouden waarin afspraken worden gemaakt voor de periode 2017–2021.
- European Conference of Postal and Telecommunications Administrations (CEPT): De inzet in de ITU en UPU wordt regionaal voorbereid,

- voor landen in Europa is daarvoor CEPT het aangewezen kanaal. EZ draagt jaarlijks bij aan de kosten van ERO (het permanente ondersteunende bureau van CEPT in Kopenhagen).
- Internationale organisaties Metrologie. Het gaat om bijdragen op het gebied van metrologie die vastliggen in internationale verdragen (Organisation Internationale de Métrologie Légale (OIML), WELMEC, Bureau International des Poids et Mesures (BIPM)).
 - Nederland betaalt als lid van de International Telecommunications Union (ITU) lidmaatschap. Binnen de ITU worden internationale afspraken gemaakt over wereldwijde toewijzing van radiofrequenties aan categorieën van diensten en over de toewijzing van (schaarse) ruimteposities aan satellietssystemen.
 - EZ doneert jaarlijks een bedrag aan het secretariaat van het Internet Governance Forum (IGF). Dit forum is een uitloeiing van het VN-top World Summit on Information Society in 2005.
 - Nederland heeft een stoel in het overheidsadviescomité binnen The Internet Corporation for Assigned Names and Numbers/Governmental Advisory Committee (ICANN/GAC). EZ financiert samen met Brazilië en Noorwegen het secretariaat van dit comité met als doel de slagkracht van overheden binnen ICANN te vergroten.

Raad van deskundigen voor de nationale meetstandaarden

Het geraamde bedrag betreft vergoedingen voor de leden van de op grond van de Metrologiewet verplicht ingestelde adviesraad, kosten secretariaat en vergaderkosten. De Raad is een technisch specialistisch adviescollege als bedoeld in de Kaderwet adviescolleges. De Raad oefent toezicht uit op de verwezenlijking en het beheer van onze nationale meetstandaarden en geeft gevraagd en ongevraagd advies over meetstandaarden en grootheden.

Toelichting op de ontvangsten

Diverse ontvangsten

Vanwege de verlenging van UMTS-vergunningen van KPN, Vodafone en T-mobile over de periode 31 december 2016 tot en met 31 december 2020 wordt het ontvangstenbudget naar boven bijgesteld. De ontvangsten betreffen de gehele periode en vinden vooraf plaats.

High Trust

Betreft raming van ontvangsten van boetes die toezichthouders van EZ opleggen en waar – in het kader van het zogenaamde High Trust-beleid – een meerjarige raming voor wordt aangehouden. Verreweg het grootste deel van de ontvangsten betreft boetes die opgelegd worden door de ACM.

Budgettair belang fiscale maatregelen

Bedragen x € 1 mln		
	2016	2017
BTW-vrijstelling Post	38	38

Een toelichting op de fiscale instrumenten is opgenomen in bijlage 5 van de Miljoenennota (Belastinguitgaven en Inkomstenbepalende regelingen).

2 Bedrijvenbeleid: innovatie en duurzaam ondernemen

Algemene doelstelling

Met het bedrijvenbeleid werkt EZ aan een uitmuntend ondernemingsklimaat dat bedrijven stimuleert om duurzaam en innovatief te kunnen ondernemen. Daarbij worden de volgende vier strategische doelen nagestreefd:

1. stimuleren van een concurrerend, innovatief en duurzaam bedrijfsleven;
2. bevorderen van ondernemerschap en toegang tot en benutting van ondernemers(risico)financiering;
3. ontwikkelen en benutten van hoogwaardig (internationaal) publiek gefinancierd onderzoek en technologie, inclusief publiek-private programma's voor onderzoek, innovatie en menselijk kapitaal;
4. waarborgen van responsieve overheids- en informatiediensten voor ondersteuning van ondernemers op regionaal, nationaal en internationaal niveau.

Het kabinet heeft met het Bedrijvenbeleid drie ambities:

- Nederland in de top 5 van de meest concurrerende kenniseconomieën in de wereld (in 2020);
- stijging van de Nederlandse R&D-inspanningen naar 2,5% van het BBP (in 2020);
- Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI) waarin publieke en private partijen participeren voor meer dan € 800 mln waarvan tenminste 40% private financiering betreft (in 2020).

Over de jaarlijkse voortgang van het Bedrijvenbeleid en over de indicatoren en kengetallen op dit beleidsterrein wordt uitgebreid gerapporteerd in respectievelijk de «Rapportage Bedrijvenbeleid» en de «Monitor Bedrijvenbeleid 2015».³ De begroting geeft het overzicht van de budgettaire gevolgen van het bedrijvenbeleid.

Ad 1) Stimuleren van een concurrerend, innovatief en duurzaam bedrijfsleven

Het vergroten van de maatschappelijke welvaart – door met innovatie duurzame economische groei aan te jagen – vormt de kern van het bedrijvenbeleid. Nederland zal het, in het geval van een krimpend arbeidsaanbod, de komende decennia vooral moeten hebben van productiviteitsgroei. Innovatie en ambitieus ondernemerschap zijn daar belangrijke sleutels voor. Succesvolle innovaties creëren daarbij niet alleen economische toegevoegde waarde, maar ook nieuwe producten, diensten en productieprocessen die een bijdrage leveren aan (deel)oplossingen voor de grote maatschappelijke uitdagingen van deze tijd, bijvoorbeeld op het gebied van medische technologie, watermanagement en duurzaam energie- en materiaalgebruik. Een belangrijk deel van de beleidsinspanningen richt zich daarom op het aanjagen en stimuleren van een innovatief en duurzaam bedrijfsleven.

2) Bevorderen van ondernemerschap en toegang tot en benutting van ondernemers(risico)financiering

Ondernemerschap is, in een dynamische economie als de Nederlandse, cruciaal voor ons concurrentie- en innovatievermogen. Nieuwe bedrijven zijn een belangrijke bron van economische groei, innovatie en producti-

³ http://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2015Z18122&did=2015D37027

viteit (creatieve destructie). Een goede toegang tot ondernemersfinanciering is van essentieel belang voor het kunnen realiseren van de plannen van ambitieuze ondernemers. Het bedrijvenbeleid borgt daarom de toegang tot financiering voor kansrijke en in de kern gezonde bedrijven. Daarnaast wordt in het bedrijvenbeleid ondernemerschap in Nederland ook bevorderd door ook andere facetten van het ondernemingsklimaat goed en concurrerend te houden. Daarbij gaat het niet alleen om zaken als fiscale regelingen (onder andere zelfstandigenaftrek), toegang tot talent (onder andere techniekpact) en ondernemersvaardigheden (onder andere NLGroei) maar ook om eventuele onvolkomenheden in het handelsverkeer (franchisecode; betaaltermijnen), om de impact van regelgeving en om de gevolgen van overheidsbeleid zelf (innovatiegericht inkopen).

3) Ontwikkelen en benutten van hoogwaardig (internationaal) publiek gefinancierd onderzoek en technologie, inclusief publiek-private samenwerking

Voor innovatie en vernieuwend ondernemerschap is de ontwikkeling, kwaliteit en benutting van wetenschappelijke en toegepaste kennis één van de belangrijkste voedingsbronnen. Het maatschappelijk rendement en responsiviteit van publiek gefinancierde onderzoeksinstituten kan worden vergroot door onderzoekssamenwerking met bedrijven en door het uitlokken van private kennisinvesteringen van bedrijven in dergelijke publiek-private onderzoekssamenwerking. Daarmee worden bovendien de beschikbare middelen voor onderzoek vergroot. Innovatie is geen lineair proces dat zich binnen één organisatie afspeelt, maar een complex interactie- en kennisuitwisselingsproces tussen verschillende actoren in een «open» innovatienetwerk of -cluster (van bedrijven, kennisleveranciers, maatschappelijke organisaties en/of consumenten). Niet alleen de ondernemer en zijn omgeving staat daarom centraal in het bedrijvenbeleid, maar ook het stelsel van toegepast onderzoek en de interactie en publiek-private onderzoekssamenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden (nationaal, regionaal en Europees) in het relevante innovatienetwerk, zoals in de topsectoren. Daartoe faciliteert EZ met het bedrijvenbeleid ook een responsief stelsel van (toegepast) onderzoek.

4) Responsieve overheids- en informatiediensten en ondersteuning voor ondernemers op regionaal, nationaal en internationaal niveau

Om ondernemers de ruimte te geven om succesvol te kunnen ondernemen en hun positie zowel regionaal, nationaal als internationaal te versterken biedt EZ (veelal samen met andere departementen) verschillende publieke diensten aan. De geboden informatie en dienstverlening is veelzijdig: van informatie over wetgeving, belastingregels en maatschappelijk verantwoord ondernemen tot subsidies en directe (financiële) ondersteuning bij regionale en (inter)nationale activiteiten van ondernemers uit binnen- en buitenland. Toegankelijke en kwalitatief hoogwaardige publieke diensten verhogen de kwaliteit van het ondernemerschap en bespaart ondernemers kostbare tijd. Om de (hoge) kwaliteit van het Nederlandse vestigings- en ondernemingsklimaat op peil te houden werkt EZ nauw samen met haar internationale, Europese en regionale partners en andere vakdepartementen. EZ versterkt de digitalisering van contacten tussen overheid en bedrijfsleven met als doelstelling dat burgers en bedrijven hun zaken digitaal kunnen afhandelen. Ook met merkbare vermindering van administratieve lasten en nalevingskosten, meer innovatie en duurzaamheid bevorderende wet- en regelgeving en met de inzet van meer ICT worden gunstige voorwaarden

gecreëerd voor succesvol ondernemerschap, een ondersteunend ondernemingsklimaat en een aantrekkelijk investeringsklimaat.

Rol en verantwoordelijkheid

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de belangrijkste rollen en verantwoordelijken die de Minister van Economische Zaken heeft in het Bedrijvenbeleid. In de tekst onder de tabel wordt verder toegelicht wat deze rollen en verantwoordelijkheden behelzen en op welke van de vier hierboven onderscheiden strategische doelen ze betrekking hebben.

In dit begrotingsartikel ligt de nadruk zoals aangegeven op overheidsinterventies met financiële gevolgen voor de begroting. Naast financiële interventies spelen in het Bedrijvenbeleid echter ook niet-financiële interventies een belangrijke rol bij het realiseren van de strategische doelen, bijvoorbeeld op het terrein van wet- en regelgeving, maar ook en vooral bij het organiseren van publiek-private samenwerking (bijvoorbeeld binnen de topsectoren, op regionaal niveau en door de inzet van «Green Deals»). Een volledig overzicht van deze interventies wordt geboden in de jaarlijkse voortgangsrapportage en in de Monitor Bedrijvenbeleid.

	Stimuleren	Financieren	Regisseren	(Doen) uitvoeren
Stimuleren van een concurrerend, innovatief en duurzaam bedrijfsleven	✓			
Ondernemerschap bevorderen en toegang tot en benutting van ondernemers(risico)financiering	✓			
Ontwikkelen en benutten van hoogwaardig (internationaal) publiek gefinancierd onderzoek en technologie, inclusief publiek-private samenwerking	✓	✓	✓	
Responsieve overheids- en informatiediensten en ondersteuning voor ondernemers op regionaal, nationaal en internationaal niveau	✓		✓	✓

Stimuleren van een concurrerend, innovatief en duurzaam bedrijfsleven

De Minister stimuleert een concurrerend, innovatief en duurzaam bedrijfsleven door:

- private investeringen in R&D te bevorderen via de WBSO;
- de R&D-samenwerking in het midden- en kleinbedrijf te stimuleren via de regeling MKB-innovatiestimulering Topsectoren (MIT);
- in samenwerking met andere ministeries, bedrijven, wetenschap en maatschappelijke organisaties de transitie naar groene groei te versnellen, onder meer via het «Green Deal»- en «Ruimte in Regels» instrument en de interdepartementale programma's «Groene Groei» en «Bio Based Economy» en het rijksbrede programma Circulaire Economie;
- internationale samenwerking op het terrein van R&D te faciliteren, onder meer via Internationaal Innoveren en Eurostars;
- cofinanciering van de EFRO-programma's (Europees Fonds Regionale Ontwikkeling (EFRO)); voor de EFRO-programma's binnen Nederland draagt de Minister systeemverantwoordelijkheid;
- het bevorderen van innovatiegericht inkopen door overheden;
- de inrichting van een adequaat stelsel van intellectueel eigendom;

- samen met OCW en met het Valorisatieprogramma twaalf consortia te ondersteunen bij het vormgeven van hun activiteiten op het gebied van ondernemerschapsonderwijs en kennisvalorisatie;
- samen met de partners van het «Techniekpact» te zorgen voor voldoende technisch personeel;
- In samenwerking met bedrijfsleven, maatschappelijke middenveld, de vakbeweging, het Ministerie van Buitenlandse Zaken en andere ministeries door middel van IMVO-convenanten in te zetten op het identificeren, voorkomen en verminderen van IMVO-risico's in de waardeketens van het Nederlands bedrijfsleven.

Bevorderen van ondernemerschap en toegang tot en benutting van ondernemers(risico)-financiering

De Minister stimuleert ondernemerschap door:

- de toegang tot financiering te verbeteren door als overheid garant te staan voor in de kern gezonde bedrijven en verbeterde toegang tot (risico)kapitaal in cruciale fases in de levenscyclus van bedrijven;
- het ondersteunen van de transitie op de kapitaalmarkt door ruimte en ondersteuning te bieden aan alternatieve vormen van financiering;
- inzetten op investeringen in Nederland onder meer door het Nederlands Investerings Agentschap (NIA) en via ondersteuning van het private initiatief van institutionele beleggers in de vorm van de Nederlandse Investeringsinstelling (NLII); een pakket van fiscale ondernemersstimulering gericht op zelfstandig ondernemerschap, bedrijfsoverdrachten en bedrijfsinvesteringen;
- ambitieus ondernemerschap in Nederland aan te jagen door het met StartupDelta versterken van het «start up» en «scale up» ecosysteem;
- de toegang tot vaardigheden te verbeteren door vraag en aanbod op elkaar af te stemmen via publiek-private samenwerking (NL-Groeit);
- eerlijk en verantwoord handelsverkeer te bevorderen via afspraken en/of gedragscodes (corporate governance, franchise, betaalme.nu).

Ontwikkelen en benutten van hoogwaardig (internationaal) publiek gefinancierd onderzoek en technologie, inclusief publiek-private samenwerking

De Minister van EZ en de bewindsvolledigen van OCW coördineren en borgen de publieke kennisinfrastructuur voor toegepast en fundamenteel onderzoek. De Minister financiert en regisseert het ontwikkelen en benutten van hoogwaardig (internationaal) publiek gefinancierd onderzoek en technologie, inclusief publiek-private samenwerking door:

- de TO2-instituten (TNO, Wageningen Research, ECN, Deltares, Marin en NLR) te financieren.
- gezamenlijke regie met OCW op de publiek-private samenwerking via NWO, waarbij EZ specifiek STW subsidieert.

Daarnaast heeft de Minister een stimulerende rol met:

- de TKI-toeslag, voor het stimuleren van private deelname aan publiek-private onderzoeksinitiatieven vanuit de Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's);
- de financiële bijdrage aan het ruimtevaartbeleid, met name in Europees verband.

Tot slot heeft de Minister een regisserende rol bij het tot stand komen van publiek-private samenwerking binnen het bedrijvenbeleid: de topsectoren-aanpak, zoals bij de invulling van de kennis- en innovatiecontracten en «Human Capital Agenda's» van de topsectoren, bij de maatwerkaanpak op

het terrein van regelgeving, bij de «Green Deals» en bij de «Nationale Iconen».

Waarborgen van responsieve overheids- en informatiediensten voor ondersteuning van ondernemers op regionaal, nationaal en internationaal niveau

De Minister stimuleert responsieve overheids- en informatiediensten en ondersteuning voor ondernemers op regionaal, nationaal en internationaal niveau door:

- uitvoering van de wettelijke taken van de Kamer van Koophandel (Handelsregister en innovatiestimulering) en het inrichten van regionale Ondernemerspleinen ten behoeve van de informatievoorziening, zowel fysiek als digitaal;
- digitaal zakendoen met de overheid voor ondernemers mogelijk te maken;
- toegang tot overheidssteuning (financieel en/of door middel van kennis via: de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland; Het aansturen van het Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) met als oogmerk het aantrekken van buitenlandse investeerders naar Nederland, samen met de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking; het Innovatie Attaché Netwerk ter ondersteuning van ondernemers uit binnen- en buitenland bij hun internationale R&D en innovatie-ambities;
- gerichte regie op het verbinden van het Bedrijvenbeleid met de relevante regionale netwerken en partners.

Daarnaast heeft de Minister ook een uitvoerende rol bij het verlenen van Nederlandse octrooien volgens de in de Rijsoctrooiwet geformuleerde voorwaarden.

Beleidswijzigingen

- EZ verlengt de subsidierelatie met de Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen en stelt daarvoor per ROM jaarlijks € 1 mln beschikbaar als bijdrage voor de taken business development en acquisitie.
- De huidige regeling TKI-toeslag wordt gewijzigd waardoor voor bepaalde grote en cross-sectorale samenwerkingsprojecten de mogelijkheid wordt geboden rechtstreeks bij RVO.nl projecttoeslag aan te vragen. Deze route biedt een uitkomst voor projecten die betrokken partijen tezamen reeds op eigen initiatief hebben gebouwd, alsook voor cross-sectorale projecten waarvan de regierol niet duidelijk bij één TKI ligt. De bestaande aanvraagprocedure via een TKI blijft open staan. Om deze nieuwe- en sector overstijgende mogelijkheid te onderstrepen wordt bij de publicatie van de regeling in 2017 de naam TKI-toeslag gewijzigd in PPS-toeslag onderzoek en innovatie.
- Als uitkomst van de evaluatie van de BMKB wordt de kostendekking van de regeling vergroot. Daartoe wordt de premie vanaf 1 januari 2017 verhoogd van gemiddeld 3,6% naar gemiddeld 4,8%. Er zal gedifferentieerd worden tussen de premies voor enerzijds startende en gevestigde bedrijven (gemiddeld 4,65%) en anderzijds voor innovatieve bedrijven (gemiddeld 6,65%). Hierbij wordt de mogelijkheid geboden de premiebetaling gedeeltelijk over de looptijd van het krediet te voldoen.
- De internationaal opererende en snel groeiende maakindustrie in Brainport Eindhoven (onder andere ASML, Philips, NXP, VDL) is van bijzondere waarde voor het verdienvermogen van Nederland. De aanwezigheid van (internationale) kenniswerkers is een cruciale factor. Om daarvoor aantrekkelijk te blijven is een impuls in het voorzienin-

genniveau nodig. De fondsbeheerders hebben de Stuurgroep Herziening Financiële verhoudingen ingesteld om op basis van de Studiegroep Openbaar Bestuur en op verzoek van de Tweede Kamer voor de langere termijn te bezien wat de rol van economische groei in de verhoudingen van het Gemeentefonds kan zijn. Om ook een korte termijn oplossing aan te reiken scheldt het kabinet een eerdere lening van € 7 mln aan de Internationale School Eindhoven kwijt. Daarnaast wordt vanuit de begroting OCW vier keer € 0,4 mln beschikbaar gesteld als bijdrage aan de Dutch Design Week en vanuit de begroting EZ € 0,9 mln ter versterking van het regionale vestigingsklimaat. Dit met het uitgangspunt en de verwachting dat de provincie Brabant bereid is deze bijdragen te matchen.

Tabel Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1.000							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
VERPLICHTINGEN	1.570.416	3.124.659	2.357.764	2.356.597	2.326.156	2.338.858	2.363.562
Waarvan garantieverplichtingen	722.430	2.419.447	1.676.662	1.676.662	1.646.750	1.626.750	1.650.000
UITGAVEN	912.262	867.698	829.851	804.300	800.327	802.108	796.360
Waarvan juridisch verplicht (percentage)			89%				
Garanties	91.429	66.780	65.780	65.780	65.990	65.990	65.990
BMKB	65.330	42.594	41.594	41.594	41.594	41.594	41.594
Groefaciliteit	3.499	8.850	8.850	8.850	8.972	8.972	8.972
Begrotingsreserve Groefaciliteit	12.000						
Garantie Ondernemersfinanciering	10.600	11.745	11.745	11.745	11.745	11.745	11.745
Garantiefaciliteit Scheepsnieuwbouwfinanciering	0	3.591	3.591	3.591	3.679	3.679	3.679
Garanties MKB Financiering							
Subsidies	140.335	107.794	113.606	94.241	89.060	86.193	87.895
Lucht- en Ruimtevaart	3.511	4.900	3.214	9	9	9	9
MKB-Innovatiestimulering Topsectoren (MIT)	21.133	34.199	31.265	29.314	28.445	28.908	28.908
Eurostars	8.531	13.098	15.089	17.808	17.958	17.958	17.958
Bevorderen Ondernemerschap	10.675	8.724	6.942	7.100	7.600	8.904	9.115
Groene Groei en Biobased Economy	951	1.614	1.553	0	0	0	0
Cofinanciering EFRO, inclusief INTERREG	52.380	17.686	42.916	31.373	27.375	24.136	25.677
Bijdrage aan ROM's	5.380	6.399	5.313	5.300	5.300	5.300	5.300
Overige subsidies	37.774	21.174	7.314	3.346	2.382	987	937
Opdrachten	31.457	30.508	35.881	31.600	32.453	33.089	25.649
Onderzoek en opdrachten	4.095	4.995	3.897	3.753	2.828	2.628	2.628
Caribisch Nederland	472	638	1.044	1.044	1.044	1.044	1.044
ICT beleid	18.040	14.548	20.056	15.680	17.682	18.345	18.345
Regeldruk	1.251	2.131	2.221	2.336	2.336	2.336	2.336
Mainport Rotterdam	7.244	7.461	7.612	7.754	7.913	8.071	631
Regiekosten regionale functie	355	735	1.051	1.051	650	665	665
Bijdragen aan agentschappen	90.620	96.966	88.925	82.069	79.279	78.321	78.321
Bijdrage RVO.nl	87.684	91.721	83.978	77.022	76.094	75.945	75.945
Bijdrage Agentschap Telecom	778	3.008	2.710	2.810	948	139	139
Bijdrage Logius	2.158	2.237	2.237	2.237	2.237	2.237	2.237
Bijdragen aan ZBO's/RWT's	231.034	272.410	235.662	242.477	242.476	242.470	242.470
Bijdrage aan TNO	121.747	137.954	131.361	125.444	125.444	125.444	125.444
Kamer van Koophandel	109.287	134.456	104.301	117.033	117.032	117.026	117.026
Bijdragen aan medeoverheden	5.247	5.914	3.914	1.611	0	0	0
Sterke Regio's en Nota Ruimte	5.247	5.914	3.914	1.611	0	0	0
Bijdragen aan (inter-)nationale organisaties	322.140	287.326	286.083	286.522	291.069	296.045	296.035
Internationaal Innoveren	17.019	23.724	33.771	39.799	39.799	39.799	39.799

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
TKI-toeslag	54.638	75.838	99.396	106.543	113.814	118.824	118.824
TO2 (excl. TNO)	44.589	33.626	31.745	30.830	30.830	30.830	30.830
Topsectoren overig	128.269	61.701	41.612	28.222	26.265	26.086	26.411
Ruimtevaart (ESA)	63.982	77.962	64.766	66.617	66.617	66.762	66.427
Bijdrage NBTC	8.810	8.554	8.554	8.554	8.554	8.554	8.554
Bijdragen organisaties	4.833	5.921	6.239	5.957	5.190	5.190	5.190
ONTVANGSTEN	117.096	112.652	114.332	111.047	112.909	110.819	111.615
BMKB	32.307	29.000	33.000	33.000	33.000	33.000	33.000
Begrotingsreserve BMKB	12.387	5.000			0	0	0
Groeifaciliteit	2.964	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000
Garantie Ondernemersfinanciering (GO)	9.443	13.000	13.000	13.000	13.000	13.000	13.000
Begrotingsreserve GO	1.898						
Garantiefaciliteit Scheepsnieuwbouwfinanciering	15	4.000	4.000	4.000	4.000	4.000	4.000
Luchtvaartkredietregeling	4.980	5.777	8.447	9.046	9.906	6.116	5.912
Rijksoctrooiwet	39.456	37.512	37.681	32.599	32.212	31.912	31.912
Eurostars	112	3.572	4.238	4.821	5.094	5.094	5.094
Joint Strike Fighter	1.297	1.500	2.500	3.750	5.000	7.000	8.000
Diverse ontvangsten	12.237	5.291	3.466	2.831	2.697	2.697	2.697

Budgetflexibiliteit

Garanties: Het budget voor de verschillende garanties is voor 100% juridisch verplicht. Het budget is nodig om de verwachte schades te kunnen betalen op garanties die eerder zijn aangegaan.

Subsidies: Van het beschikbare kasbudget is 75% juridisch verplicht. Het betreft onder andere de uitfinanciering van tot en met 2016 aangegane verplichtingen voor Eurostars, MKB innovatiestimulering Topsectoren, Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen, EFRO en Bevorderen Ondernemerschap. Daarnaast is 18% van het budget bestuurlijk gebonden. Dit betreft € 20 mln van het budget van de regeling MKB Innovatiestimulering (MIT) die in 2017 via het Provinciefonds aan de provincies wordt overgeheveld voor de decentrale uitvoering van de MIT.

Opdrachten: Van het opdrachtenbudget is 78% juridisch verplicht. Het betreft de uitfinanciering van in voorgaande jaren aangegane verplichtingen voor onder andere beleidsondersteunend onderzoek, SBIR, ICT-beleid en Project Mainport Rotterdam.

Bijdragen aan agentschappen: Het budget betreft de financiering van het opdrachtenpakket 2017 aan de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, Agentschap Telecom en Logius en is 100% juridisch verplicht.

Bijdragen aan ZBO's/RWT's: Het budget betreft de uitfinanciering van de verplichting 2017 aan TNO en Kamer van Koophandel. Het budget is 100% juridisch verplicht

Bijdragen aan medeoverheden: Het budget voor 2017 is voor 100% juridisch verplicht ten behoeve van de uitfinanciering van lopende verplichtingen.

Bijdragen aan (inter)nationale organisaties: Van dit bedrag is 81% juridisch verplicht. Dit betreft vooral de bijdragen aan de TO2-instituten, Stichting Technische Wetenschappen, de uitfinanciering van verschillende innovatieprogramma's en oud FES-projecten, en een groot deel van het budget voor de TKI-toeslag en Ruimtevaart. Van het budget is 1% bestuurlijk gebonden. Dit betreft onder andere de bijdrage aan de World

Tourism Organization (UNWTO), het eengemaakt octrooigerecht, de World Intellectual Property Organization (WIPO) en de Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (AWTI).

Toelichting op de instrumenten

De financiële beleidsinstrumenten van het Bedrijvenbeleid richten zich op het realiseren van de geformuleerde strategische doelen. Bij de toelichting op de instrumenten worden de interventies daarom samenhangend per strategisch beleidsdoel beschreven. Voor elk van de strategische doelen wordt vervolgens, overeenkomstig de voorschriften, de indeling van de begrotingstabel naar aard van de financiële beleidsinterventie gehanteerd. Op die manier wordt zowel de inhoudelijke samenhang van verschillende instrumenten, alsook de aard van de financiële interventie zichtbaar gemaakt. Voor elk van de instrumenten worden kengetallen gepresenteerd. Een meer uitgebreide rapportage van kengetallen en indicatoren is te vinden in de Monitor bedrijvenbeleid 2015.⁴ Voor elk instrument is een verwijzing opgenomen naar de relevante website.

Strategisch doel 1 Stimuleren van een concurrerend, innovatief en duurzaam bedrijfsleven

Tabel kengetallen behorend bij strategisch doel 1						
Kengetallen	2011	2012	2013	2014	2015	Bron
MIT						RVO.nl
Aantal bedrijven dat deelneemt aan MIT			707 ¹	662	1.199 ²	
Omvang private R&D-uitgaven ondersteund met MIT (x € 1 mln)			26	61	71 ²	
Eurostars						RVO.nl
Aantal Nederlandse deelnemers aan Eurostars	72 ³	44	49	20	69	
waarvan bedrijven	61	37	37	13	50	
waarvan hightech MKB (%)	82%	89%	81%	100%	96%	
Door Eurostars ondersteunde private R&D-uitgaven van Nederlandse deelnemers (x € 1 mln)	19,8	11,1	13	7	32	
Horizon2020						RVO.nl/EC
Aantal Nederlandse deelnemers aan H2020			1.544 ⁴	449	712 ⁵	
waarvan bedrijven			1.185	298	500	
Omvang H2020-middelen voor Nederlandse deelnemers (retour in mln euro)			€ 3.403	€ 538	1.016	
waarvan bedrijven (%)			21%	31%	28%	
Retourpercentage voor Nederland (%)			7,5%	8,1%	7,7%	
WBSO						RVO.nl
Aantal bedrijven dat gebruik maakt van WBSO	20.530	22.220	22.640	22.974	22.980	
Door WBSO ondersteunde private R&D-uitgaven (S&O-loon, x € 1 mln)	3.571	3.854	3.917	3.997	3.868	

¹ Dit cijfer van de MIT wijkt af van het jaarverslag over 2013 omdat vanwege de vergelijkbaarheid van de cijfers tussen de jaren de toekenningen voor netwerkbijeenkomsten e.d. niet in de cijfers zijn opgenomen.

² De cijfers over 2015 voor de MIT zijn inclusief de cijfers van de regio's, in tegenstelling tot voorgaande jaren. De cijfers wijken af van het jaarverslag 2015 omdat in het jaarverslag nog niet alle gegevens van de regio's beschikbaar waren.

³ De gegevens voor Eurostars vermeld onder 2011 betreft de som van de jaren 2009, 2010 en 2011

⁴ KP7 was de voorganger van Horizon2020. Dit programma liep van 2007 tot en met 2013. De cijfers in deze tabel voor 2013 betreffen het totaal over deze periode (zoals bekend in november 2015). Cijfers vanaf 2014 zijn cumulatief, met peilmoment februari (t+1).

⁵ De hier vermelde cijfers voor Horizon 2020 wijken licht af van de resultaten die vermeld staan in het jaarverslag 2015. De reden hiervoor is dat een bepaalde categorie projecten ten onrechte is meegerekend.

⁴ http://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2015Z18122&did=2015D37027

Subsidies

MIT

De regeling MKB Innovatiestimulering Topsectoren heeft ten doel het bevorderen van innovatie bij het MKB en het MKB beter in staat te stellen zich aan te sluiten bij de door de topsectoren opgestelde innovatie-agenda's, onder andere door het stimuleren van samenwerking tussen MKB-bedrijven op het vlak van onderzoek, ontwikkeling en innovatie en het stimuleren van het gebruik van publiek gefinancierde kennis door het MKB. De regeling wordt in samenwerking met de provincies uitgevoerd en gefinancierd.

Meer informatie over de ondersteunde projecten vindt u op Volginnovatie.nl.

Eurostars

«Eurostars» is een internationaal programma dat gezamenlijk gefinancierd wordt door 34 deelnemende landen en de EU. De regeling is met name gericht op het «hightech»-MKB en ondersteunt bedrijven en kennisinstellingen die met buitenlandse partijen in Europa samenwerken in projecten die gericht zijn op marktgericht technologisch onderzoek en technologische ontwikkeling.

Meer informatie over de ondersteunde projecten vindt u op Volginnovatie.nl.

Groene Groei en Biobased Economy

De rijksbrede groene groeistrategie is gericht op versterking van het verdienvermogen waarbij tegelijkertijd de druk op het milieu wordt gereduceerd en de afhankelijkheid van schaarse grondstoffen wordt verminderd. De middelen op de EZ-begroting worden ingezet voor het overkoepelende programma Groene Groei, voor specifieke domeinen als de biobased & circulaire economie en mobiliteit/elektrisch vervoer en instrumenten/pijlers als het programma [Ruimte in Regels](#) en de [Green Deals](#).

Op Volginnovatie.nl vindt u meer informatie over de ondersteunde projecten van de [Green Deals](#) en de Biobased Economy.

Cofinanciering EFRO, inclusief INTERREG

Innovatiestimulering en de transitie naar een koolstofarme economie zijn de hoofddoelen van de programma's die worden gefinancierd vanuit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO). Daarbij is het MKB de belangrijkste doelgroep. Het rijk neemt de voor EFRO vereiste cofinanciering deels voor zijn rekening, voor projecten die bijdragen aan nationale beleidsdoelen op het gebied van innovatie en energie.

Bijdragen aan agentschappen

Bijdrage aan Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) – Octrooicentrum Nederland

De bijdrage aan Octrooicentrum Nederland, onderdeel van RVO.nl, is bestemd voor de uitvoering van taken die bij, of op grond van, wetten of verdragen zijn opgedragen, zoals bijvoorbeeld de verlening en registratie van octrooien, de inning van taksen, de vertegenwoordiging van Nederland in Europese en mondiale organisaties, de uitvoering van andere wettelijke taken onder de Rijsoctrooiwet 1995, evenals de nakoming van Europese en internationale verplichtingen. Daarnaast geeft Octrooicentrum Nederland voorlichting en advies aan bedrijven, kennisinstellingen, overheden en uitvinders. Doel is het vinden van de

juiste balans tussen enerzijds kennisbescherming en anderzijds de verspreiding en benutting van kennis.

Bijdragen aan (inter)nationale organisaties

Internationaal Innoveren

In het kader van het beleid voor Internationaal Innoveren is voor Nederlandse deelname aan publiek-private onderzoeksprogramma's in Europees verband cofinanciering beschikbaar. Deze middelen worden ingezet voor [Eureka](#) clusters en het [Joint Technology Initiatives ECSEL](#) dat is gelieerd aan [Horizon 2020](#).

Op [Volginnovatie.nl](#) vindt u meer informatie over de ondersteunde projecten van de [Joint Technology Initiatives en KP7 \(de voorganger van Horizon2020\)](#) en van [Eureka](#).

Fiscale maatregelen

[WBSO](#)

De WBSO is de verzamelnaam voor de faciliteit afdrachtsvermindering speur- en ontwikkelingswerk (S&O) in de Wet vermindering afdracht loonbelasting en premie volksverzekeringen en de S&O-af trek in de Wet inkomstenbelasting. De WBSO is gericht op het stimuleren van Speur- en Ontwikkelingswerk (S&O) door het bedrijfsleven, door het verlagen van de aan S&O-gerelateerde kosten. De WBSO richt zich op de loonkosten van S&O-medewerkers en, door de integratie met de RDA, ook op de overige aan S&O-gerelateerde kosten en uitgaven.

Informatie over de totale toegekende WBSO-bedragen per provincie vindt u op [Volginnovatie.nl](#)

Strategisch doel 2 Bevorderen ondernemerschap en toegang tot en benutting van ondernemers(risico)financiering

Tabel kengetallen behorend bij strategisch doel 2						
Kengetallen	2011	2012	2013	2014	2015	Bron
BMKB						RVO.nl
Verstrekte garanties BMKB, x € 1 mln	909	486	344	372	446	
Totaal aantal verstrekte garanties	4.325	2.640	1.983	1.949	2.545	
Groeifaciliteit						RVO.nl
Verstrekte garanties Groeifaciliteit, x € 1 mln	12	13	8	32	19	
Totaal aantal verstrekte garanties	17	21	16	20	14	
Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)						RVO.nl
Verstrekte garanties GO, x € 1 mln	261	103	103	82	137	
Totaal aantal verstrekte garanties	62	53	51	39	76	
Garantieregeling Scheepsnieuwbouwfinanciering						RVO.nl
Verstrekte garanties Scheepsnieuwbouw, x € 1 mln			44	0	3	
Totaal aantal verstrekte garanties			6	0	1	
Qredits						Qredits
Aantal verstrekte kredieten (Micro- en MKB-krediet)	1.000	1.133	1.020	1.187	1.500	

Subsidies

Bevorderen Ondernemerschap

Deze middelen zijn gereserveerd voor diverse initiatieven ter bevordering van het ondernemerschap, waaronder het «Actieplan MKB-financiering», «[Innovatiegericht Inkopen](#)», het [Valorisatieprogramma](#), «[Startup Delta](#)», «NL Groeit» en het «[Techniekpact](#)».

Microkrediet

In de categorie subsidies vallen ook de uitgaven aan «Credits» ten behoeve van micro-en MKB kredieten voor ondernemers met een haalbaar ondernemersplan die geen toegang hebben tot het reguliere financiële circuit. De afgelopen jaren is er in totaal een lening van € 45 mln verstrekt voor micro- en MKB-krediet. Voor 2017 en volgende jaren zijn er geen uitgaven geraamd op de begroting.

Bijdrage aan ROM's

Met deze middelen worden de Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen ondersteund: NOM (Noord), BOM (Brabant), LIOF (Limburg), Oost NV (Oost) en «Innovation Quarter» (IQ, Zuidvleugel). Deze middelen hebben tot doel de economische krachten in de regio te versterken en te bundelen met sectorale initiatieven vanuit het topsectorenbeleid en ander generiek beleid en daarnaast om de samenwerking tussen het (innovatieve) MKB en kennisinstellingen in de regio te bevorderen.

Garanties

Borgstelling MKB-kredieten (BMKB)

De BMKB maakt mogelijk dat bedrijven met te weinig zekerheden (onderpand) toch financiering kunnen krijgen, doordat de overheid borg staat voor het deel van de lening waar het bedrijf geen onderpand voor heeft. De kredietverstrekker kan, mocht dat nodig zijn, voor dat deel dus terugvallen op de overheid. Het gebruik van de regeling hangt af van de kredietbehoefte van het bedrijfsleven en is daarmee sterk afhankelijk van de ontwikkeling van de conjunctuur. De raming betreft de verwachte schades die kredietverstrekkers declareren bij EZ als kredieten niet terug kunnen worden betaald. Tegenover de schades staan premies en ontvangsten bij uitwinning van faillissementen. In de budgettaire tabel is een splitsing gemaakt tussen de werkelijke schadebetalingen en stortingen in de begrotingsreserve BMKB.

Groefaciliteit

De Groefaciliteit richt zich op buffervermogen – zoals eigen vermogen van participatiemaatschappijen en achtergestelde leningen door banken – en is vooral gericht op de start-, groei- en expansiefase van een bedrijf. Achtergestelde leningen en aandelenkapitaal verstrekt door participatiemaatschappijen vallen tot maximaal € 25 mln onder de garantieregeling. Een bank kan een garantiefinanciering verstrekken tot maximaal € 5 mln in de vorm van achtergestelde leningen. De garantie van de overheid bedraagt 50%. De regeling is kostendekkend. In de Voorjaarsnota 2016 is het budget van de Groefaciliteit met € 150 mln verhoogd verspreid over de jaren 2016–2019, omdat het Achtergestelde-leningen-fonds van het NLLI, gebruik maakt van de Groefaciliteit. Deze garantieruimte was beschikbaar binnen de middelen van het Aanvullend Actieplan MKB-financiering.

Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)

De GO-regeling geeft financiers de mogelijkheid om een garantie van 50% van de overheid te verkrijgen, indien zij vanwege het risicoprofiel niet zelfstandig of onvoldoende in staat zijn in de kern gezonde bedrijven te financieren. Jaarlijks kan voor maximaal € 400 mln aan garanties worden verleend; het gebruik is afhankelijk van de conjuncturele ontwikkeling. Het geraamde bedrag betreft de verwachte schades op de regeling. Tegenover de schades staan premieontvangsten. De GO-regeling is kostendekkend.

Garantieregeling Scheepsnieuwbouwfinanciering

In navolging van andere EU-landen is een garantieregeling geïntroduceerd die het bankkrediet aan de scheepsbouwer garandeert gedurende de periode van de bouw van het schip. Met de GSF kunnen banken 80% Staatsgarantie krijgen. Het jaarlijkse garantieplafond bedraagt € 377 mln. Met stakeholders (onder andere maritieme sector en betrokken banken) is in de afgelopen periode onderzocht wat de oorzaken van het geringe gebruik zijn. Op basis daarvan is de regeling aangepast.

Fiscale maatregelen

Ter stimulering van (zelfstandig) ondernemerschap wordt een aantal **fiscale maatregelen** ingezet via het stelsel van inkomsten- en omzetbelasting.

Bedragen x € 1 mln		
	2016	2017
Aftrek speur- en ontwikkelingswerk	8	8
Afdrachtvermindering speur- en ontwikkelingswerk WBSO	1.143	1.205
Zelfstandigenaftrek	1.512	1.552
Extra zelfstandigenaftrek starters	76	77
Startersaftrek bij arbeidsongeschiktheid	1	2
FOR, niet omgezet in lijfrente	51	51
Meewerkaftrek	7	7
Stakingsaftrek	15	14
Doorschuiving stakingswinst	250	262
Bedrijfsopvolgingsfaciliteit in successiewet	402	402
Kleinschaligheidsinvesteringsaftrek	424	441
Willekeurige afschrijving starters	8	8
Persoonsgebonden aftrekpost durfkapitaal	2	1
Verlaagd BTW-tarief Logiesverstrekking (incl. kamperen)	701	744
Verlaagd BTW-tarief Voedingsmiddelen horeca	1.793	1.820
BTW Kleine ondernemersregeling	149	158
Verlaagd accijnstarief kleine brouwerijen	2	2
Vrijstelling overdrachtsbelasting bedrijfsoverdracht in familiesfeer	16	17
Verlaagd gebruikelijk loon voor dga's van startups	0	29

Een toelichting op de fiscale instrumenten is opgenomen in bijlage 5 van de Miljoenennota (Belastinguitgaven en Inkomstenbeperkende regelingen).

<http://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/zakelijk/ondernemen/>

Strategisch doel 3 Ontwikkelen en benutten van hoogwaardig (internationaal) publiek gefinancierd onderzoek en technologie, inclusief publiek-private samenwerking

Tabel kengetallen behorend bij strategisch doel 3						
Kengetallen	2011	2012	2013	2014	2015	Bron
TKI's						RVO.nl/ TKI's
Omvang middelen PPS-programma's TKI (x € 1 mln)			571	814	938	
waarvan private middelen (%)			35%	44%	45%	
TO2¹						

Kengetallen	2011	2012	2013	2014	2015	Bron
Klanttevredenheid Deltares	7,9		8,0		8,7	Deltares
Klanttevredenheid Marin	8,6		8,8		8,8	Marin
Klanttevredenheid NLR	8,7		8,5		8,8	NLR
Klanttevredenheid TNO	7,2		8,2		8,4	TNO
Kennisbenutting Deltares					96%	Deltares
Kennisbenutting Marin					97%	Marin
Kennisbenutting NLR					99%	NLR
Kennisbenutting TNO					98%	TNO
Europese Ruimtevaartorganisatie (ESA)						
Aantal Nederlandse bedrijven dat deelneemt aan ruimtevaartprogramma's ESA ²	488	499		552	121	ESA
Ruimtevaart geo-return/retour (%) ³	1,09	1,07	1,10	1,14	1,02	ESA

¹ In 2015 zijn alle TO2 instituten overgegaan op een nieuwe, uniforme methode voor het meten van klanttevredenheid en kennisbenutting. De scores in bovenstaande tabellen geven de gerealiseerde waarden van klanttevredenheid en kennisbenutting voor het onderzoek dat de TO2 in opdracht uitvoeren (het betreft dus zowel PPS onderzoek, als onderzoek in opdracht van private klanten als onderzoek in opdracht van de publieke sector, tenzij anders vermeld). De cijfers over 2015 zijn dus niet zonder meer te vergelijken met de jaren voor 2015. Kennisbenutting en klanttevredenheid ECN en Wageningen Research zijn opgenomen in de EZ begrotingsartikelen 14, respectievelijk 16. De eerste meting bij Wageningen Research vindt plaats begin 2017 en heeft betrekking op 2016.

² In het hier weergegeven getal zijn alle contracten van Nederlandse bedrijven met ESA opgenomen, ook de contracten die niet direct aan ruimtevaartprogramma's zijn gekoppeld, maar gerelateerd zijn aan de vestiging van ESTEC in Nederland. Verschillende divisies van een bedrijf worden als afzonderlijke contractanten meegeteld. ESA heeft geen contractenlijst tot en met 2013 opgeleverd, waardoor het realisatiecijfer 2013 ontbreekt. In 2015 is ESA gestart met een nieuwe, opgeschoonde database waardoor de waarde in 2015 substantieel lager uitvalt. Bedrijven waarmee al enige tijd geen contracten zijn afgesloten zullen niet in het nieuwe databestand worden opgenomen. Vanaf 2015 betreft het een cumulatief getal op basis van databestanden van ESA vanaf 1 januari 2015.

³ De prestatie-indicator «ruimtevaart geo-return/retour (%)» betreft research- en leveringsopdrachten van ESA aan de Nederlandse industrie en kennisinstellingen. Deze opdrachten komen voort uit de Nederlandse contributies aan diverse Ruimtevaart-programma's van ESA. Daarbij wordt door ESA een retour van 0,9 (90%) van de bijdragen van lidstaten aan deze programma's gegarandeerd. Een hogere retour dan 1 betekent dat Nederlandse bedrijven extra succesvol zijn bij het werven van ESA-orders, maar ook dat Nederland uit eigen middelen mogelijk moet compenseren aan lidstaten met een lagere retour dan 1.

Opdrachten

Onderzoek en opdrachten

De middelen zijn gereserveerd ten behoeve van de monitoring, effectmeting en feitelijke onderbouwing van beleid («evidence based policy making») en beleidsexperimenten en proefprojecten.

ICT-beleid: SURF

De Nederlandse ICT-infrastructuur is van hoog niveau. Om een bijdrage te leveren aan de ICT-onderzoekinfrastructuur dragen EZ en OCW samen € 12 mln bij voor de periode van 2017 tot en met 2019.

Bijdragen aan ZBO's/RWT's

Bijdrage aan TNO

TNO (Nederlandse Organisatie voor toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek) werkt samen met ECN, Marin, Deltares, Wageningen Research en NLR in de federatie Toegepaste Onderzoek Organisaties (TO2). EZ investeert samen met enkele andere ministeries in deze instituten, omdat hier onafhankelijk onderzoek in Nederland plaatsvindt dat kansen kan creëren voor innovatie en economische groei en dat een bijdrage levert aan de publieke kennis op terreinen van maatschappelijk belang. TNO bestrijkt een breed onderzoeksgebied op het terrein van meerdere topsectoren, met name HTSM, en energie. Daarnaast ontwikkelt het kennis op een aantal maatschappelijke thema's, met name defensie, maatschappelijke veiligheid en arbeid & gezondheid.

Bijdragen aan medeoverheden

Sterke Regio's en Nota Ruimte

Zoals onder «Beleidswijzigingen» aangegeven, levert het kabinet een bijdrage aan de impuls in het voorzieningsniveau van Brainport Eindhoven. Dit gebeurt onder meer door vanuit het instrument Sterke Regio's en Nota Ruimte € 0,9 mln beschikbaar te stellen ter versterking van het regionale vestigingsklimaat.

Bijdragen aan (inter)nationale organisaties

TKI-toeslag

In 2013 zijn de Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's) gestart met het bundelen en stroomlijnen van de onderzoeksprogrammering in de gehele kennisketen. Het doel is om meer privaat-publieke samenwerkingsprogramma's (PPS) vanuit de onderzoekagenda's van de topsectoren (inclusief maatschappelijke uitdagingen) te genereren. De TKI's zijn daarbij programmerend en regisserend. Via de TKI-toeslagregeling kunnen PPS-projecten voor elke privaat ingelegde euro 25% toeslag verdienen die aan de TKI's wordt overgemaakt ter bestemming voor onderzoek dat past binnen de onderzoekagenda's van de topsectoren.

Meer informatie over de ondersteunde projecten vindt u op Volginnovatie.nl.

TO2 (toegepaste onderzoeksorganisaties)

De middelen zijn gereserveerd voor de financiering van onderzoek in het kader van de topsectoren, maatschappelijke thema's en voor onderzoek ten behoeve van (wettelijke) taken van de overheid. Naast TNO (zie «Bijdragen aan ZBO's/RWT's»), omvat TO2 de volgende instituten:

- **Deltares** (Delta Research): instituut op het gebied van deltatechnologie. Deltares levert ten behoeve van de overheid en de topsector water bijdragen aan innovatieve oplossingen voor water-, ondergrond- en deltavraagstukken die het leven in delta's, kust- en riviergebieden veilig, schoon en duurzaam maken. De bijdrage aan Deltares bedraagt in 2017 circa € 9,4 mln.
- **MARIN** (Maritiem Research Instituut Nederland): instituut op het gebied van hydromechanisch en nautisch onderzoek. De bijdrage aan Marin bedraagt in 2017 circa € 3,3 mln.
- **NLR** (Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium): instituut op het gebied van militaire en civiele luchtvaart ten behoeve van de ministeries van Defensie en Infrastructuur en Milieu en de topsectoren HTSM en water. De bijdrage aan NLR bedraagt in 2017 circa € 19,1 mln.
- **ECN** (Energieonderzoek Centrum Nederland) en **Wageningen Research**: deze instituten worden toegelicht in respectievelijk artikel 4 en 6.

Topsectoren overig (met name STW)

De **Stichting voor de Technische Wetenschappen** (STW, onderdeel van NWO) financiert technisch wetenschappelijk onderzoek aan Nederlandse universiteiten en instituten. Met de bijdrage van EZ worden de Perspectiefprogramma's gefinancierd, die worden ingezet voor innovatiecontracten van topsectoren. Voor de bijdrage aan STW is structureel circa € 23 mln per jaar beschikbaar.

Deze post bevat daarnaast de middelen die gereserveerd zijn voor de afbouw van een aantal oud FES-projecten, voormalige Innovatieprogramma's (waaronder Point One) en enkele kleine posten met betrekking tot het huidige topsectorenbeleid.

Ruimtevaart (ESA)

De bijdrage aan Ruimtevaart bestaat uit verplichte programma's (contributie) van het European Space Agency (ESA) en uit gerichte inschrijving op optionele programma's van ESA. De ingeschreven middelen vloeien via opdrachten aan Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen ter realisatie van de onderscheiden ruimtevaartprogramma's grotendeels terug naar Nederland («Geo Return»-systeem). Daarnaast kent het Ruimtevaartbeleid een (beperkt) nationaal flankerend beleid, waarin onder andere wetenschappelijke instrumenten ontwikkeld worden en de interactie van bedrijven en kennisinstellingen met ESTEC wordt bevorderd. Ook wordt daarmee de benutting van satellietdata gestimuleerd. Uitvoering van het beleid is neergelegd bij het [Netherlands Space Office](#) (NSO). Om de ambities van Nederland op het gebied van ruimtevaart financieel op peil te houden is vanaf 2018 € 13 mln aan de EZ-begroting toegevoegd.

Strategisch doel 4 Waarborgen van responsieve overheids- en informatiediensten en ondersteuning voor ondernemers op regionaal, nationaal en internationaal niveau

Tabel kengetallen behorend bij strategisch doel 4					
Kengetallen	2012	2013	2014	2015	Bron
Innovatie Attaché Netwerk					IAN/RVO.nl
Geformaliseerde samenwerkingsverbanden	55	67	115	78	
Klanttevredenheid	8,9	8,6	8,8	8,6 ¹	
Netherlands Foreign Investment Agency					NFIA/RVO.nl
Projecten	170	193	187	207	
Investeringsomvang (€ mln)	931	1.658	3.185	1.765	
Werkgelegenheid (arbeidsplaatsen) ²	5.166	8.435	6.304	7.779	
KvK/Ondernemerspleinen					KvK
Waardering Kamer van Koophandel			7,1	7,1	
Bereik Kamer van Koophandel			51%	52%	
Waardering Ondernemersplein.nl			6,8	6,8	
Regeldruk					
Netto verlaging regeldruk (cumulatief, € mln) ³		527	1.153	1.808	EZ

¹ Vanaf 2015 is een nieuwe methodiek gehanteerd, waardoor het cijfer niet zonder meer vergelijkbaar is met voorgaande jaren.

² Zowel nieuwe werkgelegenheid als behoud van werkgelegenheid.

³ Dit betreft de realisatie van de kabinetsdoelstelling € 2,5 mld regeldrukvermindering.

Bijdragen aan agentschappen

Bijdrage aan RVO.nl – Innovatie-attachés

De Innovatie Attachés, onderdeel van RVO.nl, werken in veertien landen vanuit ambassades en consulaten en leveren kennis en informatie over ontwikkelingen en trends op het terrein van innovatie in het buitenland en creëren verbindingen tussen Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen en bevorderen de internationale innovatiesamenwerking. Zij zorgen daarmee dat er meer buitenlandse R&D naar Nederland komt.

Bijdrage aan RVO.nl – Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA)

De bijdrage aan de NFIA is gereserveerd voor ondersteuning van buitenlandse bedrijven die zich willen vestigen of die willen uitbreiden in Nederland of Nederland als een strategische uitvalsbasis voor Europa

zien. De dienstverlening bestaat uit advies, informatievoorziening en praktische assistentie en discrete toegang tot een breed netwerk van zakelijke partners en overheden.

Bijdrage aan RVO.nl – uitvoering instrumentarium

Deze middelen zijn grotendeels voor de uitvoering van de financierings- en innovatie-instrumenten (MKB Innovatiestimulering Topsectoren, Eurostars, Horizon2020, TKI-toeslag, WBSO, BMKB, Groeifaciliteit, Garantie Ondernemingsfinanciering, Garantieregeling Scheepsnieuwbouwfinanciering). Dit betreft activiteiten als beoordeling van aanvragen, bedrijfscontroles, voorlichting over de instrumenten en terugontvangen van kredieten.

Bijdrage aan Agentschap Telecom

Met deze bijdrage wordt de uitvoering, het toezicht en de handhaving van de bepalingen van de Wet ruimtevaartactiviteiten verzorgd door Agentschap Telecom. Het gaat om werkzaamheden die voortkomen uit aanvragen voor een ruimtevaartvergunning, registreren van ruimtevoorwerpen, deelname aan internationale gremia, adviseren en voorlichting geven over ruimtevaartactiviteiten. Het wettelijke toezicht heeft betrekking op de afgifte van ruimtevaartvergunningen.

Verder voert Agentschap Telecom het toezicht uit op vertrouwensdiensten die onder de Europese eIDAS-Verordening vallen en is wetgeving in voorbereiding waarin Agentschap Telecom wordt aangewezen als toezichthouder op de veiligheid en betrouwbaarheid van het stelsel van elektronische toegangsdiensten (ETD-stelsel).

Bijdrage aan Logius

De bijdrage aan Logius betreft het EZ-aandeel voor het programma (Bureau) [Forum Standaardisatie](#).

Opdrachten

ICT-beleid: digitale overheid voor bedrijven

Het doel is dat ondernemers en burgers in 2017 hun zaken met de overheid digitaal kunnen afhandelen door het realiseren van een snelle en betrouwbare en veilige dienstverlening. De middelen zijn gereserveerd ter bekostiging van de ondernemersvoorzieningen die hiervoor nodig zijn: een informatieportaal ([ondernemersplein.nl](#)), een inlogvoorziening (eHerkenning/eID), een voorziening om digitaal zaken te doen met de overheid (Mijn overheid voor Ondernemers), een Berichtenbox en standaarden voor informatie-uitwisseling (zoals Standard Business Reporting en e-factureren) als onderdeel van de Generieke Digitale Infrastructuur.

Regeldruk

Met het kabinetsbrede programma «Goed Geregeld: een verantwoorde vermindering van de regeldruk 2012–2017» zet het kabinet in op de vermindering van regeldruk voor bedrijven, burgers en professionals met € 2,5 mrd. Om met toekomstvaste en ondernemersvriendelijke regels het ondernemen en innoveren voor bedrijven makkelijker te maken.

<http://www.actal.nl/>

Bijdragen aan ZBO's/RWT's

Kamer van Koophandel

De Kamer van Koophandel voert vijf wettelijke taken uit in het kader van ondernemersbeleid: houden van het handelsregister, inrichten en beheren van [Ondernemerspleinen](#) (zowel digitaal als fysiek), geven van inlichtingen en voorlichting aan ondernemers (onder meer) via online informatie, stimuleren van innovatie via advies en voorlichting en regio-specifieke activiteiten, bijvoorbeeld door middel van regionale onderzoeken, overleggen en samenwerkingsvormen. Hiervoor krijgt de Kamer van Koophandel een rijksbijdrage; daarnaast genereert de Kamer van Koophandel eigen inkomsten uit verkoop van eigen producten en diensten. De reeks in de budgettaire tabel is inclusief de inputfinanciering Handelsregister. Het bedrag voor 2017 wijkt af van de meerjarige reeks omdat eind 2016 reeds een voorschot wordt verstrekt voor de eerste periode 2017.

Bijdragen aan (internationale) organisaties

Bijdrage NBTC

EZ stelt op basis van meerjarenafspraken budget beschikbaar voor de internationale «branding» en «marketing» van Nederland en internationale congreswerving. Het budget wordt ingezet op de belangrijkste toeristische herkomstmarkten en doelgroepen.

Overige bijdragen aan organisaties (met name MVO Nederland)

De bijdrage (€ 0,45 mln in 2017) is gereserveerd voor de stichting Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen, die partijen (bedrijven, overheden, kennisinstellingen, ngo's en vakbonden) informeert en stimuleert om bij te dragen aan een duurzame en eerlijke wereld. Daarnaast wordt een bijdrage verstrekt aan Ondernemersklankbord (circa € 0,4 mln), de Fraudehelpdesk (Stichting Safecin, € 0,25 mln) en de Koning Willem I Stichting (circa € 0,15 mln).

Toelichting op de ontvangsten

De ontvangsten BMKB, Groeifaciliteit, Garantie Ondernemingsfinanciering en Garantiefaciliteit Scheepsnieuwbouwfinanciering betreffen de premie-inkomsten in het kader van de verstrekte garanties. Bij de BMKB is daarnaast ook sprake van ontvangsten als gevolg van uitbetaalde maar later afgewezen verliesdeclaraties.

Voor de BMKB en de Garantie Ondernemingsfinanciering zijn ook de onttrekkingen aan de begrotingsreserves weergegeven, waarmee de verschillen tussen uitgaven en premie-inkomsten worden verevend.

De ontvangsten in het kader van de Luchtvaartkredietregeling betreffen terugbetalingen (kredietssom en rente) van kredieten, verleend in de periode 1998 tot en met 2003 en 2008 tot en met 2011 voor vliegtuigtechnologieprojecten.

De ontvangsten Rijksoctrooiwet betreffen de ontvangsten van OCNL, uit hoofde van procedure- en instandhoudingstaksen op basis van de Rijksoctrooiwet. Daarin zijn begrepen de instandhoudingstaksen voor Europese octrooien, waarvoor geldt dat de hiervoor geraamde ontvangsten de helft zijn van de feitelijke ontvangsten uit taksen. De andere helft wordt afgedragen aan het Europees Octrooibureau.

De ontvangst Eurostars betreft de Europese bijdrage aan Eurostars-projecten. De bijdrage betreft 23% van de nationale bijdrage.

De ontvangsten JSF hebben betrekking op de geraamde afdrachten door de defensie-industrie aan de Staat. Op basis van de gesloten medefinancieringsovereenkomst over de deelname van Nederland aan de ontwikkeling van de F-35 draagt de industrie 2% over de gerealiseerde omzet voor ontwikkeling en onderhoud van de F-35 af aan EZ.

Toelichting op de begrotingsreserves

Er zijn begrotingsreserves voor de BMKB, de regeling Garantie Ondernemingsfinanciering (GO), de Groeifaciliteit (GF), de Garantieregeling Scheepsnieuwbouwfinanciering (GSF) en de garanties voor nieuwe aanbieders van MKB-financiering. De GO, GF, GSF en de garanties voor alternatieve aanbieders van MKB-financiering betreffen kostendekkende garanties, waarvan de te realiseren premie-ontvangsten toereikend zijn voor het afdekken van eventuele verliesdeclaraties. De begrotingsreserves zijn ervoor bedoeld inkomsten uit premies en uitgaven voor schades, die over de jaren kunnen fluctueren, te verevenen.

In onderstaande tabel zijn de saldi van de begrotingsreserves per 31 december 2015 weergegeven.

Stand begrotingsreserves per 31 december 2015 (x € 1.000)		
		Waarvan juridisch verplicht
Begrotingsreserve Borgstelling MKB-kredieten (BMKB)	54.168	100%
Begrotingsreserve Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)	53.111	100%
Begrotingsreserve Garantiefaciliteit Scheepsnieuwbouwfinanciering	10.044	100%
Begrotingsreserve Groeifaciliteit	17.000	100%
Begrotingsreserve Garantie MKB-faciliteiten	9.000	100%

Budgetflexibiliteit begrotingsreserves

BMKB

Bij de BMKB is sprake van een niet geheel kostendekkende regeling. In de periode 2009–2015 is voor circa € 384 mln aan schades – veroorzaakt door het hoge aantal faillissementen als gevolg van de economische crisis – uit begrotingsmiddelen gefinancierd. Om in de toekomst bestand te zijn tegen een crisis met een dergelijke omvang, dient in tijden van hoogconjunctuur «gespaard» te worden. De begrotingsreserve kan als gevolg daarvan toenemen tot een forse omvang. Op het moment dat een economische crisis aan de orde is en de verliesdeclaraties toenemen, is de reserve noodzakelijk om de tekorten aan te vullen. Het uitstaand obligo van de BMKB was ultimo 2015 circa € 1,8 mld waarmee de volledige reserve juridisch verplicht is. Ervaring wijst echter uit dat slechts een beperkt deel van de garanties tot schadedeclaraties leidt. Voor een crisis, zoals hiervoor genoemd, dient echter een adequate buffer voorhanden te zijn. Daarnaast wordt met ingang van 2017 aan banken de mogelijkheid geboden de garantiopremie gedeeltelijk te spreiden over de looptijd van de garantie in plaats van de situatie dat de volledige premie ineens vooraf moet worden betaald. Indien de banken dit gaan toepassen en de premieontvangsten voor de staat over meerdere jaren gespreid worden,

zullen de ontvangsten van de staat voor enkele jaren terugvallen naar een lager niveau. Hierdoor zal de komende jaren een beroep op de reserve mogelijk noodzakelijk zijn om de tijdelijke terugval in ontvangsten te compenseren.

Met het Ministerie van Financiën is vooralsnog afgesproken dat de reserve maximaal € 75 mln mag bedragen. De omvang en benutting van de begrotingsreserve zal in 2017 in samenspraak met het Ministerie van Financiën worden geëvalueerd.

Garantie Ondernemingsfinanciering (GO), Groeifaciliteit (GF) en de Garantiefaciliteit Scheepsnieuwbouwfinanciering (GSF)

Bij de Garantie Ondernemingsfinanciering, de Groeifaciliteit en de Garantiefaciliteit Scheepsnieuwbouwfinanciering is sprake van kostendekkende regelingen. Bij deze regelingen dient de begrotingsreserve er toe de discrepantie in de tijd tussen ontvangsten en uitgaven te verevenen. Bij deze regelingen kunnen relatief grote verliesdeclaraties worden ingediend, die de omvang van de in enig jaar te ontvangen provisies te boven gaan. Bij de GO kan dit zelfs gaan om garanties met een maximum van € 75 mln. Voor die situaties is het nodig een forse begrotingsreserve aan te houden om deze tegenvallers binnen de begroting te kunnen accommoderen. Het uitstaande obligo voor deze regelingen was ultimo 2015 € 665 mln (GO), € 108 mln (GF) en € 42 mln (GSF) waardoor de volledige reserves voor deze regelingen juridisch verplicht zijn. De omvang en benutting van de reserves worden betrokken bij de evaluatie van deze regelingen.

MKB-faciliteiten

De begrotingsreserve dient er toe de discrepantie in de tijd tussen de premieontvangsten en de uitgaven te verevenen. In 2016 zullen garanties worden verstrekt voor de alternatieve financiers voor het MKB. Naar verwachting zal hierdoor ultimo 2016 het uitstaande obligo van deze garanties de omvang van de begrotingsreserve overstijgen, waardoor de volledige reserve juridisch verplicht is.

3 Toekomstfonds

Algemene Doelstelling

Versterken van de innovatieve kracht van Nederland door het beschikbaar stellen van financiering voor innovatief en snelgroeiend MKB en voor fundamenteel en toegepast onderzoek en het behouden van vermogen voor toekomstige generaties.

Rol en verantwoordelijkheid

De Minister van Economische Zaken is rijksbreed verantwoordelijk voor versterking van het innovatievermogen, in het bijzonder gericht op het bedrijfsleven en verantwoordelijk voor het scheppen van randvoorwaarden voor een excellent ondernemingsklimaat.

De Minister van EZ en de bewindslieden van OCW coördineren en borgen de publieke kennisinfrastructuur voor toegepast en fundamenteel onderzoek.

Vanuit deze verantwoordelijkheden heeft de Minister een financierende en faciliterende rol, samenhangend met de stimulerende, regisserende en faciliterende rollen zoals vermeld in artikel 2 van deze begroting:

Financieren/faciliteren

- Het mede-financieren van investeringen in R&D en innovatie.
- Het faciliteren van toegang tot en financieren van (risico)kapitaal voor bedrijven.
- Het mede-financieren van Europese en internationale samenwerking op het gebied van onderzoek en innovatie.

Beleidswijzigingen

Toekomstfonds

Het Toekomstfonds heeft een startkapitaal van € 200 mln en wordt gevoed door mogelijke meevallers in de gasbaten ten opzichte van de ijklijn Miljoenennota 2015. Deze middelen worden met behoud van vermogen ingezet voor de financiering van innovatieve en snelgroeiende mkb-bedrijven en voor fundamenteel en toepassingsgericht onderzoek. Ook de begrotingsmiddelen voor het Innovatiefonds MKB+ en de participatie van het Rijk in de Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen (ROM's) zijn in het Toekomstfonds ondergebracht.

Voor behoud van vermogen wordt vanaf 2018 een buffer opgebouwd van in totaal € 50 mln voor de niet renderende investeringen in fundamenteel en toegepast onderzoek. De opbouw van deze buffer start in 2018 met € 5 mln per jaar (zie TK, [34 000 XIII, nr. 150](#)).

Het Toekomstfonds heeft een revolverend karakter, waarbij de middelen die verstrekt worden in beginsel terug moeten vloeien naar het fonds. In 2017 zal worden onderzocht of de voedingssystematiek en governancestructuur van het Toekomstfonds goed functioneren. In 2020 volgt een evaluatie van de werking van het gehele fonds.

Om kleine private investeerders te stimuleren in startups en het MKB te investeren komt er per ingang van 2017 een co-investeringsregeling. Deze maatregel voor investeerders zal complementair zijn aan de bestaande instrumenten van de overheid. Hiervoor is met ingang van 2017 € 23 mln per jaar aan het Toekomstfonds toegevoegd.

Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1.000							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
VERPLICHTINGEN	194.439	306.104	94.489	102.718	96.705	104.206	112.406
UITGAVEN	78.451	250.826	145.118	178.867	157.667	164.896	173.355
Waarvan juridisch verplicht (percentage)			69%				
Leningen	72.401	244.048	138.530	172.279	151.406	158.635	167.094
I Startups/MKB-FINANCIERING							
Volledig revolverend							
Dutch Venture Initiative/Fund of Funds	3.000	36.700	32.600	25.392	23.851	32.933	42.992
Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen		45.166					
Gedeeltelijk revolverend							
Innovatiekrediet	45.178	59.653	51.358	46.052	38.297	48.643	47.543
Risicokapitaal (seed capital)	14.856	35.744	20.263	28.124	26.343	27.144	28.044
Vroege fasefinanciering	9.367	13.161	11.309	22.211	16.415	16.415	16.015
Start ups/MKB			23.000	23.000	23.000	23.000	23.000
II INVESTERINGEN IN FUNDAMENTEEL EN TOEGEPAST ONDERZOEK							
Met vermogensbehoud							
Fundamenteel en toegepast onderzoek		53.624		27.500	23.500	10.500	9.500
III Staatsobligaties Toekomstfonds							
Subsidies							
IV Reëel rendement voor onderzoek							
Bijdragen aan agentschappen	6.050	6.778	6.588	6.588	6.261	6.261	6.261
Bijdrage Rijksdienst voor Ondernemend Nederland	6.050	6.778	6.588	6.588	6.261	6.261	6.261
ONTVANGSTEN	49.428	129.254	36.388	40.588	42.588	47.600	56.600
MKB-FINANCIERING BESTAAND INSTRUMENTARIUM							
Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen	10.000	97.166	3.000				
Fund of Funds (DVI I/Business Angels)			100	800	2.800	7.800	17.000
Innovatiekredieten	24.920	25.388	25.288	30.688	31.188	30.400	29.300
Seed	14.508	6.700	8.000	9.100	8.600	9.400	10.300
MKB-FINANCIERING INCIDENTELE MIDDELEN							
Ontvangsten DVI II							
Ontvangsten fundamenteel en toegepast onderzoek							
Renteontvangsten Toekomstfonds							

Budgetflexibiliteit

Leningen: Het budget in 2017 is voor 68% juridisch verplicht. Dit betreft een groot deel van het budget voor Innovatiekredieten, de Seedregeling, Vroege fase financiering en de investeringen in fundamenteel en toegepast onderzoek. Het budget voor DVI/Fund of funds is volledig juridisch verplicht. Het budget voor Startups/MKB van € 23 mln is nog niet juridisch verplicht.

Bijdragen aan agentschappen: Het budget betreft de financiering van het opdrachtenpakket 2017 aan de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) en is 100% juridisch verplicht.

Toelichting op de financiële instrumenten

Leningen

Binnen de structuur van het in 2014 gevormde Toekomstfonds (TK, [34 000 XIII, nr. 5](#)), bestaat het Innovatiefonds MKB+ uit volledig revolverende instrumenten (het Dutch Venture Initiative (DVI) en de Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen) en gedeeltelijk revolverende instrumenten (Innovatiekrediet, de Seed capital-regeling (risicokapitaal), en de regeling Vroegefasefinanciering).

MKB-financiering: volledig revolverend

- Het Dutch Venture Initiative stelt risico-kapitaal beschikbaar voor doorgroei van het innovatieve MKB. Het DVI-1 wordt samen met het Europees Investeringsfonds (EIF) en het participatiefonds PPM Oost uitgevoerd. Naast de € 130 mln bijdrage vanuit het Rijk dragen het EIF € 67,5 mln en de BOM € 5 mln bij, waarmee in totaal een investeringsfonds van € 202,5 mln actief is. Hiermee wordt geïnvesteerd in private investeringsfondsen die zich richten op innovatief en snel groeiend MKB. Samen met private investeerders in deze fondsen komt in totaal € 1,2 mld aan risicokapitaal beschikbaar voor het innovatieve MKB. Naast deze middelen is met het Aanvullend Actieplan MKB-financiering nog eens € 100 mln extra beschikbaar gesteld in 2014 voor het DVI-2 dat eenzelfde doelstelling en structuur heeft als DVI-1. De inzet van het kabinet is geslaagd, om evenals bij de eerste investering in DVI, het Europees Investeringsfonds/EIF weer mee te laten investeren. De bijdrage vanuit het EIF is zelfs hoger en bedraagt nu € 100 mln.
- Naast het DVI worden de eventuele participaties in de ROM's onder de revolverende investeringen verantwoord.

MKB-financiering: gedeeltelijk revolverend

- Het innovatiekrediet biedt toegang tot financiering voor met name innovatieve het MKB en start-ups en helpt bij het aantrekken van risicokapitaal. In een fase waarin bancaire financiering niet of nauwelijks beschikbaar is, maakt het Innovatiekrediet onder voorwaarde van 50–75% eigen middelen innovatieprojecten mogelijk met een maximale ondersteuning van € 10 mln.
- De Seed capital-regeling (risicokapitaal) ondersteunt starters in high tech en creatieve sectoren bij het verwerven van risicokapitaal.
- De regeling Vroege Fase Financiering is onderdeel van het Innovatiefonds MKB+. Het biedt financiering – in de vorm van een geldlening – voor academische starters, voor innovatieve starters en kleine bedrijven in een vroege ontwikkelingsfase: van validatie en onderbouwing van een business case, van idee naar concept. Hierdoor wordt ook de toegang tot vervolffinanciering gefaciliteerd. Dit initiatief wordt door RVO.nl en de Stichting Technische Wetenschappen (STW) uitgevoerd.

Bovengenoemde instrumenten versterken en stimuleren private vermogensverschaffers om innovatieprojecten van bedrijven te financieren en voorzien in de behoefte van bedrijven voor een betere toegang tot risicokapitaal voor innovatie.

Indicator	Referentie- waarde	Peil- datum	Raming 2017	Bron
Aantal bedrijven dat Innovatiekrediet gebruikt	33	2015	>30	RVO.nl
Omvang private R&D-uitgaven ondersteund met een Innovatiekrediet (x € 1 mln)	119	2015	>120	RVO.nl
Aantal participaties via SEED en Fund of Funds	44	2015	45	RVO.nl/EIF
Omvang gestimuleerd risicokapitaal voor innovatieve bedrijven door SEED en Dutch Venture Initiative/Fund of Funds (x € 1 mln)	551	2015	390	RVO.nl/EIF
Aantal ondernemers dat Vroege Fase Financiering gebruikt	39	2015	>35	RVO.nl/STW

EZ hanteert voor de innovatiekredieten een indicator die aangeeft hoeveel private R&D-uitgaven worden ondersteund met het innovatiekrediet. De streefwaarde voor 2017 (> € 120 mln) is vastgesteld op basis van het beschikbare verplichtingenbedrag voor innovatiekredieten in 2017 (circa € 60 mln) en het feit dat EZ maximaal 50% van de subsidiabele innovatieprojectkosten financiert. De verwachting is dat hiermee in 2017 ongeveer 30 à 40 bedrijven kunnen starten met hun innovatieprojecten.

Voor het stimuleren van de risicokapitaalmarkt via de SEED-capitalregeling en het DVI is een relevante indicator hoeveel participaties de overheid genomen heeft via private risicokapitaalfondsen. Daarnaast wordt een indicator gehanteerd die aangeeft hoeveel risicokapitaal in totaal (private en overheidsbijdrage) beschikbaar komt voor innovatieve ondernemingen. De streefwaarde voor 2017 is minimaal € 390 mln.

De streefwaarde voor het aantal ondernemers dat Vroegefasefinanciering gebruikt, is gebaseerd op het beschikbaar budget en een maximale leningsomvang van de ondernemer. Naar verwachting kan aan circa 36 ondernemers Vroegefasefinanciering verstrekt worden.

Investerings in fundamenteel en toegepast onderzoek (met vermogensbehoud)

Vanuit het onderzoeksdeel van het Toekomstfonds wordt geïnvesteerd in nieuwe onderzoeksfaciliteiten en upgrading van bestaande faciliteiten. Uit het werk van de permanente commissie grootschalige wetenschappelijke infrastructuur blijkt de grote behoefte aan infrastructuur zowel bij universiteiten, bij TO2-instellingen als bij rijkskennisinstellingen. Bij de eerste call van het Toekomstfondskrediet OnderzoeksFaciliteiten (TOF) hebben de TO2-instellingen de meeste voorstellen ingediend. Dat heeft vermoedelijk te maken met de eis van revolverendheid, waardoor de infrastructuur voor onderzoek relatief dicht bij de markt wordt gebruikt, en met de beschikbaarheid van financieringsarrangementen van NWO voor de wetenschappelijke faciliteiten (NWO groot, nationale Roadmap). De investeringen uit het Toekomstfonds versterken het innovatievermogen van Nederland en ondersteunen de ambities om met het onderzoek bij de internationale top te blijven horen. Daarnaast wordt vanuit het onderzoeksdeel geïnvesteerd in specifieke thema's.

Van de € 100 mln startkapitaal is in 2015 € 80 mln in gelijke delen beschikbaar gesteld op onderzoeksfaciliteiten respectievelijk op de thema's Smart Industry, Proof of Concept en Thematische Technology Transfer. De resterende € 20 mln voor onderzoek wordt ingezet voor een 2^e tender van de regeling Toekomstfondskrediet voor Onderzoeksfaciliteiten (TOF).

Indicator	Referentie-waarde	Peildatum	Streef-waarde	Planning	Bron
Verstrekte leningen onderzoeksinfrastructuur	–	–	60 mln	2017	RVO.nl
Uitgelokte investeringen in onderzoeksinfrastructuur	–	–	> 60 mln	2017	RVO.nl

Vanuit het onderzoeksdeel van het Toekomstfonds wordt geïnvesteerd in onderzoeksinfrastructuur waarbij de mate waarin leningen passend binnen de criteria verstrekt kunnen worden een indicatie is van de bijdrage van de regeling aan het op peil houden van de publieke kennisinfrastructuur. Het streven is dat dit minimaal een gelijk volume aan uitgelokte investeringen met zich meebrengt.

Na verdere uitwerking van de andere onderdelen van het onderzoeksdeel Toekomstfonds worden hiervoor aanvullende indicatoren opgenomen.

Investerings in fundamenteel en toegepast onderzoek (zonder vermogensbehoud)

De reële rendementen uit het Toekomstfonds worden ingezet voor fundamenteel en toegepast onderzoek (waaronder ook Europese co-financiering) zonder de voorwaarde van vermogensbehoud.

Vooralsnog worden dergelijke rendementen niet geraamd, zodat er voor deze uitgavencategorie geen raming is opgenomen.

Toelichting op de ontvangsten

De ontvangsten van het Toekomstfonds betreffen de op de EZ-begroting geraamde terugbetalingen van kredieten (hoofdsom en rente) in het kader van het Innovatiekrediet. Daarnaast worden de terugontvangsten van het Dutch Venture Initiative (DVI) en de Seed capital regelingen verantwoord. Deze ontvangsten bestaan uit de opbrengsten van rente, dividend en de verkoopwaarde van ondernemingen op het moment dat een fonds haar belangen daarin verkoopt.

Ook worden de ontvangsten in het kader van de Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen in het Toekomstfonds verantwoord. Dit betreft eventuele dividenden of in voorkomende gevallen de opbrengst van aandelenverkoop. Voor 2016 is een ontvangst geraamd van € 97,2 mln. Dit betreft onder andere € 32 mln als gevolg van de verkoop van een deel van het aandelenpakket LIOF aan de provincie Limburg. Deze middelen blijven binnen het Toekomstfonds beschikbaar. Daarnaast wordt een deel van het aandelenpakket NOM verkocht aan de noordelijke provincies (€ 42 mln). Deze middelen komen ten gunste van het generaal beeld. Ook wordt naar verwachting € 20 mln dividend van de NOM ontvangen. Deze middelen worden ingezet voor het verduurzamen van woningen in Groningen.

Revolverendheid

De instrumenten voor MKB-financiering hebben een revolverend karakter, waarbij naar verwachting gemiddeld 60–80% van de investeringen wordt terugbetaald. Met betrekking tot de investeringen in fundamenteel en toegepast onderzoek kan pas op termijn inzicht worden verkregen in de mate waarin deze investeringen inkomsten genereren voor het Toekomstfonds.

Opbrengsten van succesvolle innovaties vloeien zo terug in het Toekomstfonds, zodat ze weer opnieuw kunnen worden ingezet. Het fonds is daarmee additioneel aan de markt: de overheid neemt het grootste risico, waardoor private investeerders kunnen mee-investeren in innovatieve

ondernemingen. De overheid deelt echter mee in de opbrengsten van geslaagde innovaties, waardoor deze middelen opnieuw kunnen worden ingezet voor het vergroten van het beschikbare risicokapitaal voor innovatieve bedrijven.

Procedure staatsobligaties

Het Toekomstfonds wordt gevoed met mogelijke meevallers in de gasbaten vanaf 2014. Er is sprake van meevallers wanneer de gerealiseerde gasbaten in een bepaald jaar hoger zijn dan de gasbaten zoals die geraamd zijn in de onderstaande tabel⁵. De motie Pechtold c.s. (TK, 27 406, nr. 210) vraagt om het inzetten van de gasbaten met vermogensbehoud. De meevallers in de gasbaten worden, als ze zich voordoen, belegd in Nederlandse staatsobligaties. Voor een nadere beschrijving van de procedure voor het beleggen in staatsobligaties wordt verwezen naar de Nota van wijziging op de ontwerpbegroting 2015 (TK, 34 000 XIII, nr. 11).

Toelichting ijklijn gasbaten

Het Toekomstfonds wordt mede gevoed met eventuele meevallers uit de aardgasbaten. Er is sprake van meevallers wanneer de gerealiseerde aardgasbaten in een bepaald jaar hoger zijn dan de aardgasbaten zoals die voor dat betreffende jaar geraamd zijn in de Miljoenennota 2015. Deze raming wordt herijkt als er beleidsmatige aanpassingen van de gasproductie plaatsvinden (TK, 34 000 XIII, nr. 5).

In het jaar 2015 en bij Voorjaarsnota 2016 is de oorspronkelijke raming, relevant voor het Toekomstfonds, herijkt als gevolg van diverse beleidsmatige aanpassingen van de gasproductie. Vervolgens is de raming vanwege het kabinetsbesluit van 24 juni 2016 om het productieniveau voor de gaswinning uit het Groningenveld in het ontwerpinstemmingsbesluit vast te stellen op 24 miljard m³ per jaar (TK, 33 529, nr. 278) verder aangepast.

Als gevolg van deze wijzigingen is er sprake van meevallers voor het Toekomstfonds wanneer de gerealiseerde gasbaten in een bepaald jaar hoger zijn dan de gasbaten zoals in onderstaande tabel is opgenomen (stand actuele ijklijn aardgasbaten Miljoenennota 2017).

Bedragen x € 1 mln							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ijklijn aardgasbaten Miljoenennota 2016	7.750	7.250	7.400	7.300	7.550	6.500	
Bijstelling n.a.v. beleidsmatige aanpassingen (volume-effect) bij Voorjaarsnota 2016		- 850	- 950	- 950	- 950	- 950	
Ijklijn aardgasbaten Voorjaarsnota 2016		6.400	6.450	6.350	6.600	5.550	2.150
Bijstelling n.a.v. beleidsmatige aanpassingen (volume-effect) bij Miljoenennota 2017		100	- 100	- 350	- 350	- 300	- 350
Actuele ijklijn aardgasbaten Miljoenennota 2017		6.500	6.350	6.000	6.250	5.250	1.800

Deze actuele ijklijn wijkt af van de raming van de aardgasbaten op beleidsartikel 4 omdat voor het Toekomstfonds alleen de beleidsmatige aanpassingen van de gasproductie van toepassing zijn. Bij het vaststellen van de gasbatenraming op beleidsartikel 4 spelen onder andere de

⁵ De raming wordt herijkt als er beleidsmatige aanpassingen van de gasproductie plaatsvinden, zoals recent het plafond op gaswinning uit het Groningenveld is aangepast.

euro/dollar koers en de olieprijs een rol. Deze blijven bij de berekening van de ijklijn voor het Toekomstfonds buiten beschouwing.

Met de brief van 16 september 2014 (TK, [34 000 XIII, nr. 5](#)) is de Kamer reeds geïnformeerd dat vanwege fluctuaties in de productie, prijs en wisselkoers moeilijk voorspelbaar is wanneer en in welke mate meevallers in de gasbaten zich zullen voordoen. Ook is de Kamer met deze brief geïnformeerd dat de verwachting wel is dat meevallers kleiner en minder frequent zullen zijn dan in het verleden.

4 Een doelmatige en duurzame energievoorziening

Algemene doelstelling

In internationaal verband streven naar een CO₂-arme energievoorziening die veilig, betrouwbaar en betaalbaar is, op zodanige wijze dat economische kansen worden verzilverd, op CO₂-reductie wordt gestuurd en energie in het ruimtelijk beleid is geïntegreerd.

Op de korte termijn stuurt het kabinet op de doelstellingen, zoals overeengekomen in het energieakkoord: 14% duurzame energie in 2020 en 16% in 2023; gemiddeld 1,5% energiebesparing met per jaar en 100 PJ in 2020; creëren van ten minste 15.000 voltijdsbanen.

Om deze doelstelling te bereiken zet EZ financiële instrumenten in zoals subsidies en garanties, maar ook niet-financiële instrumenten zoals het stroomlijnen van energieregelgeving om de werking van de energiemarkt te verbeteren, de regeldruk te verminderen en efficiënter toezicht mogelijk te maken.

Rol en verantwoordelijkheid

De Minister van EZ is op grond van de Elektriciteitswet, de Gaswet en de Mijnbouwwet verantwoordelijk voor het energiebeleid. Hieruit vloeien de volgende verantwoordelijkheden voort:

Financieren

- Het voeren van het financieel instrumentarium op de beleidsterreinen hernieuwbare energie, energiebesparing, mijnbouwklimaat en innovatieve energietechnologieën.

(Doen)Uitvoeren

- Het vergroten van het aandeel hernieuwbare energie (conform afspraken Energieakkoord).
- Het vergroten van het aandeel energiebesparing (conform afspraken Energieakkoord).

Regisseren

- Het regisseren van de realisatie van grote energie-infrastructuurprojecten die onder de rijkscoördinatieregeling vallen; dit betekent als projectminister, samen met de Minister van Infrastructuur en Milieu, verantwoordelijk voor de ruimtelijke inpassing van projecten en voor de coördinatie van benodigde projecten.
- Het stimuleren van een goed werkende Europese energiemarkt met een adequate infrastructuur.
- Het actief participeren in Europese en internationale netwerken ten behoeve van *energy governance*, kennis brengen naar en leren van andere landen en instellingen.
- Het creëren van randvoorwaarden waardoor de energievoorziening internationaal kan concurreren en het verdienpotentieel van de energiesector in relatie tot de energietransitie ten volle wordt benut.
- Het creëren van randvoorwaarden voor een doelmatige, veilige en verantwoorde winning van onze bodemschatten.
- Het stimuleren van de transitie naar een duurzame en betrouwbare energievoorziening.
- Het bieden van mogelijkheden aan, en het faciliteren van, lokale duurzame energie-initiatieven.

- Het coördineren van het energiebesparingsbeleid via de verschillende vakministers en het stimuleren van energiebesparing in de industrie en energiesectoren.
- Het stimuleren van de ontwikkeling en gebruik van innovatieve energietechnologieën.
- Het stimuleren van de verdergaande reductie van CO₂-uitstoot van energiebedrijven en industrie.
- Het creëren van randvoorwaarden voor een goede positie op het gebied van nucleair onderzoek, isotopenproductie en uraniumverrijking, met inbegrip van de taken die hierover zijn opgenomen in internationale verdragen, met het oog op de bewaking en beveiliging van de hierbij betrokken kennis en technologie.
- Het sturen op CO₂-reductie in Europees en internationaal verband.

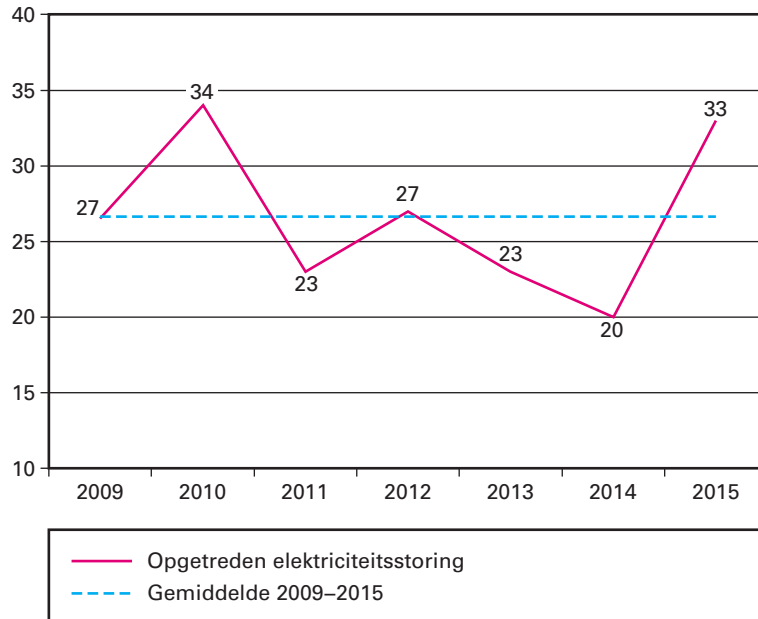
Kengetal HHI en C3

De C3 is het gezamenlijk marktaandeel van de drie grootste leveranciers. De mate van concentratie op de kleinverbruikersmarkt voor elektriciteit en gas vormt een indicatie voor de concurrentie op die markten. Een indicator hiervoor is de Herfindahl-Hirschman Index (HHI). Een markt met een HHI onder de 1.800 punten wordt gezien als een competitieve markt en een markt met een index tussen de 1.800 en 8.000 punten wordt gezien als een geconcentreerde markt. Het energiebeleid is gericht op een zo goed mogelijk werkende markt. Dat zal zich vertalen in een structurele daling van C3 en lagere HHI. Evenwel is er geen beleid specifiek gericht op het beïnvloeden van de concentratiegraad. De ambitie richt zich dan ook niet op een specifieke uitkomst, maar op een voortzetting van de daling van C3 en HHI als indicatie of het beleid voldoende effectief is.

Kengetal	2012	2013	2014	2015	Ambitie 2017
1. Concentratiegraad in de retailsector elektriciteit					
– HHI	2.338	2.276	2.230	2.152	<2.100
– C3	83%	81%	81%	79%	<77%
2. Concentratiegraad in de retailsector gas					
– HHI	2.258	2.204	2.171	2.052	<2.000
– C3	81%	79%	79%	76,8%	<75%

Bron: ACM

Kengetal: Elektriciteitsstoringen in minuten per jaar

Bron: Netbeheer Nederland

Het aantal storingsminuten per huishouden per jaar geeft een indicatie van de leveringszekerheid van elektriciteit. Een huishouden had in 2015 gemiddeld 33 minuten geen stroom als gevolg van een storing. Dit grote aantal minuten is het gevolg van een grote stroomstoring bij Diemen op 27 maart 2015 die grote maatschappelijke effecten heeft gehad voor delen van Noord-Holland en Flevoland. Eén grote verstoring heeft dus grote invloed op dit kengetal. Waarschijnlijk komt het aantal storingsminuten vanaf 2016 weer uit rond de gemiddelde waarde van de afgelopen jaren.

Beleidswijzigingen

Concrete invulling van het energiebeleid na 2023: Energieagenda

Op het uitbrengen van het Energierapport (TK, 31 510, nr. 50) in januari 2016 volgde een maatschappelijke Energiedialoog die de kaders uit het Energierapport heeft getoetst en nader ingevuld. Het Energierapport geeft een integrale en strategische visie op de energievoorziening in Nederland. Mede op basis van de Energiedialoog wordt in het najaar van 2016 een Energieagenda voor de langere termijn opgesteld, met daarin onder meer acties per energiefunctie (ruimteverwarming, proceswarmte in de industrie, vervoer, kracht en licht). Doel van de Energieagenda is een invulling van het energiebeleid na 2023. Hierbij wordt helder gemaakt welke stappen de komende jaren moeten worden gezet om concrete resultaten te bereiken richting 2030 en daarna. Ook wordt aangegeven op welke manier, en op welke terreinen, de dialoog wordt voortgezet. In 2017 zal gestart worden met de uitvoering van de acties uit de Energieagenda. Uitvoering van de concrete maatregelen uit zowel de Energieagenda als uit het eerder gesloten Energieakkoord dragen indirect ook bij aan de realisatie van de doelen die in het Akkoord van Parijs zijn afgesproken. Energiebeleid en klimaatbeleid worden zo veel mogelijk in samenhang bekeken en afgestemd. Hiermee wordt tevens bijgedragen aan de uitvoering van de duurzame ontwikkelingsdoelen (Sustainable

Development Goals, SGDs), specifiek subdoel 7.2. De duurzame ontwikkelingsdoelen zijn op 25 september 2015 door alle lidstaten van de Verenigde Naties aangenomen. Daarbij zal aansluiting worden gezocht bij de relevante internationale allianties op het gebied van energietransitie.

Stevige inzet op Europese voorstellen klimaat- en energiedoelen en Energie Unie

De randvoorwaarden voor de energietransitie in Nederland en Europa worden in hoge mate bepaald door de Europese wetgevende voorstellen in het kader van de Energie Unie en de 2030 klimaat- en energiedoelen. Dat vraagt om een stevige inzet op de totstandkoming van de relevante Europese wetgeving en de nationale vertaling ervan.

In Europees verband zullen verder de speerpunten van het afgelopen Nederlandse voorzitterschap van de EU op het gebied van regionale samenwerking tussen lidstaten, zoals de samenwerking op de Noordzee, en het versterken van de interne energiemarkt worden voortgezet.

Energie-innovatie

Versterkte inzet op energie-innovatie is onmisbaar om de kansen die de energietransitie biedt te benutten en om CO₂-reductie in onder meer de industrie mogelijk te maken. Nederland heeft zich op 1 juni 2016 kandidaat gesteld voor deelname aan Mission Innovation, een initiatief van 20 vooraanstaande industrielanden om de inzet en samenwerking op energie-innovatie te intensiveren met het oog op de klimaatdoelstellingen. Definitieve toetreding van Nederland is voorzien tijdens COP22 in Marrakech in november 2016. In 2017 zal onder meer het subsidiebudget voor de Demonstratieregeling Energie-innovatie (DEI) groeien naar € 41 mln.

Energiebesparing

Voor energiebesparing zal het ministerie verdere intensiveringen doorvoeren ten behoeve van de doelen uit het Energieakkoord. Er zal een energiebesparingsverplichting of een vergelijkbaar systeem worden ingevoerd voor energiebesparing in de gebouwde omgeving. Voor energiebesparing in de energie-intensieve industrie worden de afgesloten één op één afspraken met individuele bedrijven uitgevoerd en zal indien nodig aanvullend instrumentarium worden ingevoerd. Tevens wordt er actief ingezet op facilitering van energiebesparingsprojecten.

Mijnbouwwet

In 2016 is een aantal wijzigingen van de Mijnbouwwet voorzien (TK, [34 041, nr. 2](#), [34 348, nr. 2](#) en [34 390, nr. 2](#)). Aanleiding hiervoor is een Europese richtlijn betreffende de veiligheid van offshore olie- en gasactiviteiten (2013/30/EU) en het rapport van de Onderzoeksraad voor de Veiligheid over de aardbevingsrisico's in Groningen. Als gevolg van deze wetsvoorstellen en de maatschappelijke onrust over mijnbouw zullen de kosten voor het verlenen van vergunningen en de kosten van het toezicht door SodM toenemen. Ook de rol van de Mijnraad (wettelijk adviseur van de Minister) zal groter worden. Op grond van genoemd wetsvoorstel wordt het mogelijk om de kosten van vergunningverlening en een belangrijk deel van de kosten van het toezicht door SodM door te berekenen aan de mijnbouwbedrijven.

Uitvoering energieaudit

Grote ondernemingen dienen volgens de Energie Efficiency richtlijn iedere vier jaar een energie audit uit te voeren. Gemeenten en provincies (de bevoegde gezagen) zien toe op de uitvoering daarvan. Bij de imple-

mentatie van de richtlijn was onvoldoende zicht op de reikwijdte van de auditplicht, waardoor het uitvoeringsbudget voor bevoegde gezagen ontoereikend is gebleken om hun rol goed te kunnen vervullen. De uitvoeringslasten worden in de zomer 2016 op verzoek van EZ door een extern bureau onderzocht.

Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1.000							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
VERPLICHTINGEN	6.494.697	16.953.890	13.472.436	448.241	452.041	417.041	347.901
Waarvan garantieverplichtingen	31.873	111.650	66.600	66.600	66.600	66.600	
UITGAVEN	1.557.919	1.874.310	1.902.455	2.177.413	2.791.739	3.467.178	3.382.791
Waarvan juridisch verplicht (percentage)			83%				
Subsidies	1.347.519	1.619.564	1.663.412	1.952.896	2.571.422	3.246.313	3.170.513
Topsectoren Energie							
– tenderregeling Energie-innovatie	36.543	35.640	33.088	26.770	31.490	31.490	31.490
– SDE+projecten	21.138	48.840	48.600	48.320	50.000	50.000	17.500
Energie-innovatie (IA)	17.300	17.998	2.368	2.368	2.368	2.368	2.368
Green Deal	1.809	11.479	3.000	500	500	500	500
Energieakkoord							
– Demonstratie-regeling Energie Innovatie (DEI)	10.153	17.000	41.000	49.000	49.000	49.000	49.000
– Projecten Energieakkoord SER	478	3.853	4.089				
MEP	362.995	278.022	187.847	54.991	47.025	40.025	
SDE	218.303	664.025	613.605	626.059	657.151	659.142	663.831
SDE+	104.756	393.403	653.197	1.066.697	1.658.697	2.333.597	2.386.633
Storting in begrotingsreserve duurzame energie	503.423						
ISDE-regeling		60.000					
Compensatie Energie-intensieve bedrijven (ETS)	31.765	51.235	61.045	62.000	61.000	61.000	0
CCS	2.500	240	4.362	5.080	3.080	8.080	8.080
Regeling Sportaccommodaties		6.000					
Hoge Flux Reactor	7.250	7.251	8.111	8.111	8.111	8.111	8.111
Elektrisch rijden	1.541	700					
Caribisch Nederland	17.108	7.900	3.100	3.000	3.000	3.000	3.000
Overige subsidies	10.457	15.978					
Garanties	1.922	1.800	2.500	4.700	4.700	4.700	
Storting in begrotingsreserve Aardwarmte	1.922	1.800	2.500	4.700	4.700	4.700	
Oprachten	19.813	24.289	14.537	11.123	9.383	10.383	10.386
O&O bodembeheer	12.651	6.883	7.806	8.757	7.017	8.017	8.017
Joint implementation	252	516	410				
Straling	50	20	46	46	46	46	46
Pallas	0	12.034	4.011				
Onderzoek en opdrachten	6.860	4.836	2.264	2.320	2.320	2.320	2.323
Bijdragen aan agentschappen	41.805	45.693	44.819	38.456	35.996	35.996	32.693
Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland	40.168	43.961	43.099	36.738	34.278	34.278	30.975
Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit	681	698	690	687	687	687	687
KNMI	956	1.034	1.030	1.031	1.031	1.031	1.031
Bijdragen aan ZBO's/RWT's	107.423	115.446	115.594	115.594	115.594	115.594	115.594
Doorsluit COVA heffing	106.074	111.000	111.000	111.000	111.000	111.000	111.000
TNO Bodembeheer	1.349	4.446	4.594	4.594	4.594	4.594	4.594
Bijdragen aan mede-overheden			28.000	28.000	28.000	28.000	28.000
Uitkoopregeling			28.000	28.000	28.000	28.000	28.000
Bijdragen aan (inter)nationale organisaties	39.437	67.518	33.593	26.644	26.644	26.192	25.605
ECN/NRG	38.819	66.392	32.236	25.587	25.587	25.135	24.548
Diverse instituten	618	1.126	1.357	1.057	1.057	1.057	1.057

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ONTVANGSTEN	6.851.765	2.942.561	3.426.661	3.718.211	4.379.211	4.952.211	4.846.511
COVA	106.074	111.000	111.000	111.000	111.000	111.000	111.000
Opbrengst heffing ODE (SDE+)	278.861	494.000	678.000	1.074.000	1.730.000	2.308.000	2.280.000
Onttrekking begrotingsreserve duurzame energie	20.000	77.000	77.000	73.000	78.000	73.000	
Aardgasbaten	6.424.910	2.250.000	2.550.000	2.450.000	2.450.000	2.450.000	2.450.000
Ontvangsten zoutwinning	2.342	2.511	2.511	2.511	2.511	2.511	2.511
Diverse ontvangsten	19.578	8.050	8.150	7.700	7.700	7.700	3.000

Budgetflexibiliteit

Subsidies: Van het totale subsidiebudget is 83% juridisch verplicht. Dit percentage is hoog als gevolg van uitfinanciering van tot en met 2016 aangegane verplichtingen, met name langlopende uitbetalingen op reeds afgegeven beschikkingen in het kader van de MEP/SDE en verplichtingen die in 2011, 2012, 2013, 2014 en 2015 zijn aangegaan voor de SDE+. Omdat het resterende budget van de duurzame energieregelingen in de begrotingsreserve duurzame energie gestort zal worden, is het subsidiebudget weinig flexibel.

Opdrachten: Van het opdrachtenbudget is 98% juridisch verplicht. Het betreft uitfinanciering van in voorgaande jaren afgegeven beschikkingen, met name in het kader van Joint Implementation en Pallas.

Bijdragen aan agentschappen: Het budget betreft de financiering van de opdracht 2017 aan RVO.nl, NVWA en het KNMI en is 100% juridisch verplicht.

Bijdragen aan ZBO's/RWT's: Op dit onderdeel is sprake van zeer beperkte budgetflexibiliteit, 97% van het budget is juridisch verplicht. Het betreft met name de doorsluis van de COVA-heffing op aardolieproducten, bedoeld voor het dekken van de kosten van het aanhouden van voorraden. Dit is gebaseerd op nationale en internationale wetgeving.

Bijdragen aan mede-overheden: het budget betreft de bijdrage van EZ aan de kosten van uitkoop van woningen die loodrecht onder hoogspanningsmasten staan. De regeling zal per 1 januari 2017 worden opengesteld en wordt door de betrokken gemeenten uitgevoerd. Het budget is daarmee nog niet juridisch verplicht, maar zeer beperkt flexibel.

Bijdragen (inter)nationale organisaties: Van het beschikbare budget voor (inter)nationale organisaties is 62% juridisch verplicht. De bijdrage aan ECN betreft een al langlopende gevestigde en op overeenkomsten gebaseerde subsidierelatie ten behoeve van energieonderzoek. Dit betekent dat er op dit onderdeel sprake is van enige budgetflexibiliteit, zij het beperkt op de korte termijn.

Toelichting op de financiële instrumenten

Subsidies

Topsector Energie

De Topsector Energie richt zich op de verduurzaming van de energievoorziening en de versterking van de toegevoegde waarde van de energie-sector voor de Nederlandse economie. In samenwerking tussen de overheid, het bedrijfsleven en kennisinstellingen is ervoor gekozen om

daarbij de focus te leggen op windenergie op zee, bio-energie, energie in de industrie, urban energy (combinatie van inpassing zonne-energie, energiebesparing in de gebouwde omgeving en intelligente netten) en (hernieuwbaar) gas. Daarnaast zet de Topsector Energie in op de inpassing van energie uit hernieuwbare bronnen in het energiesysteem en maatschappelijk verantwoord innoveren, zodat de innovaties aansluiten bij de gebruikersvoorkeuren. EZ stimuleert en ondersteunt energie-innovaties met de tenderregelingen voor de Topsector Energie en een speciaal voor innovatieprojecten afgezonderd deel van de SDE+ middelen. Deze laatste projecten richten zich op energie-innovaties die op termijn moeten leiden tot lagere SDE+ subsidies. Het Topteam Energie ziet toe op het onderzoeks- en innovatieportfolio van de TKI's en stuurt zo nodig bij.

Energie-innovatie (Innovatie Agenda Energie)

De Innovatie Agenda Energie is afgerond in 2015. De voor 2016 opgenomen bedragen betreffen alleen nog de uitfinanciering van verschillende subsidieregelingen op het gebied van energie-innovatie (Groene grondstoffen, Smart Grids, Nieuw gas, Wind op Zee, Unieke Kansen Regeling). Daarnaast financiert EZ projecten ter uitvoering van de Meerjarenaafspraken Energie-efficiëntie (MJA-E), die gericht zijn op de realisatie van CO₂-reductie en het behalen van de energiebesparingsdoelen in het Energieakkoord.

Kengetal	2012	2013	2014	2015	2016	Ambitie 2017
Aantal deelnemende bedrijven bij TKI <i>Bron: RVO.nl</i>	301 ¹	486	612	1.150	1.200	1.350
Kwaliteit van het Nederlandse energieonderzoek gemeten als retourpercentage van het Achtste EU kaderprogramma thema energie ²	7,0%	6,8%	6,6%	7,2%	7,0%	7,0%

¹ De oorspronkelijke waarde van 333 is bijgesteld naar 301. Oorzaken hiervoor waren: het terugtrekken van bedrijven uit samenwerkingsprojecten en goedgekeurde projecten die uiteindelijk niet zijn doorgegaan of waarvan de aanvraag is ingetrokken.

² De cijfers betreffen cumulatieve cijfers vanaf de start van het zevende kaderprogramma in 2007.

Green Deal

Green Deals zijn gericht op het ruimte geven aan vernieuwende initiatieven uit de samenleving om de transitie naar een duurzame economie te versnellen. De Green Deal aanpak is sinds 2011 een onderdeel van het groene groei beleid van het kabinet. Ook in het Energieakkoord zijn de Green Deals als één van de instrumenten genoemd in het streven om tot een volledig duurzame energiehuishouding te komen. De onderwerpen van deze energiedeals zijn zeer divers, variërend van energiebesparing, warmtenetten, aardwarmte tot elektrisch vervoer. De deals hebben veelal een looptijd van drie jaar en zijn volop in uitvoering. Tot en met 2015 zijn er 110 Green Deals afgesloten met als (deel) thema energie: de verwachting is dat er in 2016 in totaal nog eens 10 nieuwe deals afgesloten worden. Vanaf 2017 is een beperkt budget beschikbaar voor Green Deals. Het zal dan alleen nog gaan om een kleine hoeveelheid procesgeld (€ 0,5 mln per jaar). Omdat daarnaast naar verwachting nog voor € 2,5 mln betalingen doorlopen in 2017 op Green Deals uit 2016 of eerder, heeft een overheveling van kasmiddelen uit 2016 plaats gevonden. Een compleet overzicht van Green Deals is te vinden op: <http://www.greendeals.nl>.

Energieakkoord

De Demonstratieregeling Energie-innovatie (DEI) komt voort uit het Energieakkoord en is gericht op versnelling van de commercialisering van energie-innovaties voor de export. De regeling draagt bij aan de ambitie om de economische waarde van de schone energie-technologieketen in 2020 te verviervoudigen ten opzichte van 2010. De regeling is in 2014 gestart. In 2015 is voor bijna € 34 mln aan subsidies verstrekt. In 2016 is de regeling op enkele punten aangepast om beter te voldoen aan de behoefte vanuit de markt en was het subsidiebudget € 37 mln, dit stijgt in 2017 naar € 41 mln. In de Nationale Energieverkenning (NEV) 2016 zal inzicht gegeven worden in de realisatie tot nu toe op weg naar de afgesproken ambitie naar 2020.

Milieukwaliteit van de Elektriciteitsproductie (MEP) / Stimulering Duurzame Energieproductie (SDE)

De voor 2017 en verder geraamde budgetten betreffen de uitfinanciering van verplichtingen die in het verleden in het kader van de subsidieregelingen Milieukwaliteit van de Elektriciteitsproductie (MEP) en Stimulering Duurzame Energieproductie (SDE) zijn aangegaan. MEP-subsidie is verleend aan producenten van elektriciteit uit wind- en zonne-energie, waterkracht en biomassa. Projecten ontvangen MEP-subsidie tot aan het einde van de subsidietermijn. De MEP-subsidie geldt voor een periode van tien jaar. Aan het eind van de looptijd wordt de definitieve subsidie vastgesteld.

De SDE-regeling is de opvolger van de MEP. De SDE is een exploitatiesubsidie die het verschil vergoedt tussen de kostprijs van hernieuwbare energie en de marktprijs (de onrendabele top) voor projecten op het gebied van hernieuwbaar gas en hernieuwbare elektriciteit. De regeling is daarmee breder dan de MEP. Met ingang van 2011 is de SDE omgevormd en aangepast tot de SDE+.

Stimulering Duurzame Energieproductie+ (SDE+)

In het Energieakkoord voor duurzame energie is afgesproken dat Nederland in 2020 een aandeel van 14% hernieuwbare energieproductie heeft. Verder is afgesproken dat dit aandeel in 2023 16% zal zijn. Het belangrijkste instrument dat het kabinet heeft om dit te realiseren is de SDE+. De SDE+ richt zich op de opties hernieuwbare elektriciteit, hernieuwbaar gas en hernieuwbare warmte en subsidieert het verschil tussen de kostprijs van hernieuwbare energie en de marktprijs, de zogenaamde onrendabele top. Doordat in de SDE+ goedkopere projecten voorrang hebben bij het verkrijgen van subsidie en er concurrentie is tussen verschillende vormen van hernieuwbare energie, zal op de meest kosteneffectieve wijze de productie van hernieuwbare energie worden gestimuleerd. De totale uitgaven zijn afhankelijk van de beschikbare projecten en de ontwikkeling van de energieprijzen. Voor 2016 is voor de eerste tender Wind op zee een verplichtingenbedrag van € 2,3 mld toegezegd (de kavels I en II van het gebied Borssele). Een bedrag van € 5 mld is gereserveerd voor de tweede tender (kavels III en IV van Borssele). Voor de reguliere SDE+ is in 2016 een plafond van € 9 mld aangekondigd. Voor 2017 is in het budget naast het reguliere budget van € 8 mld rekening gehouden met opnieuw een tender Wind op zee van € 5 mld.

Indicator	Referentiewaarde	Peildatum	Streefwaarde	Planning	Bron
Duurzame energieproductie	4,5%	2013	16%	2023	CBS

Compensatie indirecte kosten ETS elektriciteitsgrootverbruikers

Door de introductie van het Europese Emissiehandelssysteem (ETS) wordt de CO₂-prijs door de elektriciteitsproducenten aan de elektriciteitsgrootgebruikers doorberekend. Elektriciteitsgrootgebruikers die internationaal concurreren kunnen in veel gevallen die CO₂-kosten (ook wel indirecte kosten genoemd) niet doorberekenen, omdat de concurrenten buiten de EU die kosten niet hebben. Naast verstoring van het gelijke speelveld leidt dit tot een CO₂-weglekrisico (het verplaatsen van bedrijven met veel directe of indirecte CO₂-uitstoot naar landen waar de uitstoot van CO₂ geen prijs heeft). Voor de compensatie van de indirecte kosten in het kader van het ETS is in 2017 een bedrag beschikbaar van € 61 mln op de EZ-begroting.

Afvang en opslag van CO₂

Om op de lange termijn te komen tot een volledig duurzame energievoorziening zal afvang, gebruik en opslag van CO₂ (CCS) onvermijdelijk zijn. CCS kan worden toegepast bij de industrie en bij gas- en kolencentrales. De rijksoverheid heeft haar lange termijn visie op CCS verwerkt in het Energierapport 2015. EZ heeft eerder toegezegd € 150 mln aan cofinanciering bij te dragen aan het grootschalige CCS-demonstratieproject ROAD. Het gaat hierbij om het afvangen van CO₂ bij de in april 2016 geopende Uniper-kolencentrale op de Tweede Maasvlakte die vervolgens buiten de kust in een (vrijwel) leeg gasveld wordt opgeslagen. Het oorspronkelijke plan van ROAD om CO₂ op te slaan in het TAQA P18a-veld bleek financieel niet haalbaar. Een kleiner, maar dichterbij de kust gelegen veld van Oranje-Nassau Energie (ONE) wordt nu onderzocht. De verwachting is dat de initiatiefnemers in de loop van 2016 een definitief investeringsbesluit zullen nemen. Naast EZ en de energieproducenten Uniper en Engie zijn ook de Europese Commissie, de gemeente Rotterdam en diverse Europese landen betrokken.

Regeling Sportaccommodaties

De subsidieregeling Energiebesparing en duurzame energie sportaccommodaties (EDS) richt zich op sportverenigingen en sportstichtingen. Het hiervoor beschikbare budget is afkomstig van het Ministerie van VWS. Jaarlijks bepaalt VWS welk bedrag naar EZ wordt overgeheveld voor de subsidieregeling. Het voor 2017 benodigde budget zal daarom bij Voorjaarsnota 2017 naar de begroting van EZ worden overgeheveld.

Hoge Flux Reactor (HFR)

De HFR in Petten is eigendom van de Europese Commissie en wordt geëxploiteerd door de Nuclear Research and consultancy Group (NRG). De exploitatie van de HFR wordt ondersteund door een reeks aanvullende onderzoeksprogramma's. De voor de HFR opgenomen middelen betreffen de Nederlandse bijdrage aan het «aanvullend programma» van het Joint Research Centre van de Europese Commissie, dat in de HFR wordt uitgevoerd. Het voornaamste doel van het aanvullend onderzoeksprogramma van de HFR is een constante en betrouwbare neutronenflux voor experimentele doeleinden te leveren.

Caribisch Nederland

De kosten van energievoorziening op de eilanden van Caribisch Nederland zijn relatief hoog door de beperkte schaalgrootte, het insulair karakter en de sociaal-economische omstandigheden. De energiebedrijven van de BES-eilanden kunnen op basis van de wet Elektriciteit en Drinkwater BES een subsidie van het Ministerie van EZ ontvangen om de kosten van het netbeheer per aansluiting op hetzelfde niveau te brengen

als het niveau in Europees Nederland. Daarnaast zet het Ministerie van EZ in op kostprijsverlaging door introductie van duurzame energie (zon, wind) op Saba en Sint Eustatius en verplaatsing en modernisering van de elektriciteitscentrale op Saba. De nieuwe centrale op Saba is in februari 2016 in gebruik genomen.

Overige subsidies

In het Energieakkoord en de Warmtevisie (TK, 30 196, nr. 305) zijn afspraken gemaakt over respectievelijk 1-op-1 afspraken met individuele bedrijven over investeringen in energiebesparing en restwarmteprojecten en ondersteuning van regionale (rest)warmteprojecten in de startfase. Tot op heden zijn slechts enkele concrete afspraken over projecten met deze bedrijven gemaakt, waardoor het halen van de doelstelling van het energieakkoord (9 PJ extra energiebesparing in 2020) onder druk komt te staan. Ook regionale (rest)warmteprojecten zijn nog in ontwikkeling. EZ zal op basis van de door bedrijven ingediende projecten voor 1-op-1 afspraken en de initiatieven voor regionale (rest)warmteprojecten helpen de knelpunten van deze projecten te lossen. Het oplossen van knelpunten kan onder andere gericht zijn op het verlagen van de kosten voor het uitwerken van de business case en het ondervangen van (technische) risico's. Het hiervoor beschikbare budget in 2016 is € 15 mln. Daarnaast vindt in 2016 alleen nog uitfinanciering plaats van verplichtingen van reeds beëindigde energie-innovatie programma's, met name op het gebied van transitie management.

Garanties

Aardwarmte

Aardwarmte of geothermie betreft het winnen van warmte uit diepe aardlagen. Het potentieel van aardwarmte is 11 petajoule (PJ) in 2020. Het ontbreken van een (betaalbare) verzekering is een belangrijk knelpunt voor de toepassing van aardwarmte. De garantieregeling aardwarmte heeft als doel het afdekken van het risico dat het boren van putten voor de toepassing van aardwarmte niet succesvol is. De overheid dekt dit risico af door middel van het verlenen van garanties aan marktpartijen die hiervoor een kostendekkende premie betalen. In 2016 is de garantieregeling geëvalueerd (TK, 31 239, nr. 220). Uit de evaluatie blijkt dat het marktfalen in de commerciële verkrijgbaarheid van geologische risicoafdekking nog steeds bestaat (terwijl tegelijkertijd afdekken van dit risico een voorwaarde is voor financiering) en dat er momenteel geen partijen in de markt zijn te vinden die bereid zijn dit verzekeringsrisico af te dekken. Met ingang van 2016 zal de garantieregeling voor een periode van vijf jaar opnieuw worden opengesteld.

Opdrachten

Onderzoek en opdrachten bodembeheer

Dit budget betreft (onderzoeks)opdrachten van het Staatstoezicht op de Mijnen (SodM), de Technische commissie bodembeweging (Tcbb) en de Commissie MER gerelateerd aan de aardbevingsproblematiek in Groningen en de mijnbouwproblematiek in Limburg, het Kennisprogramma Effecten Mijnbouw en de organisatiekosten van de Mijraad en de Tcbb. Ook worden uit dit budget adviezen bekostigd in het kader van de Wet Algemene Bepalingen Omgevingsrecht (WABO).

Joint implementation

De Joint Implementation aankoopprogramma's die gericht waren op het aankopen van CO₂-rechten voor het door Nederland nakomen van de Kyoto-doelstelling zijn afgesloten. Voor een aantal van de in de programma's gesteunde projecten lopen nog enkele financiële verplichtingen.

Pallas

Het kabinet en de provincie Noord-Holland investeren elk maximaal € 40 mln in de vorm van een lening in de eerste fase van het Pallas-project met als doel de realisatie van een nieuwe onderzoeksreactor in Petten in 2024. Deze bijdrage in de periode 2013–2018 is bedoeld voor de aanbesteding van het ontwerp, de vergunningprocedure en het verkrijgen van de benodigde financiering op basis van een geactualiseerde business case. Uitgangspunt van het kabinet is dat de bouw en exploitatie van de reactor met privaat en risicodragend kapitaal wordt gefinancierd, waarbij de gemaakte kosten voor ontwerp, aanbesteding en vergunningprocedure moeten worden terugbetaald.

Voor deze voorbereidende activiteiten ten behoeve van de onderzoeksreactor is in 2013 de onafhankelijke Stichting Voorbereiding Pallas-reactor opgericht. In 2015 heeft de Stichting Voorbereiding Pallas-reactor de eerste vergunningen aangevraagd en zijn de eerste stappen gezet in de aanbestedingsprocedure. Het kabinet en de provincie Noord-Holland zullen de beslissing over verdere uitbetaling van de toegezegde lening nemen mede in het licht van concrete belangstelling voor Pallas van potentiële investeerders en exploitanten.

Overige onderzoeken en opdrachten

Dit betreft kleinere onderzoeksopdrachten die dienen ter ondersteuning van het energiebeleid en die veelal gericht zijn op beantwoording van één specifieke vraag. Ook worden diverse uitgaven ter uitvoering van de Rijkscoördinatieregeling (RCR) uit dit budget bekostigd, zoals het ondersteunen van Rijksinpassingsplannen, opstellen MER-adviezen ten aanzien van kavelbesluiten, het opstellen en uitvoeren van communicatieplannen en het inschakelen van gebiedscoördinatoren en planschadeadviseurs.

Bijdrage aan agentschappen

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl)

Dit budget betreft vooral de kosten van uitvoering door RVO.nl van energiesubsidieregelingen, waaronder Milieukwaliteit van de Elektriciteitsproductie (MEP) en Stimulering Duurzame Energieproductie(+) (SDE/SDE+). Voor een klein deel heeft het budget betrekking op voorbereidende en ondersteunende werkzaamheden van RVO.nl op het gebied van het energiebeleid.

Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA)

NVWA voert het toezicht uit op de naleving van de Wet Implementatie EU-richtlijnen energie-efficiëntie. De werkzaamheden van NVWA in dat kader betreffen het uitvoeren van inspecties en producttesten, het onderhouden van internationale contacten, interventies bij niet-naleving, het volgen van marktontwikkelingen en het geven van voorlichting. Het budget betreft de kosten van uitvoering van deze werkzaamheden, alsmede de kosten van aanschaf van te testen apparatuur.

Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut (KNMI)

De werkzaamheden die het KNMI voor EZ uitvoert betreffen vooral de advisering en ondersteuning inzake de uitvoering van het mijnbouw- en energiebeleid. De werkzaamheden zijn onder te verdelen in monitoring van seismiciteit (veelvuldigheid en hevigheid waarmee op een bepaalde plaats aardbevingen voorkomen) van de gaswinning en overige mijnbouwactiviteiten, kennisontwikkeling en advisering over aan mijnbouw gerelateerde risico's en communicatie en informatievoorziening.

Bijdragen aan ZBO's/RWT's

Doorsluis Centraal Orgaan Voorraadvorming Aardolieproducten (COVA) heffing

Het crisisbeleid gericht op de olievoorzieningszekerheid dient verstoringen in de olieaanvoer op te vangen. De Stichting Centraal Orgaan Voorraadvorming Aardolieproducten (COVA) en het oliebedrijfsleven houden in opdracht van EZ strategische olievoorraden aan in lijn met hetgeen hierover geregeld is in de Wet voorraadvorming aardolieproducten (Wva) 2012. De uitgavenreeks op de EZ-begroting betreft de doorsluis van de ontvangen voorraadheffingen naar de COVA. De voorraadheffing is een heffing ingesteld op aan accijns van minerale oliën onderworpen aardolieproducten. De heffing bedraagt momenteel € 8,- per 1.000 liter benzine en diesel en wordt door de Minister van Financiën geheven en ingevorderd door de Belastingdienst. De Minister van EZ keert de opbrengst van de heffing uit aan de stichting COVA ter dekking van de operationele kosten en financieringslasten van de COVA.

TNO Bodembeheer

Dit betreft een bijdrage aan TNO-AGE voor de adviestaak voortvloeiend uit de Mijnbouwwet en Mijnbouwregeling. De adviserende taak ligt op het vlak van het opsporen en winnen van delfstoffen (olie, gas en steenzout) en aardwarmte en van het opslaan van stoffen in de (diepe) ondergrond van Nederland.

Bijdragen aan medeoverheden

Uitkoopregeling

Woningen die loodrecht onder de hoogspanningslijnen staan van 220 en 380 kV verbindingen en 110 en 150 kV verbindingen buiten de bevolkingskernen, komen in aanmerking voor uitkoop. Het Rijk stelt vanaf 2017 jaarlijks € 28 mln in de periode 2017–2021 beschikbaar voor een vrijwillige uitkoopregeling onder de voorwaarde dat de betrokken gemeenten zorgen voor verwijderen van de woonfunctie van het betreffende pand. De regeling wordt samen met de betrokken gemeenten uitgewerkt en heeft een looptijd van vijf jaar (TK, 31 574, nr. 29). Uitvoering zal door de betrokken gemeenten plaatsvinden. De ministeriële regeling zal naar verwachting in oktober 2016 conform toezegging ter informatie naar de Tweede Kamer gezonden worden.

Het Rijk maakt het daarnaast naar verwachting in 2017 via een specifieke uitkering mogelijk om 140 kilometer aan bestaande hoogspanningslijnen van 50, 110 en 150 kV binnen bevolkingskernen gedeeltelijk onder de grond te brengen (verkabelen) of de tracés te verplaatsen. Dit vergt aanpassing van de Elektriciteitswet 1998. Verkabeling of verplaatsing gebeurt alleen op verzoek van de gemeente en/of de provincie. In geval een gemeente en/of provincie een dergelijk verzoek indient zal zij een deel

van de kosten zelf dienen te betalen, de overige kosten worden gedekt uit de transporttarieven voor elektriciteit.

Bijdragen aan (inter)nationale organisaties

Energie Onderzoekcentrum Nederland (ECN)/Nuclear Research and consultancy Group (NRG)

ECN ontwikkelt hoogwaardige kennis en technologie voor een efficiënte en duurzame energievoorziening en brengt deze naar de markt. Het onderzoeksprogramma van ECN wordt in overleg met de Topsector Energie vormgegeven. Daarnaast ondersteunt ECN de ontwikkeling en uitvoering van energiebeleid. Voor NRG, dat onderdeel is van ECN, betreft het onderzoeksactiviteiten op het gebied van onder meer de nucleaire veiligheid, radioactief afval, stralingsbescherming en CO₂-neutrale energievoorziening. Centraal daarbij staat de ontwikkeling van kennis, producten en processen voor veilige toepassing van nucleaire technologie voor energie, milieu en gezondheid. Met het oog op de financiële situatie bij de Stichting ECN is het uitgangspunt om eind september 2016 een beslissing te nemen over de toekomst van zowel de duurzame als de nucleaire activiteiten (TK, 30 196, nr. 465).

Internationale energieorganisaties

Nederland kiest voor een actieve participatie in met name de internationale netwerken van het IEA (kennissamenwerking en oliecrisisbeleid), het International Renewable Energy Agency (IRENA, hernieuwbare energie) en het Energy Charter (investeringsbescherming en energietransit). De contributies volgen uit de aangegane internationale verplichtingen en komen overeen met de contributies in 2016. Daarnaast wordt binnen de bestaande begrotingsruimte vanuit EZ een bijdrage ter beschikking gesteld van maximaal € 0,8 mln in 2016–2017 voor de Expo 2017 in Kazachstan, met het thema Future Energy. Daarnaast ontvangt het Clingendael International Energy Programme jaarlijks € 50.000 subsidie voor het uitvoeren van publieke activiteiten ter ondersteuning van de maatschappelijke discussie over internationale ontwikkelingen in de energiesector.

Indicator: klanttevredenheid en kennisbenutting					
Indicator	Referentiewaarde	Peildatum	Streefwaarde	Planning	Bron
Klanttevredenheid ECN	8,6	2014	8,4	2017	ECN
Kennisbenutting ECN	96%	2015	96%	2017	ECN

In 2015 zijn alle TO2-instituten (waaronder ECN) overgegaan op een nieuwe, uniforme methode voor het meten van klanttevredenheid en kennisbenutting. De scores in bovenstaande tabel geven de gerealiseerde waarden van klanttevredenheid en kennisbenutting voor al het onderzoek dat ECN in opdracht uitvoert. Over 2014 is al wel een uniforme meting van klanttevredenheid uitgevoerd, daarop is de referentiewaarde voor klanttevredenheid gebaseerd. In 2015 is voor het eerst ook kennisbenutting uniform gemeten, dit vormt de basis voor de referentiewaarde van kennisbenutting.

Toelichting op de ontvangsten

COVA

Deze ontvangsten betreffen ontvangsten uit hoofde van de voorraadheffing COVA, zoals toegelicht bij de uitgavenpost «Doorsluis COVA heffing».

Opbrengst heffing ODE (SDE+)

De uitgaven van de SDE+ subsidie worden gefinancierd via een opslag op de energierekening, de Opslag Duurzame Energie (ODE). Deze opslag is in 2013 ingevoerd.

Aardgasbaten

Het kabinet heeft besloten om het productieniveau voor de gaswinning uit het Groningenveld in het ontwerp-instemmingsbesluit vast te stellen op 24 miljard m³ per jaar, met ruimte voor meer winning bij een winter die kouder is dan gemiddeld vanwege de leveringszekerheid. Het kabinet heeft de Tweede Kamer hierover op 24 juni jl. geïnformeerd (TK, 33 529, nr. 278). Het ontwerp-instemmingsbesluit lag gedurende juli en augustus voor een periode van zes weken ter inzage, zodat eenieder een zienswijze kon indienen. Deze zienswijzen worden betrokken bij de totstandkoming van het definitieve instemmingsbesluit dat voor 1 oktober 2016 zal worden genomen. In de raming van de aardgasbaten wordt vooruitlopend op het besluit reeds uitgegaan van een productie van 24 miljard m³ per jaar.

Als gevolg van de verlaging van de gasproductie en de verwachte lagere gasprijzen zullen de gasbaten in 2016 en 2017 aanzienlijk lager uitvallen dan in 2015. De raming van de aardgasbaten voor 2016 en verder is gebaseerd op het meest recente scenario van het CPB.

Verwachting 2016–2017	2016	2017
Productie aardgas totaal (in Groningen equivalenten)	50	44
Euro/dollarkoers	1,11	1,11
Olieprijs (dollar/vat)	42	51
Beursprijs van TTF-gas (eurocent/ m ³)	14	17

Kengetallen	2012	2013	2014	2015
1. Gewonnen volume aardgas kleine velden (in Nm ³) <i>Bron: TNO</i>	26 mld Nm ³	26 mld Nm ³	24 mld Nm ³	22 mld Nm ³
2. Aantal boringen exploratie onshore en offshore <i>Bron: TNO</i>	16	9	21	16
3. Aantal boringen productie onshore en offshore <i>Bron: TNO</i>	19	18	32	17
4. Productie aardgas totaal (in Nm ³) <i>Bron: TNO</i>	74 mld Nm ³	80 mld Nm ³	66 mld Nm ³	50 mld Nm ³
5. Euro/dollarkoers <i>Bron: CBS/CPB</i>	1,28	1,33	1,33	1,11
6. Olieprijs (dollar/vat) <i>Bron: CBS/CPB</i>	111,7	108,7	101,4	52,5
7. Beursprijs van TTF-gas (eurocent/ m ³) <i>Bron: APX Endex</i>	24,0	26,0	21,3	19,8

1 t/m 4 In het kader van voorzieningszekerheid is het van belang dat het aardgas dat zich bevindt in de Nederlandse kleine velden ook wordt gewonnen. Dit omvat zowel het produceren van reeds ontdekte velden (kengetal 1, 3 en 4) als het exploreren van nieuwe velden (kengetal 2). EZ stelt de randvoorwaarden voor een concurrerend mijnbouw klimaat: marktpartijen nemen de

productie en exploratie voor hun rekening. Kengetal 1 geeft de totale hoeveelheid gewonnen gas uit kleine velden (onshore en offshore). Kengetal 4 geeft de totale aardgasproductie in Nederland weer in Normaal m³, dus aardgas gewonnen uit kleine velden en het Groningeveld.

5 t/m 7 De bepalende factoren voor de geraamde aardgasbaten zijn de aardgasprijs en het volume van de verkopen. De aardgasprijs is gerelateerd aan enerzijds de prijs van olie in dollars in combinatie met de euro/dollarkoers en anderzijds aan de prijs van gas die onafhankelijk van de olieprijs op de markt tot stand komt op onder andere gasbeurzen.

Toelichting op de begrotingsreserves

Stand begrotingsreserve per 31 december 2015 (x € 1.000)		
		Waarvan juridisch verplicht
Begrotingsreserve duurzame energie	1.077.786	63%
Begrotingsreserve Aardwarmte	21.959	100%
Begrotingsreserve ECN verstrekte leningen	6.600	0%

Duurzame energie

De begrotingsreserve voor duurzame energie is bestemd voor onbesteed gebleven middelen als gevolg van vertraging bij of het niet doorgaan van projecten waaraan subsidie is toegekend op basis van de MEP, de SDE of de SDE+. Via de reserve blijven deze middelen ook in de toekomst beschikbaar voor het stimuleren van hernieuwbare energieproductie. Afsproken is dat de werking van de reserve in 2016 zal worden geëvalueerd. De afspraken over en de werking van de begrotingsreserve Duurzame Energie zijn het meest recent toegelicht in de volgende stukken:

- [TK, 31 865, nr. 79](#): Brief van Minister van EZ van 25 maart 2016 inzake het behouden van de middelen van de reserve.
- [TK, 32 239, nr. 218](#): Brief van Minister van EZ van 1 juli 2016 inzake voor- en nadelen fondsvorming en specificaties begrotingsreserve duurzame energie, waaronder een toelichting op het aandeel «juridisch verplicht».

Gegeven de gebleken informatiebehoefte van de Tweede Kamer is in de brief van 1 juli 2016 aangekondigd dat de Tweede Kamer periodiek geïnformeerd zal worden over de ontwikkeling van de begrotingsreserve en de beschikbare financiële middelen. Het voornemen is om in de begrotingsstukken met een vaste set van tabellen te voorzien in deze informatiebehoefte. Dit met de kanttekening dat de Tweede Kamer aanvullend specifiek geïnformeerd blijft worden over de gang en stand van zaken bij de duurzame energieproductie in de brieven over de nieuwe openstellingen van de SDE+ die EZ jaarlijks aan de Tweede Kamer stuurt.

A – Specificatie van begrotingsreserve Duurzame Energie en percentage juridisch verplicht

Specificatie begrotingsreserve Duurzame Energie (x € 1 mln)					
	2013	2014	2015	Totaal	Juridisch verplicht
MEP (algemene middelen)	23	16	2	41	100%
SDE (algemene middelen)	143	220	297	660	100%
Tijdelijke onttrekking (MEP/SDE)			- 20	- 20	
SDE+ (ODE gefinancierd)	59	134	204	397	0%
Totaal	225	369	483	1.078	63%

Eind 2015 bedraagt de stand van de reserve € 1.078 mln. Daarvan is 63% juridisch verplicht (€ 701 mln MEP en SDE, minus de tijdelijke onttrekking van € 20 mln). Bij de huidige inzichten is de in de meerjarencijfers beschikbare uitgavenruimte toereikend voor de kasuitloop van de afgegeven beschikkingen, zodat er in de komende jaren geen beroep gedaan hoeft te worden op de begrotingsreserve. Uitgaande van de huidige ramingen zullen er minimaal tot en met 2020 toevoegingen aan de reserve plaatsvinden.

B – Overzicht met geraamd verloop van de begrotingsreserve Duurzame Energie

Overzicht geraamd verloop begrotingsreserve Duurzame Energie (x € 1 mln)						
	2016			2017		
Stand per 01.01	Verwachte toevoegingen	Verwachte onttrekkingen	Verwachte stand per 01.01	Verwachte toevoegingen	Verwachte onttrekkingen	Verwachte stand per 31.12
1.078	460	77	1.461	285	77	1.669

Zoals aangegeven in de suppletoire begroting EZ naar aanleiding van de Voorjaarsnota (TK, [34 485 XIII, nr. 2](#), blz. 16), wordt voor 2016 een toevoeging aan de reserve geraamd van € 460 mln. Dit betreft het saldo van hogere uitgaven MEP (+ € 11 mln) en lagere uitgaven SDE (-/- € 230 mln) en SDE+ (-/- € 241 mln). De geraamde toevoegingen in 2017 bestaan uit lagere uitgaven MEP (-/- € 27 mln) en SDE+ (-/- € 258 mln). De verwachte onttrekkingen betreffen de 2016 en 2017 tranches van de tijdelijke onttrekking aan de begrotingsreserve die bij de behandeling van de Voorjaarsnota 2015 aan de orde is geweest (zie hiervoor onder meer het antwoord op vraag 5 en 6 in TK, [34 210 XIII, nr. 4](#), blz. 5-7).

Met de brief van 25 maart jl. (TK, [31 865, nr. 79](#), blz. 2) is uiteengezet dat een nieuw kabinet, bij het vaststellen van een nieuw uitgavenkader, de op dat moment in de begrotingsreserve opgebouwde middelen kan overboeken naar de nieuwe begroting en de meerjarencijfers op basis van de dan actuele inzichten. De in het overzicht gegeven stand per eind 2017 is de stand als het volgende kabinet besluit om niet over te gaan tot die overboeking.

C – Reeds verplicht, prognose kasuitloop en meerjarig beschikbare middelen

Beschikbare middelen (x € 1 mln)				
	MEP	SDE	SDE+	Totaal
Meerjarencijfers 2016 t/m 2032	608	8.064	31.384	40.056
Begrotingsreserve Duurzame Energie	41	640	397	1.078
Totaal beschikbaar	649	8.704	31.781	41.134

Beschikt en restant verplicht (x € 1 mln)				
	MEP	SDE	SDE+	Totaal
Afgegeven beschikkingen t/m 2015	9.676	10.396	13.251	33.323
Waarvan nog openstaande juridische verplichtingen 01/01/2016	1.249	8.680	11.237	21.166
Prognose kasuitloop 2016 e.v.	461	7.329	4.434	12.224

Inclusief de middelen uit de begrotingsreserve is er in de meerjarencijfers € 41,1 mld beschikbaar voor uitgaven. Deze beschikbare middelen zijn gebaseerd op de raming bij Energieakkoord van de benodigde kasmiddelen voor de doelstellingen van 14% duurzame energie in 2020 en 16% in 2023. Van het totaal aan tot en met 2015 afgegeven beschikkingen (€ 33,3 mld), staat na uitgaven en intrekkingen op de afgegeven beschikkingen eind 2015 nog € 21,2 mld open. De huidige prognose is dat hier nog € 12,2 mld op uitbetaald moet worden vanaf 2016. Dit bedrag is lager dan de beschikking omdat de beschikking uitgaat van het maximaal subsidiabele bedrag, terwijl de prognose een realistische raming van nog uit te betalen bedragen betreft.

D – Indicatie van ruimte voor nieuwe beschikkingen

Indicatie van ruimte voor beschikkingen vanaf 2016 e.v.	
1 – Totaal beschikbaar (incl. begrotingsreserve)	41.134
2 – Prognose kasuitloop 2016 e.v.	12.224
3 – Beschikbare kas voor aan te gane verplichtingen 2016 e.v. (1–2)	28.910
4 – Indicatieve ruimte voor budgetpublicatie (groeve benadering): uitgaande van kasbeslag 50–60%	€ 48–58 mld

Uitgaande van de meerjarig beschikbare middelen (€ 41,1 mld) en de prognose van de kasuitloop van bestaande verplichtingen (€ 12,2 mld) is er € 28,9 mld beschikbaar voor uitgaven op nieuwe beschikkingen die met ingang van 2016 afgegeven worden. Naar de huidige inzichten (uit de NEV 2015) zijn al deze resterende beschikbare kasmiddelen nodig om de doelstellingen uit het Energieakkoord door duurzame energie te halen. De beschikbare middelen binnen MEP en SDE vanwege uitgevallen projecten worden hierbij opnieuw ingezet onder de SDE+ regeling. Per jaar wordt bezien of, en hoeveel, verplichtingenruimte wordt opengesteld voor nieuwe SDE+ subsidiebeschikkingen voor het komende jaar.

Uitgaande van een mede op ervaringsgegevens gebaseerde kasuitloop op afgegeven beschikkingen van 50 à 60%, kan als indicatie gelden dat er vanaf 2016 tot en met 2019 voor circa € 50 à € 60 mld aan maximale verplichtingenruimte is om nieuwe beschikkingen af te geven.

Aardwarmte

De begrotingsreserve voor de garantieregeling Aardwarmte is bedoeld om het budget voor het mogelijk uitbetalen van verliesdeclaraties meerjarig in te kunnen zetten en een eventuele mismatch in de tijd tussen inkomsten (premies) en uitgaven (verliesdeclaraties) op te vangen. Om gebruik te kunnen maken van de garantieregeling Aardwarmte betalen marktpartijen een kostendekkende premie aan de uitvoerder van de regeling (RVO.nl) die wordt gestort in de begrotingsreserve. Het uitstaande bedrag aan garanties bedroeg per 1 januari 2016 € 66,7 mln. Omdat het hier om omvangrijke garanties gaat (maximaal € 12,75 mln per project) is in 2014 een extra storting in de reserve gedaan van ruim € 9 mln. Uit het [toetsingskader van de garantieregeling aardwarmte](#) blijkt dat, gelet op het risicoprofiel van de aardwarmtegaranties (tussen de 1,4% bij volledige en 7,6% bij gedeeltelijke mislukking) de huidige omvang van de begrotingsreserve samen met de over de verstrekte garanties te ontvangen provisies (7%) benodigd is om de komende jaren een gemiddeld garantieplafond van € 66,6 mln per jaar mogelijk te maken. Gelet op de uitstaande garanties en het genoemde risicoprofiel is de gehele reserve benodigd om mogelijke verliesdeclaraties op te kunnen vangen en is daarmee voor 100% inflexibel.

ECN

De middelen in de begrotingsreserve risicopremie ECN/NRG zullen worden aangesproken als ECN – al dan niet tijdelijk – (gedeeltelijk) niet kan voldoen aan de terugbetalingsverplichtingen volgens de afgesloten leningsovereenkomst. Deze reserve betreft uitsluitend een zekerstelling binnen de rijksbegroting. Derden kunnen geen beroep op deze middelen doen en daarmee zijn de middelen op deze reserve niet juridisch verplicht.

Budgettair belang fiscale maatregelen

Bedragen x € 1 mln		
	2016	2017
Energie-investeringsaftrek (EIA)	161	176
Lokaal opgewekte duurzame energie	0	0

De energie-investeringsaftrek (EIA) heeft tot doel om de investeringen in energiebesparende maatregelen te stimuleren. Op grond van deze regeling wordt een extra aftrek op de fiscale winst verleend voor door de Minister van EZ aangewezen investeringen in nieuwe energiebesparende bedrijfsmiddelen. De aftrek geldt tevens voor de kosten van advies over energiebesparende maatregelen in gebouwen of bij processen. Uit het Jaarverslag EIA 2015 blijkt dat er in 2015 aftrek is aangevraagd voor € 1,37 mld aan energiezuinige investeringen. Het totaal verwachte fiscale voordeel voor de bedrijven in 2015 bedraagt ongeveer € 107 mln. In 2017 wordt eenmalig € 15 mln toegevoegd aan het EIA-budget, waarmee het totale budget op € 176 mln uitkomt. Hiermee kunnen de besparingsnormen in de EIA worden verruimd ten gunste van industriële bedrijven en komen bijvoorbeeld ook investeringen met een langere terugverdientijd (12 jaar in plaats van 8 jaar) in aanmerking voor de EIA.

Een toelichting op de fiscale instrumenten is opgenomen in bijlage 5 van de Miljoenennota (Belastinguitgaven en Inkomstenbepalende regelingen).

Overzicht maatregelen ten behoeve van het Energieakkoord

Conform de motie Leegte (TK, [30 196, nr. 278](#)) is onderstaand een totaaloverzicht opgenomen van alle maatregelen van alle ministeries ten behoeve van het Energieakkoord. De maatregelen zijn gegroepeerd op basis van de doelstelling uit het Energieakkoord waaraan de maatregelen het meest direct bijdragen. Veel maatregelen dragen echter bij aan meerdere doelen.

In de begrotingen van Infrastructuur en Milieu en van Wonen en Rijksdienst zijn verwijzingen naar dit totaaloverzicht opgenomen. De betreffende maatregelen die op deze begrotingen staan zijn in onderstaand overzicht opgenomen. Achter de maatregelen in dit overzicht wordt aangegeven op welke begroting en beleidsartikel de maatregelen feitelijk staan.

De budgettaire gevolgen van het Energieakkoord zijn als bijlage bij de aanbestedingsbrief van het Energieakkoord gevoegd (TK, [30 196, nr. 202](#)). Hierin zijn ook de fiscale maatregelen vermeld die onderdeel vormen van het Energieakkoord. De budgettaire gevolgen van deze aanpassingen zijn niet veranderd ten opzichte van het afsluiten van het Energieakkoord. Deze aanpassingen zijn derhalve niet meegenomen in dit overzicht en worden ook niet apart vermeld in de begroting van Financiën (IX).

Uitgaven x € 1.000							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ENERGIEBESPARING							
MJA3 / MEE (EZ, art. 4)	3.061	4.277	2.368	2.368	2.368	2.368	2.368
EIA (FIN, fiscaal)	106.000	161.000	161.000	161.000	161.000	161.000	161.000
Compensatie indirecte kosten ETS (EZ, art. 4)	31.765	51.235	61.045	62.000	61.000	61.000	0
Duurzame warmte (EZ, art. 4)		15.000					
Demo Schoon en Zuinig (EZ, art. 6)	911						
Innovatieagenda Energie (EZ, art. 6)	640	649	2.105	3.108	2.908	2.908	2.908
Marktintroductie energie innovaties (MEI) (EZ, art. 6)	4.768	2.989	789	4.535	5.539	5.539	5.539
Investeringsregeling Energiebesparing (IRE) / Investeringsregeling Milieuvriendelijke Maatregelen (IMM) (EZ, art. 6)	3.275	12.100	7.100	400	1.400	5.400	5.400
Wet Milieubeheer energiebesparing (IenM, art. 19)	3.888	3.982					
Openbare verlichting decentrale overheden (IenM, art. 19)	17						
Revolverend fonds EGO (WenR, art. 2)		35.000					
Bijdragen aan agentschappen (WenR, art. 2)	11.745	7.500	5.000	2.500	2.000	500	500
Energiebesparing verhuurders, inclusief uitvoering (WenR, art. 2)	0	1.100	200	197.420	200.370		
Beleidsprogramma Energiebesparing (Subsidies en opdrachten) (WenR, art. 2)	5.000	4.000	1.000				
Revolverend fonds Energiebesparing verhuurders (WenR, art. 2)		72.800					
Energiebesparing Koopsector (WenR, art. 2)		19.700	35.800	26.500			
HERNIEUWBARE ENERGIE							
MEP (EZ, art. 4)	362.995	278.022	187.847	54.991	47.025	40.025	
SDE/SDE+ (EZ, art.4)	323.059	1.057.428	1.266.802	1.692.756	2.315.848	2.992.739	3.050.464
Storting in begrotingsreserve duurzame energie (EZ, art. 4)	503.423						
Storting in begrotingsreserve							
Garantieregeling Aardwarmte (EZ, art. 4)	1.922	1.800	2.500	4.700	4.700	4.700	
InvesteringsSubsidie Duurzame Energie (EZ, art.4)		60.000					
ENERGIE-INNOVATIE							
Topsector Energie (EZ, art. 4)	36.516	35.600	33.088	26.770	31.490	31.490	31.490

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Demonstratieregeling Energie-innovaties (EZ, art. 4)	10.153	17.000	41.000	49.000	49.000	49.000	49.000
Innovatiemiddelen SDE+ (EZ, art. 4)	21.138	48.840	48.600	48.320	50.000	50.000	17.500
MOBILITEIT							
Elektrisch rijden (EZ, art. 4)	1.541	700					
Lean and Green Personal Mobility (IenM, art. 14)	540	93					
Meerjaren bewustwordingscampagne «Hopper» (IenM, art. 14)	50		35				
Organisatiekosten Green Deal Autodelen (IenM, art. 14)	60						
Campagne veilige, zuinige, stille banden op spanning (IenM, art. 19)	112	98					
OVERIGE							
Bijdrage RVO.nl uitvoeringslasten Energieakkoord (EZ, art. 4)	5.200	5.200	5.200				
Uitvoeringskosten Revolverend Fonds Energiebesparing Verhuurders (RVO.nl) (WenR, art. 2)	353	450	403	403	403		
Beleidsprogramma Energiebesparing (Subsidies en opdrachten) (WenR, art. 2)	8.443	4.760	3.000	2.500	2.400	2.398	2.398

5 Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen

Algemene doelstelling

Het scheppen van voorwaarden voor een aardbevingsbestendig en kansrijk Groningen.

Om deze doelstelling te bereiken zorgt de Nationaal Coördinator Groningen in dialoog met alle maatschappelijke en bestuurlijke stakeholders voor een planmatige en daadkrachtige regie en sturing op een duurzame versterking en vernieuwing van het aardbevingsgebied, opdat deze regio weer veilig wordt en sterker dan ooit een nieuwe balans vindt tussen gaswinning en een versterkte gebiedsidentiteit en gebiedskwaliteit met nieuwe economische kansen en een leefbare en aantrekkelijke woon-, werk en leefomgeving.

Rol en verantwoordelijkheid

De Minister van EZ is op grond van de Mijnbouwwet verantwoordelijk voor de gaswinning. De gaswinning in Groningen grijpt diep in op het dagelijkse leven van inwoners in het gebied, met name in het gebied waar zich frequent aardbevingen voordoen. Voor het kabinet staat de veiligheid van inwoners voorop. Naast een beperking van de gaswinning, is gekozen voor een brede flankerende aanpak die zich richt op de veiligheid (schadeherstel), het (preventief) versterken van woningen en gebouwen en het gelijktijdig investeren in de leefbaarheid, economie en duurzaamheid. De opgave in Groningen is een nationale opgave van de NAM, regio en Rijk, waarbij wordt gezocht hoe Rijksopgaven en Rijksambities verbonden kunnen worden aan regionale opgaven en regionale ambities.

De gezamenlijke opgave heeft als eerste geresulteerd in het bestuursakkoord «Vertrouwen op herstel en herstel van vertrouwen» (TK, 33 529, nr. 28) en in de aanvulling daarop (TK, 33529, nr. 96, TK, 33 529, nr. 98). De afspraken in deze bestuursakkoorden zien mede op de intensivering, verbreding en versnelling van de inzet van betrokken overheden door middel van publieke regie in de vorm van een Nationaal Coördinator Groningen (NCG).

De NCG valt conform het Instellingsbesluit onder de verantwoordelijkheid van de Minister van EZ als coördinerend Minister (Staatscourant, nr. 12511). De NCG is belast met het bevorderen van de uitvoering van het meerjarenprogramma aardbevingsbestendig en kansrijk Groningen (bijlage bij TK, 33 529, nr. 212). De NCG voert de volgende taken uit:

Stimuleren

- Het in samenhang bevorderen van de leefbaarheid, duurzaamheid en de economie van het aardbevingsgebied.
- Het bevorderen van maatschappelijk, politiek en bestuurlijk draagvlak voor het meerjarenprogramma en van maatschappelijke participatie in de uitvoering daarvan en het bijdragen aan herstel van vertrouwen.
- Het bevorderen van de instelling van een bedrijvenloket en een steunpunt voor burgers.

Financieren

- Het financieel bijdragen aan de verduurzaming bij het herstel van woningen in de provincie Groningen.

- Inzet specifiek instrumentarium voor de woningmarkt, waaronder een regeling voor achterstallig onderhoud en de opzet van een woonbedrijf.
- Compensatie van extra kosten voor gemeenten en provincie.

(Doen) uitvoeren

- Het bijdragen aan de uitvoering van het meerjarenprogramma.
- Het behandelen van de complexe schademeldingen, door met alle betrokkenen te zoeken naar een oplossing en te komen met een bemiddelingsvoorstel.
- Het inrichten van een breed instrumentarium ter bevordering van schadeafhandeling en de preventieve versterking van gebouwen, alsmede op de thema's vergroten van leefbaarheid en de verbetering van de woningmarkt.

Regisseren

- Het coördineren en faciliteren van de uitvoering van het meerjarenprogramma.
- Het monitoren van de afhandeling van reguliere schadegevallen door het Centrum Veilig Wonen (CVW).
- Het voeren van programmaregie bij de versterking van gebouwen in het aardbevingsgebied.

Beleidswijzigingen

Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen

Voor de aanpak van de aardbevingsproblematiek als gevolg van de gaswinning in de provincie Groningen is een meerjarenprogramma opgezet dat tot doel heeft te voorzien in een duurzame versterking van de leefbaarheid en het economisch perspectief in de provincie Groningen. Voor dit doel wordt in 2016 totaal € 244,2 mln uit de gasbaten beschikbaar gesteld voor uitvoering van het meerjarenprogramma in de jaren 2016 tot en met 2024. Deze € 244,2 mln aan uitgaven worden als niet-relevant voor het uitgavenkader beschouwd. Het begrotingsartikel voor het meerjarenprogramma NCG kent een 100% eindejaarsmarge voor de uitgaven die vanuit de aardgasbaten worden gefinancierd. Dit houdt in dat budget dat in een bepaald jaar niet wordt benut, meegenomen kan worden naar volgende jaren en derhalve beschikbaar blijft voor de uitvoering van het meerjarenprogramma. Op deze wijze houdt het kabinet rekening met de complexe en deels onvoorspelbare opgave waar de NCG voor staat en wordt de benodigde flexibiliteit geboden zodat het budget optimaal kan worden aangewend. De 100% eindejaarsmarge geldt niet voor de middelen die in onderstaande budgettaire tabel onder «Verduurzamingsopgave overig» (totaal € 40 mln in de jaren 2016–2020) en onder «Scholenprogramma» (de door OCW voor het Scholenprogramma beschikbaar gestelde € 3 mln per jaar vanaf 2017) worden vermeld.

Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1.000							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
VERPLICHTINGEN		116.566	77.600	22.400	21.600	19.900	14.900
UITGAVEN		116.566	77.600	22.400	21.600	19.900	14.900
Waarvan juridisch verplicht (percentage)			0%				
Subsidies		102.500	64.000	8.800	8.700	7.000	3.000
Verduurzamingsopgave uit aardgasbaten		75.000	50.000				
Verduurzamingsopgave overig (<i>kader relevante uitgaven</i>) ¹		18.500	6.000	5.800	5.700	4.000	
Instrumentarium woningmarkt		9.000	5.000				
Scholenprogramma (<i>kader relevante uitgaven</i>)			3.000	3.000	3.000	3.000	3.000
Opdrachten		13.996	13.600	13.600	12.900	12.900	11.900
Onderzoek en compensatie gemeenten en provincie		6.096	7.000	7.000	7.000	7.000	6.000
Werkbudget		7.900	6.600	6.600	5.900	5.900	5.900
Bijdragen aan agentschappen		70					
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland		70					

¹ Deze uitgaven werden in de eerste supplettoire begroting 2016 geraamd op beleidsartikel 14 (artikel 4 van de EZ-begroting 2017). Om een integraal beeld te geven van het programmabudget NCG is deze reeks toegevoegd aan artikel 5.

Toelichting op de financiële instrumenten

Subsidies

Verduurzamingsopgave

NCG heeft € 165 mln beschikbaar voor de combinatie van verduurzaming bij versterkingen herstel van schade. Hiervan zal € 23,5 mln aangewend worden voor het Scholenprogramma.

De inschatting is dat het budget voldoende ruimte biedt om invulling te geven aan de wens van de Kamer om tot een combinatie te komen van verduurzaming en versterking van gebouwen alsmede het bieden van compensatie voor de overlast van schade. De NCG zal in de loop van 2016 samen met de regio de specifieke wijze waarop het budget wordt ingezet uitwerken.

Instrumentarium woningmarkt

De NCG heeft € 4 mln beschikbaar voor een regeling voor achterstallig onderhoud. In 2016 wordt gestart met een pilot fonds woningonderhoud en aardbevingen. Daarnaast heeft de NCG € 10 mln beschikbaar voor de opzet van een woonbedrijf.

Scholenprogramma

Het scholenprogramma richt zich op het versterken en nieuwbouw van scholen in de provincie Groningen. Hiervoor wordt € 50 mln beschikbaar gesteld van de begroting van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) in een structurele bijdrage van € 3 mln per jaar, ingaande 2017. Zoals uiteengezet in de brief van de Minister van EZ van 6 juni jl. (TK, 33 529, nr. 256), wordt naast de € 50 mln ook € 23,5 mln bijgedragen aan het Scholenprogramma uit de € 165 mln NCG-middelen gereserveerd voor de Verduurzamingsopgave. Voorts dragen zowel de NAM (€ 172,5 mln) als de negen betrokken gemeenten (€ 44,5 mln) bij.

Opdrachten

Onderzoek en compensatie gemeenten en provincie

De NCG heeft de komende jaren in totaal € 30 mln beschikbaar voor onderzoek. Het voor 2017 beschikbare budget wordt vooral ingezet voor het kennisprogramma bovengronds, het epi kenniscentrum, een public review en het onderzoek Groningsperspectief.

Daarnaast is in totaal € 20 mln gereserveerd voor de compensatie van de door gemeenten en provincie Groningen extra benodigde inzet. Het voor 2017 beschikbare budget van € 4 mln wordt ingezet voor de uitvoering van het meerjarenprogramma en de versterkingsactiviteiten die worden verricht binnen de gebiedsgerichte aanpak. Dit betreft onder andere de aan de versterkingsopgave gerelateerde taken ten aanzien van vergunningverlening, toezicht en handhaving, monumenten, openbare ruimte en ruimtelijke kwaliteit.

Werkbudget

Het werkbudget NCG, inclusief aanvullend budget voor onder andere de gebiedsgerichte aanpak voor preventieve versterking van gebouwen en voor bekostiging van de per 1 mei 2016 ingestelde arbiters voor schadeafhandeling, bedraagt in totaal € 55 mln.

Bijdragen aan agentschappen

Bijdrage aan Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Het uitvoeringsbudget voor RVO.nl is in 2016 ingezet voor een klantcontactpunt voor het beantwoorden van vragen van bewoners en bedrijven.

Overzicht financiële middelen

De aansluitende tabel geeft het totaaloverzicht van het budget waar NCG over kan beschikken voor de uitvoering van het meerjarenplan. Naast dit totaalbudget van € 334,1 mln, is er op artikel 40 van de EZ-begroting een meerjarig budget geraamd van € 96 mln voor de apparaatsuitgaven van de organisatie NCG (personeel en materieel). Voor 2017 is € 12,4 mln aan apparaatsuitgaven geraamd.

Daarnaast zal de NAM zal de komende jaren een bijdrage leveren aan specifieke programma's van de NCG, waarbij voor 2016 is afgesproken dat de NAM hier € 7 mln voor reserveert.

Voor zover noodzakelijk is er op artikel 5 onder het kopje werkbudget NCG nog aanvullend budget beschikbaar voor personeel en materieel. Per jaar zal worden bekeken of dit aanvullend budget noodzakelijk is.

Specificatie budget NCG

(Bedragen x € 1 mln)				
	Totaal	2016	2017	na 2017
Verduurzaming en waardevermeerdering ¹	141,5	87,7	50,1	3,7
Scholenprogramma ¹	73,5	5,9	8,9	58,7
Instrumentarium woningmarkt	14,0	9,0	5,0	0,0
– regeling achterstallig onderhoud	4,0			
– opzet woonbedrijf	10,0			
Bovengronds onderzoek	29,1	2,1	3,0	24,0
Compensatie gemeenten en provincie	20,0	4,0	4,0	12,0
Werkbudget NCG + aanvullend apparaatsbudget	55,0	7,9	6,6	40,5
Overige uitvoering (RVO.nl)	0,1	0,1		
Budget NCG op artikel 5	333,2	116,6	77,6	139,0
Overgeboekt van artikel 5 naar IenM t.b.v. Deltares	0,9	0,9		
Budget NCG op artikel 40	96,0	12,0	12,0	72,0

¹ De rijksbijdrage aan het Scholenprogramma bestaat uit de € 50 mln (€ 3 mln per jaar met ingang van 2017) die overgeboekt is van de OCW-begroting en € 23,5 mln die binnen de EZ-begroting gedekt is uit de middelen voor Verduurzaming en waardevermeerdering.

De verdeling van de € 334,1 mln aan budget over de jaren is afhankelijk van de nadere invulling van het meerjarenprogramma en de daaromtrent met betrokken partijen te maken afspraken. Omdat er in totaal voor € 244,2 mln (het deel gefinancierd uit de gasbaten) van de € 334,1 mln een 100% eindejaarsmarge bestaat, is geborgd dat de voor enig jaar geraamde uitgavenbedragen behouden blijven voor het meerjarenprogramma.

Los van deze budgetten op de artikelen 5 en 40 die beheerd worden door NCG, is op artikel 4 van de EZ-begroting budget geraamd voor Bodembeheer en op artikel 40 budget voor de organisatie Staatstoezicht op de Mijnen (SodM). Deze budgetten maken geen onderdeel uit van het meerjarenprogramma NCG. Hieruit worden wel activiteiten betaald die bijdragen aan de doelstelling van dit programma, zoals seismologisch onderzoek en de advisering door SodM inzake de consequenties van de gaswinning.

Naast de middelen die vanuit het Rijk beschikbaar zijn voor het meerjarenprogramma NCG is er vanuit het bestuursakkoord en het aanvullende bestuursakkoord totaal € 1,2 mld geraamd voor de verschillende maatregelen in Groningen (TK, [33 529, nr. 28](#) en TK, [33 529, nr. 96](#)). Dit bestaat uit de volgende middelen:

- De NAM heeft € 600 mln begroot voor bouwkundig versterken, waarvan per 1 juli 2016 € 258 mln is gerealiseerd.
- Voor schadeclaims is in totaal € 250 mln begroot, waarvan per 1 juli 2016 is € 494 mln gerealiseerd.
- € 285 mln is begroot voor het overige instrumentarium NAM (de waardevermeerderingsregeling, waardevermindering, nieuwbouw, leefbaarheid en economisch perspectief (Economic Board). Hiervoor is € 189 mln aan uitgaven gedaan tot en met 1 juli 2016.

Het aandeel van de NAM daarin bedraagt totaal afgerond € 1,1 mld. De Provincie Groningen draagt € 32,5 mln bij aan het bestuursakkoord voor de Economic Board. De Economic Board heeft als doel de economie van Noordoost-Groningen te versterken.

Voor specifieke programma's maakt de NCG afspraken met betrokken partijen, zoals in het kader van het Scholenprogramma (zie brief van 6 juni jl. [TK, 33 529, nr. 256](#)). Los van de rijksbijdrage van € 73,5 mln, dragen de NAM (€ 172,5 mln) en gemeenten (€ 44,5 mln) daaraan bij.

Voor de financiële middelen die niet via de Rijksbegroting lopen, kan de Minister van Economische Zaken geen verantwoording afleggen. Met de NAM is in het Bestuursakkoord afgesproken welk budget beschikbaar is en waaraan dit wordt besteed. Met de provincie Groningen is in het bestuursakkoord ook de hoogte van de bijdrage en de besteding hiervan afgesproken. Om de Tweede Kamer zo goed mogelijk te informeren, zal NCG met betrokken partijen afspraken maken om op enkele momenten in het jaar de Tweede Kamer te kunnen rapporteren over de realisatie van de uitgaven van de NAM en de provincie Groningen in het kader van het bestuursakkoord. Dit financiële overzicht zal onderdeel uitmaken van de kwartaalrapportages van de NCG.

6 Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens

Algemene doelstelling

EZ streeft naar internationaal toonaangevende, concurrerende, sociaal verantwoorde, veilige, en dier- en milieuvriendelijke agro-, visserij- en voedselketens.

Rol en verantwoordelijkheid

De Minister van EZ is verantwoordelijk voor:

Stimuleren

- Het versterken van de positie van de Nederlandse agro-, visserij- en voedselketens, het stimuleren van groene economische groei via energie- en klimaatbeleid voor de landbouw en het bevorderen van transparantie en ketenverantwoordelijkheid in de Nederlandse agro- visserij- en voedselketens.
- Het stimuleren van een adequate en duurzame voedselvoorziening/ voedselzekerheid, voedselkwaliteit op Europees en mondiaal niveau evenals het bijdragen aan het Europese en internationale landbouw- en visserijbeleid.
- Het stimuleren van kennisontwikkeling, innovatie en nieuwe technologieën in de land- en tuinbouw.
- Het stimuleren van verduurzaming van de productie en de consumptie van dierlijke en plantaardige producten door middel van nieuwe vormen van ketensamenwerking en nieuwe marktstrategieën.
- Het zeker stellen van gewasbescherming, evenals het borgen en verbeteren van plant- en diergezondheid en dierenwelzijn.

Regisseren

- Het borgen van voedselveiligheid. Producenten en partijen uit de voedselketen zijn primair verantwoordelijk voor de veiligheid van hun producten en productiewijze. De Minister van VWS is verantwoordelijk voor wetgeving voor voedselveiligheid, met uitzondering van wetgeving voor het slachten van dieren en het keuren en uitsnijden van vlees, waar de Minister van EZ verantwoordelijk voor is.

Uitvoeren

- Het doen uitvoeren van een effectief beleid ter realisatie van de doelstellingen uit de Europese regelgeving.
- Het uitvoeren van adequaat veterinair en fytosanitair beleid.
- Het uitoefenen van toezicht en het handhaven van de regelgeving op het gebied van dier- en plantgezondheid, dierenwelzijn, mest, natuur en voedselveiligheid (primaire productie en slachterijfase).
- Het uitvoeren van het gemeenschappelijk landbouw- en visserijbeleid.

Beleidswijzigingen

Op de volgende speerpunten en beleidswijzigingen wordt ingezet in 2017:

- In 2015 heeft het kabinet de «voedselagenda» opgesteld (TK, 31 532 nr. 156). In 2017 wordt samen met actoren in de voedselketen uitvoering gegeven aan de voedselagenda, die toewerkt naar een veilig en gezond, ecologisch houdbaar en robuust voedselsysteem. Verschuiving van landbouwbeleid naar voedselbeleid staat centraal.
- Per 1 januari 2017 wordt een stelsel van fosfaatrechten voor melkvee van kracht om te kunnen voldoen aan de voorwaarde bij de derogatie van de Nitraatrichtlijn om de fosfaatproductie van de Nederlandse veehouderij onder het niveau van 2002 te houden.

- Versnelling van de verduurzaming van gewasbescherming door het middelenpakket sneller aan te vullen met lagere risicomiddelen. In een systeemaanpak zo duurzaam mogelijk het gewas beschermen, waarbij de geïntegreerde gewasbescherming leidend is (TK, 27 858 nr. 369). Duurzame gewasbescherming ook promoten op mondiale schaal en daardoor een markt creëren. Nederland als koploper op dit gebied.
- In 2017 worden de keuringtaken van roodvlees ondergebracht in een publiekrechtelijk Zelfstandig Bestuursorgaan.
- De Commissie Nijpels zal in 2016 een advies uitbrengen met voorstellen voor acties en maatregelen die een nieuwe impuls geven aan een verdere verduurzaming van de veehouderij. In 2017 zal EZ met betrokken partijen deze voorstellen uitwerken.
- De varkenssector moet een vitaliseringsslag maken om de continuïteit voor de toekomst zeker te stellen. In 2017 zal EZ vanuit haar rol bijdragen aan de uitwerking van het Actieplan vitale varkenshouderij ten aanzien van het versterken van de markt- en ketenpositie van varkenshouders, herstructurering en revitalisering van de varkenshouderij en kostenreductie door onder andere het stimuleren van mestverwerking.
- EZ draagt bij aan de implementatie van de Ambitieagenda vleeskalverhouderij De Kamer wordt hierover nog nader per brief geïnformeerd.
- Voor het realiseren van de kabinetsambitie van 80% weidegang voor melkvee in 2020 wordt samen met de partners van het Convenant Weidegang ingezet op het maximaal stimuleren van weidegang.
- Per 1 januari 2018 wordt de BTW-landbouwregeling afgeschaft. Zoals uit het [Interdepartementaal Beleidsonderzoek Agro-, visserij-, en voedselketens](#) (TK, 30 991 nr. 25) blijkt draagt deze regeling in mindere mate bij aan de beleidsdoelen van artikel 6 (Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens).

Beleidsinformatie				
Kengetal	2012	2013	2014	2015
1. Maatschappelijke appreciatiescore <i>Bron: TNS/NIPO</i>	7,5	7,6	Geen meting	7,6
2. Mate van vertrouwen consumenten in voedsel <i>Bron: NVWA monitor</i>	Geen meting	3,2	Geen meting	3,2
3. Export van agrarische producten uit Nederland (bedragen x € 1 mln)				
Duitsland	20.153	21.185	20.930	20.818
België	7.898	8.507	8.694	8.603
Verenigd Koninkrijk	7.522	7.911	8.154	8.331
Frankrijk	7.287	7.519	7.165	6.905
Italië	3.771	3.816	3.504	3.231
Overige landen	29.502	31.365	32.752	33.697
Totaal	76.133	80.304	81.198	81.586
<i>Bron: UN Comtrade via http://www.agrimatie.nl/Data.aspx</i>				

Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1.000							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
VERPLICHTINGEN	623.541	666.242	650.823	640.948	608.408	602.692	602.670
Waarvan garantieverplichtingen	131.869	120.000	120.000	120.000	120.000	120.000	120.000
UITGAVEN	667.686	569.864	538.382	520.148	505.389	499.079	499.792
Waarvan juridisch verplicht (percentage)			95%				
Subsidies	85.056	39.874	24.674	16.709	18.068	22.061	22.028

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Duurzame veehouderij	14.088	10.320	3.181	402	402	402	402
Investeringsregeling duurzame stallen	7.663	4.458	40				
Regeling fijnstofmaatregelen	3.261	4.720	2.014				
Overig	3.164	1.142	1.127	402	402	402	402
Plantaardige productie	9.562	15.363	7.937	4.983	6.987	10.987	10.987
Energie-efficiency en hernieuwbare energie glastuinbouw (EHG)	3.275	12.100	7.100	400	1.400	5.400	5.400
Marktintroductie energie innovaties (MEI)	4.768	2.989	789	4.535	5.539	5.539	5.539
Overig	1.519	274	48	48	48	48	48
Visserij	6.229	6.558	7.360	5.355	5.355	5.348	5.315
Regelingen onder het nieuwe EFMZV		5.819	7.360	5.355	5.355	5.348	5.315
Overige (uitfinanciering regelingen onder EVF)	6.229	739					
Agrarisch ondernemerschap	9.496	6.541	5.324	5.324	5.324	5.324	5.324
Brede weersverzekering	3.550	6.518	5.324	5.324	5.324	5.324	5.324
Investeringsregeling Jonge Agrariërs	3.940	17					
Overig		6					
Kennisontwikkeling en (agrarische) innovatie	3.416	1.092	872	645			
Overig (onder meer tegemoetkoming Vamil)	3.416	1.092	872	645			
Apurement	11.799						
Regeling apurement	11.799						
Begrotingsreserves	32.472						
Begrotingsreserve landbouw	3.525						
Begrotingsreserve apurement	28.947						
Garanties	35.868	10.515	5.515	4.015	5.615	5.420	5.420
Bijdrage begrotingsreserve Borgstellingsfaciliteit	3.008	3.008	3.008	2.008	2.008	2.008	2.008
Verliesdeclaraties Borgstellingsfaciliteit	28.347	5.000	2.500	2.000	2.000	1.805	1.805
Garantstelling Marktintroductie Innovaties (GMI)	2.507	2.507	7	7	1.607	1.607	1.607
Overig	2.006						
Opdrachten	139.872	114.712	111.866	107.457	106.547	106.709	107.538
Duurzame veehouderij	5.042	4.471	2.866	3.073	1.769	1.785	1.785
Mestbeleid	9.161	1.406	2.292	2.420	6.737	7.450	7.651
Plantaardige productie	1.057	867	2.306	3.366	2.666	2.666	2.666
Plantgezondheid	1.758	2.023	1.980	2.078	2.453	2.453	2.453
Diergezondheid en dierenwelzijn	11.412	6.589	5.654	5.637	6.063	6.063	6.063
Voedselagenda	5.405	5.575	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
Voedselzekerheid en internationaal en Europees landbouwbeleid	1.741	3.446	3.635	3.740	3.740	3.740	3.740
Visserij	3.398	918	1.029	1.209	1.251	1.251	1.251
Agrarisch ondernemerschap	2.849	2.409	2.398	2.507	2.507	2.507	2.507
Kennisontwikkeling en (agrarische) innovatie	98.049	87.007	69.706	63.427	59.361	58.794	59.422
Bijdragen aan ZBO's/RWT's	82.746	83.620	82.125	81.806	81.200	81.200	81.214
Medebewind en overige voormalige publieke PBO-taken	4.774	5.728	4.903	5.106	5.106	5.106	5.120
Wageningen Research Kennisbasis	20.688	20.765	13.458	13.458	13.458	13.458	13.458
Wageningen Research Wettelijke Taken	54.533	56.014	62.060	59.655	59.655	59.655	59.655
Zon-MW (dierproeven)				1.896	1.896	1.896	1.896
College Toelating Gewasbeschermingsmiddelen en Biociden	2.751	1.113	978	965	359	359	359
Centrale Commissie Dierproeven			726	726	726	726	726
Bijdragen aan andere begrotingshoofdstukken	14.064	7.753	9.863	9.863	9.863	9.863	9.863
Diergezondheidsfonds	14.064	7.753	9.863	9.863	9.863	9.863	9.863
Bijdragen aan (inter)nationale organisaties	10.519	9.835	9.378	9.580	9.360	9.360	9.360
FAO en overige contributies	10.519	9.835	9.378	9.580	9.360	9.360	9.360
Bijdragen aan agentschappen	299.561	303.555	294.961	290.718	274.736	264.466	264.369
Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit	141.829	148.291	154.810	151.592	138.218	128.219	128.205
Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland	149.999	141.865	127.233	127.536	127.557	127.557	127.557
Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu		5.903	5.620	4.292	1.663	1.392	1.309
Rijksrederij	7.733	7.496	7.298	7.298	7.298	7.298	7.298

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ONTVANGSTEN	123.539	57.640	57.398	49.806	47.630	47.435	47.435
Mestbeleid	3.324	7.209	7.209	7.209	7.209	7.209	7.209
Diergezondheid en dierenwelzijn	2.399	500	500	500	500	500	500
Voedselveiligheid en kwaliteit	374						
Voedselzekerheid en internationaal en Europees landbouwbeleid	40.729	15.926	15.926	15.926	15.926	15.926	15.926
Visserij	9.154	7.156	6.993	6.993	6.993	6.993	6.993
Agrarisch ondernemerschap	2.067	245	245	245	245	245	245
Kennisontwikkeling en (agrarische) innovatie	13.617	12.818	12.062	12.062	12.062	12.062	12.062
Garanties (provisies Borgstellingsfaciliteit)	1.696	1.800	1.800	1.800	1.800	1.800	1.800
Agentschappen	5.689						
Begrotingsreserves	44.490	11.986	12.663	5.071	2.895	2.700	2.700

Budgetflexibiliteit

Het budget voor 2017 is voor ruim € 500 mln (95%) juridisch verplicht. Dat komt met name door de verplichtingen die rusten op het onderdeel Kennis (meerjarige programma's en wettelijke onderzoekstaken bij Wageningen Research. Ook voor het onderdeel Agentschappen zijn de verplichtingen al in het voorafgaande jaar aangegaan.

Toelichting op de financiële instrumenten (per beleidsthema geordend)

Duurzame veehouderij

De inzet van EZ voor de veehouderij is gericht op een transitie naar een toekomstbestendige duurzame en maatschappelijk gewaardeerde veehouderij in 2020. Dit vraagt een integrale aanpak naar een veehouderij met aandacht voor effecten op de volksgezondheid, dierenwelzijn, emissies naar het milieu, gebruik van duurzaam geproduceerde grondstoffen en de directe leefomgeving.

Indicator	Referentie-waarde	Peil-datum	Raming 2017	Bron
Percentage integraal duurzame stallen	0%	2008	15%	WUR

Subsidies

De begrote bedragen betreffen uitfinanciering van eerdere openstellingen van de subsidieregelingen duurzame stallen en fijnstofmaatregelen. Onder de categorie overig valt de uitfinanciering op de regelingen beroepsopleiding en voorlichting, meetprogramma duurzame stallen, duurzame veehouderij en beëindigings- en saneringsregeling. Voor de uitvoering van de Ambitieagenda vleeskalverhouderij wordt de vleeskalversector ondersteund met subsidieregelingen vanuit het Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014–2020 (POP3). Over de inwerkingtreding van de subsidieregeling sloop en ombouw nertsenhouderijen als onderdeel van het flankerend beleid van de Wet verbod pelsdierhouderij wordt besloten na de uitspraak van de Hoge Raad. Deze uitspraak komt naar verwachting eind 2016 of begin 2017.

Opdrachten

Het budget heeft betrekking op opdrachten en bijdragen aan derden die ondersteunend zijn voor de beleidsontwikkeling en -uitvoering, zoals projecten op het gebied van intensieve veehouderij en biologische landbouw, ontwikkeling duurzame stallen, uitrijden van dierlijke mest en voer- en managementmaatregelen.

Mestbeleid

Met het nationale mestbeleid wordt invulling gegeven aan de verplichtingen die volgen uit de Nitraatrichtlijn (91/676/EG) en een bijdrage geleverd aan realisatie van de doelen van de Kaderrichtlijn Water (200/60/EG). Doel van het mestbeleid is een verbetering van de kwaliteit van het grond- en oppervlaktewater door het bevorderen van een effectief en efficiënt gebruik van meststoffen in de landbouw. Daartoe kent de Meststoffenwet vier stelsels. Het stelsel van gebruiksnormen en gebruiksvoorschriften stuurt rechtstreeks op de hoeveelheid meststoffen en de wijze en het moment van toediening, het stelsel van varkens- en pluimveerechten stuurt op de productie van dierlijke mest en de stelsels van verplichte mestverwerking en verantwoorde groei melkveehouderij sturen op een verantwoorde afzet van dierlijke mest. De jaarlijkse derogatierapportages en de vierjaarlijkse evaluatie van de Meststoffenwet worden altijd aan de Tweede Kamer aangeboden.

[De vierjaarlijkse Nitraatrichtlijnrapportage](#) (waarvoor het Ministerie van lenM eerstverantwoordelijk is) en de [resultaten van het Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid](#) worden gepubliceerd op de site van het RIVM.

Opdrachten

De bedragen onder Mestbeleid hebben voor het grootste deel betrekking op de financiering van het Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid, waarbinnen monitoring plaatsvindt van de kwaliteit van grond- en oppervlaktewater op landbouwbedrijven om het effect van het mestbeleid te kunnen evalueren en te kunnen voldoen aan de monitoringsverplichtingen van de Europese Commissie.

Ontvangsten

De ontvangsten betreffen de boete-inkomsten in het kader van de handhaving van het mestbeleid en de bijdrage van agrarische bedrijven aan de kosten van het derogatiemeetnet binnen het Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid.

Plantaardige productie

De inzet van EZ is gericht op het in stand houden van een Nederlandse plantaardige sector die wereldwijd bekend staat om de kwaliteit van productie en productietechnologie voor voedings- en siergewassen. Plantenveredeling en duurzame intensivering van de teelt zijn van fundamenteel belang voor het vergroten van (mondiale) voedselzekerheid en concurrentiekracht van de betrokken sectoren. Dat is primair een opgave voor het bedrijfsleven zelf. Doel is te komen tot samenwerkende tuinbouwketens die toonaangevend zijn in concurrentiekracht en duurzaamheid.

De ambitieuze klimaat- en energiedoelen die voor de tuinbouw gesteld zijn, worden conform de Meerjarenafpraak Energietransitie glastuinbouw 2014–2020 en bijbehorende versnellingsplannen uitgewerkt. Voor de overige landbouwsectoren en de voedings- en genotmiddelenindustrie zal uitvoering worden gegeven aan de ambities en doelen van respectievelijk het herijkte convenant Schone en Zuinige Agrosectoren en de geactualiseerde Meerjarenafspraken Energiebesparing (MEE en MJA3).

Indicator	Referentie-waarde	Peil-datum	Raming 2017	Streef-waarde	Planning	Bron
Totale CO ₂ -emissie glastuinbouw	Circa 7,5 Mton	2013	6,7Mton	6,2 Mton	2020	LEI
Energie-efficiency index voedings- en genot-middelenindustrie (VGI)	100%	2005	80%	70%	2020	RVO.nl

De indicatoren geven inzicht in de voortgang van de verduurzaming op energie- en klimaatgebied van deze twee sectoren.

Subsidies

De begrote bedragen betreffen betalingen op zowel eerdere als nieuwe openstellingen van de regeling Marktintroductie energie innovaties (MEI) en het subsidie-instrument Energie-efficiëntie en hernieuwbare energie glastuinbouw (EHG), voorheen Investeringsregeling Milieuvriendelijke Maatregelen. Onder de categorie overig vindt nog de uitfinanciering plaats van de eerder opengestelde en inmiddels afgesloten Demoregeling Schoon en Zuinig en de uitfinanciering van de Set aside regeling.

Opdrachten

Het budget heeft betrekking op uitfasering van (onderzoeks)opdrachten op het gebied van de innovatieagenda energie en energietransitie. En budget voor de PPS consument en keten voor de topsector tuinbouw- en uitgangsmaterialen.

Plantgezondheid

Een hoogwaardige kwaliteit en een hoog plantgezondheidsniveau van plantaardige producten zijn voor de Nederlandse concurrentiekracht van groot belang. Belangrijk speerpunt is het voorkomen van de in- en uitsleep van plantenziekten in Nederland. Verder zal de implementatie van de herziening van het nieuwe Europese fytosanitaire stelsel ter hand worden genomen. Ook de bevordering van markttoegang voor Nederlands uitgangsmateriaal en plantaardige producten door gerichte inzet in prioritaire landen krijgt de aandacht. Beschermen van gewassen en teelten tegen ziekten, plagen en onkruiden is een belangrijke randvoorwaarde om een hoogwaardige productie te blijven realiseren. Voor het verminderen van de milieulast veroorzaakt door toepassing van gewasbeschermingsmiddelen en de concrete gestelde beleidsdoelen is de beleidsnota duurzame gewasbescherming 2013–2023 «Gezonde groei, duurzame oogst» (TK, [27 858, nr. 146](#)) het kader. Daarnaast zet EZ beleidsmatig in op een transitie naar een duurzamere gewasbescherming en een versnelling van de «vergroening» van gewasbeschermingsmiddelen, zowel nationaal, als ook in de EU.

Opdrachten

De nadruk ligt op het versnellen van de transitie naar verduurzaming van gewasbescherming. Daartoe wordt het gebruik van laag-risico middelen en basisstoffen gefaciliteerd en geïntensiveerd via een Green Deal met de sector, pilotprojecten systeemaanpak en via een EU-spoor. Ook wordt de toelating voor kleine toepassingen gestimuleerd via het Fonds kleine toepassingen. Tenslotte wordt het budget benut voor en het goed functioneren van het EU-coördinatiepunt voor kleine toepassingen en hoogwaardige teelten dat eveneens toelatingen op dat vlak stimuleert.

Diergezondheid, dierenwelzijn en antibiotica

Aandacht voor diergezondheid en dierenwelzijn van landbouwhuisdieren is van belang voor een sterke duurzame veehouderij en komt tegemoet aan de toenemende belangstelling vanuit de samenleving voor de veehouderij.

Opdrachten

Het budget voor opdrachten wordt onder meer ingezet voor de volgende activiteiten:

- Early warning, monitoring en bewaking van dierziekten en zoönosen.
- Voorzieningen voor de crisisparaatheid, zodat een eventuele dierziekte-uitbraak snel, efficiënt en op een maatschappelijk verantwoorde manier bestreden kan worden.
- Het aanhouden van een crisisorganisatie bij de Gezondheidsdienst voor Dieren, waardoor direct gekwalificeerd personeel beschikbaar is om de NVWA te assisteren bij verdenkingen van dierziekten.
- Borging, bevordering en verbetering van dierenwelzijn door implementatie van (Europese) wetgeving en door het stimuleren van (keten)partijen. Op Europees niveau ligt de focus op de nadere uitwerking van de Verklaring van Vught (dierenwelzijnsconferentie 2014) en de onderliggende positionpapers. Nationaal op de beleidsbrief dierenwelzijn, waarbij wordt ingezet op het uitfaseren van ingrepen, het stimuleren van een maatschappelijk geaccepteerde fokkerij van vooral honden, het tegengaan van impulsaankopen en de huisdierlijsten waarop is aangegeven welke dieren gehouden mogen worden, vroegtijdige signalering en vermindering van mishandeling en verwaarlozing en het verbeteren van brandveiligheid van veestallen.
- De uitvoering van de regeling In Beslag genomen Goederen. Dit is een vergoeding voor kosten van opvang van in beslag genomen gezelschapsdieren en landbouwhuisdieren.
- Diverse projecten zorgvuldig antibioticagebruik die bijdragen aan een vervolgsbeleid voor 2016–2020 dat meer gericht is op vermindering van resistentierisico's en meer sectorspecifiek is.
- Bijdragen aan onder andere de Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming (€ 1,6 mln), Dutch Wildlife Health Centre (€ 0,5 mln) en het Landelijk Informatie Centrum Gezelschapsdieren (maximaal circa € 0,3 mln).

Indicator	Referentiewaarde	Peildatum	Raming 2017	Streefwaarde	Planning	Bron
Mate van afname van antibioticagebruik in de dierhouderij	Antibioticagebruik in 2009	2009	Is nog niet bepaald	70% reductie (t.o.v. 2009)	Is nog niet bepaald	SDa

Het betreft de reductie van het antibioticagebruik in de dierhouderij ten opzichte van 2009. De Raming 2017 is afhankelijk van het vervolgsbeleid 2016–2020. Daarover wordt de Kamer medio 2016 geïnformeerd.

Ontvangsten

De ontvangsten hebben vooral betrekking op op overtreders verhaalde kosten en dwangsommen die worden opgelegd voor handhaving van de Gezondheids- en welzijnswet voor Dieren (Gwwd).

Voedselagenda

Samen met maatschappelijke partijen wordt door EZ uitvoering gegeven aan de Voedselagenda. De Voedselagenda schetst een voedselbeleid langs de lijnen volksgezondheid, ecologische houdbaarheid en robuustheid, met inbegrip van de mondiale dimensie. Voor de Voedselagenda is meerjarig een budget van € 20 mln beschikbaar.

De Voedselagenda richt zich met name op drie thema's: jong leren eten, transparantie en innovatie in de voedselketen. Veel jongeren weten niet meer waar voedsel vandaan komt en eten ook onvoldoende groente en fruit. Aandacht voor gezonde voeding in het onderwijs is marginaal, versnipperd. Met het programma Jong Leren Eten wil EZ hier verandering in brengen. Dit programma loopt vooralsnog van 2017–2020. Transparantie in de voedselketen zorgt ervoor, dat ondernemers en consumenten geïnformeerde keuzes kunnen maken. Transparantie zorgt er ook voor dat de veiligheid en duurzaamheid van de voedselketen wordt gestimuleerd en vergroot. Kennis en innovatie leveren een onmisbare bijdrage aan de Voedselagenda. Een belangrijk deel van de kennis- en innovatieprogramma's wordt door de topsectoren Agri&Food en Tuinbouw& Uitgangsmaterialen georganiseerd. In aanvulling daarop worden middelen ingezet om hiermee ook extra private investeringen uit te lokken.

Voedselveiligheid

Borging van voedselveiligheid en het tegengaan van voedsel fraude draagt bij aan het verkleinen van risico's voor de volksgezondheid, het vergroten van het vertrouwen in voedsel en het versterken van de positie van de agrofoodketen. Europese wetgeving is hierbij het kader en de bedrijven in de voedselketen zijn primair verantwoordelijk.

Indicator	Referentiewaarde	Peildatum	Raming 2017	Streefwaarde	Planning	Bron
Nalevingsniveau HACCP-verplichting	80%	April 2009	90%	90%	2018	NVWA

Het betreft het percentage van het totale aantal gecontroleerde bedrijven met een wettelijk verplicht Hazard Analysis and Critical Control Points (HACCP)-systeem uit het eerste deel van de vleesketen (slachthuizen, uitsnijderijen en koel- en vrieshuizen) dat aan alle controle-items voor HACCP voldoet.

Opdrachten

Het budget voor opdrachten heeft onder andere betrekking op:

- Bijdrage aan de jaarlijkse organisatie van de Codex Alimentaris Commission.
- Beleidsadvisering door het Bureau Diergeneesmiddelen. Herziening van Europese regels voor vleeskeuring en (risicogebaseerd) toezicht in de pluimveesector (zogenaamde Hygiënepakket). Monitoring van alimentaire zoönosen (zoals salmonella).
- Versoepeling van beheersingsmaatregelen op het gebied van TSE/BSE.
- Bijdrage in advieskosten Gezondheidsraad en onderzoek door Consumentenbond (circa € 0,1 mln).
- Aanpassing van regelgeving gericht op een veilige en duurzame toepassing van nieuwe technologieën in de agrosector, zoals ggo's.

Voedselzekerheid en internationaal en Europees landbouwbeleid

Nederland hoort bij de meest innovatieve agro-exporteurs van de wereld. Nederland heeft een innovatief bedrijfsleven, een toonaangevende landbouwuniversiteit en -onderzoekscentrum, en een uitstekende internationale reputatie. Partnerschappen tussen overheid, kennisinstellingen en private partners zijn een belangrijke succesfactor in de Nederlandse strategie. Via de topsectorenaanpak worden door Nederlandse bedrijven, kennisinstellingen en overheden voedseloplossingen voor de toekomst bedacht, uitgevoerd en geëxporteerd. Hiermee kan Nederland een grote bijdrage leveren aan de wereldwijde voedselzekerheid. Tegelijkertijd wordt hiermee de internationale (concurrentie-)positie van Nederland versterkt. EZ werkt daarbij nauw samen met het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Opdrachten

Het budget voor opdrachten wordt ingezet voor de volgende activiteiten:

- Internationale programma's van de topsectoren Agri&Food en Tuinbouw&Uitgangsmateriaal die zich richten op het versterken van de landbouwsector in zich ontwikkelende- en ontwikkelingslanden.
- Samenwerking met transitielanden en ontwikkelingslanden op het gebied van voedselzekerheid.
- Nieuwe initiatieven en partnerschappen op het gebied van mondiale voedselzekerheid en duurzame economische ontwikkeling op de volgende pijlers:
 - klimaatslimme landbouw;
 - duurzaam gebruik van oceanen;
 - biodiversiteit (genetische bronnen en uitgangsmateriaal);
 - het beperken van voedselverliezen.

Daarnaast streeft EZ, in samenwerking met de topsectoren, naar duurzame veehouderijontwikkeling, verbeterde bodemvruchtbaarheid, versterking van de zaaizaadsector in ontwikkelingslanden en verbetering van gewasbeschermingssystemen.

Ontvangsten

De ontvangsten betreffen voornamelijk de productieheffing op suiker die via de begroting van Buitenlandse Zaken worden afgedragen aan de Europese Commissie.

Visserij

Centraal onderdeel van de in 2014 ingezette hervorming van het Gemeenschappelijk Visserij Beleid is de invoering van de aanlandplicht. Vissoorten waarvoor vangstbeperkingen gelden mogen niet meer teruggespoeld te worden, maar dienen te worden aangeland. Doel van de aanlandplicht is de verdere verduurzaming van de visserij en het selectiever vissen. De besluitvorming over de precieze invulling van de aanlandplicht vindt in hoofdzaak in regionaal verband van de lidstaten (onder andere de Noordzee) plaats. EZ faciliteert de introductie van de aanlandplicht door de sector te ondersteunen in de omschakeling naar meer selectieve vistechnieken en aanpassingen aan boord en in de visketen. Hiervoor kan Nederland het Europese Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij 2014–2020 (EFMZV) inzetten. Het EFMZV omvat ook de fondsen voor datacollectie (gegevensverzamelingen in Europees verband), visserij controle en de uitgaven voor het Geïntegreerd Maritiem Beleid.

Subsidies

In 2017 vindt nog de afronding plaats van het Europees Visserijfonds (EVF). Inmiddels zijn er binnen EFMZV openstellingen geweest voor Jonge vissers, Innovatie aanlandplicht, Innovatie rendementsverbetering en Innovatie aquacultuur waarvan ook een deel van de uitgaven in 2017 zullen worden gemaakt.

Opdrachten

Het budget heeft betrekking op opdrachten aan derden die ondersteunend zijn voor de beleidsontwikkeling op visserijgebied, zoals monitoringactiviteiten en het transitieproces voor het IJsselmeer.

Ontvangsten

De ontvangsten hebben met name betrekking op de geïnde leges van afgegeven visserij-vergunningen (zoals mosselpercelen).

Agrarisch ondernemerschap

Vergroting van het concurrentievermogen is essentieel voor het agrocomplex. Het beleid is gericht op goed en duurzaam presterende agrarische ondernemers.

Indicator	Referentie-waarde	Peil-datum	Raming 2017	Streef-waarde	Planning	Bron
Verhouding duurzame – totale investeringen	36%	2013	29%	30%	2017	LEI

Betreft de verhouding tussen de bedragen in duurzame investeringen en de totale investeringen in de landbouw, tuinbouw en visserij. Voorbeelden van duurzame investeringen in de land- en tuinbouw zijn Groen Label Kassen en Maatlat Duurzame Veehouderij stallen.

Subsidies

In 2017 wordt de subsidieregeling Brede Weersverzekering opnieuw opengesteld, waarmee de beschikbaarheid van brede verzekeringen tegen weerschade in de open teelten wordt gefaciliteerd.

Opdrachten

Het budget heeft betrekking op de overheidsinzet voor agrarisch Nederland wereldwijd bij het opzetten, verbeteren en versterken van duurzame ketens. Dit in nauwe samenwerking met het Landbouwraden-netwerk.

Kennisontwikkeling en (agrarische) innovatie

Een goed functionerend kennissysteem draagt bij aan de economische positie van de Nederlandse agro-, visserij- en voedselketens en aan de natuurdoelstellingen. Kennisontwikkeling en agrarische innovatie leveren een belangrijke bijdrage aan de oplossing van maatschappelijke vraagstukken die zich voordoen in het agro- en natuurdomein. Met strategische kennis- en innovatieprogramma's (SKIP's) wordt gestuurd op een integrale en samenhangende kennis- en innovatieketen, van mondiaal fundamenteel onderzoek en innovatie tot regionale implementatie van kennis.

Met de innovatiecontracten van de topsectoren Agri&Food en Tuinbouw&Uitgangsmaterialen zal kennis en innovatie nog meer gericht worden op de maatschappelijke opgaven in het agro- en voedseldomein

en op cross-overs met andere topsectoren waaronder de topsector High Tech Systemen & Materialen (HTSM).

Indicator	Referentie- waarde	Peil- datum	Raming 2017	Streef- waarde	Planning	Bron
1 Klanttevredenheid	8,7	2014	8,0	8,0	2018	PROSU
2 Kennisbenutting door beleid, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties	84%	2014	>80%	>80%	2020	PROSU
3 Percentage innoverende agrarische bedrijven	11,6%	2006	15%	10%	2018	LEI

- 1 en 2. Vanaf 2017 worden de nieuwe indicatoren voor klanttevredenheid en kennisbenutting opgenomen in de begroting voor alle TO2-instituten. De streefwaarde van de hiergenoemde indicatoren zijn gelijkgetrokken met die voor de andere TO2-instituten zoals opgenomen in artikel 2. Een uitgebreide toelichting hierop staat bij de tabel in artikel 2.
3. Dit geeft het percentage van de bedrijven weer dat product- of procesinnovaties heeft doorgevoerd. Het gaat hierbij zowel om bedrijven die als eerste bedrijf iets nieuws hebben doorgevoerd als om innovatieve volgers (vroegge volgers).

Subsidies

De begrote bedragen betreffen de uitfinanciering op de subsidieregelingen Samenwerking bij innovatie, VAMIL-compensatie⁶ en Functionele Agrobiodiversiteit.

Opdrachten

Het budget voor opdrachten is bestemd voor:

- De innovatie-agenda's van de topsectoren Agri&Food en Tuinbouw&Uitgangsmaterialen.
- De ondersteuning van beleidsontwikkeling en politieke besluitvorming voor onder andere internationale markt- en handelstoegang in relatie tot veterinaire en fytosanitaire problematiek, de relatie volksgezondheid en intensieve veehouderij, waarborgen voedselveiligheid en diergezondheid, welzijn van landbouwhuisdieren en gezelschapsdieren, platteland en omgeving, vermaatschappelijking natuur, natuurinclusieve landbouw, voedselverspilling en voedselzekerheid.
- Internationale samenwerking in Joint Programming Initiatives (JPI's) en *European Research Area Network* (ERA-Net) en multilaterale samenwerking op het gebied van voedselzekerheid.
- Het uitvoeren van evaluaties en opdrachten voor agrarische innovatie, waarbij de focus ligt op de nieuwe uitdagingen van het GLB: vergroening, klimaat, hernieuwbare energie, water en biodiversiteit.

Ontvangsten

De ontvangsten hebben betrekking op terugontvangen rente en aflossing van Wageningen Research en diverse ontvangsten samenhangend met de onderzoeksfinanciering.

Apurement

De Europese Commissie voert in bepaalde gevallen financiële correcties door op door Nederland ingediende declaraties bij Europese Fondsen, wanneer de uitvoering in de ogen van de Commissie niet volgens

⁶ http://www.rijksbegroting.nl/2016/voorbereiding/begroting%2Ckst212225_6.html

Europese regelgeving heeft plaatsgevonden (apurement-procedure). De begrotingsreserve apurement is op peil om toekomstige correcties uit te kunnen betalen. Daarom is voor 2017 geen storting in de reserve voorzien.

Garanties

EZ verleent steun aan bedrijven in de primaire sector (agrariërs en vissers) door het verstrekken van garanties op leningen voor investeringen. Hierdoor wordt de financiering mogelijk gemaakt van investeringen die in de markt niet tot stand komen omdat de betreffende bedrijven niet voldoende zekerheden kunnen bieden. Tegelijkertijd wordt er met deze faciliteit een extra stimulans gegeven aan de verduurzamingsopgave van de primaire sector. Per 1 januari 2017 worden de borgstellingen verleend volgens de nieuwe Borgstelling MKB-Landbouwkredieten. In deze regeling is de uitvoering van de landbouwborgstelling geharmoniseerd met de BMKB voor het niet-agrarische MKB-bedrijfsleven en geactualiseerd voor de huidige financieringspraktijk. Ingevolge de afspraken van het Garantiekader voor Risicoregelingen is de kostendekkendheid van de regeling verhoogd door het garantstellingspercentage te verlagen van 80% naar 70%. De aangekondigde Garantstelling Marktintroductie Innovaties wordt in 2017 opengesteld als onderdeel van de Borgstelling MKB-Landbouwkredieten. Met deze regeling beoogt EZ specifieke investeringen te stimuleren gericht op de introductie van systeeminnovaties die kansen bieden voor producten met meer toegevoegde waarde in de markt. Voor deze regeling wordt jaarlijks een bedrag in de begrotingsreserve Borgstellingsfaciliteit gestort.

Ontvangsten

De ontvangsten betreffen inkomsten uit door agrariërs betaalde provisies voor door EZ afgegeven garantstellingen aan banken.

Bijdragen aan ZBO's/RWT's

Medebewind en overige voormalige publieke PBO-taken

In 2014 zijn publieke taken van de PBO's overgaan naar de centrale overheid. Het begrote bedrag is onder meer bestemd voor reorganisatie en-afvloeiingskosten van voormalig medebewindspersoneel bij de PBO's.

Wageningen Research

Dit betreft zowel kennisbasisonderzoek (KB) als wettelijke onderzoekstaken (WOT). Het strategisch plan Wageningen UR is basis voor het meerjarig programma kennisbasisonderzoek 2015–2018. Wettelijke onderzoekstaken richten zich op voedselveiligheid, besmettelijke dierziekten, economische informatievoorziening, visserij, genetische bronnen en natuur en milieu. De taken vloeien voort uit (inter)nationale wetten, verordeningen en verdragen.

ZonMW (dierproeven)

Tot en met 2017 is budget overgeheveld naar VWS/ZonMW voor de ontwikkeling en de uitvoering van alternatieven voor dierproeven. Voor de jaren erna is het budget gereserveerd.

College Toelating Gewasbeschermingsmiddelen en Biociden (Ctgb)

Het betreft de gezamenlijk met de ministeries van SZW, VWS en IenM te geven opdracht aan het Ctgb, vooral voor het geven van beleidsadviezen.

Centrale Commissie Dierproeven (CCD)

De CCD verstrekt vergunningen voor het mogen verrichten van dierproeven.

Bijdragen aan andere begrotingshoofdstukken

Dit betreft de EZ-bijdrage aan de DGF-begroting voor de monitoring en bestrijding van (bestrijdingsplichtige) dierziekten. Alsmede de uitgaven voor voorzieningen in geval van een dierziekte-uitbraak (zoals vaccins, destructiecapaciteit en bestrijdingsmaterialen).

Bijdragen aan agentschappen

Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA)

De bijdrage aan de NVWA is onder andere bestemd voor de handhaving van de wet- en regelgeving en het toezicht op het gebied van dier- en plantgezondheid, dierenwelzijn, diervoeders, diergeneesmiddelen, dierlijke bijproducten, dierproeven, mest, natuur en de veiligheid van voedsel en consumentenproducten.

Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland (RVO.nl)

De bijdrage aan RVO.nl is onder andere bedoeld voor de uitvoering van zijn taak als Europees betaalorgaan. Vanwege deze status kan RVO.nl Europese subsidies uitbetalen, bijvoorbeeld de basisbetaling, de betaling voor jonge landbouwers en de betaling voor klimaat- en milieuvriendelijke landbouwpraktijken en de uitvoering van het Europese Fonds Maritieme Zaken en Visserij. Naast de Europese subsidieregelingen voert RVO.nl ook nationale subsidieregelingen uit, zoals de regelingen voor innovaties en het visserijbeleid, energiebesparing en voor investeringen in duurzaamheid evenals maatregelen in het versterken van de innovatie en concurrentiekracht van de landbouw in het kader van de cofinanciering van inzet van Europese middelen.

Voorts worden taken uitgevoerd betreffende identificatie en registratie van dieren en het mestbeleid. Daarnaast verleent RVO.nl bepaalde vergunningen voor agrarische ondernemers en voor bezit en handel in beschermde plant- en diersoorten. Verder fungeert RVO.nl als thuishaven voor het landbouwraddenetwerk.

Rijksrederij

De bijdrage aan de Rijksrederij is bestemd voor de inzet van schepen en bemanning voor het uitvoeren van taken op het gebied van visserijonderzoek en het beheer en de inspectie voor natuur en visserij.

Toelichting op de Begrotingsreserves

Naast het reguliere financiële instrumentarium zijn er begrotingsreserves. Hier kan voor artikel 6 geld uit worden onttrokken. Ook kan vanuit artikel 6 hierin geld gestort worden (voeding). Door middel van de begrotingsreserves worden uitgaven opgevangen die jaarlijks sterk in omvang kunnen variëren. In 2008 zijn de liquide middelen van drie ZBO's, het Ontwikkeling- en Saneringsfonds voor de visserij, het Ontwikkeling- en Saneringsfonds voor de landbouw en het Borgstellingsfonds voor de landbouw overgeheveld naar respectievelijk de reserve Landbouw, Visserij en de Borgstellingsfaciliteit. Met de instelling van deze drie begrotingsreserves wordt het financiële instrumentarium voor ontwikkeling en sanering in de landbouw en visserij behouden. Het gaat om regelingen met fluctuerende uitgaven als gevolg van transitietrajecten die onvoorspelbaar zijn. Er is sprake van meerjarige uitfinanciering en een onzekere budgettaire planning. Daarnaast betreft het regelingen die

afhankelijk zijn van het economische klimaat en bijvoorbeeld afhankelijk zijn investeringsbeslissingen (en investeringsritme) van ondernemers).

Stand begrotingsreserves per 31 december 2015 (x € 1.000)		
		Waarvan juridisch verplicht
Begrotingsreserve Landbouw	24.872	100%
Begrotingsreserve Visserij	17.231	85%
Begrotingsreserve Borgstellingsfaciliteit	22.162	100%
Begrotingsreserve Apurement	174.524	35%

Landbouw

Uit het saldo van de begrotingsreserve Landbouw worden uitgaven gedaan op het gebied van ontwikkeling en sanering in de landbouwsector, bijvoorbeeld voor energietransitie in de tuinbouwsector. In deze reserve zitten met name middelen voor het flankerend beleid pelsdierhouderij (in 2016 € 22 mln). Daarnaast zijn onder andere reserveringen getroffen voor de regeling Marktintroductie Energie Innovaties (MEI), de regeling fijnstofmaatregelen, Duurzame stallen PAS en de VAMIL compensatieregeling. Het bedrag in deze reserve is 100% juridisch verplicht. De middelen die voor flankerend beleid pelsdierhouderij gereserveerd zijn vallen hier ook onder.

Visserij

De begrotingsreserve Visserij is bestemd voor de meerjarige uitfinanciering van het vorige Europees Visserijfonds (EVF 2007–2013) en het huidige Europees Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij (EFMZV 2014–2020). Het gaat om subsidieregelingen met langere doorlooptijden en een fluctuerend uitgavenpatroon over jaargrenzen heen. De EVF reserve (€ 12,2 mln) is 100% verplicht. Voor het EFMZV 2014–2020 is voor € 2,5 mln aan verplichtingen aangegaan en € 5 mln in de reserve gestort. Totaal is van de reserve van € 17,2 mln dan € 14,7 mln juridisch verplicht (85%).

Borgstellingsfaciliteit

De begrotingsreserve Borgstellingsfaciliteit is bedoeld om de verliesdeclaraties te betalen die voortvloeien uit garantstellingen aan banken waarmee innovatieve en duurzame investeringen in de landbouw en visserij worden gefaciliteerd (voorheen Garantstelling Landbouw met ingang van 2017 Borgstelling MKB-landbouwkredieten). Deze reserve houdt rekening met een bedrag aan uit te keren verliesdeclaraties. De begrotingsreserve zal fluctueren afhankelijk van economische tij. In goede tijden spaart men om verliesdeclaraties in slechte tijden te kunnen uitbetalen. In de periode 2009 tot en met 2015 is circa € 110 mln aan verliesdeclaraties betaald. Tegenover deze onttrekking staat een jaarlijkse reguliere storting van € 3 mln (waarvan € 1,8 mln aan ontvangen provisies). Tevens wordt geld in de begrotingsreserve gestort voor de Garantierегeling marktintroductie innovaties (GMI). Deze regeling gaat naar verwachting in 2017 open en dat is later dan verwacht. Door stortingen uit eerdere jaren terwijl de regeling nog niet was opengesteld, kan voeding vanuit de EZ begroting in de beginjaren achterwege blijven. Het totaal uitstaande bedrag waarvoor garant wordt gestaan is met ingang van 2016 € 322,4 mln en is daarmee 100% juridisch verplicht.

Apurement

De begrotingsreserve Apurement is uitsluitend bedoeld voor financiering van uitgaven voor apurement. Apurement heeft betrekking op correcties van de Europese Commissie (EC) vanwege een niet EU-conforme uitvoering van EU-subsidieregelingen. In 2016 is bij eerste suppletoire begroting € 62,9 mln aan correcties aan de EU verwerkt en betaald. Verder heeft Nederland een rechtszaak gewonnen bij het Gerecht van de EU over ten onrechte niet in rekening brengen van wettelijke rente bij achterstallige vorderingen. De EC heeft € 4,7 mln terugbetaald aan Nederland. Dit bedrag is in de reserve apurement gestort. Van de in totaal € 179,2 mln (€ 174,5 mln en de € 4,7 mln terugbetaling aan EU) aan reserve is 35% juridisch verplicht. Pas op het moment van de ontvangen uitspraak van de EC is er sprake van een juridische verplichting. Zoals afgesproken met het Ministerie van Financiën, monitort EZ het verloop van correctievoorstellen en – besluiten. In overleg met Financiën bepaalt EZ bij het opstellen van de begroting of de omvang van deze reserve proportioneel is in relatie tot de financiële dreigingen uit lopende onderzoeken. Bij Voorjaarsnota 2016 is besloten geen jaarlijkse toevoegingen aan de reserve meer te doen zolang het saldo boven de € 90 mln is.

Budgettair belang fiscale maatregelen

Bedragen x € 1 mln		
	2016	2017
Landbouvvrijstelling in de inkomstenbelasting	1.342	1.370
Verlaagd tarief glastuinbouw	116	113
Verlaagd tarief sierteelt	233	233
Landbouwregeling	17	17
Vrijstelling cultuurgrond	115	117

Een toelichting op de fiscale instrumenten is opgenomen in bijlage 5 van de Miljoenennota (Belastinguitgaven en Inkomstenbeperkende regelingen).

7 Groen onderwijs van hoge kwaliteit

Algemene doelstelling

Groen onderwijs van hoge kwaliteit. Hierbij streeft het Ministerie van Economische Zaken (EZ) naar:

- Voldoende gekwalificeerde beroepsbeoefenaren voor het agrofood-complex en de groene ruimte.
- Vergroten van de kennisverspreiding en -benutting voor het agrofood-complex en de groene ruimte.

Hiermee draagt groen onderwijs bij aan de doelstellingen van de artikelen 6 (Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens) en 8 (Natuur en biodiversiteit).

Rol en verantwoordelijkheid

De Minister van EZ is verantwoordelijk voor:

Voldoende gekwalificeerde beroepsbeoefenaren voor het agrofood-complex en de groene ruimte.

Stimuleren

- Stimuleren van een hoog kwaliteitsniveau van beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderzoek.
- Stimuleren van voorwaarden om te voldoen aan de vervangingsvraag en de transitie naar een groene economie. Afspraken maken met instellingen over bevorderen doorstroom, verminderen aantal voortijdige schoolverlaters, leven lang leren door om- her- en bijscholing, versterken doorlopende leerlijnen binnen de groene verticale onderwijskolom, bevorderen van cross-overs met het overig beroepsonderwijs en vakinhoudelijke vernieuwing van het groen onderwijs.
- Stimuleren, in overleg met de instellingen, van ondernemerschap en internationalisering waardoor leerlingen/studenten na afronding van hun opleiding een basis hebben voor de start van een eigen bedrijf in het groene domein.

Regisseren

- Met de instellingen en het bedrijfsleven zorgdragen voor het versterken van gekwalificeerde functies binnen het domein voedsel, natuur en leefomgeving door het groen (voorbereidend) beroepsonderwijs en van de kennisverspreiding binnen de groene kennisinfrastructuur.

Financiering

- De groene onderwijsinstellingen functioneren binnen het wettelijk onderwijsstelsel dat voor het gehele onderwijs geldt.

Kennisverspreiding en -benutting voor het agrofoodcomplex en de groene ruimte (natuur en groene leefomgeving), onder meer door actieve inzet van het groen onderwijs om beleidsdoelen te realiseren.

Stimuleren

- Stimuleren van vraaggestuurde landelijke Centra voor Innovatief Vakmanschap (CIV) voor het MBO en Centers of Expertise (CoE) voor het HBO op een achttal expertisethema's: Biobased Economy, Greenports, Agrodier, Food, Open teelten, Natuur en groene Leefomgeving, Agri&Food en Tuinbouw&Uitgangsmaterialen. De activiteiten van de CIV en CoE zijn gericht op zelfvoorzienendheid. Belangrijke

speerpunten zijn het opleiden van talent dat aansluit bij de arbeidsmarktbehoefte, ondersteunen van innovatieopgaven bij ondernemers, zwaartepuntvorming onderwijs en onderzoek, stimuleren van publiek-private samenwerking gericht op excellent onderwijs en praktijkgericht onderzoek samen met bedrijfsleven.

- Stimuleren van het innovatief vermogen van het MKB door het instrument van groene plus lectoraten in het groene Hoger beroepsonderwijs meer vraaggestuurd in te zetten voor kennisvragen vanuit het MKB.
- Stimuleren van activiteiten gericht op het verspreiden, doorstromen en benutten van kennis voor doelgroepen die deelnemen aan de Nederlandse samenleving.

Kengetal	2011	2013	2015	Ambitie
Adequaat aanbod aan de vraag op de arbeidsmarkt	1%	52%	85%	90%

Bron: The Research Centre for Education and the Labour Market (ROA)

Toelichting: Adequaat aanbod wordt gemeten door middel van de Indicator Toekomstige Knelpunten in de Personeelsvoorziening naar Beroep (ITKB). Resultaten worden tweejaarlijks gepubliceerd.

Beleidswijzigingen

Op de volgende speerpunten en beleidswijzigingen wordt ingezet in 2017:

- Borgen van de resultaten en kennisinfrastructuur uit de afgeronde acties vanuit de Meerjaren Investeringsprogramma's (2013–2015).
- Invulling geven aan de uitvoering van de strategische meerjarige ontwikkelagenda groen onderwijs, zoals deze door het groen onderwijs is opgesteld in overeenstemming met Economische Zaken en het bedrijfsleven.

Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1.000							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
VERPLICHTINGEN	827.516	860.843	855.509	838.105	826.442	816.075	804.522
UITGAVEN	843.384	814.179	804.513	784.363	771.904	761.490	756.551
Waarvan juridisch verplicht			100%				
Garanties	55						
Schatkistbankieren	55						
Bekostiging	780.769	780.489	776.346	759.483	747.935	737.593	732.654
WO-groen	174.610	182.865	185.670	189.434	193.274	197.191	201.978
HBO-groen	90.568	83.173	83.758	86.136	88.693	84.065	81.100
MBO-groen	181.919	170.073	163.098	160.019	153.559	152.289	151.328
Wachtgeld	13.991	14.424	14.404	14.408	14.299	14.301	14.301
VMBO-groen	316.547	329.904	327.046	307.661	296.285	287.922	282.122
Stichting Samenwerking Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (SBB) voorheen Aequor	3.134	50	2.370	1.825	1.825	1.825	1.825
Subsidies	60.695	32.173	26.692	23.405	22.494	22.422	22.422
Aansturing collectieve ondersteuning	5.875						
School als Kenniscentrum	21.962	1.604					
Kennisverspreiding en innovatie groen onderwijs	1.523	101					
Aanvullende onderwijssubsidies	27.106	27.098	25.303	22.116	21.205	21.133	21.133
Ontwikkeling en beheer natuurkwaliteit	1.429	1.322	1.322	1.222	1.222	1.222	1.222
Educatie	2.800	2.048	67	67	67	67	67

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Opdrachten	628		37	37	37	37	37
Kennisverspreidingsprojecten	628		37	37	37	37	37
Bijdragen aan agentschappen	1.237	1.517	1.438	1.438	1.438	1.438	1.438
Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland	1.237	1.279	1.200	1.200	1.200	1.200	1.200
Bijdrage DUO		238	238	238	238	238	238
ONTVANGSTEN	243	75	75	75	75	75	75

Budgetflexibiliteit

Het budget 2017 is voor € 802 mln (100%) juridisch verplicht. De volgende uitgaven zijn volledig juridisch verplicht:

- Aanpassing van de bekostiging (€ 776,3 mln) en het OCW-volgende deel van de aanvullende onderwijssubsidies (18,6 mln) vereist aanpassing van de relevante regelgeving.
- Voor € 7,3 mln is het budget vastgelegd in meerjarige verplichtingen.

Toelichting op de financiële instrumenten

Bekostiging

Rijksbijdrage WO-groen, HBO-groen, MBO-groen, Wachtgelden, VMBO-groen en SBB

Het betreft normatieve bekostiging gebaseerd op de onderwijswetgeving. EZ bekostigt groen wetenschappelijk onderwijs, 5 HBO-instellingen, 12 Agrarische Opleidingscentra voor Voorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs/Middelbaar Beroepsonderwijs (VMBO/MBO), de groene MBO-opleiding aan Regionaal Opleidingscentrum (ROC) Landstede, 36 groene afdelingen van scholengemeenschappen en de stichting Samenwerking Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (SBB).

Bekostigde aantallen in het groen onderwijs in 2017					
Instrument	Type studenten/ getuigschriften/ promoties	Aantallen	Prijs	Bedrag * € 1.000	Uitgaven 2017 * € 1.000
Bekostiging WO-groen	Inschrijvingen	6.510	5.381	35.031	
	Graden Bachelor	968	8.353	8.085	
	Graden Master	1.126	11.325	12.752	
	Promoties	305	81.916	24.984	
Bekostiging HBO-groen	Vaste componenten			104.818	185.670
	Inschrijvingen hoog	8.524	6.628	56.497	
	Graden hoog	1.491	6.628	9.882	
Bekostiging MBO-groen	Vaste componenten			17.379	83.758
	Deelnemers beroeps-opleidende leerweg	20.100	7.014	140.980	
Wachtgelden	Deelnemers beroeps-begeleidende leerweg	5.400	4.096	22.118	163.098
	Vaste component				14.404
Bekostiging VMBO-groen	Leerlingen VMBO/VBO	21.600	7.557	163.222	
	Leerlingen VMBO/LWOO+PRO	13.700	11.958	163.824	327.046
SBB	Vaste component				2.370
Totaal					776.346

Bekostigde aantallen studenten in het groen onderwijs tot en met 2021							
Onderwijssoort	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
WO	8.300	9.000	9.700	10.200	10.700	11.200	11.800
HBO	10.000	10.400	10.900	11.300	11.800	12.100	12.400
MBO	27.900	25.900	25.500	25.300	24.600	24.500	24.400
VO	35.300	35.900	35.300	34.200	33.100	32.200	31.600

Kengetal	2011	2012	2013	2014	2015	Ambitie
% afgestudeerden dat minimaal werkt op niveau van opleiding	71%	72%	70%	71%	75%	85%

Bron: The Research Centre for Education and the Labour Market (ROA)

De waarde is een gemiddelde van het cijfer voor niveau 4 van de Beroepsopleidende leerweg (BOL 4) en HBO in het groen onderwijs.

Kengetal	2011	2012	2013	2014	2015	Ambitie
Kwaliteitsniveau groen onderwijs	82%	83%	88%	89%	90%	92%

Bron: Inspectie voor het onderwijs

De inspectie voor het onderwijs bepaalt periodiek op basis van meerdere gestandaardiseerde criteria welk percentage groene scholen voldoende kwaliteit heeft. Hoe hoger het percentage, hoe meer groene scholen voor Middelbaar Beroepsonderwijs en Voorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs (VMBO) gemiddeld genomen een voldoende scoren op kwaliteit. De opgenomen waarden zijn het gemiddelde van VMBO en MBO.

Subsidies

Aanvullende onderwijssubsidies

- Subsidies toetsing en examinering (CITO);
- Subsidieregelingen van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap voor onderwijsvernieuwing onder andere: internationale mobiliteit, verhoging van opleidingsniveau, deelname leven lang leren, carrièrepatroon docenten;
- Subsidies van EZ voor Groene plus lectoraten, Centra voor Innovatief Vakmanschap en Centres of Expertise. Doel is om het beroepsonderwijs te vernieuwen door kenniscirculatie tot stand te brengen binnen de gouden driehoek. Het gaat hierbij om de uitfinanciering van reeds aangegane verplichtingen. Deze EZ subsidies zijn als onderdeel van de taakstelling uit het Regeerakkoord Rutte II geschrapt met ingang van 2016.

Kengetal	2011	2012	2013	2014	2015	Ambitie
Voortijdig schoolverlaten	4,6%	4,3%	3,0%	2,8%	2,5%	2%

Bron: DUO

Het betreft het percentage leerlingen VMBO leerjaar 3 en 4 plus MBO leerlingen dat zonder startkwalificatie (minimaal MBO-2 niveau) het onderwijs verlaat ten opzichte van het totaal aantal VMBO 3-4 plus MBO leerlingen.

Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit

Het betreft subsidies voor het ontwikkelen van maatregelen om negatieve gevolgen van verdroging, vermessing en verzuring tegen te gaan. Het levert kennis op voor de implementatie van belangrijke beleidsitems zoals Natura 2000, realiseren van natuurterreinen en leefgebiedplannen.

Educatie

Het betreft subsidies ten behoeve van samenwerkingsovereenkomsten met organisaties (scholen, maatschappelijke organisaties, andere overheden, bedrijven en coalities daarvan) die educatieve activiteiten organiseren. De financiering van inhoudelijke projecten zal grotendeels worden ingevuld vanuit inhoudelijke dossiers, zoals het programma Jong Leren Eten (artikel 6).

Opdrachten

Kennisverspreidingsprojecten

Hiermee zet EZ in op een betere ontsluiting van kennis voor gebruik door ondernemers en maatschappelijke groepen. Kennisverspreidingsprojecten richten zich op thema's als dierenwelzijn, klimaat en milieu, en multifunctionele landbouw.

Bijdragen aan agentschappen

Dit betreft de bijdragen aan Rijksdienst voor Ondernemend Nederland ten behoeve van het educatie-programma DuurzaamDoor en de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) voor de bekostiging van het groen onderwijs.

Begrotingsreserve

Stand begrotingsreserve per 31 december 2015 (x € 1.000)

Begrotingsreserve schatkistbankieren Groen Onderwijs	138
--	-----

EZ staat garant voor het in gebreke blijven van de groene onderwijsinstellingen die gebruik maken van de regeling schatkistbankieren. Deze regeling schatkistbankieren voor het groene onderwijs is overeenkomstig de regeling zoals deze geldt voor OCW gefinancierd onderwijs. De premies van instellingen worden jaarlijks via het Ministerie van Financiën aan EZ overgemaakt en in de begrotingsreserve verwerkt. EZ staat garant voor een leningenportefeuille van € 86,3 mln. Het bedrag van de reserve is 100% juridisch verplicht.

8 Natuur en biodiversiteit

Algemene doelstelling

EZ streeft naar een sterke en veerkrachtige natuur, verweven met de economie en optimaal bijdragend aan duurzaam maatschappelijk welzijn.

Rol en verantwoordelijkheid

De Minister van EZ is verantwoordelijk voor:

Het in nationaal, EU- en mondiaal verband beschermen en versterken, alsmede duurzame benutten van natuur en biodiversiteit. Het Rijk werkt hieraan, in lijn met de Rijksnatuurvisie Natuurlijk verder (2014), in verschillende rollen op uiteenlopende werkterreinen. Voor natuur op land is de samenwerking met de provincies cruciaal: binnen de kaders van de wet Natuurbescherming en het Natuurpact en zijn de provincies verantwoordelijk voor het realiseren van natuurdoelen. De Minister van EZ is verantwoordelijk voor de kaders van behoud, versterken en duurzaam benutten van de nationale natuur en biodiversiteit. Voor de natuurkwaliteit van de Rijkswateren en voor de internationale samenwerking op natuurgebied, treedt de Minister als eerstverantwoordelijke op. De Minister is met anderen verantwoordelijk voor het stimuleren en anderszins versterken van de maatschappelijke betrokkenheid bij het duurzaam benutten van natuur en biodiversiteit.

Stimuleren en faciliteren

- Agenderen en ondersteunen van mogelijkheden voor duurzame landschapsontwikkeling en positieversterking nationale parken.
- Innovatieve combinaties tussen natuur en maatschappelijke en economische activiteiten helpen realiseren.
- Bevorderen van behoud en duurzaam gebruik van biodiversiteit in het agrarisch gebied en agroketens.
- Internationale aandacht voor bedreigde soorten.
- Ontwikkeling en toepassing van natuurlijk-kapitaal-rekening in zowel publiek domein als bedrijfsleven en bevorderen dat bedrijven, financiële instellingen en de overheid transparant zijn over hun impact op en afhankelijkheid van natuurlijk kapitaal.
- Inzet van de Nederlandse bos-, natuur- en houtsector in het energie- en klimaatbeleid en het bevorderen van de duurzame bijdrage van bos en natuur aan de groene grondstoffenvoorziening.
- Maatschappelijke initiatieven in lijn met natuurvisies van Rijk en provincies ondersteunen.

Regisseren

- Nederlandse inzet in internationaal overleg over natuur en biodiversiteit zó organiseren dat ook andere sectoren en ketens verantwoordelijkheid nemen voor behoud en versterking van natuur en biodiversiteit.
- Inzet op de Agenda 2030 voor Duurzame Ontwikkeling (Sustainable Development Goals) op het terrein van natuur en biodiversiteit.
- Versterken van natuurkwaliteit in de Grote Wateren.

Uitvoeren

- Met provincies nakomen van afspraken die gemaakt zijn in het Natuurpact, en samen met provincies en IenM monitoren van de toestand van natuurbescherming en benutting op land en in het water.
- Onderhouden en handhaven Wet Natuurbescherming en Wet grondslagen natuurbeheer- en bescherming Caribisch Nederland.
- Naleving van internationale en in EU-verband gemaakte afspraken.

- Het doen uitvoeren van regelingen en programma's (zoals met provincies, en ministeries IenM en Defensie realiseren van Programma Aanpak Stikstof, Programma naar een Rijke Waddenzee, de natuuronderdelen van de Mariene Strategie en het beheer van Kroondomeinen).
- Staatsbosbeheer in staat stellen uitvoering te geven aan zijn wettelijk verankerde en maatschappelijk gewortelde kerntaken.

Prestatiemeting		
Percentage niet bedreigde diersoorten		
1995	2006	2016
61,4%	61,2%	61,8%

Bron CBS

Voor een aantal beleidsrelevante soortgroepen in Nederland bestaan Rode Lijsten van bedreigde planten- of diersoorten (onderverdeeld naar de ernst van de bedreiging: gevoelig, kwetsbaar, bedreigd, ernstig bedreigd, verdwenen uit Nederland). Het aantal soorten dat op een Rode Lijst staat is een maat voor de toestand van de Nederlandse biodiversiteit: hoe minder soorten bedreigd zijn, des te beter staat de natuur ervoor en andersom. Tot en met de rijksbegroting 2015 is deze indicator gebaseerd op gegevens over broedvogels, zoogdieren en dagvlinders, en werd deze gepresenteerd als een indexcijfer. Sinds 2016 is de indicator meer representatief gemaakt door ook de gegevens van libellen, vaatplanten, amfibieën en reptielen toe te voegen.

Deze Rode Lijst Indicator geeft het percentage soorten dat NIET op de Rode Lijst staat. Het betreft de weergave van het percentage niet bedreigde soorten. Bij een waarde van 100% staan er geen zoogdieren, vogels, reptielen, amfibieën, vlinders, libellen of vaatplanten meer op een Rode Lijst. Hoewel het verloop nog klein is duiden bovenstaande percentages op het tot staan brengen van de afname in bedreigde soorten, en daarmee op een zekere bestending van de biodiversiteit.

Beleidsinformatie						
Kengetal	1992	1995	2000	2005	2010	2015
Aantal leden natuurbeschermings-organisaties (x 1.000)	1.174	1.662	1.980	2.221	2.130	1.962

Bron: Vroege Vogels Parade 1999, 2003, 2004, 2005 t/m 2015; Tot 2003: Natuurmonumenten, de Landschappen, Wereld Natuur Fonds, Vogelbescherming. Gegevens ontleend aan Compendium voor de leefomgeving (WUR/2016, www.clo.nl/nl/12813).

Betreft het aantal leden van Wereld Natuur Fonds, Natuurmonumenten, Provinciale landschappen en de Vogelbescherming. Particuliere natuurbeschermingsorganisaties spelen in Nederland een grote rol bij het beheer van natuurgebieden en het vormen van maatschappelijk draagvlak voor natuur en landschap. In de jaren negentig groeide de aanhang van de grotere natuurorganisaties sterk, maar in het laatste decennium is sprake van een dalende trend. Voor meer inzicht in de maatschappelijke betrokkenheid bij natuur en biodiversiteit zal het kengetal worden doorontwikkeld.

Beleidswijzigingen

Met ingang van 1 januari 2017 wordt de nieuwe wet natuurbescherming van kracht. Deels is dit een wettelijk verankering van eerder ingezette beleidswijzigingen met de decentralisatie afspraken. Met de inwerking-treding van de wet zal een aantal regelgevings- en handhavingstaken verschuiven naar provincies. De Wet natuurbescherming zal via een aanvullingswet opgaan in de Omgevingswet.

Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1.000							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
VERPLICHTINGEN	180.495	140.045	124.509	116.060	113.166	113.344	113.344
UITGAVEN	173.107	141.779	125.645	116.138	120.911	121.089	121.089
<i>Waarvan juridisch verplicht</i>			84%				
Subsidies	6.248	4.009	3.399	2.531	2.452	2.452	2.452
Vermaatschappelijking Natuur en Biodiversiteit	3.158	2.101	1.805	1.003	1.003	1.003	1.003
Natuur en biodiversiteit op land	2.457	1.136	822	756	677	677	677
Beheer Kroondomein	633	772	772	772	772	772	772
Leningen	28.747	28.175	29.745	29.745	29.745	29.745	29.745
Rente en aflossingen voor bestaande leningen (EHS & PNB)	28.747	28.175	29.745	29.745	29.745	29.745	29.745
Opdrachten	25.916	24.280	25.208	26.991	31.968	32.027	30.827
Natuur en Biodiversiteit Grote wateren	9.077	8.413	9.674	9.730	13.298	13.178	11.978
Vermaatschappelijking Natuur en Biodiversiteit	12.376	10.452	8.044	7.406	8.842	9.021	9.021
Overige stelsel activiteiten	1.691	1.672	1.859	4.230	4.230	4.230	4.230
Internationale Samenwerking	1.079	1.258	3.785	3.785	3.785	3.785	3.785
Natuur en Biodiversiteit op land	1.479	1.990	1.351	1.345	1.318	1.318	1.318
Caribisch Nederland	214	495	495	495	495	495	495
Bijdragen aan medeoverheden	1.313	9.034	7.621				
Natuur en Biodiversiteit Grote Wateren		7.028	6.117				
Caribisch Nederland	1.313	2.006	1.504				
Bijdragen aan ZBO's/RWT's	30.476	26.808	25.446	25.022	25.023	25.022	25.022
Staatsbosbeheer	30.476	26.808	25.446	25.022	25.023	25.022	25.022
Bijdragen aan (inter)nationale organisaties	551	1.722	1.081	1.013	1.013	1.013	1.013
Contributies	551	1.722	1.081	1.013	1.013	1.013	1.013
Bijdragen aan agentschappen	79.856	47.751	33.145	30.836	30.710	30.830	32.030
Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland	71.769	38.125	23.638	21.640	21.512	21.632	22.832
Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit	8.087	9.626	9.507	9.196	9.198	9.198	9.198
ONTVANGSTEN	124.365	120.757	69.282	56.380	39.061	32.703	30.763
Landinrichtingsrente	47.225	42.161	40.161	37.259	34.940	31.418	29.478
Verkoop gronden	45.000	59.300	25.000	15.000			
Overige	32.140	19.296	4.121	4.121	4.121	1.285	1.285

Budgetflexibiliteit

Het budget 2017 is voor circa € 105 mln (84%) juridisch verplicht. Dat komt met name door de verplichtingen die rusten op de onderdelen Rente en aflossingen, bijdragen aan agentschappen en de bijdrage aan Staatsbosbeheer.

Toelichting op de financiële instrumenten

Subsidies

Natuur en biodiversiteit op land

Het Rijk heeft met de decentralisatie van het natuurbeleid naar de provincies een beperkte rol bij natuur en biodiversiteit op land. Het budget wordt met name ingezet voor:

- **Beheer kroondomeinen:** Kroondomein Het Loo is een landgoed van circa 10.400 hectare en bestaat uit twee deelgebieden: de Staatsdomeinen bij Het Loo (circa 3.650 hectare) en het eigenlijke Kroondomein (circa 6.750 hectare). Het Kroondomein is al meer dan 300 jaar verbonden met het Huis Oranje-Nassau. Het beheer van het Kroondomein wordt namens de Kroon uitgevoerd door de rentmeester. Voor het gehele Kroondomein bestaat eenheid van beheer. Bij de Staatsdomeinen bij Het Loo zijn de baten en lasten voor rekening van de Staat. De baten en lasten van het eigenlijke Kroondomein zijn voor rekening van de Kroondrager. De Kroondrager is economisch eigenaar van het eigenlijke Kroondomein en heeft hierop het vruchtgebruik en gebruikersrechten. Het bloot eigendom berust bij de Staat. Het Rijk verstrekt jaarlijks een subsidie van circa € 0,8 mln aan de Kroondrager, als privaatrechtelijk vruchtgebruiker van het eigenlijke Kroondomein, voor beheers- en inrichtingsmaatregelen van het Kroondomein Het Loo. De Kroondrager kan, net als iedere andere private exploitant van bos- en natuurterreinen, onder dezelfde voorwaarden gebruikmaken van de subsidieregelingen. De subsidie betreft derhalve geen uitgaaf die samenhangt met de uitoefening van het koningschap. Op de subsidie zijn de voorwaarden van de provinciale subsidieverordeningen Natuur- en Landschapsbeheer en Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap van toepassing.
- **Uitfinanciering van regelingen natuur:** Dit betreft subsidieregelingen waarvoor geen nieuwe subsidies meer worden verstrekt, maar waarvoor nog wel (langlopende) betalingen plaatsvinden. Het gaat om Stimulering bosuitbreiding op landbouwgronden (SBL), Tijdelijke regeling Particulier Natuurbeheer (TRPN) en Regeling Draagvlak Natuur (RDN).

Vermaatschappelijking natuur en biodiversiteit

Er wordt een subsidie van € 1 mln verleend aan het Instituut voor Natuureducatie en duurzaamheid (IVN) voor activiteiten op het gebied van communicatie, educatie, samenwerking en promotie van Nationale Parken.

Verder is het budget bestemd voor de subsidieregeling Innovatieve projecten biodiversiteit, waarvoor geen nieuwe subsidies meer worden verstrekt, maar in 2017 nog wel betalingen worden gedaan op lopende toekenningen.

Leningen

Rente en aflossingen voor bestaande leningen

Voor de realisatie (verwerving en doorlevering van gronden) van de Ecologische Hoofdstructuur zijn in het verleden leningen aangegaan met tussenkomst van het Groenfonds. Door de decentralisatie van het natuurbeleid naar de provincies worden geen nieuwe leningen meer aangegaan. EZ draagt zorg voor betaling van rente en aflossingen van de verstrekte leningen.

Opdrachten

Natuur en biodiversiteit op land

Het Rijk heeft met de decentralisatie van het natuurbeleid naar de provincies een beperkte rol bij natuur en biodiversiteit op land. Het Rijk is verantwoordelijk voor de kaders van behoud, versterken en duurzaam benutten van de nationale natuur en biodiversiteit. Zo is het aanwijzen van Natura 2000 gebieden en het onderhouden van deze besluiten de verantwoordelijkheid van EZ, tevens is EZ verantwoordelijk voor rapportage aan de Europese Commissie over de «staat van instandhouding». Verder is EZ op grond van de Wet grondslagen natuurbeheer en bescherming BES verantwoordelijk voor de implementatie van Internationale verdragen in Caribisch Nederland (Bonaire, Saba en Sint Eustatius). Het opdrachtenbudget wordt voor bovengenoemde onderwerpen ingezet.

Natuur en biodiversiteit Grote Wateren

Het Rijk is verantwoordelijk voor het beschermen en versterken van natuur en biodiversiteit in de grote wateren (het Waddengebied, de Zuidwestelijke Delta, het IJsselmeergebied, de Noordzee, het kustgebied en het rivierengebied). EZ zorgt ervoor dat het natuurbelang goed is geborgd bij het beheer en onderhoud van grote wateren en bij de uitvoering van projecten. Vanuit deze verantwoordelijkheid worden opdrachten verstrekt voor een aantal projecten en programma's rond dit thema, zoals:

- *Nadere Uitwerking Rivierengebied (NURG)*: Hierbij werken lenM en EZ gezamenlijk aan projecten ter verbetering van de hoogwaterveiligheid en ontwikkeling van natuur in rivierengebieden. Er worden rivierverruimende maatregelen uitgevoerd om de veiligheid in het rivierengebied te vergroten. Een deel van het budget is bestemd om in totaal ruim 6.000 hectare nieuwe natuur te realiseren in de uiterwaarden van de Rijntakken en de bedijkte Maas. Het EZ deel wordt in opdracht door Staatsbosbeheer uitgevoerd.
- *Waddenzee*: Hierbij is EZ onder meer verantwoordelijk voor de trilaterale samenwerking tussen Denemarken, Duitsland en Nederland voor de Waddenzee en is tevens de siteholder (voor Nederland) van dit internationale UNESCO Werelderfgoed-gebied. De Nederlandse delegatie bestaat uit vertegenwoordigers van EZ en lenM, de waddenprovincies en -gemeenten. Tot en met 2018 is Nederland voorzitter van deze trilaterale samenwerking. Een belangrijk speerpunt van de Nederlandse inzet is om een Wadden Foundation op te richten om het werelderfgoed op een duurzame en toonaangevende manier (inter)nationaal te promoten met inzet van bedrijfsleven en overheden. Daarnaast worden er opdrachten verstrekt voor het Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW). PRW is een gezamenlijk uitvoeringsprogramma van EZ, lenM, de Waddenprovincies en de natuurorganisaties dat loopt tot en met 2018. Het programma wil lopende en nieuwe initiatieven voor natuurherstel en duurzaam gebruik in de Waddenzee met elkaar verbinden, nieuwe samenwerkingsverbanden vormgeven en nieuwe projecten voor natuurherstel in combinatie met een duurzaam gebruik van de Waddenzee initiëren.
- *Implementatie van de EU-Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM)*. Betreft de beschrijving van de – nationale – Mariene Strategie, deel 1 (2012) de huidige toestand van het mariene systeem, de gewenste toestand in 2020 en de daarbij behorende doelen en indicatoren, de Mariene Strategie, deel 2 (2014) een monitoringsprogramma en Mariene Strategie, deel 3 (2015) een programma van maatregelen. In

- overeenstemming met de KRM, werken lenM en EZ inmiddels aan een tweede cyclus. EZ draagt samen met lenM (RWS) bij aan het Informatiehuis Marien, een gemeenschappelijk initiatief van lenM en EZ om alle mariene informatie en onderzoeksgegevens over de Noordzee op één plek toegankelijk te maken voor belangstellenden, overheden en professionals. Tevens heeft het Informatiehuis Marien een coördinerende rol in de uitvoering van het KRM-monitoringsprogramma toebedeeld gekregen, waar EZ ook aan bijdraagt.
- *Natuur Grote wateren*: Het Rijk is verantwoordelijk voor het beleid en beheer in de Grote Wateren en wil komen tot een Delta waarin verschillende maatschappelijke functies optimaal tot ontwikkeling kunnen komen. Natuur is een van die functies en schept daarnaast voorwaarden voor andere functies. Om de natuur een bestendige plaats te geven ten midden van ons intensieve gebruik wordt geïnvesteerd in de veerkracht van het natuurlijk systeem. Deze investeringen verlopen via verschillende wegen. EZ werkt gebiedsgericht samen met andere overheden, natuurorganisaties en bedrijven om deze veerkracht en N2000 doelen in de grote wateren te realiseren. EZ draagt bijvoorbeeld bij aan de ontwikkeling van het Eems-Dollard gebied, herintroductie van schelpdieren en de projecten Vismigratie en Zandhonger. In het EU-programma LIFE IP natuur pakt EZ samen met maatschappelijke partijen en andere overheden lastige vraagstukken op rond de relatie vis & natuur, landbouw & natuur en waterveiligheid & natuur. Met deze aanpak kan natuur in bestaande programma's op andere beleidsterreinen een positie krijgen aan de voorkant van de ruimtelijke planvorming opdat de natuuraspecten op eenvoudige wijze worden meegenomen.

Vermaatschappelijking natuur en biodiversiteit

EZ is met andere maatschappelijke partijen medeverantwoordelijk voor het stimuleren en anderszins versterken van de maatschappelijke betrokkenheid bij het duurzaam benutten van natuur en biodiversiteit. Onder andere door inzet op duurzame productie, vermarkting en benutting van biomassa (zie het Rijksbrede Circulaire Economie programma, www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2016/07/07/rijksbrede-programma-circulaire-economie). Hier wordt invulling aan gegeven door het bevorderen van duurzaam gebruik, transparantie over de impact van activiteiten op natuurlijk kapitaal en het stimuleren van (innovatie) combinaties van natuur met maatschappelijke en economische activiteiten. De budgetten voor vermaatschappelijking natuur en biodiversiteit worden onder meer ingezet voor:

- *Nationale Parken*: In 2015 is, naar aanleiding van een amendement (TK, 34 000 XIII, nr. 128), het Programma Nationale Parken gestart. De ambitie van het Programma is om van de afzonderlijke Nationale Parken samen een sterk merk te maken, waarin zij ieder hun eigen positie innemen. Dit komt tot uitdrukking in de titel van het Programma: «Naar Nationale Parken van Wereldklasse». Met «Nationale Parken van Wereldklasse» wil de voorgenomen beweging verwoorden naar gebieden waarvan de kern bestaat uit vanuit (inter)nationaal perspectief waardevolle natuur gelegen in een ruimere landschappelijke, landschapsecologische, cultuurhistorische, en regionaal-economische context; gebieden die zich onderscheiden qua kwaliteit, uitstraling en toegankelijkheid voor de binnen- en buitenlandse bezoekers; gebieden die een eigen identiteit hebben, waarmee bewoners, maatschappelijke instellingen en ondernemers zich verbonden voelen; gebieden die aansprekend zijn voor een (inter)nationaal publiek, het zijn iconen voor de regio en voor Nederland. Het

budget wordt onder andere ingezet voor een publieksverkiezing (waarmee een grotere betrokkenheid van het publiek bij natuur wordt beoogd) waarbij gebieden worden geselecteerd, waar ervaring wordt opgedaan met branding, beleefbaarheid, economisch rendement, ruimtelijke kwaliteitsimpuls, en goede governance. Deze gebieden met waardevolle natuur moeten zich gaan onderscheiden, uitgroeien tot iconen van de regio en inhoud geven aan het sterke merk «Nationale Parken».

- *Natuurlijk kapitaal*: De afgelopen twee jaar hebben koplopers uit bedrijven, financiële instellingen en overheden, in samenwerking met maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen, geëxperimenteerd met methoden en tools om hun afhankelijkheden, het gebruik van en hun impact op het natuurlijk kapitaal⁷ in beeld te brengen. De inzichten die dit heeft opgeleverd helpt partijen te innoveren en zo hun ecologische voetafdruk terug te dringen. Beschikbare middelen zijn ingezet om de implementatie van methoden en tools door bedrijven, financiële instellingen en overheden op te schalen en internationale standaardisatie te ondersteunen. Voorbeelden van gefinancierde activiteiten zijn ondersteuning van Platform Biodiversiteit en Ecosystemen en Economie en het netwerk van Natural Captains, de Green Deal Transparantie van Natuurlijk en Sociaal Kapitaal (een samenwerking van > 25 partijen), de Community of Practice Financiële Instellingen en Natuurlijk Kapitaal en het PBL programma Natuurlijk Kapitaal Nederland. In het najaar zal de Tweede Kamer in een aparte brief worden geïnformeerd over welke stappen EZ in de toekomst zal zetten om samen met maatschappelijke partners te stimuleren dat publieke en private organisaties natuurlijk adequaat waarderen en meewegen in besluiten. Hiermee wordt tevens bijgedragen aan de uitvoering van de duurzame ontwikkelingsdoelen (Sustainable Development Goals, SGDs), specifiek subdoel 12.2. De duurzame ontwikkelingsdoelen zijn op 25 september 2015 door alle lidstaten van de Verenigde Naties aangenomen.
- *Natuurcombinaties*: Onder de noemer natuurcombinaties werkt EZ aan de borging van het natuurbelang in andere sectoren. Door het belang en de (economische) waarde van natuur en natuurlijke processen voor een sector in beeld te brengen, ontstaat er in die sector een belang om zorgvuldig met de natuur om te gaan. Het beschikbare budget wordt ingezet voor ondersteuning van kansrijke maatschappelijke initiatieven, opbouw van kennis door ondersteuning van onderzoeken en pilots verspreiding van kennis, netwerkvorming waardoor initiatiefnemers en koplopers van elkaar kunnen leren en het sluiten van Green Deals en Citydeals. Daarbij focust de inzet zich op natuurinclusieve landbouw, natuur in de stad, natuur en gezondheid en biomimicry.
- *Programmatische Aanpak Stikstof (PAS)*: Nederland zet de Programmatische Aanpak Stikstof in voor het realiseren van de Natura 2000-doelen, terwijl tegelijkertijd economische ontwikkeling mogelijk wordt gemaakt. Het Programma Aanpak Stikstof is op 1 juli 2015 in werking getreden. Het opdrachtenbudget wordt onder andere ingezet voor het meten van effecten van het PAS op de stikstof en ammoniak-

⁷ Natuurlijk kapitaal is de voorraad vernieuwbare en niet-vernieuwbare hulpbronnen (zoals planten dieren, lucht, water, bodem, mineralen) die gezamenlijk verschillende baten voor mensen opleveren (Natural Capital Protocol, www.naturalcapitalcoalition.oeg/protocol). Natuur en biodiversiteit vormen een belangrijk onderdeel van natuurlijk kapitaal maar zijn breder; de intrinsieke waarde van natuur en biodiversiteit vormt bijvoorbeeld geen onderdeel van het concept natuurlijk kapitaal.

concentraties, kosten voor herzieningen van het plan als gevolg van monitoring en bijsturing, en het beheer van het rekeninstrument Aerius.

Internationale samenwerking

Dit budget wordt onder meer ingezet voor de uitvoering van acties die zijn afgesproken bij internationale verdragen en afspraken over biodiversiteit, kennis en wetenschap, handel in bedreigde diersoorten (CITES), migrerende soorten, wetlands, bos, hout en walvissen. Daarnaast worden uitgaven gedaan voor In Beslag genomen Goederen (IBG) in het kader van handel in bedreigde diersoorten. Verder wordt een bijdrage verstrekt voor de implementatie van de aan biodiversiteit gerelateerde onderdelen van de VN Agenda 2030 voor duurzame ontwikkeling en de daaraan gekoppelde doelstellingen (Sustainable Development Goals). Zo wordt er internationaal aandacht besteed aan de synergie tussen natuur en voedselproductie en integraal landgebruik en wordt gewerkt aan het beprijzen van de positieve externe effecten van natuur op economie (natural capital accounting). Ook wordt gewerkt aan het beperken van de ecologische voetafdruk van Nederland door het tegengaan van ontbossing, het bevorderen van duurzaam bosbeheer en het verduurzamen van de productie van en de handel in de belangrijkste handelsketens die in relatie tot ontbossing en duurzaam bosbeheer van grote invloed zijn, zoals die van palmolie, soja en hout (inclusief houtige biomassa voor energiedoelinden). Het verduurzamen van deze handelsketens wordt samen met het bedrijfsleven en NGO's opgepakt. Hiervoor worden diverse bijdragen verstrekt.

Overige stelsel activiteiten

Het budget wordt met name ingezet voor verplichte monitoring en evaluatie, inclusief het verzamelen van de noodzakelijke gegevens. Het verzamelen van gegevens over planten, dieren en habitats (monitoring) is nodig voor het volgen van internationale natuurdoelen en het opstellen van de internationale rapportages op het gebied van natuur- en biodiversiteit (waaronder de EU-richtlijnen, CBD, Verdrag van Bern, -Bonn, Waddenverdrag). Deze worden vooral via het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM) verzameld. Verder verstrekt EZ een bijdrage aan de Databank Flora en Fauna en aan het CBS voor de statistische bewerking van natuurgegevens.

Bijdragen aan andere overheden

Natuur en biodiversiteit op land

Voor de periode 2014–2017 is eenmalig een bedrag toegezegd van € 7,5 mln voor natuurprojecten in Caribisch Nederland. De doelen die hiermee worden nagestreefd zijn: behoud van koraal, in het bijzonder erosiebestrijding; duurzaam gebruik van natuur bijvoorbeeld door de toegankelijkheid te vergroten; synergie tussen natuur en landgebruik (landbouw en toerisme).

Natuur en biodiversiteit Grote Wateren

Sinds 2006 wordt het Natuurherstel Programma Westerschelde (NPW) uitgevoerd. Door middel van diverse projecten, waaronder de Hedwigepolder, wordt minimaal 600 hectare nieuwe estuariene natuur gecreëerd. De planvorming is afgerond en het Rijk stelt de middelen als een specifieke uitkering beschikbaar aan de provincie Zeeland die de diverse projecten uitvoert.

Bijdragen aan (inter)nationale organisaties

Nederland is partij bij een aantal internationale verdragen die opgericht zijn voor het behoud van de mondiale biodiversiteit met als doel dat de mondiale biodiversiteit en de relatie die dit met de Nederlandse biodiversiteit heeft, behouden wordt. Ondertekening en toetreding bij een verdrag leidt tot contributieverplichting aan de betreffende organisatie. Uit deze post worden onder meer de contributies betaald aan (inter)nationale organisaties.

Bijdrage ZBO's/RWT's

Het betreft een bijdrage aan de organisatiekosten van Staatsbosbeheer en voor opdrachten en projecten aan Staatsbosbeheer zoals het beheer van rijksmonumenten. De opdracht voor de uitvoering van NURG staat vermeld onder opdrachten Natuur en Biodiversiteit Grote Wateren.

Bijdragen aan agentschappen

Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland (RVO.nl)

De bijdrage is onder meer voor de uitvoering van taken voor het versterken van de ecologie, het versterken van de relatie van de ecologie met de economie, uitvoering van de natuurwetgeving, uitvoering van CITES en de uitvoering van het agrarisch natuurbeheer.

Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA)

De NVWA levert een bijdrage aan duurzame instandhouding van de biodiversiteit, tegengaan van illegale handel en bezit van bedreigde dieren en plantensoorten en producten daarvan, tegengaan van illegale handel in hout(producten) en toezien op rechtmatig gebruik van natuursubsidies. Het betreft handhaving op de Flora- en Faunawet, Natuurbeschermingswet 1998, FLEGT en CITES-regelgeving. De NVWA opereert in een handhavingssketen van partijen zoals Douane, Politie, OM, Staatsbosbeheer, Kustwacht, RVO.nl en omgevingsdiensten.

Toelichting op de ontvangsten

Landinrichtingsrente

Tot aan de start van het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG) in 2007 werd wettelijke landinrichting uitgevoerd op basis van de Landinrichtingswet. Op grond van deze wet schiet het Rijk de kosten van een landinrichting voor en worden de kosten daarna door de gezamenlijke eigenaren terugbetaald. Dit gebeurt door middel van de zogenaamde landinrichtingsrente. Op dit moment zijn er nog diverse projecten op basis van de Landinrichtingswet in uitvoering. Op basis hiervan wordt voorzien dat het Rijk nog circa 30 jaar landinrichtingsrente zal ontvangen.

Verkoop gronden

Op grond van het regeerakkoord uit 2010 is sprake van een inkomsten-taakstelling uit de verkoop van gronden van ZBO's (Bureau Beheer Landbouwgronden en Staatsbosbeheer), of via overige inkomstenbronnen. Deze ontvangsten komen ten gunste van het generaal beeld.

Budgettair belang fiscale maatregelen

Naast onderstaande regelingen neemt ook de Natuurschoonwet een belangrijke plaats in. Deze Nederlandse wet biedt fiscale voordelen aan eigenaars van landgoederen.

Bedragen x € 1 mln	2016	2017
Vrijstelling landinrichting	1	1
Bosbouwvrijstelling	5	5
Vrijstelling vergoeding bos- en natuurbeheer	7	7
Vrijstelling bos- en natuurterreinen forfaitair rendement	7	7
Vrijstelling natuurgrond	4	4

4. De niet-beleidsartikelen

40 Apparaat

Op dit artikel zijn de personele- en materiële uitgaven en ontvangsten van EZ geraamd, voor zover die betrekking hebben op het kerndepartement (Directoraten-Generaal en stafdirecties) en de diensten van EZ (ACM⁸, CPB, SodM en PIANOo). De uitgaven aan externe inhuur, de uitgaven aan ICT en de bijdragen aan shared service organisaties (SSO's) worden apart inzichtelijk gemaakt en meerjarig geraamd. Tevens bevat dit artikel onder SSO DICTU een raming voor de bijdragen aan agentschappen voor zover het opdrachten betreft ten behoeve van het kernministerie EZ.

Apparaatsuitgaven kerndepartement en diensten

Bedragen x € 1.000							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
VERPLICHTINGEN	374.245	407.088	334.284	324.114	330.246	324.941	324.050
UITGAVEN	374.245	407.088	334.284	324.114	330.246	324.941	324.050
Personele uitgaven	248.694	275.629	234.181	239.245	246.774	241.492	240.127
– waarvan eigen personeel	199.484	218.165	208.260	203.053	202.787	200.473	199.440
– waarvan externe inhuur	8.364	6.090	5.890	5.690	5.690	5.690	5.690
– waarvan overige personele uitgaven	40.846	51.374	20.031	30.502	38.297	35.329	34.997
Materiële uitgaven	125.551	131.459	100.103	84.869	83.472	83.449	83.923
– waarvan ICT ¹	6.255	7.065	7.065	7.065	7.065	7.065	7.065
– waarvan bijdrage aan SSO's (exclusief DICTU)	38.878	40.638	30.494	32.480	31.454	31.659	31.606
– waarvan SSO DICTU	53.500	40.608	30.767	29.727	29.727	29.727	29.727
– waarvan overige materiële uitgaven	26.918	43.148	31.777	15.597	15.226	14.998	15.525
ONTVANGSTEN	42.425	34.076	35.826	37.844	37.798	37.798	37.798

¹ Het totaal van de ICT uitgaven van het kerndepartement en buitendiensten bestaan uit de ICT-uitgaven geraamd onder de post materiële uitgaven en de bijdrage aan de SSO DICTU.

Toelichting op de uitgaven

Personele uitgaven

Betreft alle personeelsuitgaven voor het kerndepartement en de diensten. In de begroting 2017 zijn de ramingen voor externe inhuur apart gespecificeerd. Onder de overige personele uitgaven zijn de uitgaven van het sociaal plan voor onder andere afronding uitvoeringsorganisatie DLG, wachtgelduitgaven en personeelsgerelateerde kosten zoals kosten woon-werkverkeer geraamd.

Materiële uitgaven

Betreft de materiële uitgaven van de ondersteunende processen voor het kerndepartement en de buitendiensten. Dit omvat onder andere huisvesting, communicatie, ICT en de bijdrage aan het Inkoopuitvoeringscentrum (IUC) dat gepositioneerd is bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. Vanaf de begroting 2014 zijn de uitgaven voor ICT en bijdrage aan shared service organisaties (SSO's) apart zichtbaar gemaakt. ICT bevat zowel de uitgaven voor projecten als structurele uitgaven (onderhoud, licenties en vervanging). De bijdragen aan SSO's betreffen onder andere het Rijksvastgoedbedrijf (RVB), Expertisecentrum/

⁸ De leden van de Raad van Bestuur ACM vormen een ZBO. De uitgaven voor dit ZBO zijn geraamd op beleidsartikel 1.

Ontwikkelingscentrum Rijk en Dienst ICT Uitvoering (DICTU). De bijdrage aan DICTU is bestemd voor ICT-dienstverlening aan het kerndepartement. Het betreft hier werkplekservices, infrabeheer en applicatieservices.

Toelichting op de ontvangsten

De ontvangsten betreffen bij de ACM de bijdrage voor telecommunicatie, vervoer en post. Bij de SODM betreft het de kosten die zijn doorberekend aan de markt voor vergunningverlening en taken die volgen uit de (nieuwe) Europese Richtlijn 2013/30/EU. Bij het CPB gaat het om doorbelaste werkzaamheden voor onder andere facilitaire kosten huisvesting en functioneel beheer ICT-systemen.

Totaaloverzicht apparaatsuitgaven/kosten inclusief agentschappen, ZBO's en RWT's

De onderstaande tabel geeft de totale apparaatsuitgaven voor EZ weer. Hierbij zijn de apparaatsuitgaven voor het kernministerie en de buitendiensten alsmede de apparaatskosten van de agentschappen en de ZBO's en RWT's (voor zover deze via de Rijksbegroting gefinancierd worden) weergegeven.

Totaaloverzicht apparaatsuitgaven/kosten inclusief agentschappen, ZBO's en RWT's

Bedragen x € 1.000							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Apparaatsuitgaven Departement							
Kerndepartement (beleid en staf)	291.083	313.647	244.841	239.776	246.227	243.422	242.531
Apparaatsuitgaven diensten							
Centraal Planbureau (CPB)	14.877	17.567	15.481	13.301	13.242	13.242	13.242
Autoriteit Consument en Markten (ACM)	57.950	64.845	64.037	62.096	62.096	59.596	59.596
Staatstoezicht op de Mijnen (SodM)	7.811	10.139	9.925	8.941	8.681	8.681	8.681
PIANOo (exclusief Programma)	2.523	890					
2. Apparaatskosten Agentschappen							
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl)	468.189	460.244	429.261	409.419	403.230	403.200	401.097
Agentschap Telecom (AT)	32.081	39.560	39.856	36.214	36.219	36.220	36.220
Dienst ICT Uitvoering (DICTU)	227.332	228.900	211.900	211.300	211.300	211.500	211.700
Dienst Landelijk Gebied (DLG)	12.384						
Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA)	313.182	314.314	319.842	321.416	304.517	294.815	294.815
3. Apparaatskosten ZBO's en RWT's							
Centraal Bureau voor de Statistiek	181.083	180.159					
Stichting COVA	1.440	1.448					
Raad voor Accreditatie	12.819	13.968					
Raad van bestuur Autoriteit Consument en Markt	649	375					
TNO	420.596	432.819					
Staatsbosbeheer	62.336	65.568					
Raad voor Plantenrassen	827	835					
Ctgb (College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden)	12.445	13.566					
Kamers van Koophandel	175.889	190.800					
Wageningen Research	219.401	222.100					

In de tabel zijn onder andere de personele en materiële apparaatskosten van de agentschappen, ZBO's en RWT's vermeld. Echter, deze apparaatskosten worden niet alleen door EZ gefinancierd, maar ook door andere opdrachtgevende ministeries en derden. In de betreffende agentschapspapiraf en de bijlage ZBO's en RWT's wordt dit nader toegelicht.

Tabel apparaatsuitgaven per dienstonderdeel van het kerndepartement en diensten

Budgettaire gevolgen (x € 1.000)	
	2017
Totaal apparaat	334.284
DG Energie, Telecom en Mededinging	16.360
DG Bedrijfsleven en Innovatie	24.592
DG Agro & Natuur	28.655
Kerndepartement overig en diensten	264.677

Dit betreft de personeelsuitgaven van het kerndepartement en diensten. Materiële kosten worden verantwoord op het onderdeel kerndepartement en diensten.

Taakstelling Rijksdienst van het huidige kabinet

De Taakstelling Rijksdienst is als volgt ingevuld ten laste van het centrale apparaatsartikel 40 en ten laste van de bijdragen aan ZBO's en agentschappen op de diverse beleidsartikelen.

Bedragen x € 1.000			
	2017	2018	Structureel
Departementale taakstelling Rijksdienst	79.141	102.698	102.698
Totaal kerndepartement en diensten	24.631	35.089	35.089
Agentschappen			
DICTU	5.506	7.422	7.422
AT	552	845	845
RVO.nl	15.665	19.551	19.551
NVWA	1.227	1.480	1.480
Totaal Agentschappen	22.950	29.298	29.298
ZBO's en RWT's			
CBS	10.556	12.869	12.869
Verispect/VSL	1.113	1.330	1.330
TNO	6.903	8.416	8.416
KvK	3.691	4.500	4.500
Wageningen Research	6.643	8.099	8.099
SBB	1.886	2.299	2.299
overig	768	798	798
Totaal ZBO's en RWT's	31.560	38.311	38.311

41 Nominaal en onvoorzien

Bedragen x € 1.000							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
VERPLICHTINGEN	0	0	0	0	0	0	0
UITGAVEN	0	0	0	0	0	0	0
41.10 Prijsbijstelling							
41.20 Loonbijstelling							
41.30 Onvoorzien							
41.40 Nog te verdelen							

Dit artikel is een administratief begrotingstechnisch artikel. Dit betekent dat er geen daadwerkelijke uitgaven ten laste van artikel 41 worden gedaan. Vanuit dit artikel vinden overboekingen van loon- en prijsbijstellingen naar de loon- en prijsgevoelige artikelen binnen de begroting plaats. Ook worden er taakstelling of extra middelen op dit artikel geplaatst die nog niet aan de beleidsartikelen zijn toegevoegd.

5. De agentschappen

5.1 Aansluiting raming begroting agentschappen met financiering door moederdepartement EZ

A – Begroting agentschappen 2017

Bedragen x € 1.000					
	Bijdrage moederdepartement (EZ)	Bijdrage overige departementen	Bijdrage derden	Overige baten	Totale baten
Agentschap Telecom (AT)	17.483	344	21.079	350	39.256
Dienst ICT Uitvoering (DICTU)	189.000	40.000	1.000		230.000
Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA)	143.349	82.541	97.014	12.495	335.399
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl)	305.945	108.626	27.369	10	441.950
Totaal	655.777	231.511	146.462	12.855	1.046.605

B – Bijdragen aan agentschappen per begrotingsartikel EZ (begroting 2017)

Bedragen x € 1.000	
	Raming Ontwerpbegroting 2017
Agentschap Telecom (AT)	17.483
art. 1 Goed functionerende economie en markten	13.173
art. 2 Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen	2.710
beschikbare ruimte voor frequentie (art. 1)	1.600
Dienst ICT (DICTU)	189.000
art. 40 Apparaat	30.767
Bijdrage agentschappen en diensten	158.233
Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA)	146.216
art. 4 Doelmatige en duurzame energievoorziening	690
art. 6 Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens	154.810
art. 8 Natuur en biodiversiteit	9.507
af: BTW-compensatie	- 6.296
af: Bijzondere baten	- 12.495
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl)	305.945
art. 1 Goed functionerende economie en markten	9.736
art. 2 Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen	83.978
art. 3. Toekomstfonds	6.588
art. 4 Doelmatige en duurzame energievoorziening	43.099
art. 6 Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens	127.233
art. 7 Groen onderwijs van hoge kwaliteit	1.200
art. 8 Natuur en biodiversiteit	23.638
art. 40 Apparaat	10.473
Sub-totaal	659.784
af: Geraamde bijdragen agentschappen en diensten aan DICTU ¹	- 158.233
Totaal geraamde bijdrage ten laste van de begrotingsartikelen	501.551

¹ Een deel van de bijdrage aan DICTU wordt verstrekt door andere agentschappen van EZ. Om een juist totaalbedrag voor de bijdrage van EZ aan agentschappen te laten zien, wordt voor deze dubbeltelling gecorrigeerd.

Opmerkingen bij verschillen tussen ramingen in tabel A en tabel B

Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA)

Op de beleidsartikelen is totaal € 2,9 mln meer budget geraamd dan is opgenomen als «omzet moederdepartement» in de NVWA-begroting. Dit verschil is het saldo van € 9,2 mln budget dat beschikbaar is op de beleidsartikelen en € 6,3 mln budget dat nog niet geraamd is op de beleidsartikelen.

Op beleidsartikel 6 is een bedrag van € 8,0 mln gereserveerd ter dekking van de begrote instellingskosten van ZBO Keuren Dier. Dit bedrag is niet verwerkt in de agentschapsparagraaf NVWA, omdat deze kosten ten laste komen van beleidsartikel 6. Voorts is op beleidsartikel 6 een bedrag van € 0,8 mln gereserveerd voor dekking van de extra bijdrage voor de NVWA en wordt de bijdrage voor cliënt export van € 0,4 mln door de NVWA als balansmutatie verwerkt.

In afwijking van hetgeen vermeld werd in de Kamerbrief (TK, [33 835, nr. 33](#)), vindt de technische verwerking in de Rijksbegroting van de «Extra bijdrage aan NVWA» niet plaats bij Miljoenennota 2017, maar bij Najaarsnota 2016, respectievelijk Voorjaarsnota 2017. Vooruitlopend hierop is deze bijdrage wel verwerkt in de agentschapsbegroting 2017 NVWA. Dit verklaart een verschil van € 6,3 mln tussen de raming de raming van de agentschapsbegroting NVWA en de raming op de beleidsartikelen.

5.2 Agentschap Telecom (AT)

Begroting agentschap 2017

Bedragen x € 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 Stand 1 ^e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
Baten							
Omzet moederdepartement	12.514	16.517	17.483	16.666	16.671	16.672	16.672
Omzet overige departementen	0	344	344	344	344	344	344
Omzet derden	22.532	21.352	21.079	21.079	21.079	21.079	21.079
Rentebaten	5	50	50	50	50	50	50
Vrijval voorzieningen	21	0	0	0	0	0	0
Bijzondere baten	334	300	300	300	300	300	300
Totaal baten	35.406	38.563	39.256	38.439	38.444	38.445	38.445
Lasten							
Apparaatskosten	32.081	39.560	39.856	36.214	36.219	36.220	36.220
– Personele kosten	20.531	24.611	24.892	24.162	24.162	24.162	24.162
– waarvan eigen personeel	19.672	21.619	21.938	21.242	21.242	21.242	21.242
– waarvan externe inhuur	859	900	914	885	885	885	885
– waarvan overige personele kosten	0	2.092	2.040	2.035	2.035	2.035	2.035
– Materiële kosten	11.550	14.949	14.964	12.052	12.057	12.058	12.058
– waarvan apparaat ICT							
– waarvan bijdrage aan SSO's	5.786	5.822	7.241	5.524	5.274	5.274	5.274
– waarvan overige materiële kosten	5.764	9.127	7.723	6.528	6.783	6.784	6.784
Rentelasten	24	50	50	50	50	50	50
Afschrijvingskosten	1.914	1.600	1.770	2.100	2.100	2.100	2.100
– Materieel	1.759	1.500	1.600	1.600	1.600	1.600	1.600
– waarvan apparaat ICT	0	0	0	0	0	0	0
– Immaterieel	155	100	170	500	500	500	500
Overige kosten	1.001	75	75	75	75	75	75
– dotaties voorzieningen	35	75	75	75	75	75	75
– bijzondere lasten	966	0	0	0	0	0	0
Correctie kosten GAMMA	– 1.403	– 2.000	– 1.500	0	0	0	0
Totaal lasten	33.617	39.285	40.251	38.439	38.444	38.445	38.445
Saldo van baten en lasten	1.789	– 722	– 995	0	0	0	0

Toelichting op de baten

Voor de jaren 2016 en 2017 zijn de kosten hoger dan de baten. Op deze manier wordt de post «te verrekenen met vergunninghouders» op de balans van AT afgebouwd. Dit geldt tevens voor de post «correctie kosten GAMMA». Deze kosten komen voort uit het ICT systeem Gamma. Met Gamma kunnen vergunninghouders hun vergunningen in de toekomst elektronisch aanvragen en verlenen.

Omzet moederdepartement

Bedragen x € 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 Stand 1 ^e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
Structurele bijdragen moederdepartement							
Beleidsopdrachten	4.904	4.713	4.921	4.695	4.698	4.698	4.698
Toezichttaken	5.219	10.204	10.963	10.372	10.374	10.374	10.374
Subtotaal structurele bijdragen	10.123	14.917	15.883	15.066	15.071	15.072	15.072
Incidentele bijdragen							
Projecten	2.885	1.600	1.600	1.600	1.600	1.600	1.600
Subtotaal projecten	2.885	1.600	1.600	1.600	1.600	1.600	1.600
Verrekeningen op bijdragen	- 494	0	0	0	0	0	0
Totaal omzet moederdepartement	12.514	16.517	17.483	16.666	16.671	16.672	16.672

AT heeft de omzet moederdepartement verhoogd. Deze stijging wordt verklaard doordat het agentschap vanaf 2016 uitvoering geeft aan de taken voor Waarborg en Metrologie (de overgang van voormalig Verispect naar AT), het Toezicht op de eIDAS (Elektronische Certificering) verordening en de secretariaatsfunctie voor de Commissie van Deskundigen ten behoeve van toezicht op het ETD (Elektronische Toegangsdiens-)stelsel.

Omzet overige departementen

Bedragen x € 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 Stand 1 ^e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
Departement							
Veiligheid en Justitie	0	344	344	344	344	344	344
Totaal omzet overige departementen	0	344	344	344	344	344	344

AT gaat per 2016 voor het Ministerie van Veiligheid en Justitie meerjarig uitvoering geven aan de opdrachten voor de naleving leeftijdsgrenzen Kijkwijzer en gaat de controles organiseren voor de naleving van de registratie- en legitimatieplicht van opkopers van metalen.

Omzet derden

Onder *omzet derden* staan alle opbrengsten die voortvloeien uit werkzaamheden in het kader van de Telecommunicatiewet en overige opbrengsten uit de markt. Dit geldt ook voor de vergoedingen van de overige departementen voor het gebruik van het frequentiespectrum.

De opbrengsten van niet EZ departementen die voortvloeien uit de overige activiteiten dan uit Telecommunicatiewet staan onder *Bijdrage overige departementen*.

Bedragen x 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 Stand 1 ^e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
Vergunninghouders en overige:	17.532	15.784	15.159	15.159	15.159	15.159	15.159
– vaste verbindingen	4.618	3.000	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500
– mobiele communicatie	4.141	4.029	4.016	4.016	4.016	4.016	4.016
– (openbare) (mobiele) elektronische commu- nicatie	1.887	1.889	1.887	1.887	1.887	1.887	1.887
– radiodeterminatie	34	39	40	40	40	40	40
– radiozendamateurs	8	4	4	4	4	4	4
– omroep	5.142	5.080	4.969	4.969	4.969	4.969	4.969
– overige/verlengingen	0	37	37	37	37	37	37
– certificaten	130	134	134	134	134	134	134
– verklaringen, keuringen en erkenningen	4	4	4	4	4	4	4
– randapparatuur	1.568	1.568	1.568	1.568	1.568	1.568	1.568
Satellietoperators	174	254	259	259	259	259	259
Ministerie van Defensie	1.286	1.285	1.285	1.285	1.285	1.285	1.285
Ministerie van Veiligheid en Justitie	229	229	277	277	277	277	277
Ministerie van Infrastructuur en Milieu	475	475	461	461	461	461	461
Registraties rzam en maritiem	0	2.255	2.268	2.268	2.268	2.268	2.268
Caribisch Nederland	2.836	1.070	1.200	1.200	1.200	1.200	1.200
WELMEC secretariaat	0	0	50	50	50	50	50
Hercontroles meetinstrumenten	0	0	120	120	120	120	120
Totaal omzet derden	22.532	21.352	21.079	21.079	21.079	21.079	21.079

In lijn met het kabinetsbeleid om werkzaamheden kostendekkend door te belasten aan de markt zijn de vergoedingen voor radio zend amateurs (rzam) en maritiem geïntroduceerd in 2016. De kosten voor deze registraties werden sinds 2008 betaald door het moederdepartement. Voor 2017 wordt een daling in de afzet van de vaste (point-to-point straal) verbindingen geprognosticeerd.

Toelichting op de lasten

Personele kosten

De verwachte bezetting voor 2017 is 315,2 FTE waarvan 302,6 FTE ambtelijk personeel. De gemiddelde loonkosten per FTE worden voor ambtelijk en niet-ambtelijk personeel begroot op € 72.500.

Materiële kosten

De bijdrage aan SSO's wordt grotendeels gevormd door de bijdrage aan DICTU van circa € 7,1 mln. De bijdrage DICTU is voor kosten werkplekser-
vices, infraservices, regulier beheer, licenties en ICT-projecten.

Rentelasten

De rente betreft de vergoeding die Agentschap Telecom betaalt voor leningen bij het Ministerie van Financiën om investeringen in vaste activa, zoals elektronische apparatuur en antennes, te financieren.

Afschrijvingskosten

De afschrijvingskosten immaterieel nemen in de jaren 2017 tot met 2021 geleidelijk toe door de investeringen die worden gedaan in het kader van het project GAMMA. De afschrijvingskosten van het project GAMMA betreffen de kosten die niet ten laste van de post «te verrekenen met

vergunninghouders» kunnen worden gebracht en bedragen gemiddeld € 0,5 mln per jaar (afschrijvingstermijn 10 jaar).

Dotaties voorzieningen

Voor 2017 is de dotatie voorzieningen dubieuze debiteuren en ambtsjubilea € 0,1 mln.

Kasstroomoverzicht over het jaar 2017

Bedragen x € 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 Stand 1 ^e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
1. Rekening courant RHB 1 januari + depositorekeningen	8.886	7.368	7.674	7.627	8.447	9.080	9.580
+/- totaal ontvangsten operationele kasstroom	4.088	953	850	2.175	2.175	2.175	2.175
-/- totaal uitgaven operationele kasstroom	- 5	- 75	- 75	- 75	- 75	- 75	- 75
2. Totaal operationele kasstroom	4.083	878	775	2.100	2.100	2.100	2.100
-/- totaal investeringen	- 679	- 5.000	- 4.800	- 1.500	- 1.500	- 1.500	- 1.500
+/- totaal boekwaarde desinvesteringen	0	0	0	0	0	0	0
3. Totaal investeringskasstroom	- 679	- 5.000	- 4.800	- 1.500	- 1.500	- 1.500	- 1.500
-/- eenmalige uitkering aan moederdepartement	- 377	0	0	0	0	0	0
+/- eenmalige storting door moederdepartement	0	0	0	0	0	0	0
-/- aflossingen op leningen	- 198	- 572	- 822	- 1.280	- 1.468	- 1.600	- 1.788
+/- beroep op leenfaciliteit	0	5.000	4.800	1.500	1.500	1.500	1.500
4. Totaal financieringskasstroom	- 575	4.428	3.978	220	33	- 100	- 288
5. Rekening courant RHB 31 december + stand depositorekeningen (=1+2+3+4)	11.715	7.674	7.627	8.447	9.080	9.580	9.893

Het kasstroomoverzicht geeft een analyse van de liquiditeitsontwikkeling.

Operationele kasstroom

De operationele kasstroom bestaat uit het geraamde saldo van baten en lasten, gecorrigeerd voor afschrijvingen en mutaties in de voorzieningen en het werkkapitaal.

Investeringskasstroom

In 2017 wordt een investering begroot van € 4,8 mln te investeren in materiële vaste activa zoals elektronische apparatuur en antennes (€ 1,5 mln) en voor het project GAMMA (€ 3,3 mln).

Financieringsstroom

Voor de financiering van de begrote investeringen wordt een beroep gedaan op de leenfaciliteit bij het Ministerie van Financiën.

Overzicht doelmatigheidsindicatoren							
	2015 Slotwet	2016 Stand 1 ^e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
Inputindicatoren							
<i>Kernindicatoren</i>							
Verhouding direct/indirect (in fte)	176,5 / 75,6	191,4 / 82,9	220,6 / 94,6	213,6 / 91,6	213,6 / 91,6	213,6 / 91,6	213,6 / 91,6
<i>Verklarende/achterliggende variabelen</i>							
Personeelskosten per fte	€ 72.415	€ 70.931	€ 72.500	€ 72.500	€ 72.500	€ 72.500	€ 72.500
Totaal aantal fte's (excl. externe inhuur)	244,1	263,4	302,6	293,0	293,0	293,0	293,0
Kosten inhuur externen (PAO-definitie; x € 1.000)	€ 859	€ 900	€ 914	€ 885	€ 885	€ 885	€ 885
Outputindicatoren							
Uurtarief (wijziging in reële termen)	- 0,69%	0,00%	- 1,00%	- 1,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Aantal declarabele uren (per fte en totaal)	1.450 / 1.660	1.450 / 1.660	1.450 / 1.660	1.450 / 1.660	1.450 / 1.660	1.450 / 1.660	1.450 / 1.660
Norm declarabiliteit per fte		1.106	1.117	1.128	1.140	1.151	1.162
Aantal werkbare /beschikbare uren:							
- werkbare uren	1.829	1.829	1.829	1.829	1.829	1.829	1.829
- bruto beschikbare uren	1.660	1.660	1.660	1.660	1.660	1.660	1.660
- netto beschikbare uren	1.585	1.585	1.585	1.585	1.585	1.585	1.585
<i>Verklarende/achterliggende variabelen</i>							
Bedrijfsresultaat (x € 1.000)	1.789	- 722	- 995	0	0	0	0
Omzet	35.406	38.563	39.256	38.439	38.444	38.445	38.445
Kwaliteits-indicatoren							
<i>Kernindicatoren</i>							
Klanttevredenheid:	Niet in 2015	>3,5	>3,5	>3,5	>3,5	>3,5	>3,5
<i>Doorlooptijd primaire processen:</i>							
Vergunningaanvragen binnen 8 weken	94%	95%	95%	95%	95%	95%	95%
<i>Reactietijd storingsklachten</i>							
Klachten van levensbelang ≤ 4 uur	95%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Klachten van maatschappelijk belang ≤ 12 uur	91%	98%	98%	98%	98%	98%	98%
Klachten van individueel belang ≤ 3 werkdagen	82%	90%	90%	90%	90%	90%	90%
Geground verklaarde bezwaarschriften aantal	5	<5%	<5%	<5%	<5%	<5%	<5%
Aantal klachten	3,5%	<7	<7	<7	<7	<7	<7
Medewerker-tevredenheid		>7	>7	>7	>7	>7	>7
<i>Verklarende/achterliggende variabelen</i>							
Ziekteverzuim	3,8%	<4,1%	<4,1%	<4,1%	<4,1%	<4,1%	<4,1%

Toelichting

Voor de sturing op de declarabiliteit van het agentschap is het kengetal «Norm declarabiliteit per fte» vanaf 2016 toegevoegd. De norm, zoals gehanteerd bij de berekening van het uurtarief 2016, van 1.106 uur per fte (2016) wordt jaarlijks met 1% verhoogd.

Voor de jaren 2017 en 2018 wordt een reële daling van het uurtarief begroot. Dit als direct gevolg van de uitbreiding van de taken van het agentschap (zie omzet moederdepartement). De prognose is dat de verhouding kosten / declarabele uren zicht positief ontwikkeld.

5.3 Dienst ICT Uitvoering (DICTU)

Begroting agentschap 2017

Bedragen x € 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 Stand 1e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
Baten							
Omzet moeder departement	210.944	204.500	189.000	189.000	189.000	189.000	189.000
Omzet overige departementen	28.144	39.900	40.000	40.000	40.000	40.000	40.000
Omzet derden	1.135	800	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
Rentebaten	0	0					
Vrijval voorzieningen	0	0					
Bijzondere baten	0	0	0	0	0	0	0
Totaal baten	240.223	245.200	230.000	230.000	230.000	230.000	230.000
Lasten							
Apparaatskosten	227.332	228.900	211.900	211.300	211.300	211.500	211.700
– Personele kosten	136.879	132.100	124.000	122.200	121.200	120.400	120.600
– waarvan eigen personeel	40.847	58.900	60.000	63.500	64.000	64.500	64.500
– waarvan externe inhuur	7.546	5.000	4.000	3.500	3.000	3.000	3.000
– waarvan overige personele kosten	88.486	68.200	60.000	55.200	54.200	52.900	53.100
– Materiële kosten	90.453	96.800	87.900	89.100	90.100	91.100	91.100
– waarvan apparaat ICT	46.080	42.000	37.500	38.000	38.500	39.000	39.000
– waarvan bijdrage aan SSO's	13.141	13.900	15.100	15.100	15.100	15.100	15.100
– waarvan overige materiële kosten	31.233	40.900	35.300	36.000	36.500	37.000	37.000
Rentelasten	193	200	200	200	200	200	200
Afschrijvingskosten	11.330	15.100	16.900	17.500	17.500	17.300	17.100
– Materieel	4.930	8.000	8.000	8.000	8.000	7.900	7.800
– waarvan apparaat ICT	0	0	0	0	0	0	0
– Immaterieel	6.400	7.100	8.900	9.500	9.500	9.400	9.300
Overige kosten	1.302	500	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
– Dotaties voorzieningen	1.086	500	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
– Bijzondere lasten	23	0	0	0	0	0	0
Totaal lasten	239.964	244.700	230.000	230.000	230.000	230.000	230.000
Saldo van baten en lasten	259	500	0	0	0	0	0

Toelichting op de baten

Omzet moederdepartement

Bedragen x € 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 Stand 1e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
Applicatiebeheer	24.001	24.850	25.000	25.000	25.000	25.000	25.000
Ontwikkelopdrachten	56.774	50.950	48.500	48.500	48.500	48.500	48.500
Infrabeheer	43.078	40.000	39.000	39.000	39.000	39.000	39.000
Werkplekservices	33.729	33.550	33.000	33.000	33.000	33.000	33.000
Overige omzet	12.021	12.040	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000
Generieke eBS	6.929	7.480	7.500	7.500	7.500	7.500	7.500
Indirect	34.413	35.630	33.000	33.000	33.000	33.000	33.000
Totaal	210.944	204.500	189.000	189.000	189.000	189.000	189.000

DICTU levert voor het Ministerie van Economische Zaken zowel de ICT die de primaire processen en de bedrijfsvoering processen, zoals de werkplekdiensten, ondersteunen. De verwachte omzet moederdepartement wordt iets lager geraamd met ingang van 2017, met name op het gebied van ontwikkelopdrachten.

Omzet overige departementen

Bedragen x € 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 Stand 1e supple- toire	2017	2018	2019	2020	2021
Applicatiebeheer	1.216	1.450	1.500	1.500	1.500	1.500	1.500
Ontwikkelopdrachten	11.338	14.200	12.200	10.200	10.200	10.200	10.200
Infrabeheer	8.778	7.800	10.500	10.500	10.500	10.500	10.500
Werkplekservices	23	0	2.000	4.000	4.000	4.000	4.000
Overige omzet	1.827	9.500	6.300	6.300	6.300	6.300	6.300
Generieke eBS	370	0	500	500	500	500	500
Indirect	4.593	6.950	7.000	7.000	7.000	7.000	7.000
Totaal	28.144	39.900	40.000	40.000	40.000	40.000	40.000

DICTU verwacht in 2017 en verder een geringe omzetsijging bij overige departementen. De grootste opdrachtgevers zijn de Rijksdienst voor Identiteitsgegevens (RvIG) van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de Inspectie van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (ICT-ondersteuning van de bijzondere opsporingsdienst).

Toelichting op de lasten

Personele kosten

DICTU investeert in het borgen van ICT-kennis in de eigen organisatie teneinde meer dienstverlening uit te voeren met eigen personeel. Dit leidt vanaf 2017 tot een stijging van de kosten van eigen personeel en een daling van de kosten voor uitbesteding van werkzaamheden. Naast deze ontwikkeling is de verwachting dat de verminderde vraag naar ontwikkelopdrachten zal leiden tot minder personele ICT-inzet in zijn algemeenheid. De gemiddelde verwachte bezetting voor 2017 is 1.160 fte waarvan 710 fte eigen personeel.

Materiële kosten

Onder materiële kosten zijn onder andere licenties en aanschaffingen, onderhoud van ICT-middelen en huisvesting begroot.

In de loop van 2017 gaat EZ over naar een nieuw werkplekconcept, de Rijkswerk omgeving (RWO). De materiële kosten en de afschrijvingskosten zijn nog niet in de begroting verwerkt omdat de effecten hiervan nog niet volledig bekend zijn.

Kasstroomoverzicht over het jaar 2017

Bedragen x € 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 Stand 1e supple- toire	2017	2018	2019	2020	2021
1. Rekening courant RHB 1 januari + deposito rekeningen	2.091	0	0	0	0	0	0
+/- totaal ontvangsten operationele kasstroom	11.849	16.100	17.900	18.500	18.500	18.300	18.100
-/- totaal uitgaven operationele kasstroom	- 3.787	- 500	- 1.000	- 1.000	- 1.000	- 1.000	- 1.000
2. Totaal operationele kasstroom	8.062	15.600	16.900	17.500	17.500	17.300	17.100
-/- totaal investeringen	- 24.689	- 25.000	- 25.000	- 25.000	- 25.000	- 25.000	- 25.000
+/- totaal boekwaarde desinvesteringen	0	0	0	0	0	0	0
3. Totaal investerings kasstroom	- 24.689	- 25.000	- 25.000	- 25.000	- 25.000	- 25.000	- 25.000
-/- eenmalige uitkering aan moeder departement		- 500					
+/- eenmalige storting door moeder departement	910						
-/- aflossingen op leningen	- 9.312	- 15.100	- 16.900	- 17.500	- 17.500	- 17.300	- 17.100
+/- beroep op leenfaciliteit	27.000	25.000	25.000	25.000	25.000	25.000	25.000
4. Totaal financierings-kasstroom	18.598	9.400	8.100	7.500	7.500	7.700	7.900
5. Rekening courant RHB 31 december + stand deposito rekeningen (=1+2+3+4)	4.062	0	0	0	0	0	0

Investeringskasstroom

DICTU verwacht in 2017 en de jaren daarna jaarlijks € 25 mln te investeren.

Financieringskasstroom

De aflossingen op leningen in de financieringskasstroom zijn gelijk aan de afschrijvingskosten uit de begroting van DICTU. Het beroep op de leenfaciliteit loopt gelijk met de investeringen. De hogere investeringen in 2016 leiden in de volgende jaren tot een verhoging van de afschrijvingskosten en daarmee de aflossingen op leningen.

Overzicht doelmatigheidsindicatoren							
Omschrijving	2015 Stand Slotwet	2016 Stand 1e supple- toire	2017	2018	2019	2020	2021
1. Kostprijzen per product (groep)							
a. Basistarief werkplek (gemiddeld per stuk x €)	2.520	2.531	2.531	2.531	2.531	2.531	2.531
b. Aantal Werkplekken	12.937	11.500	11.500	11.500	11.500	11.500	11.500
c. Infrastructuur (x € 1.000)	51.925	47.850	48.550	48.550	48.550	48.550	48.550
d. Productieve uren	1.832.350 (89%)	1.835.000 (88%)	1.788.300 (88%)	1.787.100 (88%)	1.763.700 (88%)	1.755.900 (88%)	1.755.900 (88%)
2. Tarieven/uur¹							
a. Senior medew. (ontwikkeling)	90	92	96	96	96	96	96
b. Medior medew. (bouw)	70	72	76	76	76	76	76
c. Junior medew. (test en beheer)	60	62	65	65	65	65	65
3. gem. bezetting FTE-totaal (excl. externe inhuur)	503	655	710	750	750	750	750

Omschrijving	2015 Stand Slotwet	2016 Stand 1e supple- toire	2017	2018	2019	2020	2021
4. Saldo baten en lasten	€ 0,3 mln	€ 0,5 mln	€ 0 mln	€ 0 mln	€ 0 mln	€ 0 mln	€ 0 mln

¹ De stijging van de uurtarieven in 2016 en 2017 komt doordat de tarieven om ICT-expertise uit de markt te halen zijn gestegen. Dit werkt door in de uurtarieven van DICTU.

5.4 Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA)

Begroting agentschap 2017

Bedragen x € 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 Stand 1 ^e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
Baten							
Omzet moederdepartement ¹	128.935	141.428	143.349	148.290	132.817	122.817	122.817
Omzet overige departementen	81.334	82.341	82.541	82.341	82.341	82.341	82.341
Omzet derden	93.913	92.637	97.014	97.014	97.014	97.014	97.014
Rentebaten	1	50	0	0	0	0	0
Vrijval voorzieningen	345	0	0	0	0	0	0
Bijzondere baten	9.421	9.320	12.495	12.300	12.100	12.100	12.100
Totaal baten	313.949	325.776	335.399	339.945	324.272	314.272	314.272
Lasten							
Apparaatskosten	313.182	314.314	319.842	321.416	304.517	294.815	294.815
– Personele kosten	205.135	206.014	214.094	207.963	191.920	187.727	187.727
– waarvan eigen personeel	187.864	184.635	194.143	184.322	174.519	172.838	172.838
– waarvan externe inhuur	17.271	21.379	19.951	23.641	17.401	14.889	14.889
– waarvan overige personele kosten							
– Materiële kosten ¹	108.047	108.300	105.748	113.453	112.597	107.088	107.088
– waarvan apparaat ICT							
– waarvan bijdrage aan SSO's	37.399	38.207	41.486	44.561	44.615	44.771	44.771
– waarvan overige materiële kosten		70.092	64.262	68.892	67.982	62.317	62.317
Rentelasten	340	288	320	350	340	330	330
Afschrijvingskosten		10.328	14.737	17.679	18.915	18.627	18.627
– Materieel	5.366	6.605	8.268	9.129	10.129	10.458	10.458
– waarvan apparaat ICT							
– Immaterieel	4.316	3.723	6.469	8.550	8.786	8.169	8.169
Overige kosten		500	500	500	500	500	500
– dotaties voorzieningen	1.467	500	500	500	500	500	500
– bijzondere lasten		0	0	0	0	0	0
Totaal lasten	324.671	325.430	335.399	339.945	324.272	314.272	314.272
Saldo van baten en lasten	- 10.722	346	0	0	0	0	0

¹ Als gevolg van het aflossen van de egalisatieschuld van de NVWA bij het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) zal bij de 1^e suppletoire begrotingswet 2017 een aanpassing volgen, die nog nadere uitwerking en doorrekening vergt en daarom nog niet in deze begroting is verwerkt.

Toelichting op de baten

Omzet moederdepartement

De NVWA bewaakt de veiligheid van voedsel, de gezondheid van dieren en planten, het dierenwelzijn en handhaaft de natuurwetgeving. De post omzet moederdepartement ad € 143,3 mln is gerelateerd aan de opbrengsten voortvloeiend uit het opdrachtenpakket dat met het moederdepartement is afgesproken, inclusief de eerder verstrekte bijdragen voor het Plan van Aanpak (PvA) en voor de uitvoering van de overgenomen PBO-taken. Verder is een aanvullende bijdrage opgenomen van € 24,0 mln. Een groot deel hiervan betreft de toegezegde extra bijdragen ter beperking van de terugloop van het opdrachtenpakket van EZ (€ 10,0 mln) en compensatie voor te lage facturabiliteit als gevolg van de reistijd=werktijd problematiek (€ 9,6 mln). Deze extra bijdragen vormen onderdeel van de maatregelen om te komen tot een financieel gezonde en toekomstbestendige NVWA (TK, [33 835, nr. 33](#)). Voorts is een deel van het beschikbare budget voor uitvoering van het PvA (ICT vernieuwing), dat naar verwachting niet in 2016 zal worden besteed,

doorgeschoven naar 2017 (€ 3,0 mln) en is de loon- en prijscompensatie 2016 (€ 1,1 mln) verwerkt alsmede enkele kleinere mutaties (per saldo € 0,3 mln).

In de onderstaande tabel is de verwachte omzet moederdepartement per product opgenomen. Onder de post «Overig» zijn opbrengsten geraamd die niet op basis van een uurtarief in rekening worden gebracht, zoals directe bijdragen voor uitbesteed onderzoek en voor andere kosten.

Bedragen x € 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 Stand 1 ^e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
Advies & vertegenwoordiging	7.282	9.643	9.231	9.206	9.206	8.458	8.458
Communicatie	1.218	1.349	1.291	1.288	1.288	1.183	1.183
Incident- & crisismangement	4.460	3.634	3.478	3.469	3.469	3.187	3.187
Inlichtingen & opsporing	10.871	14.337	13.723	13.688	13.688	12.575	12.575
Kennis & Expertise	3.076	3.167	3.031	3.023	3.023	2.778	2.778
Klantinteractie & dienstverlening	6.848	6.804	6.513	6.496	6.496	5.968	5.968
Laboratoriumonderzoek	3.311	3.510	3.360	3.351	3.351	3.078	3.078
Toezicht	76.356	81.231	77.755	77.552	77.552	71.246	71.246
Overig	15.513	17.755	24.967	30.217	14.744	14.344	14.344
Totaal	128.935	141.428	143.349	148.290	132.817	122.817	122.817

Omzet overige departementen

De NVWA bewaakt de veiligheid van voedsel- en consumentenproducten. De omzet overige departementen bestaat uit de bijdrage van VWS en van het Diergezondheidsfonds (DGF). De bijdrage VWS van € 81,6 mln is inclusief het budget voor het PvA en de uitvoering van voormalige PBO-taken, extra budget voor bestrijding exotische muggen (€ 0,6 mln), loonbijstellingen 2015 en 2016 (€ 1,9 mln) en een aanvullende opdracht e-sigaret (€ 0,7 mln). Voor de omzet van het DGF is bijna € 1 mln begroot.

In de onderstaande tabel is de verwachte omzet overige departementen per product opgenomen. Onder de post «Overig» zijn opbrengsten geraamd die niet op basis van een uurtarief in rekening worden gebracht. Hieronder vallen vooral directe bijdragen voor uitbesteed onderzoek en voor andere kosten.

Bedragen x € 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 Stand 1 ^e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
Advies & vertegenwoordiging	2.528	2.149	2.197	2.191	2.191	2.191	2.191
Communicatie	445	441	451	450	450	450	450
Incident- & crisismangement	1.020	573	586	585	585	585	585
Inlichtingen & opsporing	1.642	2.023	2.068	2.063	2.063	2.063	2.063
Kennis & Expertise	4.301	3.995	4.085	4.073	4.073	4.073	4.073
Klantinteractie & dienstverlening	6.830	6.445	6.589	6.571	6.571	6.571	6.571
Laboratoriumonderzoek	9.852	12.207	12.480	12.445	12.445	12.445	12.445
Toezicht	41.759	42.752	43.707	43.586	43.586	43.586	43.586
Overig	12.957	11.755	10.378	10.378	10.378	10.378	10.378
Totaal	81.334	82.341	82.541	82.342	82.342	82.342	82.342

Omzet derden

De omzet derden (€ 97 mln) bestaat uit opbrengsten retributies NVWA, retributies Kwaliteitskeuring Dierlijke Sector (KDS) en overige baten. Het bedrijfsleven betaalt retributies voor de diensten die de NVWA en KDS verrichten, bijvoorbeeld voor toezicht in de vorm van inspecties en keuringen bij import, export en slachthuizen. Uitgaande van een stabiele marktvraag en de tarieven 2016 wordt een omzet geraamd van € 78,8 mln aan retributies NVWA en daarnaast € 15,6 mln aan retributies KDS. De opbrengsten uit NVWA retributies in 2017 worden hoger geraamd door effecten van de tariefstijging retributies per mei 2016, de invoering van retributies in het domein Tabak en de invoering van retribueerbare herinspecties bij veehouders. Naast de retributieopbrengsten realiseert de NVWA ook nog voor € 2,6 mln aan overige baten. Deze bestaan voornamelijk uit opbrengsten voor de uitvoering van (inter)nationale projecten.

Rentebaten

Er zijn geen rentebaten begroot. De rentepercentages worden door het Ministerie van Financiën dagelijks vastgesteld en variëren afhankelijk van de looptijd tussen net onder of boven 0%.

Bijzondere baten

De bijdrage van het moederdepartement in de ICT-kosten van € 11,9 mln en de compensatie van de gevolgen van de wijziging van het Rijkshuisvestingsstelsel van € 0,6 mln zijn opgenomen onder de bijzondere baten. De ICT-bijdrage is inclusief de toegezegde extra bijdrage van € 3,1 mln ter dekking van de hogere kosten van ICT-beheer, die onderdeel vormt van de maatregelen om te komen tot een financieel gezonde en toekomstbestendige NVWA ([TK 33 835 nr. 33](#)).

Toelichting op de lasten

Personele kosten

De personele kosten bestaan uit € 181,5 mln salariskosten en € 12,6 mln overige personeelsgerelateerde kosten, waaronder reis- en verblijfkosten en kosten woon-werkverkeer, opleidingen e.d. De verwachte gemiddelde bezetting van de NVWA voor 2017 is 2.532 fte, waarvan 2.408 fte eigen (ambtelijk) personeel. De gemiddelde ambtelijke salariskosten in 2017 zijn € 75.366 per fte.

De inhuur van externen betreft tijdelijke inhuur voor uitvoering van het PvA, ondersteuning van de bedrijfsvoering en externen, veelal uitzendkrachten, die werkzaamheden verrichten in het primaire proces.

Materiële kosten

De materiële kosten bestaan uit bijdragen aan Shared Service Organisaties (SSO's) en overige kosten. Voor SSO's is € 41,5 mln aan kosten begroot. Dit betreft de bijdrage van € 29,4 mln aan DICTU in het kader van ICT en huurkosten voor kantoorpanden en laboratoria aan het Rijks Vastgoed Bedrijf (RVB) van € 12,1 mln. De NVWA heeft geen panden in eigendom.

De € 64,3 mln overige materiële kosten bestaan uit specifieke kosten van € 50,9 mln (waaronder voornamelijk uitbesteed onderzoek/werk en € 15,6 mln KDS), bureaustkosten van € 2,6 mln en diverse materiële kosten van € 10,8 mln.

Rentelasten

De rentelasten vloeien voort uit rente- en aflossingsdragend vermogen waarvan het rentepercentage varieert tussen de 0,06% en 4,45%.

Afschrijvingskosten

De afschrijvingskosten voor materiële en immateriële activa bedragen respectievelijk € 8,3 mln en € 6,5 mln. De toename van de materiële afschrijvingskosten wordt veroorzaakt door de uitbreiding van het wagenpark. De toename van de immateriële afschrijvingskosten is het gevolg van de investeringen in het kader van het PvA om de ICT-voorziening binnen de NVWA op voldoende niveau te brengen. De materiële vaste activa worden lineair afgeschreven waarbij de afschrijvingstermijn van de verschillende soorten activa ligt tussen 4 en 10 jaar. De immateriële vaste activa hebben een afschrijvingstermijn van 4 jaar.

Dotaties aan voorzieningen

Dit betreft de dotatie aan de voorziening claims, geschillen en rechtszaken.

Kasstroombegroting over het jaar 2017

Bedragen x € 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 Stand 1 ^e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
1. Rekening courant RHB 1 januari + depositorekeningen	60.029	69.145	64.408	64.535	65.240	65.703	65.124
+/- totaal ontvangsten operationele kasstroom	30.249	330	15.083	17.679	18.915	18.627	18.627
-/- totaal uitgaven operationele kasstroom	- 25.851	4.959	- 961	- 522	- 480	- 464	- 457
2. Totaal operationele kasstroom	4.398	5.289	14.122	17.157	18.435	18.163	18.170
-/- totaal investeringen	- 16.735	- 25.894	- 23.889	- 20.059	- 19.146	- 15.589	- 17.065
+/- totaal boekwaarde desinvesteringen	2.604	1.360	2.720	1.855	1.260	2.148	2.264
3. Totaal investeringskasstroom	- 14.131	- 24.534	- 21.169	- 18.204	- 17.886	- 13.441	- 14.801
-/- eenmalige uitkering aan moederdepartement	0	0	0	0	0	0	0
+/- eenmalige storting door moederdepartement	12.112	0	0	0	0	0	0
-/- aflossingen op leningen	- 10.363	- 11.386	- 16.716	- 18.307	- 19.232	- 20.890	- 18.723
+/- beroep op leenfaciliteit	17.100	25.894	23.889	20.059	19.146	15.589	17.065
4. Totaal financieringskasstroom	18.849	14.507	7.174	1.752	- 85	- 5.301	- 1.658
5. Rekening courant RHB 31 december + stand depositorekeningen (=1+2+3+4)	69.145	64.408	64.535	65.240	65.703	65.124	66.835

Operationele kasstroom

De operationele kasstroom 2017 van € 14,1 mln bestaat uit de som van de afschrijvingskosten, uitgaven ten laste van de voorzieningen, exploitatiereserve en onverdeeld resultaat.

Investeringskasstroom

Materiële activa

De investeringen in materiële activa bedragen € 13,4 mln. Voor de vervanging (en een geringe uitbreiding) van het aantal dienstauto's is een investeringsbedrag nodig van € 9,6 mln. De desinvesteringsbedragen in de tabel geven de restwaarden van de ingeleverde dienstauto's weer. De investeringen in laboratoriumapparatuur bedragen € 2,3 mln. De

investeringen in aanpassingen van gebouwen, aanschaf van hardware, vaartuigen, kantoorinventaris en controleapparatuur bedragen € 1,5 mln.

Immateriële activa

De NVWA is in 2014 gestart met het uitbouwen van de kennis en vaardigheden en het implementeren van de onderliggende processen en de informatiearchitectuur (programma «Blik op 2017»). Hiermee samenhangend is in 2017 een investering in ICT begroot van € 10,5 mln die voor een belangrijk deel voortvloeit uit het PvA.

Financieringskasstroom

De financieringskasstroom van € 7,2 mln geeft het saldo weer van de benodigde leningen en de aflossing op de lopende leningen. De € 23,9 mln aan investeringen worden gefinancierd via leningen bij het Ministerie van Financiën.

Overzicht doelmatigheidsindicatoren							
	2015 Slotwet	2016 Stand 1 ^e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
Gemiddelde kostprijs (€/uur) ¹	96,32	98,64	99,16	99,16	99,16	99,16	99,16
Tarieven							
Index 2012 = € 94,07 = 100	102,39	104,86	105,41	105,41	105,41	105,41	105,41
Omzet per productgroep (x mln)							
Advies en Vertegenwoordiging	10	12,4	12,1	12,1	12,1	12,1	12,1
Communicatie	1,7	1,8	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7
Incident en crisismanagement	5,5	4,2	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1
Inlichtingen en opsporing	12,5	16,4	15,8	15,8	15,8	15,8	15,8
Kennis en expertise	8,1	8,4	8,4	8,4	8,4	8,4	8,4
Klantinteractie en dienstverlening	24,4	24,6	24,9	24,9	24,9	24,9	24,9
Laboratoriumonderzoek	18,7	21,9	22,2	22,2	22,2	22,2	22,2
Toezicht	178,8	197,2	197,4	197,1	197,1	197,1	197,1
FTE							
Aantal FTE (exclusief externe inhuur)	2.438	2.315	2.408	2.292	2.170	2.149	2.149
Verhouding FTE direct/indirect (exclusief externe inhuur)	1.950/488	1.827/488	1.869/539	1.779/513	1.685/486	1.668/481	1.668/481
Salariskosten per fte	72.149	74.440	75.366	75.366	75.366	75.366	75.366
Saldo van baten en lasten							
Saldo van baten en lasten als % van de totale baten	- 3,40%	0,11%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Kwaliteit							
Afhandelsnelheid informatieverzoeken, klachten en meldingen	73%	74%	75%	80%	85%	90%	95%
Tijdig betaalde facturen (< 30 dagen)	95%	95%	95%	95%	95%	95%	95%

¹ De (gemiddelde) kostprijs 2017 moet nog worden vastgesteld. In 2017 is een loonstijging van 1% ten opzichte van 2016 verondersteld.

5.5 Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl)

Begroting agentschap 2017

Bedragen x € 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 stand 1e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
Baten							
Omzet moederdepartement	314.859	314.053	305.945	285.469	279.280	279.250	277.147
Omzet overige departementen	119.877	117.015	108.626	108.626	108.626	108.626	108.626
Omzet derden	43.670	42.269	27.369	27.369	27.369	27.369	27.369
Rentebaten	8	10	10	10	10	10	10
Vrijval voorzieningen	0	0	0	0	0	0	0
Bijzondere baten	5.762	0	0	0	0	0	0
Totaal baten	484.176	473.347	441.950	421.474	415.285	415.255	413.152
Lasten							
Apparaatskosten:	468.189	460.244	429.261	409.419	403.230	403.200	401.097
Personele kosten	298.013	260.713	244.621	235.986	229.797	229.767	227.664
– waarvan eigen personeel	212.175	217.402	212.680	206.354	206.354	206.354	206.354
– waarvan externe inhuur	68.455	38.115	20.721	18.829	12.640	12.610	10.507
– overige personele kosten	17.383	5.196	11.220	10.803	10.803	10.803	10.803
Materiële kosten	170.176	199.531	184.640	173.433	173.433	173.433	173.433
– waarvan bijdrage aan SSO's	89.183	89.323	92.948	94.586	94.586	94.586	94.586
– waarvan overige materiele kosten	80.993	110.208	91.692	78.847	78.847	78.847	78.847
Rentelasten	443	66	28	30	30	30	30
Afschrijvingskosten	9.472	13.037	12.661	12.025	12.025	12.025	12.025
Materieel	1.895	2.461	2.360	2.348	2.348	2.348	2.348
– waarvan apparaat ICT	0	0	0	0	0	0	0
Immaterieel	7.577	10.576	10.301	9.677	9.677	9.677	9.677
Overige kosten	7.882	0	0	0	0	0	0
– dotaties voorzieningen	955	0	0	0	0	0	0
– bijzondere lasten	6.927	0	0	0	0	0	0
Totaal lasten	485.985	473.347	441.950	421.474	415.285	415.255	413.152
Saldo van baten en lasten	- 1.809	0	0	0	0	0	0

Baten

Omzet moederdepartement

Bedragen x € 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 stand 1e supple- toire begroting)	2017	2018	2019	2020	2021
DG A&N	175.395	173.030	152.071	150.376	150.269	150.389	151.589
DG B&I	93.333	93.504	90.566	83.610	82.355	82.206	82.206
DG ETM	39.180	42.474	52.835	46.324	41.497	41.496	38.193
Overig	6.951	5.045	10.473	5.159	5.159	5.159	5.159
Totaal	314.859	314.053	305.945	285.469	279.280	279.250	277.147

In deze begroting wordt uitgegaan van de bij de opdrachtgevende DG's beschikbare budgetten. In de post «omzet moederdepartement» is de taakstelling Rutte II reeds in mindering gebracht door het kernde- par-

tement. Voor 2017 is sprake van een verwachte omzet moederdepartement, die € 8 mln lager is dan de stand van de 1^e supplettoire begroting 2016. Dit wordt veroorzaakt door een per saldo verwachte afname van het opdrachtenpakket met de huidige informatie.

DG Agro en Natuur (A&N)

RVO.nl is onder andere belast met de uitvoering van de Europese Landbouwsubsidies en Mestwetgeving. In 2014 is het werkpakket uitgebreid met taken van de voormalige Productschappen en vanaf 2015 met taken van voormalige Dienst Landelijk Gebied (DLG).

DG Bedrijfsleven en Innovatie (DG B&I)

RVO.nl is belast met taken vanuit DG B&I ter stimulering van innovatie. Dit betreft onder andere de WBSO, het Toekomstfonds (waaronder het Innovatiefonds MKB+). Daarnaast wordt samenwerking bevorderd binnen de gouden driehoek van het bedrijfsleven, kennisinstellingen en de overheid, met name binnen de negen topsectoren.

DG Energie, Telecom en Mededinging (DG ETM)

Het DG ETM werkpakket kent zeven thema's conform de begrotingsindeling: Energie Innovatie, Energiebesparing, Energieproductie, CO₂ beleid, Kernenergie/Stralingsbescherming, Internationaal en Energiemarkt en infrastructuur. In verband met de invaring van de taken PIANOo/Tendernet bij RVO.nl zijn met ingang van 2017 middelen toegevoegd.

Omzet overige departementen

Bedragen x € 1.000							
	2015 Stand Slotwet	2016 stand 1e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
Ministerie van Buza	84.189	86.441	80.900	80.900	80.900	80.900	80.900
Ministerie van BZK	18.644	14.765	12.100	12.100	12.100	12.100	12.100
Ministerie van IenM	10.698	10.825	11.000	11.000	11.000	11.000	11.000
Ministerie van OCW	3.306	3.540	2.850	2.850	2.850	2.850	2.850
Ministerie van VenJ	372	990	375	375	375	375	375
Ministerie van SZW	139	454	1.401	1.401	1.401	1.401	1.401
Ministerie van VWS	155	0	0	0	0	0	0
Overig	2.374						
Totaal	119.877	117.015	108.626	108.626	108.626	108.626	108.626

De omzet overige departementen ligt voor 2017 lager dan de begroting van 2016.

Ministerie van Buitenlandse Zaken (BUZA)

RVO.nl voert activiteiten uit op de beleidsterreinen van Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel & Ontwikkelingssamenwerking. De expertise en inzet van RVO.nl is met name toegespitst op Duurzame handel en investering en Duurzame ontwikkeling, voedselzekerheid en water. Met uitzondering van de versterking van internationale handelssystemen komen al deze pijlers in het opdrachtenpakket van RVO.nl terug. Buitenlandse Zaken zet voor duurzame ontwikkeling, voedselzekerheid en water in op een toename van voedselzekerheid en op verbeterd waterbeheer, drinkwater en sanitatie. Daarnaast onder duurzame ontwikkeling

op duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen, het tegengaan van klimaatverandering en het vergroten van de weerbaarheid van de bevolking tegen onafwendbare klimaatverandering.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK)

De opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties betreft onder meer de implementatie van de herziene Europese richtlijn energieprestatie gebouwen EPBD (Energy Performance of Buildings Directive) (waaronder het energielabel voor woonconsumenten), de implementatie van het SER-akkoord voor het onderdeel «gebouwde omgeving», het begeleiden van expertteams op het gebied van kantorentransformatie, particulier opdrachtgeverschap en de uitvoering van het programma bevolkingsdaling.

Ministerie van Infrastructuur en Milieu (IenM)

Het opdrachtenpakket is gebundeld rondom vier hoofddoelen van IenM: klimaat en energie, circulaire economie, water en mobiliteit. Het werkpakket bestaat uit opdrachten die gerelateerd zijn aan de Groene Groei brief, het programma Van Afval naar Grondstof, de Klimaatagenda en het Nationaal Energie Akkoord.

Omzet derden

Bedragen x € 1.000							
	2015 stand slotwet	2016 stand 1e supple- toire begroting)	2017	2018	2019	2020	2021
EU	4.991	3.234	3.234	3.234	3.234	3.234	3.234
Leges dierenregistraties	5.319	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000
Leges Overige regelingen AGRO	5.436	2.900	2.900	2.900	2.900	2.900	2.900
Leges Mest	0	600	600	600	600	600	600
Vergunningen	0	423	423	423	423	423	423
Provincies	24.590	27.000	12.100	12.100	12.100	12.100	12.100
Overig	3.334	2.112	2.112	2.112	2.112	2.112	2.112
Totaal	43.670	42.269	27.369	27.369	27.369	27.369	27.369

De omzet derden heeft betrekking op opdrachten voor de Europese Unie, een bijdrage van derden in de uitvoeringskosten die in opdracht van het moederdepartement plaatsvinden (het betreft bijvoorbeeld heffingen en retributies), de provincies en overige opdrachtgevers. De begroting 2017 en daaropvolgende jaren bevat voor de opdracht voor de provincies nog niet de omzet voor de uitvoering van het Plattelandsontwikkelingsprogramma 3.

Rentebaten

Gelet op de huidige en verwachte rentepercentages voor deposito's blijven de rentebaten beperkt tot € 10.000.

Toelichting op de lasten

Personele kosten

Door het lagere opdrachtenpakket in 2017 ten opzichte van de begroting 2016 dalen de personele kosten met € 16 mln. Er is minder personele capaciteit nodig, waardoor RVO.nl minder tijdelijk personeel inhuurt voor

het uitvoeren van de opdrachten en de ambtelijke bezetting daalt met circa 2% in 2017.

Materiële kosten

De totale materiële kosten zijn voor 2017 geraamd op € 184,6 mln. Dit is een daling van € 15 mln.

De materiële kosten zijn onder te verdelen in directe en indirecte materiële kosten.

De daling vindt plaats binnen de directe materiele kosten en houden verband met de krimp in de opdrachten.

Directe materiële kosten zijn kosten die direct verband houden met de uitvoering van opdrachten. Hiertoe behoren onder andere kosten ten behoeve van de exploitatie van de Netherlands Business Support Offices, de buitenkantoren van de Foreign Investment Agency (NFIA) en Technisch Wetenschappelijke Attaché (TWA) en kosten voor de uit te voeren regelingen. In 2017 worden de directe materiële kosten op € 84,2 mln geraamd.

Indirecte materiële kosten zijn kosten die niet direct verband houden met een opdracht. In 2017 worden de indirecte materiële kosten geraamd op € 100,4 mln. Deze kosten bestaan voornamelijk uit kosten voor producten en diensten van DICTU (€ 71,9 mln) en het Rijksvastgoedbedrijf voor de huisvestingskosten (€ 21 mln). De totale bijdrage aan deze SSO's bedraagt € 92,9 mln voor 2017.

Rentelasten

Het bedrag aan opgenomen rentelasten betreft rente op de leningen bij het Ministerie van Financiën. Verwachting is dat er eind 2017 een hogere aanspraak wordt gedaan op de leenfaciliteit om investeringen in vernieuwing van de ICT te realiseren, derhalve stijgen de rentelasten in 2018 en verder.

Kasstroombegroting over het jaar 2017

Bedragen x € 1.000							
	2015 stand slotwet	2016 stand 1e suppletoire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
1. Rekening courant RHB 1 januari (incl. deposito)	96.537	48.306	47.946	48.907	49.159	47.424	43.719
+/- Totaal ontvangsten operat. kasstroom	- 11.182	26.037	27.661	27.025	27.025	27.025	27.025
-/- Totaal uitgaven operationele kasstroom	- 36.725	- 23.000	- 23.000	- 23.000	- 23.000	- 23.000	- 23.000
2. Totaal operationele kasstroom	- 47.907	3.037	4.661	4.025	4.025	4.025	4.025
-/- totaal investeringen	- 39.986	- 9.950	- 10.000	- 10.000	- 10.000	- 10.000	- 10.000
+totaal boekwaarde desinvesteringen	46.092						
3. Totaal investeringskasstroom	6.106	- 9.950	- 10.000	- 10.000	- 10.000	- 10.000	- 10.000
-/- eenmalige uitkering aan moederdepartement	- 4.357	0					
+/- eenmalige storting door moederdepartement	0	0					
-/- aflossing op leningen	- 2.073	- 2.000	- 3.700	- 3.773	- 5.760	- 7.730	- 9.700
+/- beroep op leenfaciliteit	0	8.553	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
4. Totaal financieringskasstroom	- 6.430	6.553	6.300	6.227	4.240	2.270	300

	2015 stand slotwet	2016 stand 1e suppletoire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
5. Rekening courant RHB 31 december (incl. deposito) (=1+2+3+4)	48.306	47.946	48.907	49.159	47.424	43.719	38.044

Het kasstroomoverzicht geeft een analyse van de liquiditeitsontwikkeling. De operationele kasstroom bestaat uit het geraamde saldo van baten en lasten, gecorrigeerd voor afschrijvingen en mutaties in voorzieningen en het werkkapitaal. De voor 2017 geraamde investeringen (€ 10 mln) bestaan uit investeringen in ICT systemen ten behoeve van de uitvoering van regelingen en vervangingsinvesteringen in installaties en inrichtingen.

Overzicht doelmatigheidsindicatoren							
	2015 Slotwet	2016 stand 1e supple- toire begroting	2017	2018	2019	2020	2021
Inputindicatoren							
<i>Kernindicatoren</i>							
Verhouding direct/indirect personeel	83%	84%	84%	84%	84%	84%	84%
Outputindicatoren							
<i>Kernindicatoren</i>							
Tariefindex in reële termen	98,6	100	100	100	100	100	100
Totaal aantal ambtelijk fte werkzaam excl. externe inhuur	2.816	2.904	2.817	2.733	2.733	2.733	2.733
Saldo baten en lasten als percentage van totale baten	- 0,4%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Kwaliteitsindicatoren							
<i>Kernindicatoren</i>							
Klanttevredenheid	7,2	7,3	7,3	7,3	7,3	7,3	7,3
Gehonoreerde bezwaarschriften	30%	25%	25%	25%	25%	25%	25%

RVO maakt zijn «overhead» inzichtelijk met de indicator die het percentage geeft van de directe personele kosten als onderdeel van de totale personele kosten. Hoe hoger dit percentage van directe personele kosten, hoe lager de overhead. RVO.nl streeft voor het totaal van de organisatie naar een percentage van 84% (overhead: 16%). De directe personele kosten worden voor 2017 geraamd op € 205,5 mln en de indirecte personele kosten op € 39,1 mln. De klanttevredenheid meet RVO per kwartaal.

6. Begroting Diergezondheidsfonds

Doel van het Diergezondheidsfonds

Het fonds heeft als doel het betalen van kosten in verband met de bestrijding, bewaking en preventie van besmettelijke dierziekten en zoönosen.

Uitbraken van dierziekten hebben een grote impact op de Nederlandse samenleving als geheel en op de agrarische sector, inclusief de aanverwante verwerkende voedselindustrie in het bijzonder. Voor dergelijke potentieel snel om zich heen grijpende dierziekten gelden speciale bestrijdings- en preventieregimes die grotendeels hun wortels kennen in Europese regelgeving. Voor veel van deze dierziekten bevat de Europese regelgeving een plicht tot bestrijding. Daarnaast kan sprake zijn van verplichtingen tot preventieve maatregelen zoals onderzoek naar de aanwezigheid van een dierziekte via het monitoren van (een selectie van) ogenschijnlijk gezonde dieren.

Het Diergezondheidsfonds is een begrotingsfonds dat tot 1 januari 2015 onder andere werd gevuld met de opbrengst van heffingen die door het Productschap Zuivel, het Productschap Vee en Vlees en het Productschap Pluimvee en Eieren werden opgelegd. Vanwege de opheffing van de productschappen is de voeding van het Diergezondheidsfonds vanaf 2015 voor wat betreft het sectoraandeel nader geregeld. De Gezondheids- en welzijnswet voor dieren (Hoofdstuk VIII Gwwd, artikel 95b, onderdelen a tot en met d,) geeft de mogelijkheid een heffing in te stellen voor het houden van dieren. Hiervan is gebruik gemaakt, waarbij is aangesloten bij de heffingensystematiek zoals deze door de productschappen werd gehanteerd. De inkomsten van de heffingen worden in het fonds gestort. Hiermee worden vanaf 2015 de ontvangsten van het fonds gevormd door jaarlijkse bijdragen vanuit de begroting van EZ, de heffingen op grond van de Gwwd en de middelen die de Europese Unie ter beschikking stelt in verband met het weren en bestrijden van besmettelijke dierziekten.

Het beleid dat aan de basis ligt van de inzet van het DGF is weergegeven in beleidsartikel 6 van de EZ-begroting. De kosten voor inzet van de crisisorganisatie worden eveneens op beleidsartikel 6 begroot en verantwoord.

De begroting van het DGF bevat sinds 2015 ook de kosten van het voorkomen en/of bestrijden van dierziekten waarvoor de financiering door EZ is overgenomen van de productschappen, waaronder de Ziekte van Aujeszky, Salmonella (Se en St), Leukose, en een monitoringsprogramma voor AI, NCD, non-zoönotische Salmonella, en Mycoplasma.

6.1 Beleidsartikel 1 Bewaking en bestrijding van dierziekten en voorkomen en verminderen van welzijnsproblemen

Algemene doelstelling

Bewaking en bestrijding van bepaalde dierziekten en het voorkomen en verminderen van welzijnsproblemen.

Rol en verantwoordelijkheid

De Minister van EZ is verantwoordelijk voor:

- Het bestrijden van dierziekten die op basis van wetgeving verplicht moeten worden bestreden en indirect verantwoordelijk voor welzijnsaspecten bij de bestrijding.
- Het tijdig signaleren en afhandelen van verdenkingen en besmettingen door onderzoek en monitoring/bewaking van bepaalde dierziekten (bijvoorbeeld scrapie, blauwtong, Brucella melitensis, klassieke en

Afrikaanse varkens pest, AI, Ziekte van Aujeszky, salmonella en mycoplasma en BSE).

- Effectieve en doelmatige crisisorganisatie bij dierziektenuitbraken.

Telkens na een uitbraak van een besmettelijke dierziekte vindt een evaluatie plaats op alle onderdelen van bestrijdingsmaatregelen, welzijnsmaatregelen en crisisorganisatie.

Beleidswijzigingen

Beleidswijzigingen op het terrein van het diergezondheid worden opgenomen onder artikel 6 «Concurrerende, duurzame, veilige, agro-,visserij- en voedselketens» van de EZ-begroting.

Budgettaire gevolgen van beleid

Bedragen x € 1.000							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
01 Bewaking en bestrijding van dierziekten en voorkomen en verminderen van welzijnsproblemen							
Verplichtingen	33.114	43.980	32.550	32.550	32.550	32.550	32.550
Uitgaven	33.114	43.980	32.550	32.550	32.550	32.550	32.550
waarvan juridisch verplicht			73%				
Beginsaldo	19.064	13.360					
Programma-uitgaven	33.114	43.980	32.550	32.550	32.550	32.550	32.550
Opdrachten	33.114	43.980	32.550	32.550	32.550	32.550	32.550
1. Bewaking van dierziekten	14.161	17.707	18.314	18.314	18.314	18.314	18.314
2. Bestrijding van dierziekten	18.915	25.913	13.046	13.046	13.046	13.046	13.046
3. Voorkomen en verminderen van welzijnsproblemen							
4. Overig	38	360	1.190	1.190	1.190	1.190	1.190
Ontvangsten	27.410	43.980	32.550	32.550	32.550	32.550	32.550
Eindsaldo	13.360						
Specificatie ontvangsten:							
Ontvangsten van EZ ^{1, 2}		10.486	9.863	9.863	9.863	9.863	9.863
Ontvangsten van EU m.b.t. salmonella bewaking en bestrijding		2.750	2.750	2.750	2.750	2.750	2.750
Ontvangsten van sector (bewaking) ^{3, 2}		9.799	11.102	11.102	11.102	11.102	11.102
Ontvangsten van sector ^{3, 2}		7.585	8.835	8.835	8.835	8.835	8.835

¹ Dekking uit artikel 6, onderdeel «bijdrage aan andere begrotingshoofdstukken».

² De werkelijke ontvangsten vanuit de sector zullen in 2017 naar verwachting € 4,5 mln lager uitvallen dan de benodigde ontvangsten op basis van de verwachte uitgaven. Dit is vooral het gevolg van te laag vastgestelde heffingen in de sectoren schaaap/geit en pluimvee, omdat bij het destijds vaststellen van de meerjarige heffingen nog niet alle sectorafspraken voor de DGF convenansperiode 2015 tot en met 2019 bekend waren. Bovendien zijn bij de sectoren schaaap/geit en pluimvee geen financiële reserves meer aanwezig. Totdat de heffingen kunnen worden aangepast, zal dit bedrag door EZ worden voorgefinancierd.

³ In de ontvangsten van sector uit de heffingen kunnen de komende jaren nog verschuivingen optreden vanwege de aanpassingen in wet- en regelgeving, waardoor per 2018 de heffingstarieven kunnen worden aangepast.

Budgetflexibiliteit

Er is sprake van doorlopende contracten met bedrijven om bewakingsprogramma's uit te voeren en/of om beschikbaar te zijn voor dienstverlening tijdens crises, waardoor uitgaven voor ruwweg 73% juridisch verplicht zijn. De resterende 27% is op basis van het convenant aan bestuurlijke afspraken gebonden en betreft de jaarlijks terugkerende bestrijdingskosten, de basismonitoring en de sectorbijdragen aan de Stichting Diergeneesmiddelen Autoriteit (SDa).

Financiering DGF

De middelen ter financiering van de uitgaven van het DGF zijn afkomstig van het Rijk, van het bedrijfsleven (middels een heffing of uit sectorreserves) en van de Europese Unie. De bijdrage van het Rijk wordt geraamd en verantwoord in het beleidsartikel 6 van de EZ-begroting. De afspraken over de bijdrage van het bedrijfsleven aan het DGF zijn vastgelegd in het op 30 april 2015 ondertekende vierde «Convenant financiering bestrijding besmettelijke dierziekten 2015–2019» tussen EZ en de sectorpartijen vereniging ZuivelNL, stichting Brancheorganisatie Kalversector, stichting AVINED, Producentenorganisatie Varkenshouderij, LTO Nederland (vakgroepen Schapenhouderij, Melkgeitenhouderij en Vleesveehouderij) en het Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders (TK, 29 683, nr. 198).

Het vorige convenant tussen de overheid en de productschappen voor de veehouderijsectoren rund, varken, schapen en geiten en pluimvee eindigde tegelijk met het opheffen van de productschappen per 31 december 2014. Soortgelijke convenanten hebben sinds het jaar 2000 voorzien in de afspraken over de medefinanciering door de sectoren aan de verplichte, door EZ uitgevoerde, dierziektebestrijding. Om vanaf 1 januari 2015 de afspraken rondom de financiering van de dierziektenbestrijding in te vullen zijn de veterinaire inhoudelijke en financiële wensen met de sector afgestemd. Tevens is er een nieuwe heffingsgrondslag gekozen na het wegvallen van de PBO-heffing: een heffing van EZ op basis van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren. De inkomsten uit de heffing worden geraamd op het ontvangstenartikel DGF.

Het convenant werkt terug tot en met 1 januari 2015 om de continuïteit van de afspraken te waarborgen. Nieuw in dit convenant is dat er nu ook afspraken gemaakt zijn over de financiering van overgenomen PBO-taken, zoals de sectorfinanciering van de basismonitoring, de kosten voor de Stichting Diergeneesmiddelen Autoriteit en kosten voor de preventie en bestrijding van Salmonella Se/St, Mycoplasma Gallisepticum, Ziekte van Aujeszky, Leukose en voor de monitoring van Aviaire Influenza, Newcastle Disease en non -zoönotische Salmonella.

Het convenant beschrijft wie (sector en/of overheid) voor welke kosten aan de lat staat en bepaalt hoeveel de deelsectoren maximaal zelf moeten betalen (de plafondbedragen).

De nieuwe plafondbedragen voor de periode 2015 tot en met 2019 zijn vastgesteld op:

(* € 1.000). De bedragen worden jaarlijks geïndexeerd aan de hand van de omvang van de veestapel en het consumentenprijsindexcijfer alle huishoudens (artikel 7 convenant).

Sector	Plafond	Toelichting
Runderen (melkkoeien, vleeskalveren en vleesvee)	23.540	
Varkens	53.447	waarvan 30.000 voor AVP en SVD
Pluimvee	47.138	waarvan 2.113 voor NCD
Schapen en geiten	5.074	

In het convenant is afgesproken dat met ingang van 2016 in de begroting van het Diergezondheidsfonds crisisreserves zouden worden gevormd en in stand gehouden uit de bijdragen van de sectoren ter grootte van 20%

van de begrote bestrijdingskosten per sector in de convenantsperiode. De reserves zijn bedoeld om in geval van een crisis direct de bestrijdingskosten te kunnen betalen. Echter de begrote ontvangsten voorzien nog niet in een component «opbouw reserves»; deze zal bij een eerstvolgende tariefswijziging worden meegenomen.

De opbrengsten uit de diergezondheidsheffing worden aangewend voor die sectoren waarvan de middelen afkomstig zijn. In de administratie van inkomsten en uitgaven van het fonds worden daartoe per diersoort de daaraan gerelateerde inkomsten en uitgaven geadministreerd.

Toelichting op de instrumenten

1. Bewaking van dierziekten

Het signaleren van (mogelijke) dierziekten vindt plaats door houders van dieren, dierenartsen en/of medewerkers van laboratoria/onderzoeksinstituten, hetzij op basis van klinische verschijnselen dan wel op basis van de uitkomsten van laboratoriumonderzoek. In het geval deze verschijnselen kunnen wijzen op een aangifteplichtige ziekte, dient dit onmiddellijk bij de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) te worden gemeld. Naast de meldplicht worden in opdracht van EZ bewakings- en monitoringsprogramma's uitgevoerd die deels door de Europese Unie (EU) verplicht zijn gesteld ter behoud van de dierziektevrijstatus. Ook een vrijstatus voor de Wereldorganisatie voor diergezondheid (OIE) vereist voor sommige ziekten een monitoringsprogramma. Door bewakingsonderzoeken uit te voeren wordt het risico dat een ziekte niet of niet tijdig wordt opgemerkt gereduceerd. Bewakingsprogramma's ondersteunen tevens de preventie van de betreffende dierziekten.

Beleidsinstrumenten

De EU en de OIE verlenen onder bepaalde voorwaarden aan lidstaten officiële erkenningen voor het vrij zijn van besmettelijke dierziekten. Deze door de EU erkende statussen «vrij van dierziekten» worden bewaakt op basis van meldingen van actuele uitbraken en voor bepaalde dierziekten door het periodiek uitvoeren van bewakingsprogramma's. Lidstaten en bij de OIE aangesloten landen zijn verplicht om uitbraken van ziekten direct te melden aan de OIE en EU.

Naast deze officiële vrijstatus zijn er andere redenen voor het uitvoeren van monitoringprogramma's, bijvoorbeeld de volksgezondheid of nationale diergezondheidsbelangen. Zo is voor Nederland de monitoring op Q-koorts, Mycoplasma gallisepticum en Salmonella St/Se belangrijk. In 2017 worden deze monitoringsprogramma's voortgezet.

Voor een snelle opsporing van dierziekten is de overheid in sterke mate afhankelijk van de opmerkzaamheid van veehouder en dierenarts en van hun bereidheid een verdenking te melden. In aanvulling op de monitoringsprogramma's worden daarom zogenaamde «early warning»-programma's uitgevoerd voor AI en KVP. Deze bieden de mogelijkheid om bij een eventuele verdenking van een infectie (een) monster(s) op te sturen voor uitsluitingsdiagnostiek.

Prestatiegegevens			
Bewaking van dierziekten	Bedrijven	Dieren	Uitgaven
	(aantallen)	(aantallen)	(x € 1.000,-)
Basisonderzoek			3.530
Brucella (schaap, geit)	1.500	14.000	400
Blauwtong (rund, schaap, geit)	291	387	100
BSE rund, bij destructor en bij noodslachting		48.000	1.950
TSE schaap/geit, bij destructor ¹		3.000	40
KVP (varkens)			
– Veehouderij (early warning)		540	
– Veehouderij (tonsillen)		4.600	300
– Wilde zwijnen (bloedmonsters)		500	150
AI			
Bedrijfsmatig pluimvee: early warning		1.400	
– Insturen monsters (swabs)	175		4
– Melding afwijkende verschijnselen (bij GD)	1.200		
Wilde vogels:			
– Monitoring levende wilde vogels EMC ²		5.000	125
– Monitoring dode vogels SOVON en CVI		500	105
Q-koorts (melkmonsters)	380		805
<i>Subtotaal</i>			7.509
Overgenomen Productschapstaken			
Basisonderzoek ³			4.271
Leukose		26.000	450
Salmonella Se St (pluimvee)			
– Bewaking en preventie ⁴		9.358	484
– vaccinatie	2.000 koppels leg en 693 koppels vermeerdering		4.000 ⁵
Monitoring AI, NCD, Mycoplasma en niet-zoonotische salmonella ⁶			1.600
<i>Subtotaal</i>			10.805
Totaal bewaking van dierziekten			18.314
Begrote sectorbijdrage			
Rund (inclusief leukose monitoring)			3.547
Varkens (inclusief ziekte van Aujeszky)			1.405
Schapen en geiten			1.154
Pluimvee (inclusief Salmonella Se St en mycoplasma)			4.996

¹ In 2013 is het monitoringsprogramma voor TSE bij schapen en geiten aangepast, omdat door de gedaalde omvang van het schapen- en geitenbestand conform EU-wetgeving volstaan kan worden met een kleiner aantal monsters. Hiermee is in de begroting rekening gehouden.

² Deze post liep in 2016 niet via DGF maar via de EZ begroting

³ Betreft 50% sectoraandeel plus de BTW.

⁴ Verwachting 2016: vleeskuikens 85 detectie en 5 serotypering; kalkoenen 6 detectie en 2 serotypering, Vermeerdering 5.600 detectie en 60 serotypering; leg 3.500 detectie en 100 serotypering. Totaal 9.358 monsters die genomen worden.

⁵ 50% cofinanciering door EU en 50% door sector.

⁶ Deze post is een samenvoeging van het GD programma voor monitoring voor AI, NCD, niet-zoonotische Salmonella en Mycoplasma, deze stond in 2016 nog verdeeld over de onderscheidenlijke dierziekten.

Bron: Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (BSE en TSE), Erasmus MC (onderzoek levende

De aantallen bedrijven en dieren in bovenstaande tabel zijn indicatief en gebaseerd op realisatiecijfers in voorgaande jaren en een inschatting van de ontwikkelingen.

De Europese cofinanciering voor de uitvoering van BSE- en TSE-tests wordt afgebouwd van 100% in 2015 naar de reguliere 50% in 2017 (2016: 75%). EZ en sector zullen de lagere Europese vergoeding ieder voor de helft compenseren door hogere bijdragen.

2. Bestrijding van dierziekten

Onder de bestrijding van dierziekten vallen:

- Onderzoek naar verschijnselen die kunnen duiden op een aangifteplichtige dierziekte na een melding door een (vee)houder en/of door een dierenarts;
- Onderzoek van verdachte dieren;
- Treffen van voorzieningen om onmiddellijk te kunnen bestrijden;
- Bestrijding van besmettelijke dierziekten zoals Q-koorts, tuberculose, brucellose en leukose;
- Bestrijding van zeer besmettelijke dierziekten zoals AI, MKZ en KVP.

Als veehouders verschijnselen signaleren bij hun dieren die kunnen duiden op een aangifteplichtige dierziekte, is melding daarvan verplicht. Het onderzoeken van deze meldingen is een belangrijke structurele taak van de NVWA. Naast dit structureel onderzoeken van verschijnselen bij dieren als gevolg van een melding, wordt structureel onderzoek uitgevoerd naar brucellose bij runderen als deze runderen binnen een bepaalde periode hun vrucht hebben verloren. Ook bij een positief testresultaat in een bewakingsonderzoek van een aangifteplichtige ziekte wordt dit gemeld bij de NVWA. Indien een bevestigingstest positief is, wordt het bedrijf door de NVWA besmet verklaard en wordt tot bestrijding overgegaan.

De bestrijding van dierziekten omvat feitelijk twee fasen, de eerste fase (de verdenkingsfase) vangt aan als verschijnselen, informatie of resultaten van onderzoek worden gemeld die kunnen duiden op een aangifteplichtige dierziekte, de tweede fase (de bestrijdingsfase) vangt aan als een besmetting is vastgesteld of als er zodanige aanwijzingen zijn dat moet worden uitgegaan van een besmetting.

Zodra sprake is of moet worden uitgegaan van een besmetting, worden onmiddellijk bestrijdingsmaatregelen getroffen door de (permanente) crisisorganisatie van EZ. Vertraging van de bestrijding leidt tot meer besmettingen en daarmee tot langduriger bestrijdingsmaatregelen. Door EZ zijn contracten gesloten met bedrijven voor de beschikbaarstelling van mensen en middelen die een kritische rol vervullen in het bestrijdingsproces. Bestrijding vindt plaats volgens Europese bestrijdingsrichtlijnen. De aanpak is geregeld in diverse draaiboeken van het ministerie. Op www.rijksoverheid.nl staan de actuele draaiboeken.

In bepaalde gevallen kan de inzet van beschermende noodvaccinatie (vaccinatie «voor het leven») een effectieve bestrijdingsmethode zijn. In plaats van het in grote aantallen ruimen van dieren kan de uitbraak bij bepaalde dierziekten tot staan worden gebracht door vaccinatie, in een bepaalde cirkel rondom besmette bedrijven. Gezonde gevaccineerde dieren worden niet meer gedood. Op basis van de huidige EU-regelgeving

is beschermende noodvaccinatie mogelijk bij de bestrijding van uitbraken van MKZ, KVP en AI. Deze aanpak is op dit moment alleen uitvoerbaar bij dierziekten waarvoor een effectief vaccin beschikbaar is, te weten MKZ en KVP. De mogelijkheid van noodvaccinatie is vastgelegd in de betreffende beleidsdraaiboeken.

Streefwaarden

- Zo snel en effectief mogelijk bestrijden van dierziekten.

Concreet houdt dit in dat bij een melding een onderzoek wordt ingesteld. Voor zover de melding betrekking heeft op verschijnselen die duiden op een zeer besmettelijke dierziekte, moet binnen 3 uur een deskundigenteam ter plaatse een onderzoek instellen.

Beleidsinstrumenten

Voor de bestrijding van dierziekten staan onder andere de volgende instrumenten ter beschikking:

- wettelijke verplichting van houders van dieren en dierenartsen om verschijnselen die duiden op een aangifteplichtige dierziekte te melden;
- klinische inspectie door een team van dierenartsen op bedrijven waar mogelijk sprake is van aangifteplichtige dierziekten;
- monsternames door een team;
- diagnostisch onderzoek van afgenomen monsters bij dieren;
- instellen van stand-still, vervoersverboden, compartimenten;
- vaccineren van dieren;
- onderzoek van dieren op buurtbedrijven en andere relevante bedrijven;
- tracering van een besmetting (van en naar);
- doden van besmette dieren;
- doden van dieren die een reëel gevaar zijn voor verspreiding van de besmetting;
- destructie van (besmette) dieren;
- reinigen en ontsmetten van bedrijven;
- schadeloosstellen van houders voor gedode dieren.

De grondslag voor de inzet van bovenstaande instrumenten zijn:

- EU-richtlijnen en EU-verordeningen;
- Gwwd;
- (beleids)draaiboeken;
- crisisorganisatie en voorzieningen.

Begrote uitgaven (x € 1.000)	
Bestrijding van dierziekten	Uitgaven ¹
Verdenkingen	
– Brucellose (verwerperonderzoek) ²	1.000
– KVP	100
– MKZ (rund, schaap, geit)	15
– AI (LPAI)	300
– BSE (rund)	20
– TSE (schaap, geit)	15
– Psittacose	43
– TBC	30
– BT	8
– Rabies	12
– Diagnostiek verdenkingen ³	600

Bestrijding van dierziekten	Uitgaven ¹
Voorzieningen	
– Middelenbeheer	300
– Calamiteitenreserve destructie	1.890
– Waakvlamcontracten	715
– Voorziening vaccinatie ZvA, MKZ en KVP	
– Overige voorzieningen	2.698
Bestrijding	
Jaarlijks terugkerende kosten bestrijding	2.700
Subtotaal	10.446
Overgenomen Productschapstaken (verdenkingen)	
– Ziekte van Aujeszky ³	40
– Salmonella	
– verificatieonderzoek VB	36
– verificatieonderzoek Leg (bestrijding)	121
– Salmonella	
– ruimingskosten	303
– vergoeding waarde dieren ⁴	1.500
– Mycoplasma Gallisepticum	600
Subtotaal	2.600
Totaal	13.046
Begrote sectorbijdrage⁵	
Rund	2.622
Varken (inclusief ziekte van Aujeszky)	1.734
Schapen en geiten	396
Pluimvee (inclusief Salmonella)	4.083

¹ Begrote bedragen gebaseerd op gerealiseerde kosten 2013–2015 (zie jaarverslagen DGF), daarbij rekening houdend met meerjarige trends en structurele veranderingen.

² Aantal bemonsterde dieren geraamd op 11.000.

³ Met betrekking tot de diagnostiek verdenkingen is een contract gesloten met het CVI waarbij naar schatting € 0,6 mln ten laste van bestrijding dierziekten komt. Hier valt ook diagnostiek ZvA en SVD onder. De kosten worden uiteindelijk afgerekend per diersoort.

⁴ 50% Cofinanciering door EU en 50% door sector.

⁵ De geraamde sectorbijdragen bevatten nog geen component «reserve bestrijdingskosten» omdat tarieven pas in 2018 kunnen worden aangepast.

Toelichting

Kosten van verdenkingen en bestrijding van overige relevante dierziekten worden opgenomen in de supplettoire wetten en in de verantwoording, indien zich hierbij uitgaven voordoen.

3. Voorkomen en verminderen van welzijnsproblemen

Bij uitbraken van wettelijk te bestrijden dierziekten treden – op basis van het draaiboek – diverse veterinaire maatregelen in werking. Eén van de maatregelen is het instellen van een vervoersverbod waardoor in bepaalde gebieden het vervoer van bepaalde diercategorieën niet meer is toegestaan dan wel aan stringente voorwaarden is gebonden. Als gevolg van het vervoersverbod kunnen in deze gebieden welzijns- en huisvestingsproblemen ontstaan (meer of grotere dieren dan de beschikbare hokcapaciteit toelaat, met als gevolg onder andere gezondheidsproblemen, agressiviteit, stress etc.). Ter vermindering van de meest urgente welzijnsproblemen kan worden besloten om dieren op te kopen en gecontroleerd af te voeren.

Streefwaarden

Beperken van de welzijnsproblemen bij dieren in geval van een dierziekte uitbraak.

Beleidsinstrumenten

Opkoopregeling

Een opkoopregeling wordt toegepast als sprake is, of een situatie ontstaat, van overvolle stallen als direct gevolg van de bestrijdingsmaatregelen. Bij het instellen van een opkoopregeling kunnen veehouders in een afgebakend gebied hun dieren op vrijwillige basis aan de overheid aanbieden. Hier staat een financiële bijdrage tegenover waarbij aanvullende voorwaarden kunnen worden gesteld.

4. Overig

Dit artikel is voor de financiering van overige uitgaven, eventuele terugstorting van de voorfinanciering naar de begroting van EZ en uitgaven die onder andere betrekking hebben op de voedselveiligheid en daarmee samenhangend de diergezondheid. Omdat het karakter van dergelijke uitgaven op voorhand niet is te voorspellen, kunnen geen streefwaarden worden opgenomen.

In de begroting voor 2017 zijn hier wel met name de sectorbijdragen aan de SDa (€ 360.000) en uitvoeringskosten voor het innen van heffingen (€ 830.000) opgenomen.

Ontvangsten

De ontvangsten betreffen bijdragen van het bedrijfsleven en van het Rijk. De huidige verdeling van de kosten tussen bedrijfsleven en het Rijk is vastgelegd in het «Convenant financiering bestrijding besmettelijke dierziekten 2015–2019». De kosten van bewaking van dierziekten worden in beginsel 50% door het Rijk en 50% door het bedrijfsleven gefinancierd met uitzondering van de bewakingsprogramma's die EZ heeft overgenomen van de productschappen. De basismonitoring blijft 50/50 gefinancierd. De financiering van de kosten van bestrijding is afhankelijk van de soort dierziekte en de noodzakelijke voorzieningen. In aanleg worden deze kosten – tot een per diersoort afgesproken plafond – voor 100% doorberekend aan de veehouderijsectoren. Behalve de kosten van de voorzieningen; deze worden gefinancierd door overheid en sector, beide voor 50%. Boven deze plafonds draagt de overheid de resterende kosten in de betreffende convenantsperiode. Voor de basismonitoring en de overgenomen PBO taken zijn de plafonds niet van toepassing.

7. Bijlagen

7.1 Bijlage ZBO's en RWT's

Overzicht Rechtspersonen met een Wettelijke Taak en Zelfstandige Bestuursorganen (vallend onder het Ministerie van Economische Zaken)

	Naam organisatie	RWT	ZBO	Functie	Begrotings- artikel(en)	Begrotings- ramingen X € 1.000	Verwijzing (URL-link) naar website RWT/ZBO
1	Agrarische Opleidings- centra (13)	X	X ¹ / X ²	De AOC's zijn de kennisinstellingen / opleidingsinstituten voor voeding, natuur en milieu op MBO/VMBO-niveau.	7	522.161 (504.548 bekostiging, 17.613 subsidies)	Diverse
2	Bureau Beheer Landbouwgronden/ Commissie Beheer Landbouwgronden	X	X ²	Bureau Beheer Landbouwgronden is belast met de verwerving in opdracht van EZ en andere overheden van onroerend goed dat wordt doorgeleverd aan overheids- en andere organisaties die daarmee overheidsdoelen in het landelijk gebied realiseren met betrekking tot de thema's natuur, landbouw, recreatie, landschap, water en milieu		Geen bijdrage	www.dlg.nl www.rvo.nl
3	Centraal Bureau voor de Statistiek	X	X	Het verzamelen, bewerken en publiceren van statistieken ten behoeve van praktijk, beleid en wetenschap. Naast de verantwoordelijkheid voor de nationale (officiële) statistieken is het CBS ook belast met de productie van Europese (communautaire) statistieken. De wettelijke grondslag voor het CBS is de « Wet op het Centraal Bureau voor de Statistiek ».	1	141.357	www.cbs.nl
4	Centrale Commissie Dierproeven		X	De CCD verleent vergunningen voor het verrichten van dierproeven op basis van adviezen van een van de Dierexperimenten Commissies (DEC).	6	726	www.centralecommissie-dierproeven.nl/
5	College Toelating Gewasbeschermingsmiddelen en Biociden (vh. CTB)	X	X	Het Ctgb oordeelt over de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden.	6	978	www.ctgb.nl

	Naam organisatie	RWT	ZBO	Functie	Begrotings- artikel(en)	Begrotings- ramingen X € 1.000	Verwijzing (URL-link) naar website RWT/ZBO
6	AOC Raad (Bureau Erkenningen)	X		Bureau Erkenningen (BE) van de AOC Raad is in de Regeling gewasbeschermingsmiddelen en biociden (Rgb), aangewezen als instantie voor het verstrekken van vakbekwaamheidsbewijzen gewasbescherming.		Geen directe bijdrage	www.erkenningen.nl
7	Edelmetaal Waarborg Nederland	X	X	Het keuren van alle aan consumenten verkochte gouden, zilveren en platina voorwerpen boven een bepaalde gewichtsdrempel en alvorens zij op de Nederlandse markt worden gebracht, te voorzien van één of meerdere stempelmerken (het waarborgen).		Geen bijdrage	www.ewnederland.nl
8	Examinerende instanties als bedoeld in artikel 19 van de Examenregeling frequentiegebruik 2008	X		Het afnemen van examens ter verkrijging van vergunningen voor het gebruik van frequentieruimte.		Geen bijdrage	
9	Faunafonds	X	X ²	Het Faunafonds is belast met het toekennen van tegemoetkomingen in door beschermde diersoorten aangerichte schade, het bevorderen van maatregelen ter voorkoming en bestrijding van dergelijke schade en advisering aan gedeputeerde staten van provincies en de Minister van Economische Zaken.) ³	www.faunafonds.nl
10	Grondkamers (5)		X	Bevorderen van goede pachtverhoudingen in Nederland, toetsen van de inhoud van pachtovereenkomsten aan de dwingend rechtelijke bepalingen van de Pachtwet, uitvoeren van een prijsstoetsing en toetsen van overeenkomsten van korte duur, bepalen van verpachte waarde.		Geen bijdrage	www.grondkamers.nl
11	Hogere Agrarische Onderwijsinstellingen (6)	X	X ¹ X ²	De HAS'en zijn de kennisinstellingen / opleidingsinstituten voor voeding, natuur en milieu op HBO-niveau.	7	87.535 (83.758 bekostiging, 3.777 subsidies)	Diverse

	Naam organisatie	RWT	ZBO	Functie	Begrotings- artikel(en)	Begrotings- ramingen X € 1.000	Verwijzing (URL-link) naar website RWT/ZBO
12	Kamer voor de Binnenvisserij		X ²	Toetsen van overeenkomsten van huur en verhuur van visrechten en het goedkeuren van toestemmingen om te vissen, uitgegeven door visrechthebbenden; beide met het oog op een doelmatige bevissing van binnenwateren.		Geen bijdrage	Geen
13	Kamer van Koophandel		X	Het ondersteunen van ondernemers en eerstelijns aanspreekpunt van de overheid voor ondernemers. Wettelijke taken volgens de Wet op de Kamer van Koophandel zijn: het voeren van een handelsregister, onderhouden van een digitaal en fysieke ondernemerspleinen, geven van voorlichting, innovatietaak en regiostimuleringsstaak.	2	100.155 ⁴	www.kvk.nl
14	Keuringsinstanties als bedoeld in artikel 10.3 Telecommunicatiewet ⁵		X ²	Het afgeven van advies in het kader van rapporten, certificaten of EG-typeverklaringen voor radiozendapparaten en randapparaten. Het doen van onafhankelijke onderzoeken naar de overeenstemming van producten of diensten met de geldende regelgeving.		Geen bijdrage	Diverse
15	Raad voor de Accreditatie	X	X	Verifiëren dat instellingen die actief zijn op het gebied van laboratoriumtesten, inspecteren, kalibreren en certificeren aan accreditatienormen voldoen. De taken van de Raad voor Accreditatie zijn vastgelegd in de Wet aanwijzing nationale accreditatie instantie.	1	132	www.rva.nl

	Naam organisatie	RWT	ZBO	Functie	Begrotings- artikel(en)	Begrotings- ramingen X € 1.000	Verwijzing (URL-link) naar website RWT/ZBO
16	Raad van Bestuur Autoriteit Consument en Markt (ACM)		X	Doel van de ACM is vergroting van de effectiviteit en de efficiëntie van het markttoezicht op de niet-financiële markten in Nederland. Het betreft drie typen van markttoezicht die tot doel hebben om markten goed te laten werken: mededingings- toezicht, sectorspecifiek markttoezicht en consumentenbe- scherming.	1	448	www.acm.nl
17	Raad voor de Planten- rassen		X	De Raad voor planten- rassen geeft uitvoering aan de Zaaizaad- en Plantgoedwet 2005 op het gebied van toelating van plantenrassen en verlening van intellec- tuele eigendomsbe- scherming m.b.t. plantenrassen (kwekers- recht).	6	785	www.plantenrassen.nl
18	Rendac BV	X		Ophalen, verwerken en (laten) vernietigen van dierlijke restmaterialen en kadavers (categorie 1- en 2-materiaal, niet bestemd voor consumptie).		Geen bijdrage	www.rendac.nl
19	Staatsbosbeheer	X	X ²	Staatsbosbeheer richt zich op de volgende hoofddoelstellingen: het instandhouden, herstellen en ontwikkelen van natuur-, landschaps- en cultuurhistorische waarden in de gebieden van Staatsbosbeheer; het bevorderen van recreatie in zo veel mogelijk gebieden van Staatsbosbeheer; het leveren van een bijdrage aan de productie van milieuvriendelijke en vernieuwbare grondstoffen zoals hout.	8	25.446	www.staatsbosbeheer.nl
20	Stichting Bloembollenkeuringsdienst	X	X	Stichting BKD geeft uitvoering aan de Landbouwkwaliteitswet (Plantenziektenwet) in de sector bloembollen.		Geen bijdrage	<a href="http://www.bloembollen
keuringsdienst.nl">www.bloembollen keuringsdienst.nl
21	Stichting Centraal Orgaan Kwaliteitsaangelegenheden Zuivel	X	X	Stichting COKZ geeft uitvoering aan de Landbouwkwaliteitswet in de zuivelsector en in de sector pluimvee en eieren (COKZ/NCAE).	6	165	www.cokz.nl

	Naam organisatie	RWT	ZBO	Functie	Begrotings- artikel(en)	Begrotings- ramingen X € 1.000	Verwijzing (URL-link) naar website RWT/ZBO
22	Stichting COVA	X		Er voor zorgen dat Nederland te allen tijde een minimum voorraad aardolieproducten heeft, om in tijden van crises te kunnen voldoen aan de aardolievraag.	4	111.000	www.cova.nl
23	Wageningen Research	X		In het algemeen belang bijdragen aan strategisch en toepassingsgericht onderzoek op het gebied van productie, verwerking, afzet en handel van agrarische producten, van de visserij, van het natuur- en milieubeheer, van de openluchtrecreatie en van het beheer en de inrichting van het landelijk gebied.	6	133.566 (bijdrage ZBO 75.518, opdrachten 58.048)	www.wur.nl
24	Stichting Skal	X	X	Stichting Skal geeft uitvoering aan de Landbouwkwaliteitswet m.b.t. biologische productiemethoden.		Geen bijdrage	www.skal.nl
25	Stichting Kwaliteits- Controle-Bureau	X	X	Stichting KCB geeft uitvoering aan de Landbouwkwaliteitswet en de Plantenziektenwet in de sector groenten en fruit.	6	133	www.kcb.nl
26	Stichting Nederlandse Algemene Kwaliteits- dienst Tuinbouw	X	X	Stichting Naktuinbouw geeft uitvoering aan de Zaaizaad- en Plantgoedwet 2005 (en de Plantenziektenwet) m.b.t. teeltmateriaal in de sectoren tuinbouw- en de bosbouwgewassen.		Geen bijdrage	www.naktuinbouw.nl
27	Stichting Nederlandse Algemene Keurings- diensten (Zaaizaad en Pootgoed Landbouwge- wassen)	X	X	Stichting NAK geeft uitvoering aan de Zaaizaad- en Plantgoedwet 2005 (en de Plantenziektenwet) m.b.t. zaaizaad en pootgoed in de sector landbouwgewassen.		Geen bijdrage	www.nak.nl
28	TNO	X	X ²	TNO is een onafhankelijke onderzoeksorganisatie die op basis van haar expertise en onderzoek een belangrijke bijdrage levert aan de concurrentiekracht van bedrijven en organisaties, aan de economie en aan de kwaliteit van de samenleving als geheel.	2	131.361 ⁶	www.tno.nl

	Naam organisatie	RWT	ZBO	Functie	Begrotings- artikel(en)	Begrotings- ramingen X € 1.000	Verwijzing (URL-link) naar website RWT/ZBO
29	VSL	X		Het onderhouden en verwezenlijken van nationale meetstandaarden zoals vastgelegd in de Metrologiewet. Op grond van artikel 3 van deze wet is VSL door de Minister van EZ hiervoor aangewezen.	1	9.458 ⁷	www.vsl.nl
30	De in het kader van de Metrologiewet art. 11 en 12 aangewezen instanties en erkende keurders ⁸		X ²	Het optreden als onafhankelijke toetsende instantie bij overeenstemmingbeoordelingen van meetinstrumenten. De werkzaamheden die zij verrichten kunnen per overeenstemmingbeoordeling verschillen maar omvat o.a. het beoordelen van kwaliteitssystemen, het afgeven van certificaten van typeonderzoek of ontwerponderzoek en het keuren van meetinstrumenten.		Geen bijdrage	
31	WaarborgHolland	X	X	Het keuren van alle aan consumenten verkochte gouden, zilveren en platina voorwerpen boven een bepaalde gewichtsdrempel en alvorens zij op de Nederlandse markt worden gebracht, te voorzien van één of meerdere stempelmerken (het waarborgen).		Geen bijdrage	www.waarborgholland.nl
32	Wageningen Universiteit	X	X ¹ /X ²	Wageningen Universiteit is de belangrijkste Europese Universiteit op het gebied van de Life Sciences. Onderzoekers en studenten van Wageningen Universiteit richten zich op onderwerpen op het terrein van de voeding, gezondheid, natuur en leefomgeving.	7	185.956 (185.670 bekostiging, 286 subsidies)	www.wur.nl

¹ De onderwijsinstellingen zijn partieel ZBO, namelijk voor het deel waarin zij examens afnemen en beoordelen.

² Valt niet onder Kaderwet ZBO.

³ Bijdrage loopt via de provincies die de financiële verantwoordelijkheid voor het Faunafonds hebben overgenomen van het Rijk (zie Besluit Faunafonds). Met het van kracht worden van de Wet natuurbescherming zullen de taken van het Faunafonds formeel bij de provincies zijn belegd.

⁴ Betreft Rijksbijdrage voor 2017 groot € 100.155.000,-. Dit bedrag is exclusief de budgetfinanciering van het Handelsregister groot € 4.146.

⁵ Het gaat hierbij om het volgende cluster aan ZBO's: Telefication BV, TÜV Rheinland EPS BV, Kiwa Nederland BV, DEKRA Certification BV, D.A.R.E.!! Consultancy en Thales Nederland BV.

⁶ Aan TNO-AGE (een aparte organisatie-eenheid binnen TNO, begrotingsartikel 4) wordt een aparte bijdrage (€ 4.594 in 2017) verstrekt.

⁷ Dit bedrag betreft niet alleen het instituut VSL, maar omvat ook de verplichte bijdrage aan de internationale organisaties BIPM, OIML en Welmec.

⁸ Het gaat hierbij om het volgende cluster aan deeltijd-ZBO's: Kalibra International BV, Kema Nederland BV, Kiwa NV Certificatie en Keuringen, NMI Certin BV en SGS Nederland BV.

7.2 Verdiepingsbijlage bij de begrotingsartikelen

Beleidsartikel 1 Goed functionerende economie en markten

Uitgaven beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	184.122	177.036	170.337	170.345	170.342	
Mutatie amendement 2016	500					
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016	1.354	651	651	476	226	
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
Loon-en prijsbijstelling	4.944	4.181	4.019	4.020	4.021	
Inbedding PIANOo/TenderNed		2.217	2.184	1.104	1.104	
CBS	1.855	1.603	1.479	1.464	1.464	
Overig	1.304	38	- 44	36	36	
Stand ontwerpbegroting 2017	194.079	185.726	178.626	177.445	177.193	177.018

Inbedding PIANOo/TenderNed

PIANOo en het daarbij behorende TenderNed, het systeem voor elektronisch aanbesteden, zijn organisatorisch ingedeeld bij het Ministerie van Economische Zaken. Na meerdere tijdelijke instellingsperiodes is het belang onderkend om voor deze organisatie toekomstbestendig en met structureel voldoende budget een vaste inbedding te vinden. Na onderzoek is geconcludeerd dat inbedding bij RVO.nl het meest voor de hand ligt. RVO.nl is de uitvoeringsdienst van het Ministerie van EZ en is onder meer verantwoordelijk voor de voorlichting van ondernemers over de aanbestedingsregelgeving. Dit sluit aan bij de taken van PIANOo als expertisecentrum voor aanbestedende diensten. De inbedding vindt plaats met ingang van 1 januari 2017.

CBS

De extra middelen zijn bestemd voor uitvoering van het verplichte EU-statistiekprogramma.

Ontvangsten beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	59.934	30.900	30.900	30.900	30.900	
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016	55.100					
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
PIANOo	308					
Stand ontwerpbegroting 2017	115.342	30.900	30.900	30.900	30.900	30.900

PIANOo

Dit zijn inkomsten ter dekking van werkzaamheden die PIANOo uitvoert voor onder andere Rijkswaterstaat en Provincies.

Beleidsartikel 2 Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen

Uitgaven beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	862.295	807.151	783.038	786.744	797.167	
Mutatie amendement 2016	- 500					
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016	- 5.670	- 1.557	- 1.023	- 4.161	- 5.202	
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
BMKB		4.000	4.000	4.000	4.000	
ICT beleid	700	5.500				
Kamer van Koophandel	13.559	- 13.559				
TKI toeslag	- 5.000					
Overige subsidies			- 10.000	- 10.000	- 1.950	
Overige subsidies			10.000	10.000	2.000	
Topsectoren overig			- 5.500	- 7.700	- 6.000	
MKB Innovatiestimulering Topsectoren (MIT)					- 6.000	
Ruimtevaart (ESA)			13.000	13.000	13.000	
Cofinanciering EFRO	- 12.041	12.041				
Bijdrage ROM's		4.300	5.300	5.300	5.300	
Overig	14.355	11.975	5.485	3.144	- 207	
Stand ontwerpbegroting 2017	867.698	829.851	804.300	800.327	802.108	796.360

BMKB

De gemiddelde BMKB-premie wordt van 3,6% naar 4,8% verhoogd (zie ontvangsten). Deze ontvangsten dienen ter dekking van de schadebetalingen om de kostendekkendheid te vergroten.

ICT beleid

Betreft de met de digicommissaris overeengekomen bijdragen aan de begroting van EZ vanuit de aanvullende post voor de Generieke Digitale Infrastructuur (GDI) voor toezicht op de eIDAS verordening in 2016 en voor het beheer van en toezicht op het eID-stelsel in 2017.

Kamer van Koophandel

Dit betreft een temporisatie van het budget van de Kamer van Koophandel ten behoeve van de bevoorschotting voor 2017. Uit oogpunt van liquiditeit wordt het eerste voorschot 2017 in december 2016 verstrekt.

TKI toeslag

Dit betreft de verwerking van het amendement Field labs (TK, [34 300 XIII, nr.86](#)). Dit budget wordt overgeboekt naar Toegepast en fundamenteel onderzoek op artikel 3.

Overige subsidies

Dit betreft de bijdrage van EZ voor de oprichting van een faciliteit voor het motorenonderhoud van de F-35 op het Logistiek Centrum Woensdrecht. De middelen worden overgeboekt naar het Ministerie van Defensie.

Overige subsidies/Topsectoren overig/MIT

Het budget voor Topsectoren overig is verlaagd. Vanuit de MIT worden middelen overgeboekt naar overige subsidies. Dit dient met name ter dekking van de hiervoor genoemde overboeking naar het Ministerie van Defensie.

Ruimtevaart (ESA)

Dit betreft middelen voor maatregel D32 uit het Regeerakkoord. Vanaf 2018 is er structureel € 13 mln beschikbaar voor Ruimtevaart. Hiermee kan Nederland op lange termijn blijven investeren in ESA-programma's. Dit is in de Nota Ruimtevaartbeleid 2014–2020 op 11 september 2014 aan de Kamer gemeld. De middelen zijn afkomstig van de aanvullende post en waren tijdelijk ondergebracht op de begroting van het Ministerie van OCW.

Cofinanciering EFRO

Het programma EFRO 2007–2013 wordt in 2017 afgerond. Dan zal ook de laatste termijn van de uitfinanciering van het programma plaatsvinden. Daarom wordt het beschikbare budget verschoven van 2016 naar 2017.

Bijdrage ROM's

De subsidierelatie met de Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen wordt voortgezet. Hiervoor is € 1 mln per ROM per jaar beschikbaar.

Ontvangsten beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand Ontwerpbegroting 2016	107.401	106.878	109.911	114.508	114.978	
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016	3.832	3.677	- 810	- 1.962	- 3.276	
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
BMKB		4.000	4.000	4.000	4.000	
Luchtvaartkredietregeling		- 1.248	- 3.157	- 4.219	- 5.165	
Diverse ontvangsten	- 201	- 222	- 269	- 322	- 361	
Overig	1.620	1.247	1.372	904	643	
Stand Ontwerpbegroting 2017	112.652	114.332	111.047	112.909	110.819	111.615

BMKB

Dit betreft de verhoging van de gemiddelde BMKB-premie van 3,6% naar 4,8% om de kostendekkendheid van de garantieregeling te verhogen.

Luchtvaartkredietregeling

Zoals in de 2^e suppletoire begroting werd aangekondigd, zijn de ontvangsten voor de luchtvaartkrediet regeling meerjarig neerwaarts bijgesteld. Hiermee samenhangend werden in de 2^e suppletoire begroting 2015 de kredietuitgaven al met € 20,5 mln verlaagd omdat Rekkof Aircraft N.V. geen gebruik maakte van de kredietfaciliteit.

Diverse ontvangsten

De terugbetaling van de lening (€ 7 mln) aan de gemeente Eindhoven ten behoeve van de internationale school komt te vervallen. Hiermee levert het kabinet een bijdrage aan de impuls in het voorzieningenniveau van Brainport Eindhoven, zoals onder «Beleidwijzigingen» is toegelicht.

Beleidsartikel 3 Toekomstfonds

Uitgaven beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	164.741	121.978	128.827	110.168	122.315	
Mutatie amendement 2016						
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016	159.359					
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
Fund to Fund	- 29.400		- 1.000	459	8.541	
Fundamenteel en toegepast onderzoek	- 46.000		27.500	23.500	10.500	
Start ups		23.000	23.000	23.000	23.000	
Overig	2.126	140	540	540	540	
Stand ontwerpbegroting 2017	250.826	145.118	178.867	157.667	164.896	173.355

Fund to Fund

Met deze mutatie wordt het kassaldo 2015 in het gewenste kasritme gespreid over de komende jaren voor de uitfinanciering van de verplichtingen in het kader van het Dutch Venture Initiative.

Fundamenteel en toegepast onderzoek

De kasmiddelen voor fundamenteel en toegepast onderzoek worden in het verwachte kasritme gespreid over de komende jaren. Dit betreft onder andere de middelen voor de regeling Toekomstfondskrediet Onderzoeksfaciliteiten (TOF) en Smart Industry. De bijdrage van OCW van jaarlijks € 5 mln wordt vanaf 2018 gedurende 10 jaar ingezet voor (de dekking van) niet revolverende investeringen in fundamenteel en toegepast onderzoek vanuit het toekomstfonds. Bij voorjaarsbesluitvorming zijn de middelen die hiervoor in het Regeerakkoord zijn gereserveerd overgeheveld naar de begroting van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Het betreft maatregel D32 uit het Regeerakkoord. Tevens worden de middelen voor het amendement Fieldlabs (TK, [34 300 XIII nr. 86](#)) in het Toekomstfonds ondergebracht.

Start ups

Dit betreft de middelen voor een co-investeringsregeling voor durfkapitaal voor het stimuleren van investeringen in startups/MKB.

Ontvangsten beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	32.088	33.388	40.588	42.588	47.600	
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016	98.800					
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
Overig	- 1.634	3.000				
Stand ontwerpbegroting 2017	129.254	36.388	40.588	42.588	47.600	56.600

Beleidsartikel 4 Een doelmatige en duurzame energievoorziening

Uitgaven beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	1.830.326	1.967.843	2.207.333	2.787.041	3.453.489	
Mutatie amendement 2016	- 10.000					
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016	65.540	- 27.834	3.445	10.168	2.459	
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
Ondersteuning restwarmteprojecten	15.000					
SDE		- 35.000	- 25.000			
Verduurzamingsopgave	- 18.500	- 6.000	- 5.800	- 5.700	- 4.000	
Geothermie provisies	800	2.500	4.700	4.700	4.700	
Overig	- 8.856	946	- 7.265	- 4.470	10.530	
Stand ontwerpbegroting 2017	1.874.310	1.902.455	2.177.413	2.791.739	3.467.178	3.382.791

Ondersteuning restwarmteprojecten

In het energieakkoord en de warmtevisie zijn respectievelijk 1-op-1 afspraken en ondersteuning van regionale (rest)warmteprojecten in de startfase afgesproken. Zowel het energieakkoord als de warmtevisie stellen dat het Rijk ondersteuning voor financiering van deze projecten levert. Deze extra middelen zijn hier een invulling van.

SDE

Voor uitvoering van de SDE is een kasschuif noodzakelijk. In 2022 en 2023 worden deze bedragen (respectievelijk € 35 mln en € 25 mln) weer toegevoegd aan de begroting.

Verduurzamingsopgave

Voor de verduurzamingsopgave in Groningen trekt EZ in de periode 2016 tot en met 2020 totaal € 40 mln uit. In 2016 gaat het om € 18,5 mln. Deze middelen worden overgeboekt naar artikel 5 Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen.

Geothermie provisies

Bij elke openstelling van de regeling Geothermie worden provisies in rekening gebracht. Met deze bijstelling worden de ramingen in overeenstemming gebracht met de verwachte opbrengst aan provisies.

Ontvangsten beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	6.386.411	6.170.411	6.659.761	7.470.761	7.993.761	
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016	- 3.597.000	- 3.200.000	- 3.250.000	- 3.350.000	- 3.300.000	
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
Aardgasbaten	150.000	450.000	300.000	250.000	250.000	
Geothermie provisies	800	2.500	4.700	4.700	4.700	
Overig	2.350	3.750	3.750	3.750	3.750	
Stand ontwerpbegroting 2017	2.942.561	3.426.661	3.718.211	4.379.211	4.952.211	4.846.511

Aardgasbaten

Naar aanleiding van de meest recente raming van het Centraal Planbureau (CPB) zijn de aardgasbaten voor 2016 met € 150 mln naar boven bijgesteld. Voor 2017 zijn de aardgasbaten met € 450 mln verhoogd.

Geothermie provisies

Bij elke openstelling van de regeling Geothermie worden provisies in rekening gebracht. Met deze bijstelling worden de ramingen in overeenstemming gebracht met de verwachte opbrengst aan provisies.

Beleidsartikel 5 Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen

Uitgaven beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016						
Mutatie amendement 2016						
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016	98.900	68.600	13.600	12.900	12.900	
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
Verduurzamingsopgave	18.500	6.000	5.800	5.700	4.000	
Scholenprogramma		3.000	3.000	3.000	3.000	
Overig	- 834					
Stand ontwerpbegroting 2017	116.566	77.600	22.400	21.600	19.900	14.900

Verduurzamingsopgave

Voor de verduurzamingsopgave in Groningen trekt EZ in de periode 2016 tot en met 2020 totaal € 40 mln uit. In 2016 gaat het om € 18,5 mln.

Scholenprogramma

Het scholenprogramma van de Nationaal Coördinator Groningen (NCG) richt zich op het versterken en nieuwbouw van scholen in de provincie Groningen. Het hiervoor totale beschikbare budget van € 50 mln wordt met ingang van 2017 overgeheveld vanuit de begroting van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), in een structurele bijdrage van € 3 mln per jaar.

Beleidsartikel 6 Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens

Uitgaven beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	544.121	506.777	494.637	487.008	487.008	
Mutatie amendement 2016						
Mutatie 1e supplettoire begroting 2016	5.111	20.197	10.538	8.069	11.874	
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
Loon en prijsbijstelling 2016	8.552	7.235	7.079	7.080	7.080	
Voedselagenda	0	2.000	2.000	2.000	2.000	
Meerontvangsten mosselpercelen	2.000					
ICT uitgaven voor taken PBO's	3.600					
Kasschuif bijdrage aan NVWA	6.000	400	8.400	3.800	- 6.200	
Overig	480	1.773	- 2.506	- 2.568	- 2.683	
Stand ontwerpbegroting 2017	569.864	538.382	520.148	505.389	499.079	499.792

Loon- en prijsbijstelling 2016

Betreft de toedeling van de loon- en prijsbijstellingstranche 2016.

Voedselagenda

Binnen het AGRO-domein wordt vanaf 2017 € 2 mln herschikt naar beleidsartikel 6 voor de Voedselagenda.

Meerontvangsten mosselpercelen

De geraamde meerontvangsten mosselpercelen zijn voor 2016 nodig voor de uitvoering van visserijtaken.

ICT uitgaven voor taken PBO's

Aanpassing van het ICT-systeem in verband met de overgang van de PBO's naar het kerndepartement.

Kasschuif bijdrage aan NVWA

Dit betreft een kasschuif op de bijdrage aan de NVWA. Deze mutatie is aangekondigd in de Kamerbrief van 27 mei 2016 (TK, 33 835 nr. 33).

Ontvangsten beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	64.078	56.247	50.999	42.906	42.906	
Mutatie 1e supplettoire begroting 2016	- 9.023	- 8.678	- 6.022	195		
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
Onttrekking apurement		8.000	3.000	2.700	2.700	
Ontvangsten visserij		2.000	2.000	2.000	2.000	
Meer ontvangsten mosselpercelen	2.000					
Overig	585	- 171	- 171	- 171	- 171	
Stand ontwerpbegroting 2017	57.640	57.398	49.806	47.630	47.435	47.435

Onttrekking apurement

De extra middelen vanuit de onttrekking apurement worden ingezet voor versterking van het toezicht bij de NVWA.

Ontvangsten visserij

De hogere ontvangsten visserij worden met ingang van 2017 ingezet voor ter dekking van begrotings problematiek.

Meerontvangsten mosselpercelen

De geraamde meerontvangsten mosselpercelen worden ingezet voor visserijtaken.

Beleidsartikel 7 Groen onderwijs van hoge kwaliteit

Uitgaven beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	796.001	785.897	765.963	753.725	743.524	
Mutatie amendement 2016						
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016	- 2.665	- 218	- 61	- 56	- 83	
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
Verdeling loonbijstellingstranche 2016	22.343	21.104	20.731	20.505	20.319	
Project DuurzaamheidDoor	- 1.500					
Voedselagenda		- 2.000	- 2.000	- 2.000	- 2.000	
Overig		- 270	- 270	- 270	- 270	
Stand ontwerpbegroting 2017	814.179	804.513	784.363	771.904	761.490	756.551

Loon en prijsbijstellingstranche 2016

De mutaties op de onderdelen van bekostiging betreffen loon- en prijsbijstelling 2016 en een herschikking van bedragen bekostiging scholen.

Project DuurzaamheidDoor

Het project «DuurzaamheidDoor» wordt voor € 1,5 mln door de Provincies uitgevoerd.

Voedselagenda

Binnen het groen onderwijs domein wordt € 2 mln uit het beschikbare budget voor natuur- en milieueducatie (geen onderdeel van de bekostiging), vanaf 2017 herschikt naar het beleidsartikel 6 voor de instelling van de Voedselagenda.

Ontvangsten beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	75	75	75	75	75	
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016						
Stand ontwerpbegroting 2017	75	75	75	75	75	75

Beleidsartikel 8 Natuur en biodiversiteit

Uitgaven beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	142.663	130.874	119.034	120.923	120.923	
Mutatie amendement 2016						
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016	- 2.450	- 2.098	- 1.996	- 1.159	- 1.134	
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
verdeling loon en prijsbijstelling 2016	1.905	1.369	1.303	1.301	1.300	
Desaldering grondverkoop BBL	1.500					
Bijdrage vismigratierivier	- 1.000	- 1.500	- 2.000			
Netwerk Ecologische monitoring		- 2.371				
Overige	- 839	- 629	- 203	- 154		
Stand ontwerpbegroting 2017	141.779	125.645	116.138	120.911	121.089	121.089

Verdeling loon en prijsbijstelling 2016

Betreft de toedeling van de loon- en prijsbijstellingstranche 2016.

Desaldering grondverkoop BBL

De extra middelen van grondverkoop BBL wordt ingezet voor de afwikkeling van voormalig DLG taken door RVO.nl

Bijdrage vismigratierivier

De bijdrage vismigratierivier betreft een gezamenlijk project met de provincie Friesland voor de ontsluiting voor vismigratie in het IJsselmeer.

Netwerk Ecologische monitoring

Bijdrage uit artikel 8 aan het Netwerk Ecologische Monitoring. De nieuwe Toegepast Onderzoek (TO2) subsidieregeling die per 1-1-2017 van kracht wordt voorziet niet in subsidie voor het onderdeel Wettelijke Taken.

Ontvangsten beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	100.957	64.282	51.380	39.061	32.703	
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016	18.300	5.000	5.000			
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
Desaldering grondverkoop BBL	1.500					
Stand ontwerpbegroting 2017	120.757	69.282	56.380	39.061	32.703	30.763

Desaldering grondverkoop BBL

De extra middelen van grondverkoop BBL € 1,5 mln, wordt ingezet voor de afwikkeling van voormalig DLG taken door RVO.nl.

Artikel 40 Apparaat

Uitgaven niet-beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	380.243	345.780	331.405	334.997	331.740	
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016	- 11.758	- 16.777	- 12.063	- 11.060	- 13.545	
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
Verdeling loonbijstellingstranche 2016	9.923	7.943	7.570	7.530	7.422	
Verdeling prijsbijstellingstranche 2016	828	683	576	851	970	
Compensatie hogere tarieven RVB nieuw huisvestingstelsel agentschappen.	- 1.170	- 847				
Eindejaarsmarge	15.499					
Sodm	2.084	1.763	812	552	552	
PIANOO/TenderNed	2.090	- 1.117	- 1.104	- 1.104	- 1.104	
Kasschuif egalisatieschuld Rijksvastgoedbedrijf	9.516	- 1.012	- 1.392	- 1.861	- 1.471	
Overig	- 167	- 2.132	- 1.690	341	377	
Stand ontwerpbegroting 2017	407.088	334.284	324.114	330.246	324.941	324.050

Verdeling loonbijstellingstranche 2016

De loonbijstellingstranche 2016 is verdeeld over de relevante onderdelen.

Verdeling prijsbijstellingstranche 2016

De prijsbijstellingstranche 2016 is verdeeld over de relevante onderdelen.

Compensatie hogere tarieven nieuw huisvestingstelsel agentschappen.

Verdeling van de in 2015 ontvangen compensatie van het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) voor hogere huurtarieven aan de diensten en agentschappen.

Eindejaarsmarge

Restant eindejaarsmarge wordt overgeheveld van artikel 41 (Nominaal en Onvoorzien) naar artikel 40 voor mogelijke knelpunten in het lopend begrotingsjaar.

Sodm

Financiering van het materiele budget als gevolg van de uitbreiding van het Sodm (BVM 2015).

PIANOO/TenderNed

Financiering in 2016 van PIANOO en het daarbij behorende TenderNed, het systeem voor elektronisch aanbesteden. Vanaf 2017 wordt het budget voor TenderNed overgeheveld naar RVO.nl in verband met de inbedding van PIANOO bij RVO.nl.

Kasschuif egalisatieschuld Rijksvastgoedbedrijf

Deze kasschuif betreft de vervroegde aflossing in 2016 van de egalisatieschuld aan het Rijksvastgoedbedrijf.

Overig

De mutatie bij de post overige bestaat voor 2017 en 2018 voornamelijk uit dekking voor het oplossen van knelpunten bij de beleidsartikelen.

Ontvangsten niet-beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	32.526	33.326	33.294	33.248	33.248	
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016	1.450	2.500	4.550	4.550	4.550	
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
Overig	100					
Stand ontwerpbegroting 2017	34.076	35.826	37.844	37.798	37.798	37.798

Artikel 41 Nominaal en Onvoorzien

Uitgaven niet-beleidsartikel (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand ontwerpbegroting 2016	0	0	0	0	0	
Mutatie 1e suppletoire begroting 2016	97.983	55.403	54.070	53.732	53.610	
<i>Nieuwe mutaties:</i>						
Verdeling loonbijstellingstranche	- 53.536	- 48.065	- 46.973	- 46.797	- 46.561	
Verdeling prijsbijstellingstranche	- 8.108	- 7.338	- 7.097	- 6.935	- 7.049	
Ondersteuning restwarmteprojecten	- 15.000					
Restant Eindejaarsmarge	- 15.499					
Overig	- 5.840					
Stand ontwerpbegroting 2017	0	0	0	0	0	0

Verdeling loonbijstellingstranche 2016

In de begroting 2016 is de loonbijstellingstranche 2016 verdeeld over de relevante artikelonderdelen.

Verdeling prijsbijstellingstranche 2016

In de begroting 2016 is de prijsbijstellingstranche 2016 verdeeld over de relevante artikelonderdelen.

Ondersteuning restwarmteprojecten

In het energieakkoord en de warmtevisie zijn respectievelijk 1-op-1 afspraken en ondersteuning van regionale (rest)warmteprojecten in de startfase afgesproken. Zowel het energieakkoord als de warmtevisie stellen dat het Rijk ondersteuning voor financiering van deze projecten levert. Deze extra middelen uit de eindejaarsmarge zijn hier een invulling van.

Eindejaarsmarge

Restant eindejaarsmarge wordt overgeheveld van artikel 41 naar artikel 40 (Apparaat) voor mogelijke knelpunten in het lopend begrotingsjaar.

Overig

De post overige bestaat voornamelijk uit de bijdrage in de bouwkosten voor het ICT- project Roadmap bij RVO.nl (€ 3,6 mln) en de financiering van TenderNed (€ 1,2 mln).

7.3 Verdiepingsbijlage bij het Diergezondheidsfonds

Beleidsartikel 01 Bewaking en bestrijding van dierziekten en voorkomen en verminderen van welzijnsproblemen

Uitgaven beleidsartikel 1 (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand Ontwerpbegroting 2016	30.620	30.620	30.620	30.620	30.620	
Mutatie 1 ^e suppletoire begroting 2016	13.360					
<i>Nieuwe mutaties:</i>		1.930	1.930	1.930	1.930	
Stand Ontwerpbegroting 2017	43.980	32.550	32.550	32.550	32.550	32.550

Ontvangsten beleidsartikel 1 (Bedragen x € 1.000)						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Stand Ontwerpbegroting 2016	30.620	30.620	30.620	30.620	30.620	
Mutatie 1 ^e suppletoire begroting 2016	13.360					
<i>Nieuwe mutaties:</i>		1.930	1.930	1.930	1.930	
Stand Ontwerpbegroting 2017	43.980	32.550	32.550	32.550	32.550	32.550

Het bedrag aan nieuwe mutaties (voor de uitgaven en de ontvangsten) betreft de bijgestelde raming van de kosten bewaking en bestrijding van dierziekten.

7.4 Moties en toezeggingen

Moties op het terrein van de Minister van EZ				
Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Vries, Albert A. de (PvdA)	Verzoekt de regering, in de lopende zienswijzeprocedure, zo nodig samen met de provincie Drenthe, serieus te kijken naar de bezwaren van bewoners die mogelijk geconfronteerd worden met een windmolen aan de voor- en achterkant van hun woning.	08-09-2015	33 612-57	Onderhanden.
Bosman, André (VVD) Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Mulder, Agnes H. (CDA) Vries, Albert A. de (PvdA) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering om ervoor te zorgen dat de gebiedscoördinatoren, waar die worden aangesteld, de tijd, de ruimte en de instrumenten krijgen om hun taken goed uit te kunnen voeren en de Kamer te informeren over de resultaten hiervan.	08-09-2015	33 612-58 (was 56)	Afgedaan – brief [01-02-2016] – Samen energieprojecten realiseren: visie op omgevingsmanagement, Kamerstuk 31 239-211 .
Slob, drs A. (CU) Thieme, mr. M.L. (PvdD) Pechtold, drs. A. (D66) Klaver, J.F. (GL)	Verzoekt de regering om in het jaar 2016 te starten met de uitvoering van aanvullende maatregelen om de uitstoot van broeikasgassen te reduceren en de Kamer hierover te informeren	17-09-2015	34 300-24	Onderhanden – De Kamer is per brief [09-04-2016] over de voortgang van de uitvoering van de motie geïnformeerd.
Vos, Jan C. (PvdA) Cegerek, Y. (PvdA)	Verzoekt de regering ook grondstoffengebruik te betrekken bij de maatregelen die worden genomen om de CO ₂ -emissie te beperken.	29-09-2015	32 813-116	Afgedaan – brief [09-04-2016] – Kabinetsreactie IBO CO ₂ , Kamerstuk 32 813-122 .
Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Vos, Jan C. (PvdA) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering om te onderzoeken welke maatregelen genomen moeten worden om de uitspraak in de Urgendzaak na te leven; verzoekt de regering daarbij alle opties te betrekken, inclusief de mogelijkheid van sluiting van Nederlandse kolencentrales.	29-09-2015	32 813-115	Afgedaan – brief [09-04-2016] – Kabinetsreactie IBO CO ₂ , Kamerstuk 32 813-122 .
Harbers, M.G.J. (VVD) Nijboer, H. (PvdA)	Verzoekt de regering om de Studiegroep Duurzame Groei te vragen concrete beleidsopties te schetsen, waarin in ieder geval aandacht wordt besteed aan het economisch beleid en de omgang met een open economie, onderwijs, research en development, energietransitie, industriebeleid, de arbeidsmarkt, de woningmarkt, de financiële sector en de schuldpositie van huishoudens en bedrijven.	06-10-2015	34 300-54	Afgedaan – brief [06-07-2016] – Aanbieding rapport Studiegroep Duurzame Groei, Kamerstuk 34 300-76 .

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Koolmees, drs. W. (D66) Grashoff, R (GL) Schouten, C.J. (CU) Merkies, A.Z. (PvdA)	Verzoekt de regering, het niveau van gaswinning uit het Groningenveld in 2016 substantieel te verlagen en de lagere gasbaten in 2016 ten laste van het saldo te laten komen.	06-10-2015	34 300-57	Afgedaan – brief [18-12-2015] – Gaswinning Groningen en meerjarenprogramma NCG, Kamerstuk 33 529-212 ; en brief [24-06-2016] – ontwerpinstemmingsbesluit gaswinning Groningen, Kamerstuk 33 529-278 .
Veldhoven, S. van (D66)	Verzoekt de regering om te bekijken hoe de wettelijke aansluitplicht op gas het beste kan worden omgezet in een wettelijk aansluitrecht op warmte, en de Kamer daarover voor de zomer van 2016 te informeren.	13-10-2015	34 199-48 34199-48	Onderhanden – Is onderdeel van de Energiedialoog, de Kamer wordt in het najaar van 2016 via de Energie-agenda geïnformeerd.
Tongeren, drs. L. van (GL) Dik-Faber, R.K. (CU)	Verzoekt de regering bij het uitwerken van de uitkoopregeling alternatieven voor uitkoop van bewoners bij hoogspanningslijnen serieus mee te wegen, waaronder verkabeling van 220 kV- en 380 kV-leidingen, het verplaatsen van het tracé of het gebruik van innovatieve typen masten met minder straling.	13-10-2015	34 199-69	Onderhanden.
Vos, Jan C. (PvdA) Vries, Albert A. de (PvdA)	Verzoekt de regering om samen met de provincie Zeeland een commissie in te stellen, met als doel de Zeeuwse economie en daarmee de Zeeuwse werkgelegenheid inclusief structuurversterkende maatregelen, impulsen te geven en de Kamer zo spoedig mogelijk over de voortgang van de resultaten van de commissie te rapporteren.	13-10-2015	34 199-50	Afgedaan – brief [11-12-2015] – Commissie Economische Structuurversterking en Werkgelegenheid Zeeland, Kamerstuk 29 697-22 .
Bosman, André (VVD) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering met de ACM te overleggen om zorgvuldigheid te betrachten bij de uitvoering van de Wet onafhankelijk netbeheer en in het bijzonder de positie van de kerncentrale Borssele daarbij in acht te nemen.	13-10-2015	34 199-66	Afgedaan – brief [01-12-2015] – Reactie op vragen over de splitsing van DELTA en de positie van kerncentrale Borssele, Handelingen 2015–2016, nr. 758.
Bosman, André (VVD) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering per AMvB te regelen dat systeembeheerders informatie openbaar kunnen maken over mogelijkheden voor energiebesparing om hiermee dure investeringen in capaciteitsvergroting te kunnen tegengaan.	13-10-2015	34 199-65	Afgedaan – brief [07-07-2016] – Energiebesparing bij kleinverbruikers, Kamerstuk 30 196-468 .
Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de Minister om een nadere analyse te maken betreffende de rol die infrastructuurbedrijven kunnen spelen bij de (versnelling van de) verduurzaming van de energievoorziening, en deze analyse bij het Energie-rapport aan de Kamer te doen toekomen.	13-10-2015	34 199-51	Onderhanden – De Kamer is in het Energierapport [18-01-2016] over de voortgang van de uitvoering van de motie geïnformeerd.

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Mulder, Agnes H. (CDA) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering om deze opties, waaronder ook vraagsturing en het inkopen van flexibiliteit via de markt, mee te nemen in het onderzoek.	13-10-2015	34 199-52	Onderhanden.
Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering in overleg met Gasunie experimenten mogelijk te maken met betrekking tot de aanleg en het beheer van gasinfrastructuur die een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van een duurzame energievoorziening.	13-10-2015	34 199-53	Onderhanden.
Tongeren, drs. L. van (GL) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de Minister het onderzoek naar het ontwerp van systematiek op hoofdlijnen af te ronden in 2016 en de Kamer daarover te informeren.	13-10-2015	34 199-54	Onderhanden – De Kamer is per brief [15-12-2015] over de voortgang van de uitvoering van de motie geïnformeerd.
Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering om de Kamer in het 2e kwartaal van 2016 deze Algemene maatregelen van Bestuur toe te zenden en ervoor zorg te dragen dat deze zodanig zijn geformuleerd dat zij optimaal belemmeringen wegnemen die nu bestaan en daadwerkelijk ruimte bieden om vernieuwende concepten te beproeven.	13-10-2015	34 199-70	Onderhanden.
Tongeren, drs. L. van (GL)	Verzoekt de regering om in de experimenteer-AMvB ruimte te creëren voor het gebruik van elektrische auto's voor de opslag van duurzaam opgewekte energie.	13-10-2015	34 199-71	Onderhanden.
Tongeren, drs. L. van (GL) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering om de ACM in overweging te geven in haar handhavingsbesluit ten aanzien van splitsing voldoende ruimte te bieden om tot een oplossing te komen voor het eigendom en de ontmanteling van de kerncentrale te Borssele, en de Kamer over deze oplossing te informeren.	15-10-2015	34 199-75 (was 73)	Afgedaan – brief [01-12-2015] – Reactie op vragen over de splitsing van DELTA en de positie van kerncentrale Borssele, Handelingen 2015–2016, nr. 758.
Dik-Faber, R.K. (CU)	Verzoekt de regering, aan te sluiten en in gesprek te gaan over de implementatie van de werkgelegenheidsplannen van de provincie Zeeland en de Kamer hierover voor het einde van het jaar te informeren.	15-10-2015	34 199-74 (was 43)	Afgedaan – brief [11-12-2015] – Commissie Economische Structuurversterking en Werkgelegenheid Zeeland, Kamerstuk 29 697-22 .
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Mulder, Agnes H. (CDA)	Verzoekt de regering het voorstel voor de geïntegreerde Wbso/RDA door te rekenen op de huidige aanvragen en hierbij een inzicht te geven in de verschuivingen tussen en binnen de groepen kleine, middelgrote en grote bedrijven; verzoekt de regering tevens, de doorberekening voor 1 november 2015 naar de Kamer te sturen.	15-10-2015	34 300-31	Afgedaan – brief [28-10-2015] – Doorrekening van het voorstel voor een geïntegreerde WBSO/RDA regeling, Kamerstuk 34 300-69 .

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Mulder, Agnes H. (CDA) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering, frackings-werkzaamheden op te schorten in afwachting van de seismisch risicoanalyse en de wijziging van de Mijnbouwwet.	27-10-2015	34 300-30	Afgedaan – brief [23-11-2015] – Schaliegas, Kamerstuk 33 952-41 .
Mulder, Agnes H. (CDA)	Verzoekt de regering om, bij het ontwerp van de regeling rekening te houden met: – versterking van het eigen vermogen van het mkb waaronder start-ups; – mobiliseren van particuliere vermogens waarbij zowel directe investeringen als indirecte investeringen via fondsen of crowdfunding-platforms worden gefaciliteerd.	27-10-2015	34 300-28	Afgedaan – brief [24-05-2016] – StartupDelta 2020, Kamerstuk 32 637-241 .
Mulder, Agnes H. (CDA) Oosenbrug, R.F.A. (PvdA)	Verzoekt de regering om experimenteer- en regelruimte te realiseren voor deze specifieke omstandigheden, zodat de aanleg van snel internet daadwerkelijk versneld kan worden.	27-10-2015	34 300-27	Afgedaan – brief [22-01-2016] – Snel internet in het buitenland, Kamerstuk 26 643-384 .
Bosman, André (VVD)	Verzoekt de regering om ruim voor de begroting 2017 de Kamer te informeren over de voortgang, toekenning van EFRO-middelen en rijksfinanciering van de fieldlabs.	27-10-2015	34 300-25	Onderhanden.
Bosman, André (VVD)	Verzoekt de regering te kijken hoe zij een bijdrage kan leveren om deze projecten te steunen, bijvoorbeeld door het bijeen brengen van partijen; verzoekt de regering tevens te bezien wat de mogelijkheden zijn om eventuele onderuitputting bij Najaarsnota in te zetten voor cofinanciering van één of meerdere projecten.	27-10-2015	34 300-24	Afgedaan – brief [22-12-2015] – Voortgangsrapportage Gastvrijheidseconomie, Kamerstuk 26 419-61 .
Bosman, André (VVD) Mulder, Agnes H. (CDA) Oosenbrug, R.F.A. (PvdA)	Verzoekt de regering om, naast de huidige inzet in Europees verband voor het afschaffen van roamingtarieven ook optimaal gebruik te maken van de mogelijkheid om in Benelux-verband te komen tot afschaffing van roamingtarieven; verzoekt de regering voorts, vóór 1 december 2015 over de voortgang van beide trajecten de Kamer nader te informeren.	27-10-2015	34 300-23	Afgedaan – brief [09-11-2015] – Verordening voor de interne markt voor telecommunicatie en roaming in de Benelux, Kamerstuk 24 095-393 .
Gesthuizen, S.M.J.G. (SP) Kerstens, J.W.M. (PvdA)	Verzoekt de regering, binnen de grenzen van de verdragen al het mogelijke te doen om de Europese Octrooi Organisatie te houden aan internationale wet- en regelgeving.	27-10-2015	34 300-22	Afgedaan – brief [28-01-2016] – Uitvoering motie Gesthuizen/Kerstens, Kamerstuk 25 883-268 .

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Mulder, Agnes H. (CDA)	Verzoekt de regering om zich tot het uiterste in te spannen dat de BTW geen kostprijsverhogende en dus belemmerende factor meer is voor publieke investeringen via PPS op het gebied van onderwijs en onderzoek en de Kamer over de uitwerking te informeren.	27-10-2015	34 300-63	Afgedaan – brief [30-06-2016] – Monitor Techniekpact 2016, Kamerstuk 32 637-249 .
Bosman, André (VVD) Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP)	Verzoekt de regering de Kamer middels het Energierapport te informeren over het perspectief en de voor- en nadelen van thorium-energie in overleg met de experts van de TU Delft en dat te betrekken bij de energiedialoog.	27-10-2015	34 300-57	Afgedaan – brief [18-01-2016] – Energierapport, Kamerstuk 31 510-50 .
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Veldhoven, S. van (D66)	Verzoekt de regering, ervoor te zorgen dat het budget voor de Demonstratieregeling energie-innovatieprojecten volgend jaar en de jaren erna aansluit op de verduurzamingsopgave en de vraag vanuit het innoverende bedrijfsleven.	27-10-2015	34 300-56	Afgedaan – brief [08-01-2016] – Aanpassingen regeling Demonstratie Energie-innovaties, Kamerstuk 30 196-382 ; en brief [02-02-2016] Budget energie-innovatie, Kamerstuk 30 196-387 .
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Tongeren, drs. L. van (GL)	Overwegende dat getijdenenergie veel potentie heeft, zowel wat betreft duurzame opwekking en als exportproduct; overwegende dat private investeerders willen investeren in het aantonen dat getijdenenergie ook op grote schaal kan werken; Verzoekt de regering, dit binnen de bestaande regelingen financieel te faciliteren.	27-10-2015	34 300-60	Afgedaan – brief [07-12-2015] – Stimulering van hernieuwbare energieproductie in 2016, Kamerstuk 31 239-208 .
Tongeren, drs. L. van (GL) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering, de informatie over ontruimde, geëvacueerde en gesloopte gebouwen (digitaal) te ontsluiten en waar dit vanwege de privacy niet kan, de informatie op gemeentelijk niveau te aggregeren.	27-10-2015	34 300-51	Afgedaan – brief [02-05-2016] – Openstaande moties gaswinning Groningen, Kamerstuk 33 529-249 .
Veldhoven, S. van (D66) Mulder, Agnes H. (CDA)	Verzoekt de regering om bij het aanstellen van een gebiedscoördinator ook de bewoners en belanghebbenden uit het betreffende gebied te betrekken.	27-10-2015	34 300-47	Afgedaan – brief [01-02-2016] – Samen energieprojecten realiseren: visie op omgevingsmanagement, Kamerstuk 31 239-211 .
Verhoeven, K. (D66)	Verzoekt de regering om: de digitale infrastructuur (AMS-IX, hosters en housing) te erkennen als derde mainport; samen met relevante belanghebbenden een economische visie te ontwikkelen om de positie van de digitale mainport te versterken; en te investeren in de uitvoering van die visie.	27-10-2015	34 300-66	Afgedaan – brief [05-07-2016] – Aanpak regeldruk en administratieve lasten, Kamerstuk 29 515-390 .

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Verhoeven, K. (D66) Mulder, Agnes H. (CDA) Vos, Jan C. (PvdA) Öztürk, S. (GrKÖ)	Verzoekt de regering om het stelsel van subsidie-, garantie- en financieringsregelingen te verbeteren door waar mogelijk regelingen slim te koppelen, Verzoekt de regering ambitie te blijven tonen bij het verbeteren van de kredietverlening aan bedrijven en met banken te blijven spreken over hun maatschappelijke functie en verantwoordelijkheid.	27-10-2015	34 300-65	Afgedaan – brief [07-07-2016] – Evaluatie microfinanciering via Credits en actualiteiten Credits en microfinanciering, Kamerstuk 31 311-174 .
Ouwehand, E. (PvdD) Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Vos, Jan C. (PvdA)	Spreekt uit, tegen de winning bij Terschelling te zijn, omdat niet aannemelijk is gemaakt dat dit past binnen de nieuwe kaders van milieu en natuurbescherming, zoals door de Kamer vastgesteld bij de behandeling van de Mijnbouwwet.	27-10-2015	34 300-64	Betrokken bij de behandeling van het wetsvoorstel tot wijziging van de Mijnbouwwet in de Tweede Kamer [06-07-2016].
Bosman, André (VVD) Veldhoven, S. van (D66) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering, bij het onderzoek naar de doorontwikkeling van het NIA ook de mogelijke opschaling van SEED Capital te betrekken, daarbij in te gaan op hoe fondsen een minimale omvang van 20 miljoen euro kunnen bereiken en de Kamer daar in het voorjaar van 2016 over te rapporteren.	27-10-2015	34 300-34	Onderhanden – De Kamer is per brief [05-07-2016] over de voortgang geïnformeerd.
Tongeren, drs. L. van (GL) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering, samen met alle relevante spelers in de transportsector, tot een duurzaam mobiliteitsakkoord te komen, met daarin concrete doelstellingen en middelen voor elektrisch vervoer en de bevordering van groen gas en waterstof als brandstoffen voor de transportsector.	27-10-2015	34 300-36	Afgedaan – brief [11-03-2016] – Aanbieden voortgangsrapportages Groene Groeibeleid, Kamerstuk 33 043-65 .
Veldhoven, S. van (D66) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering, een arrangement te treffen waardoor voorkomen wordt dat in 2016 cruciale kennis op het gebied van energie verloren gaat, en daarover voor het einde van november 2015 aan de Kamer te rapporteren.	03-11-2015	34 300-74 (was 35)	Afgedaan – brief [04-12-2015] – Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN), Kamerstuk 30 196-369 .
Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Vries, Albert A. de (PvdA)	Verzoekt de regering, snelle uitrol van «nul op de meter» te ondersteunen, bijvoorbeeld door in de experimenteerruimte van de Elektriciteitswet de potentie van netbeheerders ook te mogen benutten voor het faciliteren van betalingsstromen bij gebouwgebonden financiering, van Nul op de Meter realisaties.	03-11-2015	34 199-76 (was 45)	Afgedaan – brief [07-07-2016] – Energiebesparing bij kleinverbruikers, Kamerstuk 30 196-468 .

Indiëners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Mulder, Agnes H. (CDA) Laar, R.P. van (PvdA)	Verzoekt de regering om, te komen met een plan dat streeft naar een betaalbare en maximaal duurzame energievoorziening, zo mogelijk 100%, op de BES-eilanden en de Kamer hierover te informeren voor de zomer van 2016.	17-11-2015	34 089-13	Onderhanden.
Verhoeven, K. (D66)	Verzoekt de regering, met een onderzoek te komen om het Handelsregister te ontsluiten als open data en de Kamer hierover in het voorjaar van 2016 te informeren.	24-11-2015	32 637-210	Afgedaan – brief [04-07-2016] – Ontsluiting handelsregister als open data, Kamerstuk 32 802-28 .
Veen, M.S. van (VVD)	Verzoekt de regering om, een inventarisatie te maken van de boekwaarde en de budgettaire gevolgen van een eventuele verkoop van onderdelen van het DVI.	24-11-2015	32 637-211	Afgedaan – brief [16-12-2015] – Uitvoering moties Dutch Venture Initiative (DVI), Kamerstuk 32 637-219 .
Veldhoven, S. van (D66) Weyenberg, S.P.R.A. van (D66)	Verzoekt de regering, de Nederlandse kolencentrales uit te faseren en daarvoor met de sector een plan op te stellen, waarbij rekening gehouden wordt met de groei van het aandeel hernieuwbaar, de juridische en financiële aspecten, potentiële weglekeffecten van CO ₂ naar het buitenland en leveringszekerheid van energie en innovatie, en de Kamer hierover bij de herziening van het energieakkoord in 2016 te informeren.	25-11-2015	34 302-99	Onderhanden.
Tongeren, drs. L. van (GL)	Verzoekt de regering, de voor- en nadelen van fondsvorming voor overschotten van de SDE+ op een rij te zetten en de Kamer hierover voor de voorjaarsnota van 2016 te informeren.	17-12-2015	30 196-373	Afgedaan – brief [01-07-2016] – Uitvoering van de motie Van Tongeren en de motie Ronnes, Van Veldhoven en Van Gerven inzake de begrotingsreserve duurzame energie, Kamerstuk 31 239-218 .
Oosenbrug, R.F.A. (PvdA)	Verzoekt de regering, de uitvoering van de compensatieregeling op dit punt te monitoren en zo nodig zelf in te grijpen of de ACM daartoe te verzoeken, indien de uitwerking van de compensatieregeling onredelijk uitpakt in de relatie tussen wholesaleafnemers en netwerkaanbieders.	19-01-2016	34 271-15	Onderhanden.

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Tongeren, drs. L. van (GL) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering om, de optie bij- en meestook van biomassa in kolencentrales in de SDE+-regeling pas open te stellen nadat: – er overeenstemming is over de wijze waarop tegemoetgekomen zal worden aan de uitspraak van de rechter om meer CO ₂ -reductie te realiseren; – er helderheid is over de uitfasering van de kolencentrales, en daarmee uitvoering is gegeven aan de motie-Jan Vos c.s. en de motie-Van Veldhoven/Van Weyenberg en Klaver c.s.; verzoekt de regering tevens, daarbij een helder tijdspad in acht te nemen en de uitvoering van de moties met de Kamer te bespreken alvorens tot implementatie hiervan over te gaan.	02-02-2016	30 196-388 (was 378)	Afgedaan – brief [19-02-2016] – Reactie op motie Jan Vos en Van Tongeren betreffende uitstel openstelling SDE+ voor bij- en meestook van biomassa in kolencentrales, Kamerstuk 30 196-401 .
Bosman, André (VVD) Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Klever, R.J. (PVV) Mulder, Agnes H. (CDA) Vos, Jan C. (PvdA) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering om de NCG in staat te stellen om met scholen en gemeenten een oplossing te vinden voor dit vraagstuk en daarbij ook voorfinanciering als instrument te onderzoeken.	02-02-2016	33 529-218	Afgedaan – brief [06-06-2016] – Financiering meerjarenprogramma Aardbevingsbestendig en Kansrijk Groningen, Kamerstuk 33 529-256 .
Veldhoven, S. van (D66) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering om met de NCG ervoor te zorgen dat deze onkosten als onderdeel van het schadeherstel en de versterking worden vergoed door de NAM.	02-02-2016	33 529-219	Onderhanden – de Kamer is per brief [06-06-2016] over de voortgang geïnformeerd, Kamerstuk 33 529-256 .
Veldhoven, S. van (D66) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering om het onafhankelijk onderzoeksprogramma naar de ondergrond zodanig op te zetten dat ook het onderzoek op basis waarvan het Winningsbesluit wordt gemaakt, daar onafhankelijk belegd kan worden.	02-02-2016	33 529-220	Afgedaan – brief [24-06-2016] – Kennisprogramma Mijnbouw, Kamerstuk 32 849-80 .

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Klever, R.J. (PVV) Mulder, Agnes H. (CDA) Vos, Jan C. (PvdA) Smaling, E.M.A. (SP) Wassenberg, F.P. (PvdD)	Verzoekt de regering, de Nationaal Coördinator Groningen voldoende ruimte te geven om te komen tot een snelle en ruimhartige afhandeling van alle oude complexe gevallen, en ervoor te laten zorgen dat deze laatste zaken in ieder geval voor het krokusreces finale duidelijkheid hebben	02-02-2016	33 529-221	Afgedaan – brief [24-02-2016] – Aangenomen moties n.a.v. debat Gaswinning Groningen 26 januari jl., Kamerstuk 33 529-244 .
Tongeren, drs. L. van (GL) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering, uitvoering van artikel 33 van de Mijnbouwwet te handhaven en NAM te verplichten om trillingsopnemers rond kwetsbare objecten aan te brengen.	02-02-2016	33 529-222	Onderhanden.
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Klever, R.J. (PVV) Mulder, Agnes H. (CDA) Vos, Jan C. (PvdA) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering, de versterking van scholen en zorginstellingen zo snel mogelijk te laten plaatsvinden	02-02-2016	33 529-224	Afgedaan – brief [06-06-2016] – Financiering meerjarenprogramma Aardbevingsbestendig en Kansrijk Groningen, Kamerstuk 33 529-256 .
Dik-Faber, R.K. (CU)	Verzoekt de regering, de provincie Groningen koploper te laten worden op het gebied van schone energie en energiebesparing in samenwerking met Energy Valley	02-02-2016	33 529-226	Afgedaan – brief [24-02-2016] – Aangenomen moties n.a.v. debat Gaswinning Groningen 26 januari jl., Kamerstuk 33 529-244 .
Tongeren, drs. L. van (GL) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering om, zonder verdere terughoudendheid te komen met een onafhankelijk en aanvullend meetnet, waaronder tiltensoren.	02-02-2016	33 529-231	Onderhanden.
Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering, deze factoren een plaats te geven in de analyse van de risico's ten aanzien van bevingsschade en experts op deze terreinen een plaats te geven in de discussie.	02-02-2016	33 529-232	Onderhanden.

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Tongeren, drs. L. van (GL) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering, om NAM, het Centrum Veilig Wonen en de Nationaal Coördinator Groningen opdracht te geven om uit te gaan van het brede begrip «schade door mijnbouwwerk» (mijnbouwschade), omvattende aardbevingschade, zettingsschade en schades als gevolg van bodemdaling.	02-02-2016	33 529-237	Afgedaan – brief [24-02-2016] – Aangenomen moties n.a.v. debat Gaswinning Groningen 26 januari jl., Kamerstuk 33 529-244 .
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Vos, Jan C. (PvdA) Smaling, E.M.A. (SP) Wassenberg, F.P. (PvdD)	Verzoekt de regering, een onderzoek te verrichten naar de mogelijkheden om gasexportcontracten zo veel mogelijk en versneld af te bouwen, en hierover voor 1 augustus 2016 aan de Kamer te rapporteren.	02-02-2016	33 529-238	Afgedaan – brief [24-06-2016] – ontwerp-instemmingbesluit gaswinning Groningen, Kamerstuk 33 529-278 .
Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Mulder, Agnes H. (CDA) Smaling, E.M.A. (SP) Wassenberg, F.P. (PvdD)	Verzoekt de regering, voor iedereen met schade door gaswinning in Groningen de compensatie- en verduurzamingsregelingen uit het meerjarenprogramma en eenzelfde schadeafhandeling beschikbaar te stellen.	02-02-2016	33 529-240	Afgedaan – brief [06-06-2016] – Financiering meerjarenprogramma Aardbevingsbestendig en Kansrijk Groningen, Kamerstuk 33 529-256 .
Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Klever, R.J. (PVV) Mulder, Agnes H. (CDA) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering, ten behoeve hiervan met NAM, Gasunie en Gasterra afspraken te maken over een gereguleerde inzet van de conversie- en opslagcapaciteit.	02-02-2016	33 529-241	Onderhanden.
Bosman, André (VVD) Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Mulder, Agnes H. (CDA) Vos, Jan C. (PvdA) Smaling, E.M.A. (SP) Wassenberg, F.P. (PvdD)	Verzoekt de regering om, bij de behandeling van de komende Voorjaarsnota te komen met een voorstel voor behoud van de waardevermeerderingsregeling in de oude vorm of een vergelijkbare regeling.	02-02-2016	33 529-242	Afgedaan – brief [06-06-2016] – Financiering meerjarenprogramma Aardbevingsbestendig en Kansrijk Groningen, Kamerstuk 33 529-256 .

Indiener(s)	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Ronnes, H.A.G. (CDA) Vermue, J.G.P.	Verzoekt de regering om, voor 1 juni 2016 een wetsvoorstel in te dienen waarin wordt geregeld dat bij een overeenkomst tussen een grote onderneming en een mkb- of zzp-leverancier, waarbij de grote partij de rol van afnemer vervult en de kleine partij de rol van leverancier, van rechtswege een wettelijke rente geldt over het deel van de betalingstermijn dat de normale termijn van 60 dagen overschrijdt, en dit op een passende manier afdwingbaar te maken.	09-02-2016	34 172-7 (was 6)	Afgedaan – brief [19-02-2016] – Reactie op motie inzake Initiatiefnota Leverancierskrediet, Kamerstuk 34 172-9 .
Veen, M.S. van (VVD)	Verzoekt de regering om het proces over het toekennen van de markteconomiestatus van China proactief en zeer kritisch te volgen en het gelijke speelveld voor industriële sectoren een doorslaggevende plek te geven in de totale afweging, verzoekt de regering de Kamer hier nauwgezet bij te betrekken.	18-02-2016	21 501-30-373	Onderhanden.
Jacobi, L. (PvdA) Vos, Mei Li (PvdA)	verzoekt de regering de Kamer te rapporteren over iedere belangrijke ontwikkeling in dit dossier	18-02-2016	21 501-30-374	Onderhanden.
Gerven, drs. H.P.J. van (SP)	Verzoekt de regering, de toevoeging van een lobbyparagraaf (legislative footprint) aan wetsvoorstellen wettelijk vast te leggen.	01-03-2016	32 637-229	Afgedaan – brief [21-06-2016] – Verslag SO inzake motie Van Gerwen, Kamerstuk 32 637-243 .
Dik-Faber, R.K. (CU) Mulder, Agnes H. (CDA) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering, bij de plaatsing van windmolens in Drenthe ook rekening te houden met onderzoek van LOFAR.	08-03-2016	30 196-429	Onderhanden.
Veldhoven, S. van (D66) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering, een onderzoek te laten doen naar de invoering van een British Colombia carbon tax in Nederland, de EU en de wereld; verzoekt de regering tevens, hierover voor de zomer te rapporteren aan de Kamer.	08-03-2016	30 196-424	Afgedaan – brief [07-07-2016] – Carbon tax in British Columbia, Kamerstuk 30 196-467 .
Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering, de gepresenteerde alternatieven, zoals zonneparken, volwaardig mee te wegen in de verdere besluitvorming rond duurzame investeringen die een grote impact op landschap en omwonenden hebben.	08-03-2016	30 196-404	Onderhanden.

Indiener(s)	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Bosman, André (VVD) Tongeren, drs. L. van (GL) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering om er voor te zorgen voor dat de beoordeling van die aanvragen, waarvoor geen budget is, aangehouden wordt tot er helderheid is over de motie-Bosman c.s. en de Kamer hierover met de Voorjaarsnota te informeren.	08-03-2016	32 849-69	Afgedaan – brief [06-06-2016] – Financiering meerjarenprogramma Aardbevingsbestendig en Kansrijk Groningen, Kamerstuk 33 529-256 .
Thieme, mr. M.L. (PvdD) Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Klever, R.J. (PVV) Mulder, Agnes H. (CDA) Smaling, E.M.A. (SP)	Spreekt uit, in de structuurvisie ondergrond het winnen van schaliegas op land in ieder geval voor de looptijd van het huidige Energieakkoord uit te willen sluiten.	08-03-2016	32 849-68	Onderhanden.
Dik-Faber, R.K. (CU)	Verzoekt de regering, in overleg te treden met de veroorzakers en gedupeerden van bodemdaling in Fryslân over één loket voor onafhankelijke afhandeling van schade bij gedupeerde burgers en ondernemers.	15-03-2016	32 849-70 (was 67)	Afgedaan – brief [24-06-2016] – Uitkomst onderzoek één landelijk loket mijnbouwschade, Kamerstuk 32 849-79 .
Gesthuizen, S.M.J.G. (SP) Monasch, drs. MA J.S. (PvdA) Verhoeven, K. (D66) Ziengs, E. (VVD) Mulder, Agnes H. (CDA) Bruins, dr. E.E.W. (CU)	Verzoekt de regering, de capaciteit en doorlooptijden van de Commissie van Aanbestedingsexperts te monitoren en de Kamer hierover ten minste eens per jaar te informeren.	22-03-2016	34 329-18	Onderhanden.
Monasch, drs. MA J.S. (PvdA) Ziengs, E. (VVD) Mulder, Agnes H. (CDA) Bruins, dr. E.E.W. (CU)	Verzoekt de regering om, in 2016 een verhoging van de Europese aanbestedingsdrempels te agenderen in de Europese Unie en resultaten hiervan met de Kamer te delen.	22-03-2016	34 329-14	Onderhanden.
Graus, D.J.G. (PVV) Gesthuizen, S.M.J.G. (SP) Monasch, drs. MA J.S. (PvdA) Verhoeven, K. (D66) Ziengs, E. (VVD) Mulder, Agnes H. (CDA) Bruins, dr. E.E.W. (CU)	Verzoekt de regering, te komen met voorstellen om het onnodig samenvoegen van opdrachten tegen te gaan, in het kader van beter aanbesteden.	22-03-2016	34 329-21	Onderhanden.

Indiener(s)	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuknummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Gesthuizen, S.M.J.G. (SP) Monasch, drs. MA J.S. (PvdA) Verhoeven, K. (D66) Ziengs, E. (VVD) Mulder, Agnes H. (CDA) Bruins, dr. E.E.W. (CU)	Verzoekt de regering, de schrijfgroep van de Gids Proportionaliteit te vragen, deze aan te passen zodat verhelderd wordt wanneer sprake is van onnodig clusters van opdrachten.	22-03-2016	34 329-17	Afgedaan – brief [10-05-2016] – Aanbieding ontwerpbesluit tot wijziging van het Aanbestedingsbesluit in verband met de implementatie van aanbestedingsrichtlijnen 2014/23/EU, 2014/24/EU en 2014/25/EU, Kamerstuk 32 440-91 .
Gesthuizen, S.M.J.G. (SP) Monasch, drs. MA J.S. (PvdA) Verhoeven, K. (D66) Ziengs, E. (VVD) Mulder, Agnes H. (CDA) Bruins, dr. E.E.W. (CU)	Verzoekt de regering om, voor 1 januari 2017 inzichtelijk te maken hoe vaak aanbestedingsprocedures in de afgelopen jaren te laat zijn ingetrokken en in hoeveel van die gevallen hierbij schadevergoedingen zijn uitgekeerd.	22-03-2016	34 329-16	Onderhanden.
Gesthuizen, S.M.J.G. (SP) Monasch, drs. MA J.S. (PvdA) Verhoeven, K. (D66) Ziengs, E. (VVD) Mulder, Agnes H. (CDA) Bruins, dr. E.E.W. (CU)	Verzoekt de regering om, in overleg te treden met de schrijfgroep van de Gids Proportionaliteit teneinde deze uit te breiden met technische aanwijzingen die eraan bijdragen dat de nadruk minder komt te liggen op de prijs.	22-03-2016	34 329-15	Afgedaan – brief [10-05-2016] – Aanbieding ontwerpbesluit tot wijziging van het Aanbestedingsbesluit in verband met de implementatie van aanbestedingsrichtlijnen 2014/23/EU, 2014/24/EU en 2014/25/EU, Kamerstuk 32 440-91 .
Verhoeven, K. (D66) Ziengs, E. (VVD) Mulder, Agnes H. (CDA)	Verzoekt de regering om, dit testlab en soortgelijke initiatieven alle ruimte te bieden, de voortgang te volgen en waar mogelijk op te treden als launching customer of anderszins van steun te zijn.	22-03-2016	34 329-23	Onderhanden.
Veldhoven, S. van (D66) Mulder, Agnes H. (CDA) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering, een maatschappelijke kostenbatenanalyse uit te voeren naar de huidige en verwachte ontwikkelingen van energieopwekking uit zon en wind op land, en het resultaat mee te wegen bij investeringsbeslissingen.	29-03-2016	30 196-452	Afgedaan – brief [29-04-2016] – Uitvoering motie Smaling (Kamerstuk 30 196, nr. 445) en motie Smaling c.s. (Kamerstuk 30 196, nr. 452), Kamerstuk 30 196-455 .
Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Klein, N.P.M. (KLEIN) Vos, Jan C. (PvdA) Wassenberg, F.P. (PvdD)	Spreekt uit dat Nederland moet streven naar het louter verkopen van emissieloze (nieuwe) auto's in 2025.	29-03-2016	30 196-449	Afgedaan – brief [15-04-2016] – Motie Jan Vos c.s. inzake het louter verkopen van (nieuwe) emissieloze auto's in 2025, Kamerstuk 33 043-68 .

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering, het beleid zo aan te passen dat de overwegingen van de KNAW daarin hun plaats vinden.	29-03-2016	30 196-445	Afgedaan – brief [29-04-2016] – Uitvoering motie Smaling (Kamerstuk 30 196, nr. 445) en motie Smaling c.s. (Kamerstuk 30 196, nr. 452), Kamerstuk 30 196-455 .
Wassenberg, F.P. (PvdD)	Verzoekt de regering, de evaluatie van het energieakkoord bij een onafhankelijke instantie onder te brengen.	29-03-2016	30 196-442	Afgedaan – brief [17-05-2016] – Intensiveringspakket Energieakkoord Kamerstuk 30 196-456
Tongeren, drs. L. van (GL)	Verzoekt de regering om, in de topsectoren Energie, Hightech en Logistiek meer aandacht te besteden aan elektrische en zelfrijdende voertuigen.	29-03-2016	30 196-438	Afgedaan – brief [29-06-2016] – Uitvoering van de motie Van Tongeren, Kamerstuk 33 043-70 .
Vos, Mei Li (PvdA) Bosma, R.P.G. (VVD)	Roept de regering op, te onderzoeken aan welke essentiële voorwaarden moet zijn voldaan om een bestendige concurrerende markt op de langere termijn te borgen; overwegende dat daarbij inzicht in de kostprijsopbouw van postdiensten nodig is, bijvoorbeeld door het opstellen van referentieprijzen, zodat marktverstoring of kruisfinanciering mogelijk zichtbaar wordt; roept de regering op, om marktonderzoek te laten verrichten naar de situatie op de niet-tijdkritische zakelijke postmarkt, waarbij in ieder geval de 72 uurspostmarkt wordt betrokken; roept de regering op, waar mogelijk met de ACM afstemming te zoeken over lopende marktonderzoeken.	31-03-2016	34 024-35	Onderhanden.
Tongeren, drs. L. van (GL)	Verzoekt de regering om, zich (maximaal) in te spannen voor een goed vestigingsklimaat om meer bedrijvigheid en werkgelegenheid op het gebied van schoon vervoer naar Nederland te halen.	19-04-2016	31 209-188	Onderhanden.
Oosenbrug, R.F.A. (PvdA)	Verzoekt de regering, duidelijker in de wet en de AMvB te regelen dat er een onderscheid wordt gemaakt tussen communicatienetwerken en internettoegangsdiensten enerzijds en de overige communicatiediensten anderzijds; verzoekt de regering tevens om, te onderzoeken hoe in de Telecommunicatiewet en de bijbehorende AMvB deze toegang als nutsfunctie beter vastgelegd kan worden, waarbij in ieder geval de toegang tot breedband tot de nutsfunctie moet behoren, en de Kamer hierover te informeren.	17-05-2016	34 379-9	Onderhanden.

Indiener(s)	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Oosenbrug, R.F.A. (PvdA)	Verzoekt de regering, hier onderzoek naar te doen en heldere definities voor deze diensten vast te stellen in de wet en de AMvB.	17-05-2016	34 379-10	Onderhanden.
Gerven, drs. H.P.J. van (SP)	Verzoekt de regering, met de Autoriteit Consument & Markt te overleggen hoe gevallen van misbruik van inkoopmacht actiever opgespoord en bestreden kunnen worden en daarbij specifiek aandacht te besteden aan de inkoopmacht van supermarktformules; verzoekt de regering tevens, voor de begrotingsbehandeling in 2016 over de uitkomsten aan de Kamer te rapporteren.	24-05-2016	28 973-174	Onderhanden.
Koolmees, drs. W. (D66) Veldhoven, S. van (D66)	Verzoekt de regering om, ervoor te zorgen dat afspraken over begrotingsreserves in het vervolg standaard openbaar worden gemaakt.	14-06-2016	34 475-12	Onderhanden – Deze motie zal met voorliggende begroting worden uitgevoerd.
Gerven, drs. H.P.J. van (SP) Veldhoven, S. van (D66) Rennes, H.A.G. (CDA)	Verzoekt de regering inzichtelijk te maken welke middelen in de begrotingsreserve duurzame energie uit respectievelijk de SDE+, SDE en MEP regeling komen, en per regeling aan te geven welke middelen juridisch verplicht en niet juridisch verplicht zijn, en de Kamer hierover voor de behandeling van de voorjaarsnota 2016 te informeren.	14-06-2016	34 475-20	Afgedaan – brief [01-07-2016] – Uitvoering van de motie Van Tongeren en de motie Rennes, Van Veldhoven en Van Gerven inzake de begrotingsreserve duurzame energie, Kamerstuk 31 239-218 .
Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Vos, Jan C. (PvdA) Smaling, E.M.A. (SP) Wassenberg, F.P. (PvdD)	Constaterende dat de Minister heeft besloten het bedrijf ENGIE vergunning te verlenen, om ten noorden van Schiermonnikoog een aantal opsporingsboringen te gaan doen, overwegende dat de Kamer nog in discussie is met de Minister over het aanscherpen van de regels omtrent mijnbouw, onder andere met het oog op een betere verankering van de bescherming van natuur en milieu, overwegende dat het besluit van de Minister een Natura2000 gebied raakt, dat bijzondere bescherming moet worden geboden, spreekt om deze redenen uit, tegen de voorgenomen proefboringen bij Schiermonnikoog te zijn, omdat niet aannemelijk is gemaakt, dat dit past binnen de nieuwe kaders van milieu en natuurbescherming zoals door de Kamer eerder vastgesteld bij de behandeling van de Mijnbouwwet.	21-06-2016	32 849-76	Betrokken bij de behandeling van het wetsvoorstel tot wijziging van de Mijnbouwwet in de Tweede Kamer [06-07-2016].

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Veldhoven, S. van (D66) Mulder, Agnes H. (CDA)	Verzoekt de regering, in overleg met de aandeelhouders van DELTA in navolging van het advies van de commissie-Balkenende naar oplossingen te zoeken voor de problemen bij DELTA.	21-06-2016	31 510-59	Onderhanden – de Kamer is per brief [01-07-2016] over de voortgang geïnformeerd, Kamerstuk 32 645-151 .
Dik-Faber, R.K. (CU)	Verzoekt de regering, geen publieke middelen in te zetten voor restwarmteprojecten van kolencentrales.	21-06-2016	31 510-58	Afgedaan – brief [04-07-2016] – Inzet publieke middelen voor restwarmteprojecten, Kamerstuk 31 510-61 .
Tongeren, drs. L. van (GL)	Verzoekt de regering, te onderzoeken wat het totaalbeslag op de overheidsmiddelen is van het nu sluiten van die kerncentrale en van het openhouden van de kerncentrale Borssele tot het einde van de levensduur in 2033, en de Kamer hierover te informeren.	21-06-2016	31 510-56	Onderhanden – de Kamer is per brief [01-07-2016] over de voortgang geïnformeerd, Kamerstuk 32 645-151 .
Veldhoven, S. van (D66) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de Minister om, in overleg te treden met de waterschappen, teneinde deze te committeren aan de uitspraken van de Raad van Arbiters Aardbevingssschade, en hierover te rapporteren aan de Kamer voor 1 september 2016.	05-07-2016	33 529-273	Onderhanden.
Dik-Faber, R.K. (CU) Mulder, Agnes H. (CDA)	Verzoekt de regering om, van de pilot koopinstrument een succes te maken door de uitvoering nauwgezet te monitoren, waar nodig te ondersteunen en indien nodig NAM aan te sporen tot verbreding en verdere financiering.	05-07-2016	33 529-259	Onderhanden.
Dik-Faber, R.K. (CU) Mulder, Agnes H. (CDA)	Verzoekt de regering, bij het bepalen van de waardedaling en het monitoren van de huizenmarkt in het aardbevingsgebied naast de onderzoeksmethode van het CBS gebruik te maken van de onderzoeksmethode als gebruikt door de Rijksuniversiteit Groningen.	05-07-2016	33 529-260	Onderhanden.
Tongeren, drs. L. van (GL) Dik-Faber, R.K. (CU) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering, voorstellen te doen om het Centrum Veilig Wonen op grotere afstand te plaatsen van de NAM, zodat schadebeoordeling en schadeafhandeling op een onafhankelijke manier plaatsvinden.	05-07-2016	33 529-261	Onderhanden.
Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering, de Nationaal Coördinator Groningen een onafhankelijker positie te geven van de NAM, onder meer via aanpassing van de samenwerkingsovereenkomst, en de Kamer hierover te informeren.	05-07-2016	33 529-262	Onderhanden.

Indiener(s)	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken te melden aan parlement
Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Klever, R.J. (PVV) Mulder, Agnes H. (CDA) Wassenberg, F.P. (PvdD)	Verzoekt de regering om, ervoor te zorgen dat ook «oude gevallen» kunnen verzoeken om hun zaak te laten behandelen door de arbiter.	05-07-2016	33 529-267	Onderhanden.
Tongeren, drs. L. van (GL) Veldhoven, S. van (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Klever, R.J. (PVV) Wassenberg, F.P. (PvdD)	Verzoekt de regering om er met de Nationaal Coördinator Groningen voor te zorgen dat niet alleen bij huizen binnen, maar ook bij huizen buiten de contourenkaarten de schade wordt opgenomen, zodat snel uitsluitel kan worden gegeven over de oorzaak en de aanpak van de schade.	05-07-2016	33 529-269	Onderhanden.
Tongeren, drs. L. van (GL)	Verzoekt de regering om, geen opsporingsvergunning te verlenen zonder dat de relevante gemeente en provincie en het relevante waterschap een inspraakmogelijkheid hebben gehad.	07-07-2016	34 348-75	Betrokken bij de behandeling van het wetsvoorstel tot wijziging van de Mijnbouwwet in de Tweede Kamer [06-07-2016].
Gesthuizen, S.M.J.G. (SP) Verhoeven, K. (D66) Vos, Mei Li (PvdA) Vries, Aukje de (VVD)	Verzoekt de regering per 2017 een éénjarige pilot te houden met een klachtenloket bij de Autoriteit Consument en Markt waar ondernemers anoniem hun klachten over oneerlijke handelspraktijken kunnen melden.	07-07-2016	24 036-412	Onderhanden.
Bosman, André (VVD) Veldhoven, S. van (D66) Mulder, Agnes H. (CDA) Vos, Jan C. (PvdA)	Verzoekt de regering, in de Structuurvisie Ondergrond rekening te houden met de Waddeneilanden wat betreft mijnbouw en verzoekt de regering de Kamer hierover per brief te informeren.	07-07-2016	34 348-93	Onderhanden.
Hoeve, drs. H. ten (OSF) Flierman, dr. A.H. (CDA) Vos, ir. M.B. (GroenLinks) Ester, dr. P. (CU) Dercksen, R.G.J. (PVV) Meijer, M.P. (SP) Rooijen, drs. M.J. van (50PLUS)	Verzoekt daarom de regering ermee in te stemmen dat -gelet op het gestelde in het eerste lid van art. 12.36 – artikel 4.6, zesde lid, niet in werking treedt dan nadat de verplichting van artikel 9 van richtlijn 2009/72 en artikel 9 2009/73 wordt uitgebreid naar distributiesysteembeheerders, of op grond van bepalingen uit andere bindende EU-rechtshandelingen een soortgelijke verplichting voor distributiesysteembeheerders tot stand komt.	22-12-2015	34 199-H	Betrokken bij de behandeling van het wetsvoorstel STROOM in de Eerste Kamer.

Moties op het terrein van de Staatssecretaris van EZ				
Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuknummer motie	Stand van zaken
Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering, grondgebonden melkveehouders adequaat vertegenwoordigd te laten zijn in de Regiegroep Fosfaat en Melkveehouderij via het Netwerk GRONDig.	03-09-2015	21 501-32, nr. 854	Afgedaan – brief [05-10-2015] – Antwoorden op vragen over de situatie in de melkveehouderij
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Dik-Faber, R.K. (CU) Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering om, de Eurocommissaris landbouw op te roepen om gezamenlijk maatregelen te nemen en niet nationaal; verzoekt de regering tevens om, Europees aan te sturen op een versterking van het landbouwbeleid door onder andere het versterken van samenwerking van boeren, beschikbaar stellen van extra promotiemiddelen en het verruimen van het mededingingsrecht.	03-09-2015	21 501-32, nr. 860	Afgedaan – brief [10-09-2015] – Verslag extra Landbouwrapad 7 september 2015 Kamerstuk 21 501-32-874
Koşer Kaya, mw. F. (D66) Grashoff, R (GL)	Verzoekt de regering, niet met een dergelijke maatregel in te stemmen, tenzij subsidies uit dat fonds expliciet leiden tot innovatieve verduurzaming en toekomstbestendigheid van de sector.	03-09-2015	21 501-32, nr. 862	Afgedaan – brief [25-09-2015] – Beantwoording vragen over het bericht «France offers new farm aid as 1,500 tractors hit Paris streets» Handelingen 2015–2016, nr. 459
Dik-Faber, R.K. (CU) Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering om, het Duitse initiatief te bestuderen en de mogelijkheden van het initiatief te bespreken in het bestuurlijk overleg over de varkenssector en hierover een oordeel aan de ACM te vragen indien de sector hier positief over is; verzoekt de regering tevens, in overleg met andere lidstaten de mogelijkheden te verkennen om verduurzamingsinitiatieven in de veehouderij onderling af te stemmen.	03-09-2015	21 501-32, nr. 865 (was 861)	Onderhanden
Graus, D.J.G. (PVV) Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Lodders, W.J.H. (VVD) Dik-Faber, R.K. (CU) Geurts, J.L. (CDA) Klaveren, drs. J.J. van (GrBvK) Vliet, mr. R.A. van (VAN VLIET) Krol, H. (50PLUS)	Verzoekt de regering, in verband met late oogsten en hevige regenval de termijn voor het inzaaien van groenbemesters en het uitrijden van dierlijke mest met twee weken te verlengen, zolang daarbij de geldende milieunormen worden gerespecteerd en toestemming van Brussel wordt verleend.	03-09-2015	21 501-32, nr. 866 (was 864)	Afgedaan – brief [18-09-2015] – Verslag informele Landbouwrapad 13 t/m 15 september 2015 Kamerstuk 21 501-32-876
Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering, vanaf heden consequent te sturen op een omslag van kwantiteit naar kwaliteit van de productie.	08-09-2015	21 501-32, nr. 855	Afgedaan – brief [19-10-2015] – Uitvoering motie Smaling (Kamerstuk 21 501-32, nr. 855) Kamerstuk 21 501-32-882

Indiener(s)	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Koşer Kaya, mw. F. (D66) Lodders, W.J.H. (VVD)	Verzoekt de regering in te zetten op een maatregelenpakket met heldere criteria en voorwaarden, die een gelijkspelveld binnen Europa waarborgt zodat individuele lidstaten vanuit dit pakket aan maatregelen niet eenzijdig over kunnen gaan tot directe bedrijfssteun en geen nadelige effecten heeft voor de concurrentiepositie van de Nederlandse boeren.	10-09-2015	21 501-32, nr. 872	Afgedaan – brief [02-02-2016] – Verdeling nationale envelop Europese middelen melkvee- en varkenshouderij Kamerstuk 28 973-169
Dijkers, drs. ing. S.W. (PvdA) Koşer Kaya, mw. F. (D66)	Verzoekt de regering te bevorderen dat dit alsnog opgenomen wordt in het Commissiepakket en het Nederlandse deel van het pakket prioritair beschikbaar te stellen voor de melkvee- en varkenshouders die zich committeren aan een dergelijke omslag.	10-09-2015	21 501-32, nr. 873	Afgedaan – brief [25-09-2015] – Beantwoording vragen over het bericht «France offers new farm aid as 1,500 tractors hit Paris streets» Handelingen 2015–2016, nr. 459
Koşer Kaya, mw. F. (D66)	Verzoekt de regering, zich er onduidelijk voor uit te spreken dat het doorzetten van het huidige beschermingsniveau van biodiversiteit in Europa de absolute ondergrens voor de herzieningsdiscussie is.	29-09-2015	33 576, nr. 49	Afgedaan – brief [21-03-2016] – Stand van zaken en vervolginzet Fitness Check VHR Kamerstuk 33 576-62
Dekken, T.R. van (PvdA) Leenders, H.J.M. (PVDA)	Verzoekt de regering, zo snel mogelijk een wettelijk verbod op zwanendriften in te voeren en actief te handhaven.	29-09-2015	28 286, nr. 837	Afgedaan – brief [03-11-2015] – Stand van zaken moties en toezeggingen Dierenwelzijn Kamerstuk 28 286-848
Dik-Faber, R.K. (CU)	Verzoekt de regering, in overleg met de provincies bij de verdere uitwerking van de Natuurvisie in een maatschappelijke uitvoeringsagenda ook de rol van het Landschapsobservatorium mee te nemen.	29-09-2015	33 576, nr. 50	Onderhanden
Geurts, J.L. (CDA) Leenders, H.J.M. (PVDA)	Verzoekt de regering om, in het kader van de uitvoering van het Natuurpact en het uitvoeringsprogramma samen met provincies de betrokkenheid van vrijwilligers en hun organisaties op te nemen.	29-09-2015	33 576, nr. 54	Afgedaan – brief [22-03-2016] – Informatievoorziening natuur Kamerstuk 33 576-63
Schouten, C.J. (CU) Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering, zich bij haar inzet voor een Europese aanpak van voedselverspilling tijdens het Nederlandse EU-voorzitterschap met name in te zetten voor een uitbreiding van de Europese lijst met producten die zijn uitgezonderd van de verplichting tot datumvermelding.	29-09-2015	34 087, nr. 5	Afgedaan – brief [18-08-2016] – Aanbieding rapporten voedselverspilling

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken
Ouwehand, E. (PvdD) Koşer Kaya, mw. F. (D66)	Verzoekt de regering, indien blijkt dat er onvoldoende voortgang is geboekt, gelijktijdig met de evaluatie aanvullende maatregelen aan de Kamer te sturen.	29-09-2015	28 286, nr. 831	Onderhanden – De Kamer zal in het eerste kwartaal van 2017 worden geïnformeerd zoals aangegeven [18-12-2015] in de brief Toezeggingen, motie en verzoek Tweede Kamer inzake dierenwelzijn Kamerstuk 28 286-850
Dekken, T.R. van (PvdA) Koşer Kaya, mw. F. (D66) Leenders, H.J.M. (PVDA)	Verzoekt de regering, reeds in de voortgangsrapportage expliciet aandacht te geven aan bestaande stallen en de Kamer over dit specifieke onderdeel van de voortgangsrapportage te informeren voor 1 januari 2016.	29-09-2015	28 286, nr. 835	Afgedaan – brief [18-12-2015] – Toezeggingen, motie en verzoek Tweede Kamer inzake dierenwelzijn Kamerstuk 28 286-850
Ouwehand, E. (PvdD)	Verzoekt de regering, zich in te zetten voor een importverbod van gekloonde huisdieren.	13-10-2015	28 286, nr. 841	Onderhanden
Geurts, J.L. (CDA) Heerema, R.J. (VVD)	Verzoekt de regering, het beheer van en de verantwoordelijkheid voor het dierenwelzijn in de Oostvaardersplassen over te dragen aan de provincie Flevoland en dit indien nodig juridisch te borgen.	13-10-2015	32 563, nr. 58	Onderhanden
Thieme, mr. M.L. (PvdD) Dekken, T.R. van (PvdA)	Verzoekt de regering, in het aankomende plan van aanpak hieromtrent aandacht te geven aan alternatieven voor CO ₂ -bedwelming bij varkens, en als alternatieven reëel blijken te zijn, hierbij een termijn te stellen waarbinnen de CO ₂ -bedwelming wordt uitgefaseerd.	08-12-2015	34 300 XIII, nr. 151	Onderhanden – De Kamer is geïnformeerd over de invulling van de motie brief [18 december 2015] – Toezeggingen, motie en verzoek Tweede Kamer inzake dierenwelzijn Kamerstuk 28 286-850
Lodders, W.J.H. (VVD)	Verzoekt de regering, een onderzoek te starten naar wet- en regelgeving die nieuwe technieken in de precisielandbouw in de weg zit en de Kamer hierover met een concreet plan van aanpak te informeren.	08-12-2015	34 300 XIII, nr. 108	Onderhanden
Lodders, W.J.H. (VVD)	Verzoekt de regering, de Kamer voor 1 maart 2016 te informeren over het tijdpad en de wijze waarop de Kamer en de sector betrokken worden bij de Nederlandse inzet voor de review van het huidige gemeenschappelijk landbouwbeleid.	08-12-2015	34 300 XIII, nr. 109	Afgedaan – brief [01-03-2016] – Verslag Landbouw- en Visserijraad 15 februari 2016 Kamerstuk 21 501-32-898
Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering om, in het licht van de onderhandelingen over het actieprogramma Nitraatrichtlijn met voorstellen te komen ter versimpeling van de mestwetgeving, waarbij toepassing van mineralenconcentraat als kunstmestvervanger één van de uitgangspunten is.	08-12-2015	34 300 XIII, nr. 111	Onderhanden

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken
Geurts, J.L. (CDA) Leenders, H.J.M. (PVDA)	Verzoekt de regering om, met de provincies afspraken te maken over de continuïteit van het vrijwilligerswerk, en de eventuele financiële consequenties daarvan in beeld te brengen; verzoekt de regering tevens om de Kamer over de vorm en inhoud van deze afspraken, en de eventuele financiële consequenties, te informeren voor 1 maart 2016.	08-12-2015	34 300 XIII, nr. 115	Afgedaan – brief [22-03-2016] – Informatievoorziening natuur Kamerstuk 33 576-63
Koşer Kaya, mw. F. (D66) Leenders, H.J.M. (PVDA)	Van mening dat ook Nederland de Vogel- en Habitatrichtlijn in de huidige vorm wil behouden en verbeteringen wil in de implementatie; verzoekt de regering, deze boodschap schriftelijk aan de Europese commissarissen Timmermans en Vella door te geven.	08-12-2015	34 300 XIII, nr. 116	Afgedaan – brief [21-03-2016] – Stand van zaken en vervolginzet Fitness Check VHR Kamerstuk 33 576-62
Jacobi, L. (PvdA) Dik-Faber, R.K. (CU) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering, zich in te zetten voor een eerlijke bekostiging voor traditionele schaapskuddes in Nederland en samen met provincies te bekijken hoe de economische positie van traditionele gescheperde schaapskuddes kan worden verbeterd.	08-12-2015	34 300 XIII, nr. 133	Onderhanden – de Kamer is geïnformeerd over voortgang met brief [25-04-2016] – Evaluatie rapport «Wie stuurt de herder» (TK 33 576, nr. 82). Kamerstuk 33 576-82
Jacobi, L. (PvdA) Dik-Faber, R.K. (CU)	Verzoekt de regering om, bij vrijvallende middelen in de begroting voor waterkwaliteitsmaatregelen tot een maximum van € 7 mln in overleg met Natuurmonumenten te overwegen deze middelen aan te wenden als aanjaagbedrag om de financiering van de volgende stap van de Marker Wadden rond te krijgen.	08-12-2015	34 300 XIII, nr. 135	Onderhanden
Dik-Faber, R.K. (CU) Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering, in samenwerking met de agrofoodsector het voortouw te nemen voor een strategische Europese agenda voor het versterken van de regionalisering van de voedselproductie, gericht op verdere verduurzaming en voedselzekerheid, die mede als basis kan dienen voor het Europese landbouwbeleid na 2020; verzoekt de regering tevens, maatschappelijke initiatieven die hieraan bijdragen te faciliteren en kennisontwikkeling en innovatie die hiervoor nodig is te stimuleren.	08-12-2015	34 300 XIII, nr. 136	Onderhanden

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken
Graus, D.J.G. (PVV) Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering, de meststof-fenregelgeving zo aan te passen dat bestuurlijke boetes naar beneden bijgesteld kunnen worden als de aard en de zwaarte van de overtreding daar aanleiding toe geven.	08-12-2015	34 300 XIII, nr. 141	Afgedaan – brief [28-04-2016] – Moties Dijkgraaf c.s., nrs. 141 en 142 Kamerstuk 34 300-XIII-171
Graus, D.J.G. (PVV) Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering, ervoor te zorgen dat bij het opleggen van een waarschuwing of korting bij overtreding van de randvoorwaarden voor inkomenssteun, beter rekening gehouden wordt met de zwaarte van de overtreding en het feit dat ook sprake is van bestuurlijke boetes.	08-12-2015	34 300 XIII, nr. 142	Afgedaan – brief [28-04-2016] – Moties Dijkgraaf c.s., nrs. 141 en 142 Kamerstuk 34 300-XIII-171
Thieme, mr. M.L. (PvdD) Koşer Kaya, mw. F. (D66)	Verzoekt de regering, het starten van pilotexperimenten met de Agrilaser onder provincies te stimuleren.	08-12-2015	34 300 XIII, nr. 152	Afgedaan – brief [01-02-2016] – Reactie op motie Thieme en Koşer Kaya over een proef met Agrilaser Kamerstuk 29 446-93
Grashoff, R (GL) Leenders, H.J.M. (PVDA)	Verzoekt de regering, in het reeds aangekondigde «plan van aanpak weidevogels» ook in te gaan op de mogelijkheden voor gericht inzet van GLB-middelen, mede ten behoeve van het weidevogel-beheer.	08-12-2015	34 300 XIII, nr. 164	Onderhanden
Grashoff, R (GL) Leenders, H.J.M. (PVDA)	Verzoekt de regering, te onderzoeken of er behoefte is aan contracten met een langere looptijd, en in overleg met provincies te bekijken hoe hier invulling aan gegeven kan worden.	08-12-2015	34 300 XIII, nr. 165	Onderhanden
Graus, D.J.G. (PVV) Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Dik-Faber, R.K. (CU) Geurts, J.L. (CDA) Visser, B. (VVD) Klaveren, drs. J.J. van (GrBvK) Vliet, mr. R.A. van (VAN VLIET)	Verzoekt de regering, na afstemming met andere Noordzee-lidstaten de administratieve verplichtingen in het kader van de aanlandplicht voor de demersale visserij met een halfjaar uit te stellen.	08-12-2015	34 300 XIII, nr. 143	Afgedaan – brief [16-12-2015] – Verslag Landbouw- en Visserijraad 14&15 december 2015 Kamerstuk 21 501-32-891
Dijk, drs. Jasper J. van (SP)	Verzoekt de regering de aangenomen motie 27 428 nummer 275 over een labelingsplicht voor cisgenese vóór eind januari onder de aandacht te brengen bij de Europese Commissie alsmede in de eerstvolgende landbouwraad en milieuraad.	17-12-2015	27 428, nr. 323	Onderhanden

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Dik-Faber, R.K. (CU) Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering, in precieze, toetsbare bewoordingen vast te leggen welke voordelen er concreet worden beoogd en te onderbouwen hoe en op welke termijn deze voordelen worden bereikt bij de NVWA.	26-01-2016	33 835, nr. 21	Afgedaan – brief [27-05-2016] – NVWA: aanbieding rapporten herijking takenanalyse en doorlichting efficiency potentieel Kamerstuk 33 835-33
Leenders, H.J.M. (PVDA)	Verzoekt de regering tevens, te onderzoeken in hoeverre maatregelen gericht op het inzaaien van braakliggende terreinen, voor zover het landbouwgronden betreft, met bijenvriendelijke gewassen, gefinancierd kunnen worden vanuit de vergroening van het gemeenschappelijk landbouwbeleid en POP3, en daar de Kamer over te informeren.	02-02-2016	26 407, nr. 104	Afgedaan – brief [7-7-2016] – Verslag Landbouw- en Visserijraad 27 & 28 juni 2016 Kamerstuk 21 501-32-933
Gesthuizen, S.M.J.G. (SP) Kerstens, J.W.M. (PvdA)	Verzoekt de regering om aansluitend op het intussen afgesproken traject van de «social audit» te overleggen met andere lidstaten van het EOB over maatregelen om deze misstanden te voorkomen en hoe er tot regelgeving kan worden gekomen om het juridische hiaat bij deze arbeidsconflicten te dichten.	09-02-2016	21 501-30, nr. xx (was 366)	Onderhanden – verwacht wordt dat de resultaten van de social audit in het najaar bekend zullen zijn.
Thieme, mr. M.L. (PvdD)	Verzoekt de regering om, binnen een halfjaar een plan van aanpak te presenteren dat erop gericht is om kalveren voor bepaalde tijd bij de moeder te laten.	09-02-2016	33 979, nr. 104	Onderhanden – De Kamer is geïnformeerd over de stand van zaken in de uitgaande brief van 22-04-2016 – Tweede stand van zaken brief Dierenwelzijn en de brief van 7 juli 2016 – Stand van zaken toezeggingen dierenwelzijn Kamerstuk 28 286-859 Kamerstuk 28 286-884
Koşer Kaya, mw. F. (D66) Liefde, B.C. de (VVD)	Verzoekt de regering aan de producenten-, keten- en consumentenorganisaties en deskundigen te vragen te komen tot een eenduidiger voedselkeurmerksysteem, waarbij fors wordt gesnoeid in het woud aan keurmerken, en daarbij de Britse ervaringen op het gebied van een vrijwillig systeem te betrekken.	16-02-2016	34 300-XIII, nr. 168	Onderhanden

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken
Koşer Kaya, mw. F. (D66) Leenders, H.J.M. (PVDA)	Verzoekt de regering, de Kamer jaarlijks een overzicht te verstrekken van de geaggregeerde afzetgegevens van alle toegelaten gewasbeschermingsmiddelen; verzoekt de regering, eens in de vier jaar een overzicht te verstrekken van de hoeveelheid gebruik van gewasbeschermingsmiddelen per toegelaten werkzame stof; verzoekt de regering, in beide overzichten het middel metamnatrium mee te nemen.	03-03-2016	27 858, nr. 357	Onderhanden – De Kamer is geïnformeerd over de invulling van de motie [1-4-2016] – Brief naar aanleiding van moties over gewasbeschermingsmiddelen Kamerstuk 27 858-362
Grashoff, R (GL)	Verzoekt de regering, per algemene maatregel van bestuur een gebruiksverbod van imidacloprid in de gehele glastuinbouw in te stellen en deze uiterlijk voor 1 april naar de Kamer toe te zenden.	03-03-2016	27 858, nr. 350	Afgedaan – brief [01-04-2016] – Brief naar aanleiding van moties over gewasbeschermingsmiddelen Kamerstuk 27 858-362
Grashoff, R (GL) Leenders, H.J.M. (PVDA)	Roept de regering op om, in het Permanent Comité voor planten, dieren, levensmiddelen en diervoeders van 7 en 8 maart tegen het voorstel van de Commissie voor hernieuwde toelating van glyfosaat voor een periode van vijftien jaar te stemmen, en de Commissie op te roepen met een nieuw voorstel te komen.	03-03-2016	27 858, nr. 352	Afgedaan – brief [01-04-2016] – Brief naar aanleiding van moties over gewasbeschermingsmiddelen Kamerstuk 27 858-362
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering, de beoordeling van het Ctgb te respecteren en ondertussen samen met de sector in te zetten op naleving en handhaving van de zuiveringsplicht voor de glastuinbouw.	03-03-2016	27 858, nr. 353	Onderhanden – Kamer is geïnformeerd over de invulling van de motie [1-4-2016] – Brief naar aanleiding van moties over gewasbeschermingsmiddelen Kamerstuk 27 858-362
Graus, D.J.G. (PVV) Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Geurts, J.L. (CDA) Visser, B. (VVD) Bruins, dr. E.E.W. (CU)	Verzoekt de regering, de pilot doorvaart en medegebruik door de visserij, zoals opgenomen in het Nationaal Waterplan, nog dit jaar van start te laten gaan; verzoekt de regering tevens, de pilot na het eerste jaar te evalueren om te bezien of de pilot tussentijds uitgebreid kan worden.	29-03-2016	29 664, nr. 148	Onderhanden – Kamer wordt na zomerreces geïnformeerd
Graus, D.J.G. (PVV) Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Geurts, J.L. (CDA) Visser, B. (VVD) Bruins, dr. E.E.W. (CU)	Verzoekt de regering, in de proefperiode ook scheeps lengtes tussen de 24 meter en de 45 meter mee te nemen zodat potentiële kosten worden beperkt	29-03-2016	29 664, nr. 143	Onderhanden – De Kamer wordt na zomerreces geïnformeerd
Graus, D.J.G. (PVV)	Verzoekt de regering, met een concreet stappenplan te komen om deze doelstelling te behalen.	29-03-2016	32 336, nr. 47	Onderhanden

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken
Wassenberg, F.P. (PvdD)	Verzoekt de regering, het BPRC dringend te vragen om de apen alsnog aan Stichting AAP over te dragen.	29-03-2016	32 336, nr. 51	Afgedaan – brief [20-06-2016] – Voortgang uitvoering motie Java-ape Kamerstuk 32 336-62
Jacobi, L. (PvdA) Bosman, André (VVD) Vries, Albert A. de (PvdA) Vermue, J.G.P. (PvdA)	Verzoekt de regering, de voor de onderzoeksontheffing noodzakelijke monitoring en verifiëring, in overleg met de gemeente en betreffende vissers, zodanig in te richten dat er voor de vissers geen dan wel zeer beperkte kosten aan verbonden zijn.	29-03-2016	29 664, nr. 150	Onderhanden
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Geurts, J.L. (CDA) Visser, B. (VVD)	Verzoekt de regering, zich in te zetten voor een eenduidige manier om de nationale streefbeelden vast te leggen en hierbij ook de afhankelijkheid en effectiviteit van maatregelen van andere lidstaten op Nederland te betrekken; verzoekt de regering, zich in te zetten binnen de Landbouw- en Visserijraad voor een gelijk speelveld met betrekking tot de aalbeheerplannen en maatregelen van de verschillende lidstaten, teneinde zo effectief mogelijk te zijn.	29-03-2016	29 664, nr. 149	Onderhanden
Graus, D.J.G. (PVV) Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Geurts, J.L. (CDA) Visser, B. (VVD) Bruins, dr. E.E.W. (CU)	Verzoekt de regering, halfjaarlijks te rapporteren aan de Kamer over de voortgang van de implementatie van de aanlandplicht en hierbij specifiek aandacht te besteden aan de harmonisatie en handhaving van de regels met betrekking tot de aanlandplicht; verzoekt de regering, in overleg met de sector de handhaving van de aanlandplicht zo vorm te geven dat de regels uitvoerbaar, naleefbaar en handhaafbaar zijn.	29-03-2016	29 664, nr. 147	Onderhanden
Graus, D.J.G. (PVV) Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Houwers, J. Geurts, J.L. (CDA) Visser, B. (VVD) Klaveren, drs. J.J. van (GrBvK) Vliet, mr. R.A. van (VAN VLIET) Bruins, dr. E.E.W. (CU)	Verzoekt de regering, ervoor te zorgen dat de pilot wolhandkrab, inclusief de pilot verwerking, op korte termijn van start kan gaan.	29-03-2016	29 664, nr. 146	Onderhanden – De Kamer is geïnformeerd over de voortgang [17-6-2016] met het antwoord op vraag 18 in de Beantwoording vragen over Voorjaarsnota en Eerste Suppletore Begroting 2016 van het Ministerie van Economische Zaken en het Diergezondheidsfonds (DGF)
Graus, D.J.G. (PVV) Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Geurts, J.L. (CDA) Bruins, dr. E.E.W. (CU)	Verzoekt de regering, samen met de visserijsector alle slecht tot niet uitvoerbare verplichtingen in kaart te brengen en deze te rapporteren aan de Kamer opdat er, indien en waar nodig, gepaste maatregelen genomen kunnen worden.	29-03-2016	29 664, nr. 145	Onderhanden

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken
Graus, D.J.G. (PVV) Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Geurts, J.L. (CDA) Visser, B. (VVD) Klaveren, drs. J.J. van (GrBvK) Vliet, mr. R.A. van (VAN VLIET) Bruins, dr. E.E.W. (CU)	Verzoekt de regering in het kader van de voorbereiding en de aanbevelingen voor de infasering van de aanlandplicht in 2017 in overleg met de lidstaten van de Scheveningen groep proberen te bewerkstelligen dat de infasering wijting niet gaat gelden voor de gerichte 80 mm tongvisserij.	29-03-2016	29 664, nr. 151 (was 144)	Afgedaan – brief [04-07-2016] – Voortgangsrapportage Gemeenschappelijk Visserij-beleid Kamerstuk 32 201-85
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Dik-Faber, R.K. (CU) Geurts, J.L. (CDA) Visser, B. (VVD)	Verzoekt de regering, na afloop van de openstelling van de regeling voor jonge landbouwers in overleg met NAJK en provincies de toegezegde evaluatie Openstelling 2016 nadrukkelijk mee te nemen aan wie en aan wat de middelen zijn uitgegeven en hoe dit past binnen de doelstellingen van de JOLA-regeling en de Kamer voor de zomer hierover te informeren; verzoekt de regering, bij onderuitputting van de openstelling 2016 de mogelijkheid open te houden voor een hernieuwde openstelling in het najaar 2016 mede op basis van de uitkomst van de evaluatie Openstelling 2016; verzoekt de regering tevens, over de uitvoering van de openstelling 2017 met provincies en NAJK afspraken te maken zodat provincies op een adequate manier invulling kunnen geven aan de JOLA-regeling waarbij de middelen zo veel mogelijk gericht zijn op jonge landbouwers en tuinders na overname.	07-04-2016	21 501-32, nr. 913	Onderhanden
Graus, D.J.G. (PVV) Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Dik-Faber, R.K. (CU) Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering, te streven naar volledige uitbetaling van betalingsrechten in december van het jaar over welke deze betaald worden, en uiterlijk in januari.	07-04-2016	21 501-32, nr. 905	Onderhanden
Koşer Kaya, mw. F. (D66) Grashoff, R (GL) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering om met een regeling te komen waardoor nieuwe biologische melkveebedrijven, uitbreidende biologische melkveebedrijven en bedrijven die omschakelen naar biologische melkveehouderij, niet gedupeerd worden door het fosfaatrechtstelsel.	19-04-2016	33 979, nr. 110	Onderhanden

Indiener(s)	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken
Grashoff, R (GL) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering om, grondgebonden melkveehouders volledig te compenseren voor kortingen op hun fosfaatrechten; verzoekt de regering tevens om, grondgebonden bedrijven die op grondgebonden wijze uit willen breiden, bij de invoering van het fosfaatrechtenstelsel hiertoe de ruimte te geven.	19-04-2016	33 979, nr. 111	Onderhanden
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Dik-Faber, R.K. (CU) Geurts, J.L. (CDA) Smaling, E.M.A. (SP)	Verzoekt de regering om, overdracht van fosfaatrechten binnen de familie tot in de derde graad niet af te romen.	19-04-2016	33 979, nr. 113	Onderhanden
Koşer Kaya, mw. F. (D66) Dik-Faber, R.K. (CU)	Verzoekt de regering om, grondgebonden melkveebedrijven met latente plaatsingsruimte volledig te compenseren voor de generieke korting.	19-04-2016	33 979, nr. 117	Onderhanden
Dik-Faber, R.K. (CU)	Verzoekt de regering, een groot deel van de afgeroomde fosfaatrechten uit de fosfaatbank te reserveren voor melkveehouders met latente ruimte die concrete groeiplannen hebben.	19-04-2016	33 979, nr. 119	Onderhanden
Thieme, mr. M.L. (PvdD) Koşer Kaya, mw. F. (D66)	Verzoekt de regering, mogelijkheden te verkennen deze omschakeling economisch aantrekkelijker te maken en onnodige hindernissen weg te nemen en de Kamer hierover voor de zomer te informeren.	19-04-2016	33 979, nr. 127	Afgedaan – brief [02-06-2016] – Ondersteuning omschakeling van gangbare naar biologische landbouw Kamerstuk 29 842-39
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Lodders, W.J.H. (VVD) Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering, op basis van voldoende praktijkgegevens, en niet alleen op basis van theoretische modellen, in kaart te brengen waar, en wat het aandeel is van andere bronnen dan de Nederlandse landbouw op de concentraties stikstof en fosfaat in het oppervlaktewater, en welk effect deze bronnen hebben op het behalen van de waterdoelen; verzoekt de regering in kaart te brengen welke waterkwaliteitsnormen de waterschappen hanteren, in hoeverre deze normen de afgelopen jaren zijn aangepast en hoe deze normen zich verhouden tot de normen in de Kaderrichtlijn Water, verzoekt de regering voorts, deze analyses voor de zomer met de Kamer te delen, en deze analyses mee te nemen in de onderbouwing bij de inzet voor het nieuwe actieprogramma en het verkrijgen van een nieuwe derogatie.	26-04-2016	33 979, nr. 138 (was 134)	Onderhanden – Het Ministerie van IenM heeft de Kamer hierover per brief geïnformeerd [2-6-2016] – Reactie op rapport «Waterkwaliteit en Veehouderij» aangeboden door het Mesdagfonds d.d. 12 april 2016 en de motie Lodders c.s. (Kamerstukken 33 979 nr. 138) Kamerstuk 27 625-351

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering, in overleg met de provincies het mogelijk te maken dat vergunningaanvragen ingediend voor 1 juli 2015 naar redelijkheid worden behandeld volgens het overgangsrecht onder de huidige wet.	08-06-2016	33 348, nr. 185	Onderhanden
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering, in overleg met provincies op basis van de Wet natuurbescherming per ministeriële regeling invasieve uitheemse en verwilderde soorten aan te wijzen.	08-06-2016	33 348, nr. 187	Onderhanden
Graus, D.J.G. (PVV) Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering in overleg met de provincies de natuurregeling zo aan te passen dat de huidige landelijke vrijstelling van de vergunningplicht voor beweiden en bemesten voor alle Natura 2000 gebieden gecontinueerd wordt.	14-06-2016	33 348, nr. 191	Onderhanden
Dik-Faber, R.K. (CU) Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering, de Europese Commissie te verzoeken om de huidige regeling voor extra directe betaling voor jonge boeren te wijzigen zodat alle jonge boeren tot vijf jaar na overname of bedrijfsstart hiervoor in aanmerking komen en hierover de Kamer te informeren.	28-06-2016	21 501-32, nr. 929	Onderhanden
Gerven, drs. H.P.J. van (SP) Dik-Faber, R.K. (CU)	Spreekt uit dat gezonde bedrijven door deze natuurramp niet failliet behoren te gaan en roept de regering op om hierop in te zetten.	07-07-2016	31 710, nr. 55	Afgedaan – brief [29 juli 2016] rapportage Waterschade in Zuidoost-Nederland Kamerstuk 31 710-61
Lodders, W.J.H. (VVD)	Verzoekt, de regering tevens aan te dringen bij de Europese Commissie op de benodigde flexibiliteit bij de uitvoering van de wet- en regelgeving in kader van het Gemeenschappelijk LandbouwBeleid (GLB) en daarbij extra administratieve lasten te voorkomen.	07-07-2016	31 710, nr. 60 (was 57)	Afgedaan – brief [29 juli 2016] rapportage Waterschade in Zuidoost-Nederland Kamerstuk 31 710-61
Dijkgraaf, prof. dr. E. (SGP) Koşer Kaya, mw. F. (D66) Dik-Faber, R.K. (CU) Geurts, J.L. (CDA)	Verzoekt de regering, per direct bij herstel van daken een slimme koppeling met Noord-Brabants en Limburgs provinciaal beleid te maken voor het plaatsen van zonnepanelen; verzoekt de regering voorts, snelle sanering van getroffen asbestdaken te bevorderen, eventuele belemmeringen weg te nemen en subsidieaanvragen bij zonnepanelen te versnellen.	07-07-2016	31 710, nr. 53	Onderhanden

Indieners	Omschrijving	Datum stemming	Kamerstuk-nummer motie	Stand van zaken
Lodders, W.J.H. (VVD) Leenders, H.J.M. (PVDA)	Verzoekt de regering, bij de aanpak van de werkgroep nadrukkelijk aandacht te besteden aan psychosociale hulp en de noodzakelijke nazorg.	07-07-2016	31 710, nr. 58	Afgedaan – brief [29 juli 2016] rapportage Waterschade in Zuidoost-Nederland Kamerstuk 31 710-61
Lodders, W.J.H. (VVD) Leenders, H.J.M. (PVDA)	Verzoekt de regering, aan de Kamerleden en decentrale overheden de mogelijkheid te bieden hun bevindingen en ideeën voor zowel de korte als de langere termijn aan te reiken en deze in de werkgroep in te brengen; verzoekt de regering tevens, regelmatig aan de Kamer te rapporteren over de resultaten van het werk van de gezamenlijke werkgroep en over de door de regering aangekondigde aanpak ter ondersteuning van de bedrijven; verzoekt de regering voorts, de aangekondigde evaluatie van de brede weersverzekering en de ervaringen die nu worden opgedaan te bespreken in de werkgroep en te betrekken bij de kabinetsreactie op de evaluatie.	07-07-2016	31 710, nr. 56	Afgedaan – brief [29 juli 2016] rapportage Waterschade in Zuidoost-Nederland Kamerstuk 31 710-61
EERSTE KAMER				
Schaap, prof. dr. ing. S. (VVD) Barth, drs. M.A.M. (PvdA) Postema, drs. A. (PvdA) Schrijver, prof. mr. N.J. (PvdA) Nooren, drs. J.E.A.M. (PvdA) Schnabel, prof.dr. P. (D66) Verheijen, drs. L.H.J. (PvdA)	Verzoekt de regering samen met de provincies in landelijk overleg te treden met deze en soortgelijke organisaties en de vertegenwoordigers van de bestaande Faunabeheereenheden om te bevorderen dat voldaan kan worden aan de gevraagde brede samenstelling ten behoeve van een maatschappelijk gedragen faunabeleid.	15-12-2015	33 348, I	Onderhanden

Overzicht toezeggingen parlementair jaar 2015–2016

In het parlementaire jaar 2015–2016 zijn ruim 300 toezeggingen aan de Eerste en Tweede Kamer gedaan. In de onderstaande tabel staat de stand van zaken rond de uitvoering van een aantal toezeggingen op de verschillende EZ-beleidsterreinen. De tabel biedt daarmee geen uitputtend overzicht, maar geeft een beeld van de wijze waarop een aantal toezeggingen is/wordt afgehandeld.

Toezeggingen Minister aan Eerste Kamer		
Toegezegd bij:	Omschrijving:	Stand van zaken:
Parlementaire agenda [26-04-2016] – Mondeling overleg met de Minister van Financiën over stabiliteitsprogramma EU semester	De Minister van Financiën zegt toe de Eerste Kamer te informeren op welke wijze EZ invulling geeft aan de evaluatie van het topsectorenbeleid.	Brief [21-06-2016] – Beantwoording toezegging wijze van evaluatie topsectorenbeleid Kamerstuk CXVII, I

Toezeggingen Minister aan de Tweede Kamer		
Toegezegd bij:	Omschrijving:	Stand van zaken:
Parlementaire agenda [15-10-2015] – Voortzetting Begrotingsbehandeling EZ, deel economie en innovatie	De Minister zal de suggesties van het lid Van Veldhoven meenemen bij de gesprekken in de borgingscommissie energieakkoord over aanvullende maatregelen voor energiebesparing: 1. Investeren in isolatie bij huishoudens en kleine bedrijven met aflopende bijdrage overheid na verloop van tijd, zodat mensen die er snel werk van maken beloond worden; 2. Industrie: (a) maak het mogelijk voor bedrijven om in één keer een groot project uit te voeren in plaats van elk jaar 1,5% energie-efficiëntie en (b) breng de creativiteit en denkracht van start-ups en MKB in de energie en chemie bij elkaar op basis van «no cure no pay», waarbij de overheid voor kansrijke jonge ondernemers voor een aantal uren de inzet vergoed. Zonder risico voor de grote bedrijven, maar als concrete kans, voor slimme schone ondernemers.	Brief [22-12-2015] – Voortgangsrapportage Borgingscommissie Energieakkoord Kamerstuk 30 196-381
Parlementaire agenda [15-10-2015] – Voortzetting Begrotingsbehandeling EZ, deel economie en innovatie	De Minister zal per optie/maatregel (regeling kleinschalige warmteopties, extra inzet wind op land, etc.) in tienden van procenten aangeven hoe het gat tussen 12,4% hernieuwbare energie (NEV) en 14% hernieuwbare energie in 2020 overbrugd wordt.	Brief [22-12-2015] – Voortgangsrapportage Borgingscommissie Energieakkoord Kamerstuk 30 196-381
Parlementaire agenda [29-10-2015] – AO Bedrijfslevenbeleid en innovatie	De Minister zal: a) overleg plegen met MKB-Nederland over de toegankelijkheid van de MIT-regeling en de inschakeling van adviesbureaus bij aanvragen. b) in beeld brengen bij hoeveel procent van de aanvragen voor MIT en WBSO een adviesbureau is betrokken en de Kamer daarover voor het eind van het jaar 2015 te informeren.	Brief [29-01-2016] – Gebruik van intermediairs bij de MIT-regeling en de WBSO / Verkorting afhandelingstermijn WBSO voor nieuwe starters Kamerstuk 32 637-226
Parlementaire agenda [29-10-2015] – AO Bedrijfslevenbeleid en innovatie	De Minister zal met de branche overleggen over de uitkomsten van de Green deal Insecten en bezien of na 2015 een nieuwe deal nodig is.	Brief [08-03-2016] – Toezegging inzake de Green Deal «Insecten voor feed, food en farma» Kamerstuk 33 043-64
Parlementaire agenda [17-11-2015] – Plenair debat inzake wijziging aantal wetten in het kader van boetemaxima ACM	De Minister zal de evaluatie van de ACM rond de jaarwisseling naar de Kamer sturen en zal dan ook ingaan op de capaciteit/bezetting, de kritiek van mededingingsadvocaten op de ACM (NRC, april 2015) en op de voor de ACM relevante punten uit de evaluatie van de Fraudewet.	Brief [18-12-2015] – Uitkomsten van de evaluatie Autoriteit Consument en Markt Kamerstuk 25 268-132
Parlementaire agenda [06-10-2015] – Tweede termijn Gas- en Electriciteitswet	De Minister zal de Kamer nader informeren over de globale planning voor de uitrol van de slimme meter en de invoering van kwartiertarieven.	Brief [04-03-2016] – Tijdpad uitrol slimme meter en dynamische leveringstarieven Kamerstuk 29 023-204
Parlementaire agenda [09-12-2015] – AO Telecomraad	De Minister zal de Kamer informeren over de precieze gevolgen van de netneutraliteitsverordening voor de Nederlandse situatie en de handhaving daarvan door de ACM.	Brief [23-03-2016] – Nota naar aanleiding van het verslag voorstel van wet tot wijziging van de Telecommunicatiewet ter uitvoering van de netneutraliteitsverordening (Kamerstuk 34 379) Kamerstuk 34 379-6
Parlementaire agenda [21-01-2016] – AO Ondernemen/ Bedrijfsfinanciering	Wanneer de franchisecode gereed is zal de Minister de Kamer ook informeren over de wenselijkheid van het wettelijk vastleggen of anderszins borgen van de code.	Brief [17-02-2016] – Presentatie Nederlandse Franchise Code Kamerstuk 31 311-165
Parlementaire agenda [18-02-2016] – Wijziging van de Elektricitwet 1998 (tijdig realiseren doelstellingen Energieakkoord) – 34401	De Minister zal de Kamer nader informeren over de 40%-kostenreductie bij wind op zee (antwoord op specifieke vragen van de leden Mulder en Van Veldhoven).	Brief [22-03-2016] – Beantwoording van vragen over de kosten van windenergie op zee Kamerstuk 33 561-25

Toegezegd bij:	Omschrijving:	Stand van zaken:
Parlementaire agenda [18-02-2016] – Wijziging van de Elektriciteitswet 1998 (tijdig realiseren doelstellingen Energieakkoord) – 34401	De Minister zal de Kamer informeren over het ontwikkelkader wind op zee	Brief [28-04-2016] – Aanbieding ontwikkelkader windenergie op zee Kamerstuk 33 561-27
Parlementaire agenda [26-01-2016] – Gaswinning	De Minister zal de Kamer informeren over de uitvoeringsafspraken tussen NAM en CVW.	Brief [20-06-2016] – Overeenkomst NAM-CVW Kamerstuk 33 529-274
Parlementaire agenda [26-01-2016] – Gaswinning	De Minister vraagt de NCG om met de Economic Board te bekijken wat er gedaan kan worden voor (agrarische) ondernemers die ten gevolge van de aardbevingsproblematiek investeringen moeten doen.	Brief [02-05-2016] – Openstaande moties gaswinning Groningen Kamerstuk 33 529-249
Brief [25-01-2016] – Beantwoording SO «Gaswinning Groningen en meerjarenprogramma NCG» (Kamerstuk 33 529, nr. 212)	De Minister zal de gedachte van een centraal loket voor mogelijke schade ten gevolge van mijnbouw en een centraal punt voor vragen over de oorzaak ervan nader uitwerken en streeft ernaar de Kamer hierover voor 1 juli 2016 nader te informeren.	Brief [24-06-2016] – Uitkomst onderzoek één landelijk loket mijnbouwschade Kamerstuk 32 849-79
Parlementaire agenda [15-03-2016] – Mondelinge vragen van het lid Agnes Mulder (CDA) aan de Minister van Economische Zaken over het bericht «Huizen in Groningen miljard minder waard door aardbevingen» (Rtvnoord.nl, 11 maart 2016)	De Minister zal de Kamer informeren over de feitelijke stand van zaken van de waardevermeerderingsregeling (aantal ingediende aanvragen, budgetbeslag, uitputting e.d.).	Brief [07-04-2016] – Beantwoording vragen over de waardevermeerderingsregeling Handelingen 2015–2016, nr. 2254
Parlementaire agenda [23-03-2016] – Debat Energie	De Minister zal de Kamer op hoofdlijnen informeren over de (subsidie)kosten van wind op zee per kWh op de verschillende locaties voor de Hollandse kust t.o.v. verder weggelegen gebieden.	Brief [12-05-2016] – Kosten windenergie op zee alternatieve locaties Hollandse Kust Kamerstuk 33 561-28
Parlementaire agenda [16-03-2016] – AO Groene Groei	Green Deals: De evaluatie wordt nog vÃ³r de zomer toegestuurd aan de Tweede Kamer. Maak concreet wat is gedaan op het gebied van regelgeving en wat het budget is. Hierbij wordt ook expliciet gekeken naar de opschaalbaarheid. Green Deal stedelijke natuur betrekken bij de evaluatie. Als Amsterdam geen contact opneemt over mogelijke deal chemie en petrochemie, dan neemt EZ / de Minister zelf contact op.	Brief [30-06-2016] – Aanbieden beleidsevaluatie Green Deals Kamerstuk 33 043-71
Parlementaire agenda [20-04-2016] – AO Energie	De Minister zal de Kamer na de voorjaarsnota informeren over de voortgang van de maatregelen in Groningen die relevant zijn in het kader van de voorjaarsnota	Brief [06-06-2016] – Financiering meerjarenprogramma Aardbevingsbestendig en Kansrijk Groningen Kamerstuk 33 529-256
Parlementaire agenda [19-05-2016] – AO RVC 26–27/5 en STAS OCW en AO Telecomraad 26/5	De Minister zal de Kamer informeren over de inspanningen in EU-verband voor het afschaffen van roamingtarieven buiten de EU.	Brief [29-06-2016] – Beantwoording vragen over roamingtarieven buiten de Europese Unie Handelingen 2015–2016, nr. 2984

Toezeggingen Staatssecretaris aan Tweede Kamer		
Toegezegd bij:	Omschrijving:	Stand van zaken:
Parlementaire agenda [09-09-2015] – AO PAS	De Staatssecretaris heeft toegezegd om de Kamer schriftelijk te informeren over de zienswijze die is ingediend tegen het ontwerp Programma Aanpak Stikstof en de bijbehorende milieueffectrapportage omtrent de buitenlandse bronnen van stikstofdepositie.	Brief [18-12-2015] – Effecten buitenland op de PAS, opzet evaluatie na 1 jaar en stand van zaken toezeggingen Kamerstuk 33 037-174
Parlementaire agenda [09-09-2015] – AO Biotechnologie en Kwekersrecht	Stas EZ informeert de Kamer voor het einde van het jaar over de uitkomsten van een juridische analyse over de noodzaak van aanpassing TRIPS-verdrag om uitgebreide veredelingsvrijstelling te kunnen realiseren.	Brief [22-06-2016] – Octrooirecht-kwekersrecht Kamerstuk 27 428-331
Parlementaire agenda [09-09-2015] – AO Biotechnologie en Kwekersrecht	Stas EZ zal TK blijvend informeren over de voortgang van haar gesprekken in Europees verband over de uitgebreide veredelingsvrijstelling	Brief [22-06-2016] – Octrooirecht-kwekersrecht Kamerstuk 27 428-331
Parlementaire agenda [22-09-2015] – Dertigledendebat over de invloed van de gentech-lobby	Stas EZ heeft toegezegd de Kamer binnen enkele maanden te informeren over bestaande onderzoeksgegevens over residuen van glyfosaat in brood en veevoer.	Brief [13-05-2016] – Beantwoording inbreng Schriftelijk Overleg Landbouw- en Visserijraad 17 mei 2016 Kamerstuk 21 501-32-9
Parlementaire agenda [24-09-2015] – AO EHS en Natuurbeleid + Oostvaardersplassen	De Staatssecretaris zegt toe de voortgangsrapportage van het Natuurpact en EHS voor het Kerstreces aan de Kamer te sturen.	Brief [18-12-2015] – Voortgangsrapportage Natuurpact Kamerstuk 33 576-58
Parlementaire agenda [14-10-2015] – AO Landbouw- en Visserijraad voor de Raad van 22 en 23 oktober	Begin december zal de Staatssecretaris de Kamer informeren over de herziening van de Technische Maatregelen (in het kader van het herziene GVB).	Brief [09-12-2015] – Voortgangsrapportage Gemeenschappelijk Visserijbeleid Kamerstuk 32 201-78
Parlementaire agenda [14-10-2015] – AO Landbouw- en Visserijraad voor de Raad van 22 en 23 oktober	In het halfjaarlijkse overzicht van de visserijprotocollen (welke komt in november) zal de Staatssecretaris de stand van zaken van de visserijprotocollen met Liberia en Mauritanië opnemen.	Brief [09-12-2015] – Voortgangsrapportage Gemeenschappelijk Visserijbeleid Kamerstuk 32 201-78
Parlementaire agenda [14-10-2015] – Voortzetting verzamel AO Landbouw inclusief mestbeleid + stas I&M (eerste termijn was op 1/7)	De Kamer wordt geïnformeerd over samenhang tussen tijdspad evaluatie meststoffenwet en het 6e Actieprogramma Nitraatrichtlijn.	Brief [09-12-2015] – Planning Evaluatie Meststoffenwet en 6e Actieprogramma NRL Kamerstuk 33 037-168
Parlementaire agenda [03-12-2015] – Voortzetting Begrotingsbehandeling (Landbouw & Natuur)	Kamer informeren over verschillen tussen lidstaten ten aanzien van de aanlandplicht en de inspectie daarop (in geannoteerde agenda Landbouw- en Visserijraad)	Brief [09-12-2015] – Voortgangsrapportage Gemeenschappelijk Visserijbeleid Kamerstuk 32 201-78
Parlementaire agenda [03-12-2015] – Voortzetting Begrotingsbehandeling (Landbouw & Natuur)	In eerste kwartaal 2016 de Kamer per brief een bespiegeling geven van gerealiseerde regeldrukvermindering in de landbouw (zoals zal worden gerapporteerd in de kabinetsrapportage over regeldruk) en daarbij aangeven welke regeldrukvermindering in de landbouw er nog in de pijplijn zit.	Brief [10-06-2016] – Antwoord vragen regeldruk begroting Landbouw en Natuur Kamerstuk 29 515-387
Parlementaire agenda [03-12-2015] – Voortzetting Begrotingsbehandeling (Landbouw & Natuur)	Kamer voor de zomer informeren over de cijfers over het Natuur Netwerk Nederland (aantallen hectares), afspraken maken met provincies over eenduidige definities en gegevens opnemen in een overzichtskaart.	Brief [04-07-2016] – Afspraken over voortgangsinformatie Natuurnetwerk Nederland Kamerstuk 33 576-85

Toegezegd bij:	Omschrijving:	Stand van zaken:
Parlementaire agenda [03-12-2015] – Voortzetting Begrotingsbehandeling (Landbouw & Natuur)	Binnen de kaders van de privacywetgeving onderzoeken of en hoe de controlegegevens van RVO, NVWA en de Europese Commissie ten aanzien van landbouwsubsidies openbaar gemaakt zouden kunnen worden.	Brief [30-06-2016] – Openbaarmaking controlegegevens Gemeenschappelijk Landbouwbeleid Kamerstuk 28 625-237
Parlementaire agenda [09-12-2015] – AO Landbouw- en Visserijraad voor de Raad van 14 en 15 december	In de volgende Geannoteerde agenda zal de Tweede Kamer worden geïnformeerd over de reactie van de Staatssecretaris op het rapport van de Europese Rekenkamer betreffende visserijprotocollen.	Brief [14-01-2016] – Reactie op het rapport van de Europese Rekenkamer (ERK) over de wijze waarop de Europese Commissie de visserijpartnerschapsakkoorden beheert Kamerstuk 32 201-79
Parlementaire agenda [27-01-2016] – dertigleden-debat gevolgen stijging Nederlandse melkproductie	Stas zal brief over fosfaatrechtenstelsel binnen enkele weken aan TK sturen en daarin ook bredere visie op de melkveehouderijsector geven.	Brief [03-03-2016] – Nadere invulling van het stelsel van fosfaat voor melkvee Kamerstuk 33 979-108
Parlementaire agenda [11-02-2016] – AO Landbouw- en Visserijraad 14/2	Juridische analyse naar GMO veevoer en levensmiddelen wordt aan de TK verzonden inclusief een duiding van dit advies en een beschrijving van het verdere proces.	Brief [28-04-2016] – Juridische analyse van het voorstel van de Europese Commissie voor mogelijke nationale beperking of verbod op tot de EU toegelaten gg-veevoeders en gg-levensmiddelen Kamerstuk 34 214-13
Parlementaire agenda [11-02-2016] – AO Landbouw- en Visserijraad 14/2	In de volgende GA wordt meer duidelijkheid gegeven hoe wordt omgegaan met visserijprotocollen en hoe het ERK-advies wordt opgepakt door middel van een verbeterplan.	Brief [07-03-2016] – Geannoteerde agenda Landbouw- en Visserijraad 14 maart 2016 Kamerstuk 21 501-32-899
Parlementaire agenda [10-03-2016] – AO Dierziekten en antibiotica-gebruik met Minister Schippers-VWS	TK ontvangt in mei de brief over het vervolgbeleid voor de antibioticareductie. Hierin worden de resultaten van de survey RDA huisdieren meegenomen.	Brief [08-07-2016] – Vervolgbeleid antibiotica in de veehouderij
Parlementaire agenda [05-04-2016] – AO Landbouw- en Visserijraad 11+12 april 2016	De Tweede Kamer ontvangt zo spoedig mogelijk een overzicht van de marktmaatregelen voor de melkveesector	Brief [25-04-2016] – Verslag Landbouw- en Visserijraad 11 april 2016 Kamerstuk 21 501-32-915
Parlementaire agenda [05-04-2016] – AO Landbouw- en Visserijraad 11+12 april 2016	In de volgende GA of het verslag wordt ingegaan op de stand van zaken rond de onderhandelingen over het handelsakkoord met Mercosur. Dit met name gericht op het dierenwelzijnsaspect en op de risico's die dit met zich meebrengt voor de Nederlandse Landbouwsector.	Brief [25-04-2016] – Verslag Landbouw- en Visserijraad 11 april 2016 Kamerstuk 21 501-32-915
Parlementaire agenda [09-03-2016] – AO Landbouw- en Visserijraad 14/3	TK ontvangt binnen twee maanden inzet van Stas op toekomst van GLB	Brief [20-05-2016] – Geannoteerde agenda informele Landbouwrap 29 tot en met 31 mei 2016 Kamerstuk 21 501-32-921
Parlementaire agenda [09-03-2016] – AO Landbouw- en Visserijraad 14/3	Kamer ontvangt nog deze maand een brief over de uitkomsten van de conferentie Wild Life Crime. Hierin wordt ook een reactie gegeven op het actieplan van de EC / Vella, een reactie op de moties Heerema/Thieme over wild life crime en wordt ingegaan op het verschil in strafmaat en handhaving tussen verschillende lidstaten.	Brief [28-04-2016] – Resultaten internationale conferentie «Save Wildlife: Act Now or Game Over», motie jachttrofeeën en EU-Action Plan against Wildlife Trafficking Kamerstuk 28 286-861
Parlementaire agenda [14-04-2016] – Debat melkveehouderij	De Tweede Kamer wordt voor de zomer geïnformeerd over hoe ondernemers kunnen worden ondersteund in de transitie van biologisch naar gangbaar	Brief [02-06-2016] – Ondersteuning omschakeling van gangbare naar biologische landbouw Kamerstuk 29 842-39

7.5 Europese geldstromen

Inleiding

Deze bijlage biedt inzicht in de Europese geldstromen die relevant zijn voor de beleidsterreinen van EZ. Er wordt ingegaan op het Meerjarig Financieel Kader 2014–2020, op een aantal EU-fondsen en EU-programma's voor de periode 2014–2020 en op de Eigen Middelen van de EU.

Meerjarig Financieel kader 2014–2020

In het Meerjarig Financieel Kader (MFK) worden zowel de maximale omvang van de jaarbegrotingen als de verdeling van de middelen over de hoofdthema's van het beleid vastgelegd. Voor de volledige zeven jaar komt de meerjarenbegroting uit op een bedrag van € 1.083 mld (lopende prijzen). Dat is 1 procent van het BNP van alle lidstaten bij elkaar. Het MFK is vastgelegd in een verordening. Parallel hieraan wordt in het Eigen Middelen Besluit de financiering van het EU-beleid geregeld. Deze afspraken worden aangevuld met een Interinstitutioneel Akkoord over begrotingsaangelegenheden tussen Europese Commissie, Europees Parlement en Raad. Zoals in de MFK-verordening is vastgelegd heeft de Europese Commissie in de tweede helft van 2016 een tussentijdse evaluatie van het Meerjarig Financieel Kader gepresenteerd.

De verschillende EU-programma's en EU-fondsen

Voor de uitvoering in gedeeld beheer van het Europees Beleid worden vanuit de Europese Commissie eisen gesteld aan de uitvoering door de lidstaten. Deze eisen zijn vastgelegd in Raadsverordeningen en uitgewerkt in Commissieverordeningen en bijbehorende richtsnoeren. De lidstaten zijn verantwoordelijk voor de geharmoniseerde en éénduidige uitvoering van het EU-beleid.

Voor de uitvoering van het EU beleid stelt de Europese Commissie een aantal Europese Fondsen aan de lidstaten beschikbaar.

Voor EZ zijn de volgende EU-programma's en EU-fondsen relevant:

1. Gemeenschappelijk Landbouwbeleid 1e pijler (GLB): het Europees Landbouwgarantiefonds (ELGF);
2. Gemeenschappelijk Landbouwbeleid 2^e pijler (POP): het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO);
3. Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB): het Europees Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij (EFMZV);
4. Europees Structuurbeleid: Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO);
5. Horizon 2020 (periode 2014–2020);
6. Europees Fonds voor Strategische Investeringen (EFSI).

Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) 2014–2020

Binnen het GLB zijn twee pijlers te onderscheiden. De 1e pijler bestaat uit directe inkomenssteun aan agrariërs en markt- en prijsbeleid. Met behulp van vooral rechtstreekse inkomenssteun richt deze pijler zich op het stabiliseren van landbouwininkomens. De 2^e pijler betreft het plattelandsbeleid. Deze pijler richt zich op de kwaliteit van alle plattelandsgebieden in de EU.

1. GLB pijler 1: het Europees Landbouwgarantiefonds (ELGF)

De Kamer is geïnformeerd over de implementatie in Nederland van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) voor de periode 2014–2020 (TK, [28 625](#), nrs. [168](#), [189](#), [194](#) en [216](#)).

Hieronder volgen de belangrijkste maatregelen:

1a. Inkomenssteun voor boeren

Het nieuwe GLB stuurt op de omvorming van op historische referentie gebaseerde directe betalingen naar een gelijke hectarebetaling binnen lidstaten. Op Europees niveau is vastgelegd dat landbouwbedrijven die gebruik willen maken van de directe betalingen in het nieuwe GLB verplicht zijn om vergroeningsmaatregelen toe te passen. Hiervoor is 30% van het budget voor directe betalingen bestemd.

Er zijn drie generieke vergroeningsmaatregelen Europees vastgesteld.

1. Gewasdiversificatie. Bedrijven moeten op bouwland minstens drie gewassen telen. Met name voor kleine bedrijven bestaan hierop enkele uitzonderingen.
2. Behoud van blijvend grasland.
3. Ecologische aandachtsgebieden met een omvang van 5% van het bouwlandoppervlak. Hierbij kunnen de lidstaten kiezen uit een aantal opties waaronder landschapselementen, akkerranden, bufferstroken, vanggewassen en stikstofbindende gewassen.

Om te voldoen aan de vergroeningsverplichting is het mogelijk dat lidstaten, naast bovengenoemde maatregelen en na goedkeuring door de Europese Commissie, equivalente maatregelen toevoegen aan de Europese lijst. Nederland maakt daar gebruik van.

1b. Extra ondersteuning jonge boeren

Meer dan twee-derde van de Europese boeren is ouder dan 55 jaar. Om de toekomst van de sector zeker te stellen wil de Commissie jonge boeren gedurende de eerste vijf jaar van het bestaan van hun bedrijf extra financiële ondersteuning bieden. Lidstaten worden verplicht extra steun aan jonge boeren te geven via een zogenaamd «top-up» op directe betalingen. Hiervoor dient maximaal 2% van de enveloppe voor directe betalingen (1^e pijler GLB) te worden aangewend. Daarnaast is besloten dat via het plattelandsbeleid (2^e pijler GLB) jonge boeren extra steun kunnen ontvangen. Conform de wens van de Kamer komt er een landsdekkende jongeboerenregeling gericht op innovatieve investeringen, en wel voor € 5,2 mln per jaar, waarvan de provincies € 2,6 mln cofinancieren. Conform de motie Dik-Faber (TK, [33 750-XIII](#), nr. [65](#)) heeft de Staatssecretaris van EZ met de provincies afgesproken dat ze streven naar een zo gelijk mogelijke uitvoering van de regeling. Omdat het karakter van de regeling zich richt op innovaties kunnen per provincie wel accentverschillen aangebracht worden zodat beter ingespeeld kan worden op regionale behoeften.

2. Markt- en prijsbeleid

In 2014 is binnen de integrale Gemeenschappelijke Marktordening (iGMO) een belangrijke stap gezet naar verdere marktorientatie. De quotaregeling voor melk is per 1 april 2015 beëindigd en de quotaregeling voor suiker eindigt per 1 oktober 2017.

Een belangrijke wijziging ten opzichte van de vorige iGMO is dat voor alle agrarische sectoren de mogelijkheid bestaat om producenten- en brancheorganisaties op te richten. Door de Minister van Economische

Zaken erkende producenten- en brancheorganisaties kunnen de Minister verzoeken om voorschriften van deze organisaties verbindend te verklaren. Inmiddels zijn er zeven brancheorganisaties (in de akkerbouw-, pluimvee-, eieren-, kalver, tuinbouwsector) en één producentenorganisatie (in de varkenssector) erkend. De Minister heeft in 2016 het onderzoeksprogramma en de collectieve financiering van dit programma van de drie brancheorganisaties in de akkerbouw verbindend verklaard.

Per schooljaar 2017/2018 treedt een nieuwe, gecombineerde schoolfruit-schoolmelkregeling in werking.

In 2016 wordt de nieuwe Nationale Strategie voor de Gemeenschappelijke Marktordening (GMO) groenten en fruit vastgesteld. Op 1 januari 2017 is de nieuwe strategie van kracht. De strategie is van toepassing op de operationele programma's van producentenorganisaties in de tuinbouwsector. Dit instrument wil het perspectief van de tuinbouw versterken en richt zich op de drie strategische doelen versterking afzetstructuur, marktgericht produceren en verdergaande verduurzaming. Om de beschikbare GMO-middelen, binnen de regelgeving, beter en effectiever voor bovenstaande doelen te kunnen gebruiken, zijn in afstemming met het bedrijfsleven vernieuwing en collectiviteit als belangrijke voorwaarden gekozen voor de beoordeling van de operationele plannen en subsidiabiliteit van activiteiten.

3. Versterking zuivel- en varkenssector

In september 2015 heeft de Europese Raad steun gegeven aan een pakket aan maatregelen voor de melkveehouderij en de varkenshouderij die te kampen hebben met grote marktproblemen. In dit pakket heeft de Europese Commissie in totaal € 500 mln beschikbaar gesteld voor deze sectoren, die de marktsituatie in zijn geheel moeten verbeteren. Hiervan is op korte termijn € 420 mln beschikbaar, die middels nationale enveloppen is verdeeld onder lidstaten. Nederland ontvangt hiervan € 29,94 mln voor de zuivelsector en de varkenshouderij.

Daarnaast zijn vanuit het pakket extra middelen beschikbaar gesteld door de Europese Commissie voor Europese particuliere opslagregelingen voor magere melkpoeder, kaas en varkensvlees en voor Europese regelingen voor de promotie en exportbevordering van zuivel en varkensvlees.

De Europese middelen van € 29,94 worden langs drie sporen verdeeld:

1. Verdere verduurzaming van de melkveehouderij (€ 9,98 mln);
2. Vitalisering van de varkenshouderij (€ 9,98 mln);
3. Stimuleren van investeringen in mestverwerking voor de melkvee- en varkenshouderij (€ 9,98 mln).

Voor de verduurzaming van de melkveehouderij (€ 9,98 mln) worden de middelen ingezet voor:

- Stimuleren van deelname aan de Kringloopwijzer om het mineralengebruik en de uitstoot en overschotten van fosfaat en stikstof in beeld te brengen (€ 3 mln);
- Bijdrage in de kosten voor de bestrijding van de ziekten koeiegriep (IBR), koeiendarree (BVD) en uierontsteking om het antibioticumgebruik verder te verlagen (€ 3 mln);
- Stimuleren van de weidegang omdat dit goed is voor de koeien maar ook voor de weidevogels (€ 3,98 mln).

Voor de vitalisering van de varkenshouderij (€ 9,98 mln) worden de middelen ingezet voor:

- Vitalisering van de sector op basis van een integraal herstructureringsplan dat de Regiegroep Vitale Varkenshouderij uitwerkt (€ 5 mln);

- Versterken sector door meer marktgericht te produceren en het verbeteren van de samenwerking in de keten (€ 4,98 mln).

Voor hoogwaardige mestverwerking worden de middelen (€ 9,98 mln) ingezet in investeringen in technieken om mest te verwerken tot een waardevolle meststof of tot grondstoffen voor andere doeleinden.

Financieel overzicht

Onderstaand overzicht geeft de voor Nederland beschikbaar komende EU budgetten voor de directe betalingen (Zie ook bijlage 2 van Verordening 1307/2013).

Directe betalingen (x € 1 mln):						
Kalenderjaar	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Nationale enveloppe directe betalingen	749	737	724	713	701	732

2. GLB pijler 2: Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO)

De Kamer is geïnformeerd over het Plattelands Ontwikkelings Programma (POP3) 2014–2020 (TK, [28 625](#), nrs. 168, 189 en 194). Met de provincies is een akkoord bereikt over de invulling van het Plattelandsprogramma voor de periode 2014–2020. Eind 2014 is het Nederlandse POP3 voor goedkeuring verzonden aan de Europese Commissie. Op 13 februari 2015 heeft de Europese Commissie het Nederlandse POP3 goedgekeurd.

POP3 wordt ingevuld door de provincies en aangevuld door het Rijk. Hiermee kunnen gebiedsspecifieke behoeftes in de landbouw worden aangepakt. Aan generieke behoeftes wordt landsdekkend invulling gegeven. Met deze combinatie kan optimaal ingespeeld worden op het bevorderen van een gelijk speelveld. De provincies leveren het grootste deel van de benodigde nationale middelen cofinanciering voor POP 3, aangevuld met cofinanciering door de waterschappen (verbetering waterkwaliteit).

Het standaard cofinancieringspercentage van de Europese Unie voor POP3 bedraagt maximaal 53%. Voor investeringen en maatregelen ten behoeve van milieu, klimaatadaptatie en klimaatmitigatie is een uitzondering gemaakt en besloten tot maximaal 75% Europese cofinanciering. Inmiddels heeft Nederland gekozen voor een cofinancieringspercentage van 50% met uitzondering van agrarisch natuurbeheer. Hier is het 75%. In overleg met de provincies is besloten POP3 concreet te richten op de volgende thema's:

- 1) Versterken van innovatie, verduurzaming en concurrentiekracht;
- 2) Jonge boeren;
- 3) Natuur en landschap (zoals afgesproken in het Natuurpact);
- 4) Verbetering van de waterkwaliteit;
- 5) LEADER (inclusief projecten onder het programma Duurzaam Door).

Met ingang van 2016 worden in het POP3 wijzigingen doorgevoerd. In verband met de convergentie naar een gelijke hectare premie in 2019 is besloten tot een herschikking van de beschikbare middelen van de eerste pijler. Hiervan komt € 11,5 mln per jaar voor de periode 2016–2020 ten behoeve van enkele sectoren die te maken krijgen met een substantiële vermindering van directe betalingen (zonder nationale cofinanciering). In totaal € 57,5 mln. Voor de aardappelzetmeelsector (totaal € 5 mln van de

€ 57,5 mln) worden maatregelen uitgevoerd door de provincies Groningen en Drenthe. Daarnaast wordt extra geld aangewend voor watermaatregelen. Voor de periode 2016–2020 wordt jaarlijks € 20 mln besteed. In totaal € 100 mln. Het gaat hier om EU-middelen waarvoor geen nationale cofinanciering vereist is (100% EU-bijdrage). Wel zijn er met de waterschappen afspraken gemaakt dat de (EU) beschikbare watermiddelen met een zelfde bedrag worden opgehoogd (€ 20 mln jaarlijks). In totaal € 100 mln. Een andere aanpassing betreft de overgang naar een stelsel van collectief agrarisch natuurbeheer met ingang van 2016 (TK, [33 576, nr 3](#)).

Onderstaand volgt een overzicht van de bedragen die gemiddeld per jaar voor het Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014–2020 (POP3) beschikbaar zijn (bedragen x € 1 mln):

Kalenderjaar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	totaal
Bijdrage EU	87,0	87,0	118,5	118,4	118,3	118,1	118,0	765,3
Bijdrage andere overheden	87,0	83,6	103,5	103,6	103,3	103,0	103,0	687
Bijdrage Rijk		9	9	9	9	9	9	54

Het bedrag dat voor Nederland vanuit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO) beschikbaar is voor POP3 bedraagt € 765 mln voor de periode 2014–2020. Dat is circa € 110 mln per jaar. De nationale cofinanciering ligt in dezelfde orde van grootte, welke groten-deels voor rekening komt van de provincies en waterschappen. Het EZ aandeel bedraagt circa € 9 mln per jaar en deze uitgaven worden verantwoord in het jaarverslag van EZ (artikel 6). Het Rijksaandeel heeft betrekking op regeling garantstelling marktintroductie risicovolle innovaties en op de regeling brede weersverzekering. Vanaf 2016 is EZ eveneens verantwoordelijk voor de uitvoering van de regelingen voor de kalversector en de vleesveesector. Deze regelingen worden alleen via de EU gefinancierd, de hiervoor benodigde middelen zijn vanuit GLB pijler 1 overgeheveld naar pijler 2.

3. Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB): Europees Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij (EFMZV)

Het GVB is in de eerste plaats gericht op de ontwikkeling van een verantwoorde visserijketen waarmee een evenwichtige en duurzame exploitatie van de visstand wordt bevorderd. Hiertoe zijn in EU-verband regels opgesteld, zoals beperkingen voor bepaalde visserijmethoden. Tevens zijn afspraken gemaakt ten aanzien van controle & handhaving, datacollectie en ter bevordering van de stabiliteit van de vismarkt.

Ontwikkelingen EFMZV 2014–2020

Op 1 juli 2015 (TK, [32 201, nr. 77](#)) is de Kamer geïnformeerd over de inzet van EZ ten aanzien van het EFMZV. Hoofddoel van het EFMZV is het bijdragen aan de verwezenlijking van de doelstellingen van het hervormde GVB, dat wil zeggen aan de verdere verduurzaming en versterking van de concurrentiekracht van de visserij en aquacultuur. Het EFMZV biedt de sector kansen om initiatieven voor meer duurzaamheid, kostprijsverlaging en kwaliteitsverbetering te ontwikkelen en deze te implementeren. Het fonds wordt eveneens ingezet om uitdagingen op te pakken en oplossingen aan te dragen voor de invoering van de aanlandplicht.

Het Nederlandse OP geeft voor de komende jaren richting en sturing aan de inzet van het EFMZV in Nederland. In het OP is het EFMZV-instrumentarium gericht op 3 hoofdthema's:

1. Invoering van de aanlandplicht;
2. Verdere verduurzaming van de visserij- en aquacultuur;
3. Verbetering van de rendementen in de visserij- en aquacultuurketen.

Inmiddels zijn er openstellingen geweest voor Jonge vissers, Innovatie aanlandplicht, Innovatie rendementsverbetering en Innovatie aquacultuur. Daarnaast zijn overheidsopdrachten verleend voor Pulsonderzoek, Kenniskringen, Glasaaluitzet, Datacollectie en Controle.

Financieel overzicht Operationeel Programma

De Minister van EZ heeft voor de uitvoering van het EFMZV een Operationeel programma opgesteld voor de periode 2014–2020. De verdeling van de kosten van dit programma tussen overheid en begunstigden bedraagt in de meeste gevallen 50–50. Van het overheidsdeel komt gemiddeld 75% uit het EFMZV, de resterende 25% is nationale cofinanciering.

De voor Nederland beschikbaar komende EU-budgetten voor het EFMZV (2014–2020) zijn (x € 1 mln):

Kalenderjaar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	totaal
EFMZV middelen	13,9	14,1	14,2	14,5	14,8	14,9	15,1	101,5

Op de begroting van EZ zijn op artikel 6 voor de cofinanciering van het GVB 2014–2020 de volgende nationale middelen beschikbaar (x € 1 mln):

Kalenderjaar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	totaal
Rijksmiddelen cofinanciering GVB		5,0	5,8	7,3	5,3	5,3	1,3	30,0

4. Europese Structuur- en Investeringsfondsen

Met een budget van € 454 mld voor de periode 2014–2020 zijn de Europese structuur- en investeringsfondsen (ESI-fondsen) het belangrijkste beleidsinstrument voor investeringen van de EU. Ze hebben tot doel de economische concurrentiekracht, werkgelegenheid en cohesie in Europa te versterken. Het is een pakket van 5 fondsen, waarvan alleen het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) hier zal worden toegelicht. De andere fondsen worden buiten beschouwing gelaten omdat ze hierboven al toegelicht worden (ELFPO en EFMZV), Nederland er geen aanspraak op kan maken (Cohesiefonds), of onder het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid vallen (Europees Sociaal Fonds).

EFRO fondsen

Nederland ontvangt via het EFRO fondsen van de EU voor vier landsdelige programma's (€ 507 mln) en vier programma's voor grensoverschrijdende samenwerking «INTERREG A»⁹(€ 309 mln). Deze Europese middelen worden nationaal gefinancierd. Het Ministerie van Economische Zaken stelt in totaal € 91 mln aan rijkscofinanciering beschikbaar voor de landsdelige en € 49 mln voor de grensoverschrijdende programma's (exclusief uitvoeringskosten). Ook decentrale overheden en private partijen dragen bij aan cofinanciering van EFRO-projecten.

⁹ INTERREG B en C vallen vanwege geringe participatie van het bedrijfsleven onder het Ministerie van IenM.

Landsdelige programma's

De vier landsdelige programma's zijn Noord-Nederland, Oost-Nederland, West-Nederland en Zuid-Nederland. Het Rijk heeft samen met de regio's innovatie en koolstofarme economie als belangrijkste thema's aangegeven en het MKB als belangrijke doelgroep.

Bij de inzet van de EFRO middelen wordt aangesloten bij sterke sectoren en speerpunten in het betreffende gebied. Voor elk landsdeel zijn hiervoor zogenaamde «Slimme Specialisatie Strategieën» (smart specialisation strategies) opgesteld. Deze zijn opgesteld in nauwe samenwerking met het bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden en geven via regionale specialisaties invulling aan de topsector-aanpak.

Sterke sectoren en speerpunten per landsdeel (inclusief EFRO-budget):

- Noord (€ 103 mln): energie, watertechnologie, healthy ageing, agribusiness, slimme (sensor)systemen en materialen en accent op maatschappelijke opgaven.
- Oost (€ 100 mln): agri&food, health, High Tech Systemen en Materialen (HTSM), energie & milieutechnologie (EMT).
- Zuid (€ 114 mln): agri&food, HTSM, chemie en nadruk op cross-overs.
- West (€ 190 mln): alle topsectoren, nadruk op cross-overs, duurzaamheid, biobased en ICT.

Voor nadere informatie over de landsdelige programma's EFRO wordt verwezen naar de Kamerbrieven (TK, [21 501-08](#), [nrs. 489](#), [507](#) en [525](#)).

Wat betreft de uitvoering van de programma's, is een belangrijke prioriteit voor de landsdelen en het Ministerie van Economische Zaken het verminderen van regeldruk voor het MKB. Op Europees niveau is daarvoor de «*High Level Expert Group on monitoring simplification*» ingesteld. Om de controledruk voor ondernemers te verlagen, wordt er een gezamenlijk kader voor de EFRO-controlepraktijk opgesteld door de uitvoeringsautoriteiten van EFRO in Nederland. Dat kader treedt naar verwachting in 2017 in werking.

Grensoverschrijdende programma's

De vier grensoverschrijdende programma's waar Nederland aan deelneemt zijn Duitsland-Nederland, Euregio Maas-Rijn, Vlaanderen-Nederland en Twee Zeeën. Innovatie en koolstofarme economie zijn tevens belangrijke thema's voor deze programma's, met ruimte voor verschil per regio. De volgende sterke sectoren en speerpunten zijn per programma geïdentificeerd (inclusief het EFRO budget dat Nederland ontvangt):

- Duitsland-NL (€ 141,11 mln): Agrofood, LS&H, HTSM, Energie, Logistiek, sociaal culturele en territoriale grensoverschrijdende samenwerking
- Vlaanderen-NL (€ 94,06 mln): Agrofood, Chemie, Logistiek, HTSM, Energie, Life Sciences, Bio-based, maintenance, grondstof efficiëntie, milieu, arbeidsmobiliteit
- Twee zeeën (€ 51,91 mln): Logistiek, Maintenance, Chemie, Water, Energie, Bio-Based, en de maritieme industrie
- Euregio Maas Rijn (€ 22,6 mln): Chemie, Logistiek, LS&H, HTSM, onderwijs, arbeidsmarkt en sociale inclusie

Voor de cofinanciering van het EFRO 2014–2020 zijn de volgende Rijksmiddelen (inclusief uitvoeringskosten) op de begroting van EZ (artikel 2) beschikbaar (x € 1 mln):

Kalenderjaar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Totaal
Rijksmiddelen co-financiering EFRO	11,0	16,9	17,2	31,2	31,2	23,1	23,1	11,0	11,0	175,7

Accenten 2017

Voor zowel de grensoverschrijdende programma's en landsdelige programma's worden er voor 2017 weer verschillende openstellingen voorzien onder andere gericht op R&D samenwerkingsprojecten, proeftuinen en clusterontwikkeling. Een voorbeeld van een openstelling die nog loopt tot 2017 is voor R&D projecten bij EFRO Oost. Tot en met 28 februari 2017 kunnen individuele ondernemers maximaal € 50.000,- subsidie vragen voor experimentele ontwikkeling. Budget van de openstelling is € 5,93 mln.

In 2017 zijn er verschillende activiteiten op het gebied van verantwoording en evaluatie:

- In 2020 worden de prestaties van de programma's geëvalueerd. In 2017 moeten daarvoor mijlpalen worden vastgesteld per prioriteit in een prestatiekader. Dit prestatiekader vormt de basis voor de evaluatie. Als een programma deze mijlpalen haalt, maakt het aanspraak op de prestatiereserve die bestaat uit 6% van middelen die zijn toegewezen. Deze prestatiereserve is alleen van toepassing op de landsdelige programma's.
- In de periode 2014–2020 moeten de programma's twee keer een voortgangsrapportage sturen naar de Commissie: in 2017 en 2019. In 2017 zal een werkgroep worden ingesteld om tot een opdrachtformulering te komen en de opdracht gezamenlijk uit te zetten. In de rapportage wordt de voortgang op de programmadoelstellingen beschreven, en is er mogelijkheid om uit te wijden over relevante ontwikkelingen en wijzigingen ten opzichte van de in 2013 opgestelde programmadoelen voor 2014–2020.

De projecten die via het EFRO worden gefinancierd dragen bij aan het halen van de Nederlandse nationale doelen voor innovatie en energie binnen de Europa 2020 strategie. Over de resultaten van projecten die met EFRO fondsen worden gefinancierd, wordt onder meer gecommuniceerd via www.europaomdehoek.nl.

5. Horizon 2020 (kaderprogramma voor onderzoek en innovatie) periode 2014–2020

Horizon 2020 is het grootste Europese financieringsprogramma voor onderzoek en innovatie en heeft als doel de wetenschappelijke en technologische basis van Europa versterken, evenals de concurrentiekracht van het Europese bedrijfsleven. Horizon 2020 loopt sinds 1 januari 2014 en is de opvolger van het Zevende Kaderprogramma (KP7). Het budget van Horizon 2020 is in het meerjarig financieel kader vastgesteld op € 70,2 mld. De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) is nationaal contactpunt voor dit programma en stimuleert in opdracht van EZ en andere departementen de Nederlandse deelname aan Horizon 2020 door middel van training, advies en informatie.

Horizon 2020 sluit aan bij de Europese strategie voor banen en groei (Europe 2020) en is gericht op drie pijlers: excellente wetenschap, industrieel leiderschap en de ontwikkeling en benutting van kennis voor het oplossen van maatschappelijke uitdagingen. De verdeling van de middelen vindt plaats op basis van competitie waarbij objectieve criteria worden gehanteerd. Hierbij wordt deelname van het Midden- en Kleinbedrijf (MKB) gestimuleerd. Zie ook de toelichting op het onderwerp Horizon 2020 bij beleidsartikel 2.

Naast bijdragen aan projecten draagt de Europese Commissie vanuit het Kaderprogramma ook bij aan publiek-publieke en publiek-private programma's met een eigen Europese rechtsgrondslag: de publiek-publieke programma's zijn gebaseerd op artikel 185 van het EU-Werkingsverdrag en worden nationaal gefinancierd. EZ cofinanciert er één daarvan direct, het artikel 185-initiatief Eurostars, dat zich richt op het MKB. Deelname in Eurostars geeft Nederlandse kennisintensieve bedrijven en organisaties de mogelijkheid om onderzoeksprojecten op te zetten met buitenlandse partners, waarmee zij toegang krijgen tot nieuwe kennis en afzetmarkten. Indirect (via het standaardeninstituut VSL) wordt daarnaast het artikel 185-initiatief European Metrology Research Programme door EZ gefinancierd. Dit programma voorziet in de toenemende behoefte aan geïntegreerde metrologische maatoplossingen ter ondersteuning van innovatie en economische groei.

De publiek-private programma's, zogenaamde Joint Technology Initiatives (JTI), zijn gebaseerd op artikel 187 van het EU-Werkingsverdrag. Hierbij is in een geval eveneens sprake van nationale cofinanciering. Tijdens de periode van Horizon 2020 betreft dit het JTI ECSEL, dat door het Ministerie van EZ wordt gefinancierd. In samenhang met deze communautaire samenwerkingsvormen bestaat er gouvernementele samenwerking in Eureka-clusters (e.g. PENTA, CATRENE) om de mondiale concurrentiekracht van hightechindustrie te versterken.

Middelen voor cofinanciering Horizon2020 op begroting EZ (bedragen x € 1 mln)							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
JTI/Eureka (Internationaal Innoveren)	14,0	23,7	33,7	39,7	39,7	39,7	39,7
Eurostars	10,6	13,1	15,5	18,2	18,4	18,4	18,4
Totaal	24,6	36,8	49,2	58,0	58,1	58,1	58,1

6. Europees Fonds voor Strategische Investerings (EFSI)

De Kamer is geïnformeerd over het akkoord over de verordening voor het EFSI en de oprichting van het Nederlands EFSI Investment Agency (NEIA) dat vervolgens is doorontwikkeld tot het Nederlands Investerings Agentschap (NIA) (TK, [21 501-07, nr. 1247](#); TK, [22 112, nr. 1977](#) en TK [22 112, nr. 2008](#)).

Het EFSI is een nieuw leningsinstrument voor risicodragende financiering van de Europese Investeringsbank (EIB) met als doel om door middel van gerichte investeringen de structurele economische groei in de EU te bevorderen. Het gaat daarbij om rendabele investeringsprojecten met brede maatschappelijke baten, binnen de EFSI thema's: onderwijs, onderzoek en innovatie, strategische infrastructuur, MKB-financiering, hernieuwbare energie en milieu.

Het EFSI is een garantie op investeringen door de EIB. Met een garantie van € 16 mld uit de EU-begroting en € 5 mld eigen kapitaal is de EIB in staat om voor circa € 60 mld investeringen aan te gaan. Die investeringen kunnen door de garantie een hoger risicoprofiel kennen dan reguliere EIB-investeringen. Door het strategische risico dat de EIB hiermee neemt, is het mogelijk bij iedere investering een groter deel cofinanciering van andere (veelal private) partijen aan te trekken, om uiteindelijk in Europa te komen tot circa € 315 mld extra investeringen. Voor Nederland betekent dit in potentie miljarden euro's voor de financiering van bijvoorbeeld aanleg van glasvezelnetwerken, extra kredietverlening aan het MKB en energiebesparende maatregelen voor woningen.

Om de Nederlandse bedrijven en de Nederlandse economie optimaal te laten profiteren van het Europees Fonds voor Strategische Investerings (EFSI) heeft het kabinet het Nederlands Investerings Agentschap voor EFSI (NIA) opgericht. NIA biedt Nederlandse investeerders en financiële instellingen expertise en ondersteuning bij het ontwikkelen van een passende financieringsaanvraag. De focus ligt op de EIB en het daar ondergebrachte EFSI, maar ook andere publieke en private financieringsbronnen kunnen aangewend worden om investeringen te realiseren.

Inmiddels is Qredits het eerste project in Nederland dat gefinancierd is vanuit het EFSI. Daarmee heeft op 7 januari jl. de EIB een lening van € 100 mln verstrekt aan Qredits met een garantie van zowel het kabinet en het EFSI. Daarnaast heeft het DVI fonds met een EZ bijdrage van € 100 mln en € 50 mln van EIF, ruim € 1,2 mld aan investeringskapitaal gerealiseerd voor de doorgroei van innovatieve bedrijven. Een tweede DVI fonds met 200 mln van EZ en EIF is recent gelanceerd, dat naar verwachting weer een zelfde hefboom van private middelen zal bereiken.

Op de begroting van EZ zijn geen nationale middelen beschikbaar voor de cofinanciering van het EFSI 2014–2020.

7.6 Subsidieoverzicht

In deze bijlage zijn de subsidies van EZ opgenomen. De subsidiedefinitie van de Algemene wet bestuursrecht wordt hierin gebruikt. Deze wet definieert een subsidie als volgt (artikel 4.21 Awb):

«De aanspraak op financiële middelen, door een bestuursorgaan verstrekt met het oog op bepaalde activiteiten van de aanvrager, anders dan als betaling voor aan het bestuursorgaan geleverde goederen of diensten».

Per beleidsartikel zijn de subsidie(-regelingen) opgenomen. Het subsidieoverzicht sluit zoveel mogelijk aan op de Verantwoord Begroten-categorie «subsidies» in de budgettaire tabellen van de beleidsartikelen uit de begroting.

In lijn met Verantwoord Begroten zijn de bijdragen aan ZBO's en RWT's niet vermeld als subsidies. De bijdragen aan ZBO's en RWT's zijn terug te vinden in de bijlage «ZBO's en RWT's» (bijlage 7.1).

Voor een aantal subsidies is (nog) geen volgende evaluatie gepland. In veel gevallen gaat het om nieuwe subsidies die nog worden vormgegeven of subsidies die al enige tijd geleden zijn gestopt, waardoor alleen nog sprake is van uitfinanciering. Waar mogelijk is de geplande beleidsdoorlichting opgenomen als volgende evaluatiemoment. In dat geval is een jaartal opgenomen met de aanduiding «B».

De einddatum geeft het moment aan dat de laatste verlening plaatsvindt of heeft plaatsgevonden. Voor een aantal subsidies, waarbij sprake is van een structurele subsidierelatie met een jaarlijkse verlening, is als einddatum «Jaarlijks» opgenomen. Als periodiek besluitvorming plaatsvindt over de verlening, bijvoorbeeld over een volgende programmaperiode, is dit aangeduid als «Periodiek».

Begrotings- artikel	Naam subsidie(-regeling) met hyperlink naar vindplaats	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Aantal verle- ningen 2015	Laatste evaluatie (jaar) + hyperlink naar vindplaats)	Volgende evaluatie (jaar)	Einddatum subsidie- (regeling) (jaar)
<i>Bedragen x € 1.000</i>												
Artikel 1 Goed functionerende economie en markten												
<i>Subsidies</i>												
1	Digitalisering regionale radio	900	100	0	0	0	0	0	1	Geen	1	2011
	Subtotaal	900	100	0	0	0	0	0				
Artikel 2 Bedrijvenbeleid: innovatief & duurzaam ondernemen												
<i>Subsidies</i>												
2	MKB Innovatieregeling	21.113	34.199	31.265	29.305	28.436	28.899	28.899	643	Geen	2017	2017
2	Topsectoren (MIT)	8.531	13.098	15.089	17.808	17.958	17.958	17.958	108	2014	2019	2021
2	Eurostarsprojecten											
2	Prekwalificatie	448	0	0	0	0	0	0	15	2012	1	2013
2	ESA-programma's											
2	Nationaal Programma Luchtvaart	3.064	4.900	3.214	9	9	9	9	11	2010	1	2013
2	Nederland Maritiem Land	250	253	253	253	253	253	253	1	2009	1	Jaarlijks
2	Innovatieve onderzoeksprogramma's (IOP's)	5.806	2.251	2.465	494	494	494	494	55	2010		2012
2	Innovatieprestatiecontracten	3.012	2.895	1.508					122	2010	1	2017
2	Stichting Toekomstbeeld der Techniek	217	181	172	163	154	154	154	1	2015 B	2020 B	Jaarlijks
2	Smartmix	899	0	0					2	2010	1	2007
2	Subsidiereregeling Sterktes in Innovatie, hoofdstuk 2											
2	Internationaal innoveren (Eureka en Opkomende markten)	1.145	100							2014	1	2011
2	Toeslag Topconsortia Kennis en Innovatie	45.566	75.838	99.396	106.543	113.814	118.824	118.824	61	geen	2016	2017
2	Internationaal Innoveren (Eurekaclusters en JTI's)	17.019	23.724	33.771	39.799	39.799	39.799	39.799	26	2014	2019	2021
2	Bevorderen ondernemerschap	5.515	8.724	6.942	7.100	7.600	8.954	9.115	33	2015 B	2020 B	Jaarlijks
2	Groene Groei en Biobased Economy	538	1.614	1.553					8	2014	2019	2017
2	Microkrediet	300	0	0					1	2016	1	2013
2	Valorisatie	9.721	4.353	2.616	2.436	1.481	36	36	11	2015	1	2012
2	Onderwijs en ondernemerschap	571	0	0					13	2010	1	2010

Begrotings- artikel	Naam subsidie(-regeling) met hyperlink naar vindplaats	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Aantal verle- ningen 2015	Laatste evaluatie (jaar) + hyperlink naar vindplaats)	Volgende evaluatie (jaar)	Einddatum subsidie- (regeling) (jaar)
2	<u>Subsidierегeling Innova- tieve Scheepsbouw</u>	2.385	1.000	0					13	2014	1	2014
2	BSRI	1.657	2.276	300					2	2010	1	2010
2	<u>Actieplan Veilig</u>											
2	Ondernemen	125	0	0					1	2012	1	2012
2	Business Angels		304						0	2013	1	2014
2	Overig toerisme	131	0	0					1		1	2012
2	<u>Zuiderzeelijn</u>	6.315	3.835						3	geen		
2	Cofinanciering EFRO											
2	2007–2013	38.665	381	12.041					16	2011	2017	2013
2	Cofinanciering EFRO											
2	2014–2020 ²	13.704	17.305	30.875	31.373	27.375	24.136	25.677	8	geen	2024	2020
2	<u>Regionale</u>											
2	<u>Ontwikkelingsmaatschappijen</u>											
2	<u>Pieken in de Delta</u>	5.380	6.399	5.313	5.300	5.300	5.300	5.300	6	2016	2021	Periodiek 2011
		4.569	3.726						54	2010	1	
	Subtotaal	196.646	207.356	246.773	240.583	242.673	244.816	246.518				
	Artikel 4 Een doelmatige en duurzame energievoorziening											
	Subsidies											
4	<u>Topsector Energie</u>											
4	tenderregeling											
4	energie-innovatie	28.332	35.600	33.088	26.770	31.490	31.490	31.490	226	Geen	2017	2017
4	<u>Topsector Energie SDE+</u>											
4	projecten	23.056	48.840	48.600	48.320	50.000	50.000	17.500	91	Geen	2016	Jaarlijks
4	<u>Meerjarenafspraken</u>											
4	<u>Energie (MJA-E)</u>	32	4.277	2.368	2.368	2.368	2.368	2.368	1	2013	2017	Jaarlijks
4	Energie-innovatie (Groene grondstoffen, Wind op zee, Smart grids, Wind op land, Zon-PV)	13.588	13.761						73	2014	2016	2015
4	Green Deals	1.626	11.479	3.000	500	500	500	500	10	2016	2021	Jaarlijks
4	<u>Demonstratieregeling</u>											
4	<u>Energie Innovatie (DEI)</u>	10.127	17.000	41.000	49.000	49.000	49.000	49.000	25	Geen	2017	Jaarlijks
4	<u>Energieakkoord</u>	172	3.853	4.089					1	Geen	2016	2017
4	<u>Milieuwaliteit van de</u>											
4	<u>Elektriciteitsproductie</u>											
4	<u>(MEP)</u>	362.995	278.022	187.847	54.991	47.025	40.025	40.025	535	2010	1	2007
4	<u>Stimulering Duurzame</u>											
4	<u>Energieproductie</u>											
	<u>(SDE/SDE+)³</u>	313.989	1.057.428	1.266.802	1.692.756	2.315.848	2.992.739	3.050.464	9.444	2010	2016	Geen

Begrotings- artikel	Naam subsidie(-regeling) met hyperlink naar vindplaats	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Aantal verle- ningen 2015	Laatste evaluatie (jaar) + hyperlink naar vindplaats)	Volgende evaluatie (jaar)	Einddatum subsidie- (regeling) (jaar)
4	ISDE-regeling³		60.000						0	2010	2020	2020
4	Subsidierегeling Indirecte emissiekosten ETS⁴	31.765	51.235	61.045	62.000	61.000	61.000	0	83	Geen	2018	2021
4	Carbon Capture Storage	2.500	240	4.362	5.080	3.080	8.080	8.080	1	Geen	2018	Jaarijks
4	Programma Hoge Flux	7.250	7.251	8.111	8.111	8.111	8.111	8.111	1		2017	Periodiek
4	Reactie											
4	Subsidies elektrische mobiliteit	425	700	0					3	2015	1	2013
4	Regeling sportaccommodaties		6.000						0	Geen	2020	2020
4	Duurzaam Caribisch	13.856	7.025	3.100	3.000	3.000	3.000	3.000	7	Geen		2016
4	Beperking tariefstijging energie tarieven Caribisch Nederland	3.108	875						4	Geen		Jaarijks
4	Projecten duurzame warmte	0	15.000						0	Geen	2019	Jaarijks
4	Besluit subsidies investering											
4	Kennisinfrastuur	4.190	0	0					1	2011	1	2008
4	Duurzame warmte	262	200	0					3	Geen	1	2013
4	TransitieManagement	5.951	750						14	2011	1	2015
4	Slimme meters	0	28						0	2013		2020
	Subtotaal	823.224	1.619.564	1.663.412	1.952.896	2.571.422	3.246.313	3.170.513				
Artikel 5 Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen⁵												
Subsidies												
5	Verduurzaming NCG		75.000	50.000					0	Geen		
5	Fonds achterstallig onderhoud en inzet woningmarkt NCG		9.000	5.000					0	Geen		
5	Verduurzamingopgave NCG	0	18.500	6.000	5.800	5.700	4.000	4.000	0	Geen		Jaarijks
5	Scholenprogramma NCG		3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	3.000	0	Geen		
	Subtotaal		102.500	64.000	8.800	8.700	7.000	3.000				
Artikel 6 Concurrerende, duurzame, veilige agro-, visserij- en voedselketens												
Subsidies												
6	Duurzame veehouderij Subsidie Integraal duurzame stallen en houderijsystemen ⁷	2.342	0	0					27	2012	1	2014

Begrotings- artikel	Naam subsidie(-regeling) met hyperlink naar vindplaats	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Aantal verle- ningen 2015	Laatste evaluatie (jaar) + hyperlink naar vindplaats)	Volgende evaluatie (jaar)	Einddatum subsidie- regeling (jaar)
6	Regeling duurzame stallen (PAS)	5.409	4.659	710					61	Geen	2018	2014
6	Kleine en grote netwerken²	1.742	0	0					172	2013	2016	2013
6	Fijnstofmaatregelen	3.261	4.720	2.014					36	Geen	2016	2014
6	Beëindings- & saneringsregeling⁴	276	402	402	402	402	402	402	1	Geen		
6	Investeringsregeling gecombineerde luchtwassers	44	0	0					1	Geen	2016	2010
6	Meetprogramma duurzame stallen	0	484						0	Geen	2018	2014
6	Subsidie kleine praktijknetwerken											
6	veehouderijen (t/m 2011)²	81	0	0					6	2009	2016	2011
6	Beroepsopleiding en voorlichting²	285	0	0					1		2016	2014
6	Demonstratieregeling (intensieve veehouderij, biologisch)²								0		2016	2008
6	Subsidie stimulering biologische Productie (SSBP)²	119	55	55					105		2016	2011
6	Regeling uitvoeringsagenda duurzame veehouderij	529	0						13		1	2014
6	Plantaardige productie											
6	Investeringsregeling energiebesparing (IRE), na 2017											
6	Energie-efficiëntie en hernieuwbare energie glastuinbouw (EHG)²	3.388	12.100	7.100	400	1.400	5.400	5.400	664		2016	2017
6	Demonstratieregeling Schoon en Zuinig²	911	0	0					19		2016	2012
6	Subsidie marktintroductie energie-innovaties (glastuinbouw) (MEI)²	4.768	2.989	789	4.535	5.539	5.539	5.539	19	2012	2020	2017
6	Set aside regeling²	338	113	48	48	48	48	48	49	2007	1	1992
6	Subsidie honingverbetering	157	161						1	2013	1	2013
6	Visserij											
6	Nieuwe regelingen onder het EFMZY²	93	5.819	7.360	5.355	5.355	5.348	5.315	9	Geen	2017	2020

Begrotings- artikel	Naam subsidie(-regeling) met hyperlink naar vindplaats	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Aantal verle- ningen 2015	Laatste evaluatie (jaar) + hyperlink naar vindplaats)	Volgende evaluatie (jaar)	Einddatum subsidie- (regeling) (jaar)
6	Oude regeling onder het EVF Investering in aquacultuur²	199	186						24	2011	2017	2013
6	Oude regeling onder het EVF. Subsidie innovatie in de visketen²	920	553						26	2011	2017	2013
6	Agrarisch ondernemerschap											
6	Brede weersverzekering ²	3.550	6.524	5.324	5.324	5.324	5.324	5.324	1.069		2016	2017
6	Subsidieregeling Jonge Agrariërs	3.940	17						417	2011	2016	2013
6	(Bedrijfsmodernisering) ²									2010	2016	2011
6	Demoregeling proefprojecten GLB ²											
6	Agrarische innovatie											
6	Samenwerking bij innovatie	1.176	0	0					51	2012	2016	2013
6	VAMIL compensatie ⁴	136	1.092	872	645				11			2011
6	Functionele agrobiodiversiteit (POP-Nieuwe uitdagingen)	1.978							2	2009	2016	2012
	Subtotaal	35.642	39.874	24.674	16.709	18.068	22.061	22.028				
	Artikel 7 Groen onderwijs van hoge kwaliteit											
7	Subsidies											
7	Regeling praktijkleren en groene plus; Aansturing collectieve ondersteuning	5.875	0						4	2013	1	2015
7	Regeling praktijkleren en groene plus; School als Kenniscentrum	21.962	1.604						21	2013	1	2015
7	Regeling Kennisverspreiding en innovatie Groen Onderwijs	1.523	101						17	2013	1	2015
7	Regeling praktijkleren en groene plus; Aanvullende onderwijssubsidies	8.160	8.944	7.463	5.862	4.979	4.905	4.905	11	2013	1	2015
7	Regeling Groene plus	1.527							17	2013	1	2016
7	Lectoraten											
7	Overige onderwijssubsidies (WHW, WEB, WVO, Wet SLOA)	17.114	18.154	17.840	16.254	16.226	16.228	16.228	19	OCW	6	2020
7	Overige onderwijssubsidies (Kaderwet LNV-subsidies)	211							9	Geen	1	2020

Begrotings- artikel	Naam subsidie(-regeling) met hyperlink naar vindplaats	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Aantal verle- ningen 2015	Laatste evaluatie (jaar) + hyperlink naar vindplaats)	Volgende evaluatie (jaar)	Einddatum subsidie- (regeling) (jaar)
7	Ontwikkeling en beheer natuurkwaliteit	800	1.322	1.322	1.222	1.222	1.222	1.222	1	2012	2018	2019
7	Duurzaam Door (Voorheen Natuur- en milieueducatie)	1.520	2.048	67	67	67	67	67		2012	2016	2019
	Subtotaal	58.692	32.173	26.692	23.405	22.494	22.422	22.422				
Artikel 8 Natuur en regio												
<i>Subsidies</i>												
8	Biodiversiteit en Bedrijfs- leven	1.364	1.098	802					28	Geen	2018	2014 2015
8	Groen en Doen	794							794	Geen	1	
8	<u>Versterking natuur en bosbeheer bij bos- en landgoedeigenaren</u>	6							1	<u>2007</u>	1	2011
8	<u>Programmabeheer tijdelijke regeling particulier natuurbeheer</u>	344	364	362	362	362	362	362	18	<u>2007</u>	1	1999
8	<u>Stimulering bosuitbreiding op landbouwgronden</u>	709	447	315	249	170	170	170	68		1	2009
8	<u>Regeling draagvlak natuur</u>	549	132						9		1	2010
8	<u>Subsidie voor herstel historische buitenplaatsen</u>	179							2		1	2011
8	<u>Experimenten</u>	45	45	45	45	45	45	45	2	<u>2007</u>	1	1998
8	<u>Kroon domeinen</u>	633	772	772	772	772	772	772	1		2017	Periodiek
8	Landschapsbeleid BOL	44	0						3	Geen	1	2009
8	Subsidie Burgereducatie	1.000	1.003	1.003	1.003	1.003	1.003	1.003	1	Geen	2017	Jaarlijks
8	Overige subsidies Natuur	324	148	100	100	100	100	100	4			Jaarlijks
	Subtotaal	5.991	4.009	3.399	2.531	2.452	2.452	2.452				
	Totaal	1.121.095	2.005.576	2.028.950	2.244.924	2.865.809	3.545.064	3.466.933				

¹ Regeling is beëindigd en wordt niet meer geëvalueerd. Een aantal regelingen is nooit geëvalueerd omdat het of kortlopende regelingen betrof met weinig financieel belang of incidentele subsidieverleningen.

² De subsidie wordt verleend uit hoofde van Europees Beleid.

³ De subsidieregeling wordt uitgevoerd conform het Nationaal Energie Akkoord.

⁴ De subsidie heeft betrekking op een compensatieregeling.

⁵ Regelingen voor Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen moeten nog ontworpen worden.

⁶ De evaluatie wordt uitgevoerd onder verantwoordelijkheid door OCW met medewerking van EZ. Zie OCW-begroting artikelen 3, 4, 6 en 7.

Jaarlijks = Er is jaarlijks een beschikkingsmoment

Periodiek = Er is periodiek een beschikkingsmoment

Topconsortia Kennis en Innovatie

Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's) zijn stichtingen die ten behoeve van de diverse topsectoren de kennis- en innovatieagenda vormgeven en laten uitvoeren. Hiertoe voeren de TKI's programma-ondersteunende activiteiten uit gericht op het samen met de relevante bedrijven en kennisinstellingen voor hun thema programmeren van activiteiten, bouwen van PPS-consortia om innovatie vorm te geven, informeren, coördineren en enthousiasmeren van partijen om een bijdrage te leveren aan de kennis- en innovatieagenda. Eén van de instrumenten hiervoor betreft de TKI-toeslag.

De TKI-toeslag is bedoeld om privaat-publieke samenwerking op het gebied van onderzoek en innovatie in Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI) te stimuleren. Voor de TKI-toeslag komen TKI's in aanmerking die zijn opgenomen in de begrotingswet van het jaar waarop de aanvraag voor de TKI-toeslag betrekking heeft. In de begrotingswet voor 2016 zijn 12 TKI's erkend die elk betrekking hebben op één van de innovatiecontracten van de topsectoren of een onderdeel daarvan (zie onderstaande tabel). De topsectoren zijn Agrifood, Tuinbouw en Uitgangsmaterialen, High Tech Systemen en Materialen (HTSM), Energie, Logistiek, Creatieve industrie, Life Sciences & Health, Chemie en Water; voor ICT en Biobased Economy (BBE) zijn onder regie van respectievelijk HTSM en Chemie ook Innovatiecontracten opgesteld. Het TKI BBE werkt voor drie topsectoren (Agrifood, Chemie en Energie).

Om als TKI opgenomen te worden in de begroting moet het aan de volgende criteria voldoen:

- Het TKI is een rechtspersoon zonder winst oogmerk die bestemd is voor het tot stand brengen en doen uitvoeren van een meerjarig onderzoeksprogramma, waarin ondernemers, publiekrechtelijke rechtspersonen en onderzoeksorganisaties participeren.
- Het onderzoeksprogramma vindt plaats voor gezamenlijke rekening en risico van bedrijven en onderzoeksorganisaties.
- De minimale omvang van het jaarlijkse onderzoeksprogramma bedraagt € 5 mln.
- Het onderzoeksprogramma dat het TKI voorstaat voorziet in een behoefte en is nog niet afgedekt door andere TKI's.
- Bij een TKI zijn minimaal 3 ondernemingen en 3 publiek gefinancierde onderzoeksorganisaties betrokken.
- Het is transparant en onder redelijke voorwaarden mogelijk voor bedrijven en kennisinstellingen om aansluiting te krijgen bij een TKI.
- Binnen een TKI is een goede vertegenwoordiging van het Midden- en kleinbedrijf (MKB). Een TKI wordt dan ook geacht betrokkenheid van het MKB actief te bevorderen.
- De kwantitatieve inzet van private partijen binnen de TKI's bedraagt in 2015 en verder 40%.

Periodiek wordt gezien of de TKI's aan de voorwaarden voldoen om in de begroting opgenomen te blijven.

In 2013 is de TKI-toeslag geïntroduceerd. De kenmerken van de regeling zijn:

- De toeslag is een generiek vormgegeven instrument: grondslag van de toeslag is de private bijdrage (waarvan een beperkt aandeel in natura) aan onderzoeksorganisaties voor privaat-publieke samenwerkingsprojecten uit het meerjarig onderzoeksprogramma van de TKI en de cash-bijdrage van bedrijven aan onderzoeksopdrachten die voor het TKI onderzoeksprogramma relevant zijn.

- Het toeslagpercentage is 25%, voor de eerste 20.000 per bedrijf is het percentage 40%.
- Het voor de toeslag beschikbare verplichtingenbudget is € 125 mln in 2017 en volgende jaren.
- De TKI toeslag wordt ingezet in publiek private samenwerkingprojecten van het onderzoeksprogramma van het TKI.
- De Het onderzoek voor zowel grondslag als de inzet van TKI toeslag betreft fundamenteel onderzoek, industrieel onderzoek en experimentele ontwikkeling.

Hieronder volgen de TKI's die in aanmerking komen voor TKI-toeslag. Al deze TKI's kunnen bovendien subsidie aanvragen voor hun programma-ondersteunende activiteiten tot maximaal € 400.000,- per topsector (indien er meerdere TKI's per sector zijn, wordt dit bedrag dus verdeeld tussen de TKI's; dit speelt bij topsector Water). De programma-ondersteunende activiteiten moeten direct verband houden met de jaarlijkse onderzoeksprogramma's die met de TKI-toeslag worden ondersteund of moeten bijdragen aan de voorbereiding van die programma's dan wel het aanvragen, besteden of verantwoorden van de TKI-toeslag. Deze subsidie wordt verstrekt voor zover in de subsidieaanvraag voldoende onderbouwd met activiteiten, voor zover deze activiteiten passen binnen de staatssteunkaders en voor zover voor deze activiteiten niet uit andere hoofde reeds een vergoeding van de overheid wordt verkregen.

De drie TKI's genoemd onder 10 a, b en c vormen een bij elkaar horend cluster ten behoeve van de topsector Water.

Overzichtstabel TKI's

	Statutaire naam
1	Stichting TKI Agri&Food
2	Stichting TKI Biobased Economy (BBE)
3	Stichting TKI Chemie
4	Stichting TKI CLICKNL
5	Stichting TKI Energie
6	Stichting TKI HTSM
7	Stichting Life Sciences Health – TKI
8	Stichting TKI Logistiek
9	Stichting TKI Tuinbouw en Uitgangsmaterialen
10a	Stichting TKI Maritiem
10b	Stichting TKI Deltatechnologie
10c	Topconsortium for Knowledge and Innovation Water technology

TKI Energie

De Topsector Energie hanteert een dubbele doelstelling: zowel versterking van de energiesector als ook versnelling van de energietransitie. Daartoe zijn op grond van begrotingsartikel 14 specifieke energie-innovatiemiddelen beschikbaar. Het TKI Energie dat voor de Topsector Energie de programma-ondersteunende activiteiten uitvoert, doet ook de voorstellen voor de inzet van de energie-innovatiemiddelen. Omdat hiermee subsidiegeld gemoeid is, worden aan deze TKI hoge eisen gesteld op het punt van onafhankelijkheid, transparantie en zorgvuldigheid. Dit impliceert dat deze activiteiten niet door partijen kunnen worden uitgevoerd die (direct) baat hebben bij de uitkomsten van die activiteiten – dat zou immers de schijn van belangenverstrengeling kunnen wekken. Om het TKI goed te laten functioneren en ook een

stimulerende rol te laten vervullen in het betrekken van bedrijfsleven en kennisinstellingen bij de innovaties benodigd voor de energietransitie wordt een nader te bepalen, aanvullend subsidiebedrag beschikbaar gesteld bovenop de bijdrage vanuit artikel 2. Die extra financiering komt uit de beschikbare energie-innovatiemiddelen op artikel 4. De hoogte van die bijdrage wordt op advies van het Topteam Energie nader vastgesteld.

7.7 Evaluatie- en overig onderzoek

Artikel 1 Goed functionerende economie en markten					
Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Artikel	Start	Afronding	Vindplaats
1. Ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
1a. Beleidsdoorlichtingen					
	Goed functionerende economie en markten	11	2014	2016	TK, 30 991, nr. 31
	Goed functionerende economie en markten	1	2020	2021	
1b. Ander ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
	Raad voor Accreditatie	1	2015	2016	
	De doelmatigheid en doeltreffendheid van het functioneren van het CBS	1	2016	2016	
	Commissie van Aanbestedingsexperts	1	2018	2018	
	Evaluatie van de aangewezen instanties metrologiewet	1	2019	2019	
	Evaluatie van de instellingen onder de waarborgwet	1	2019	2019	
	Raad voor Accreditatie	1	2020	2020	
	Autoriteit Consument en Markt (ACM)	1	2020	2020	
	Bijdrage Nederlands Normalisatie Instituut (NEN)	1	2022	2022	
2. Overig onderzoek					
	Evaluatie wet Markt en Overheid	1	2015	2016	TK, 34 487, nr. 1
	Evaluatie Winkeltijdenwet	1	2016	2016	
	Universele postdienst (UPD)	1	2016	2016	
	Agentschap Telecom	1	2017	2017	
	Aanbestedingswet op defensie- en veiligheidsgebied	1	2018	2018	
Artikel 2 Bedrijvenbeleid: innovatief en duurzaam ondernemen					
Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Artikel	Start	Afronding	Vindplaats
1. Ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
1a. Beleidsdoorlichtingen					
	Doorlichting artikel 2	2	2019	2020	
1b. Ander ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
	Evaluatie MIT	2	2016	2017	
	Eureka / Eurostars	2	2019	2019	
	Ruimtevaart	2	2017	2017	
	Tussenevaluatie Topconsortia Kennis en Innovatie	2	2016	2016	
	Toegepast onderzoek; TO2-instellingen (TNO, Deltares, Marin, NLR, ECN, Wageningen Research)	2/4/6	2016	2017	
	STW	2	2016	2016	
	Intellectueel Eigendomsbeleid	2	2017	2017	
	BMKB	2	2021	2021	
	Groefaciliteit	2	2019	2019	
	Garantiefaciliteit Ondernemersfinanciering	2	2019	2019	
	Scheepsbouwgarantieregeling	2	2016	2017	
	Microkredieten	2	2015	2016	TK, 31 311, nr. 174
	Groeiversneller	2	2015	2016	
	Green deals	2	2015	2016	TK, 33 043, nr. 71

Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Artikel	Start	Afronding	Vindplaats
	Groene Groei	2	2018	2019	
	Digitale agenda / ICT-beleid	2	2016	2017	
	Evaluatie Actal / regeldruk	2	2015	2016	TK, 29 515, nr. 389
	Toerisme / NBTC	2	2018	2018	
	Ondernemerspleinen / KVK	2	2016	2017	
	Evaluatie EFRO/Interreg (door Europese Commissie)	2	2015	2016	
	Evaluatie Rijkscofinanciering EFRO/Interreg (2007–2013)				Benodigde monitorgegevens zijn later beschikbaar waardoor oplevering in 2017 plaatsvindt.
	Bijdrage Regionale ontwikkelingsmaatschappijen	2	2016	2017	
	WBSO/RDA	2	2015	2016	TK, 29 697, nr. 23
	Fiscale ondernemerschapsgelingen	2	2018	2018	
	Fiscale ondernemerschapsgelingen	2	2016	2016	
2. Overig onderzoek					
	MKBA Ruimtevaart	2	2015	2016	
	Onderwijs en Ondernemerschap (OESO case study)	2	2015	2016	
	Doorlichting en evaluatie	2	2016	2016	
	Topsectorenaanpak	2	2016	2016	
	SBIR	2	2016	2017	

Artikel 3 Toekomstfonds

Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Artikel	Start	Afronding	Vindplaats
1. Ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
1a. Beleidsdoorlichtingen					
	Doorlichting artikel 3	3	2019	2020	
1b. Ander ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
	Innovatiekrediet	3	2018	2018	
	Seed-regeling	3	2018	2018	
	Dutch Venture Initiative	3	2018	2018	
	Business Angels / Informal investors	3	2018	2018	
	Vroege fase financiering	3	2017	2018	
	Kapitaalverstrekking ROM's	3	2015	2016	TK, 29 697, nr. 23

Artikel 4 Een doelmatige en duurzame energievoorziening

Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Artikel	Start	Afronding	Vindplaats
1. Ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
1a. Beleidsdoorlichtingen					
	Een doelmatige en duurzame energievoorziening	4	2019	2020	
1b. Ander ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
	Innovatie agenda energie	4	2015	2016	
	Green Deals	4	2015	2016	
	Proeftuinen Smart Grids	4	2015	2016	
	Rijkscoördinatieregeling	4	2015	2016	
	Garantieregeling aardwarmte	4	2015	2016	
	Topsector Energie: evaluatie	4	2016	2016	
	topsectorenaanpak	4	2016	2016	
	Energieakkoord	4	2016	2016	
	SDE+	4	2016	2016	

Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Artikel	Start	Afronding	Vindplaats
	ECN/NRG	4	2017	2017	
	Wet voorraadvorming				
	Aardolieproducten (Wva 2012)	4	2017	2017	
	Subsidieregeling innovatie hernieuwbare energie	4	2017	2017	
	Demonstratie energie-innovatie (DEI)	4	2017	2017	
	Topsector Energie: TKI tenderregelingen	4	2017	2017	
	Subsidie indirecte emissiekosten ETS	4	2018	2018	
	Pallas	4	2018	2019	
	Subsidieregeling energiebesparing en duurzame energie sportaccommodaties (EDS)	4	2020	2020	
	Investeringssubsidie duurzame energie (ISDE)	4	2020	2020	
2. Overig onderzoek					
	Onderzoek algemeen				
	Instrumentarium Geothermie	4	2015	2016	

Artikel 5 Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen

Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Artikel	Start	Afronding	Vindplaats
1. Ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
1a. Beleidsdoorlichtingen					
	Artikel 5	5	2020	2021	
1b. Ander ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
2. Overig onderzoek					

Artikel 6 Concurrerende, duurzame en veilige agro-, visserij- en voedselketens

Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Artikel	Start	Afronding	Vindplaats
1. Ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
1a. Beleidsdoorlichtingen					
	Concurrerende, duurzame en veilige agro-, visserij- en voedselketen	6	2018	2019	
1b. Ander ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
	Evaluatie van rijksregelingen met POP 2-cofinanciering (waaronder Investeringsregeling Jonge Agrariërs, subsidieregeling kleine en grote netwerken, subsidieregeling beroepsopleiding en voorlichting, Demonstratieregeling, Samenwerking bij innovatie NU, functionele agrobiodiversiteit, demoregeling proefprojecten GLB, demoregeling Schoon en Zuinig, Fijnstofmaatregelen en luchtwassers)	6	2016	2016	
	Brede weersverzekering	6	2015	2016	

Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Artikel	Start	Afronding	Vindplaats
	Garantieregeling Landbouw (GL) en Garantieregeling Marktintroductie Innovatie (GMI)	6	2018	2018	
	Ondersteuning projecten biologische sector, met name via Bionext	6	2018	2018	
	Meetprogramma duurzame stallen, in samenhang met de evaluatie PAS.	6	2018	2018	Wordt in samenhang met de evaluatie van de PAS-regeling opgepakt (zie artikel 8). Vorige evaluatie is van 2012. Na 2013 openstelling pas opnieuw open vanaf 2016. Evaluatie per 2020.
	Subsidie marktintroductie energie-innovaties (glastuinbouw) (MEI)	6	2020	2020	De evaluatie wordt in 2016 aan de Tweede Kamer aangeboden.
	Investeringsregeling energiebesparing (IRE) en Nu duurzaamheidsinvesteringen	6	2015	2016	
	Eindevaluatie Europees Visserijfonds	6	2016	2017	
	Inbeslaggenomen goederen (IBG) en Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming (LID)	6	2015	2016	Deze evaluaties vormen onderdeel van de brede evaluatie met VenJ naar de handhavings-keten dierenwelzijn. De evaluatie wordt samen met de brief over biologische landbouw in het najaar 2016 aan de Tweede Kamer aangeboden.
	Stimuleringsubsidie biologische Productie	6	2015	2016	
	Consumentenbond Voedselonderzoek	6	2015	2016	
	Landelijk Informatiecentrum	6	2015, 2020	2016, 2020	TK, 31 532, nr. 163
	Gezelschapsdieren (LICG)	6	2016	2016	
	GD basismonitoring en Diergezondheidsfonds (DGF)	6	2017	2017	
	Wet Dieren	6	2019	2019	
	Identificatie en registratie Hond	6	2016	2016	
	Regeling Stidug	6	2015	2016	De evaluatie wordt in 2016 aan de Tweede Kamer aangeboden. De evaluatie wordt in 2016 aan de Tweede Kamer aangeboden.
	Verlaagd tarief glastuinbouw	6	2015	2016	
	Landbouvvrijstelling	6	2015	2016	
	Verlaagd tarief sierteelt	6	2020	2020	
	Landbouwregeling	6	2020	2020	
	Vrijstelling cultuurgrond	6	2020	2020	
	Meststoffenwet	6	2015	2016	
	Programma Internationale Agroketens (PIA)	6	2015	2016	
	Voedselzekerheid	6	2018	2018	
	Raad voor de Plantenrassen	6	2017	2017	
	College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden	6	2016	2016	
	Voedingscentrum	6	2017	2017	
	Wet gewasbeschermingsmiddelen/ beleidsnota Gezonde Groei,	6	2016	2019	
	Duurzame Oogst	6	2016	2019	
	Centrale commissie dierproeven	6	2020	2020	

Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Artikel	Start	Afronding	Vindplaats
	COKZ	6	2018	2018	
	Plantaardige en biologische keuringsdiensten (NAK, NAKtuinbouw, BKD, KCB en SKAL)	6	2016	2017	
2. Overig onderzoek					
	Agentschapsdoorlichting Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit	6	2016	2016	
	WOT Visserijonderzoek	6	2020	2020	TK, 32 201, nr. 83
	WOT Economische informatievoorziening	6	2020	2020	TK, 32 201, nr. 83
	WOT Voedselveiligheid	6	2019	2019	
	WOT Diergezondheid	6	2019	2019	
	WOT Natuur en milieu	6	2016	2016	
	Basisfinanciering overige kennisinstellingen	6	2017	2018	

Artikel 7 Groen onderwijs van hoge kwaliteit

Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Artikel	Start	Afronding	Vindplaats
1. Ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
1a. Beleidsdoorlichtingen					
	Groen onderwijs van hoge kwaliteit	7	2018	2019	
1b. Ander ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
	Ontwikkeling en beheer natuurkwaliteit	7	2018	2018	
	Duurzaam Door (voorheen Natuur- en milieueducatie)	7	2016	2016	
2. Overig onderzoek					

Artikel 8 Natuur en biodiversiteit

Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Artikel	Start	Afronding	Vindplaats
1. Ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
1a. Beleidsdoorlichtingen					
	Natuur en biodiversiteit	8	2020	2021	
1b. Ander ex-post onderzoek naar doeltreffendheid en doelmatigheid van beleid					
	Kroondomeinen Natuurschoonwet 1928	8	2016	2017	
	Programmatie Aanpak Stikstof, in samenhang met PAS-gerelateerde subsidieregelingen als meetprogramma duurzame stallen en emissiearm veevoer.	8	2014	2016	Evaluatie is nog niet aan de Tweede Kamer aangeboden vanwege benodigde interdepartementale afstemming. Per abuis stond de voortgangsrapportage als evaluatie gepland. De eerste (tussentijdse) evaluatie wordt in 2018 opgeleverd.
	Staatsbosbeheer (SBB)	8	2018	2018	In 2014 is de positionering van SBB opnieuw bepaald (zie TK, 29 659, nr. 122). Nieuwe werkwijze te evalueren in 2018.
		8	2018	2018	

Soort onderzoek	Titel/onderwerp	Artikel	Start	Afronding	Vindplaats
	Programma naar een rijke Waddenzee	8	2018	2018	
	Evaluatie Natuurbeleidsplan Caribisch Nederland	8	2017	2017	
	Programma natuurlijk ondernemen (waaronder Subsidieregeling innovatieve projecten biodiversiteit)	8	2018	2018	
	Evaluatie Natuurpact	8	2016	2017	
	Natuurvisie	8	2016	2017	Deze evaluatie wordt gecombineerd met de evaluatie van het Natuurpact.
	Burgereducatie/IVN	8	2017	2017	
	Wet natuurbescherming	8	2017	2019	Oplevering zoals toegezegd voor inwerkingtreding omgevingswet.
	In Beslag genomen Goederen (IBG)	8	2016	2017	
	Natura2000 Doelendocument	8	2016	2017	Deze evaluatie start na afronding EU-fitnesscheck Vogel- en Habitatrichtlijnen.
	Vrijstelling vergoeding bos- en natuurbeheer	8	2015	2016	
	Vrijstelling bos- en natuurterreinen forfaitair rendement	8	2015	2016	
	Vrijstelling landinrichting	8	2015	2016	
	Vrijstelling Bureau Beheer	8	2015	2016	
	Landbouwgronden	8	2015	2016	
	Vrijstelling natuurgrond	8	2015	2016	
	Bosbouwvrijstelling	8	2015	2016	
2. Overig onderzoek					
	Balans van de leefomgeving	8	2015	2016	Door PBL conform de Natuurbeschermingswet.
	EHS Groot project 2014 dan wel eindrapportage EHS	8	PM	PM	Afhankelijk van besluitvorming Tweede Kamer over voortzetting EHS als groot project.
	Voortgangsrapportage Natuurpact	8			Jaarlijks vanaf 2015. TK, 33 576, nr. 58.

7.8 Lijst van afkortingen

ACM	Autoriteit Consument en Markt
AI	Aviaire Influenza
AVP	Afrikaanse Varkenspest
BBL	Beroeps Begeleidende Leerweg
BBP	Bruto Binnenlands Product
BES	Bonaire, Sint Eustatius, Saba
BMKB	Borgstellingsregeling Midden en Kleinbedrijf
BNP	Bruto Nationaal Product
BOL	Beroeps Opleidende leerweg
BSE	Bovine Spongiform Encephalopathy
BT	Blauwtong
BUZA	Ministerie van Buitenlandse Zaken
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
CBD	Convention on Biological Diversity
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CCS	Carbon capture and storage
CEPT	Europese Commissie en de Europese Conferentie van administraties voor Post en Telecommunicatie
CITES	Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Flora and Fauna
CITO	Ontwikkeling examens en toetsing
CMS	Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals
COVA	Centraal Orgaan Voorraadvorming Aardolieproducten
CPB	Centraal Planbureau
CVI	Centraal Veterinair Instituut
DEI	Demonstratieregeling Energie-innovatie
DG B&I	Directoraat-Generaal Bedrijfsleven en Innovatie
DGF	Diergezondheidsfonds
DICTU	Dienst ICT Uitvoering
DLG	Dienst Landelijk Gebied
DLO	Dienst Landbouwkundig Onderzoek (vanaf september 2016: Wageningen Research)
DUO	Dienst Uitvoering Onderwijs
ECN	Energieonderzoek Centrum Nederland
EDS	Energiebesparing en duurzame energie sportaccommodaties
EFMZV	Europees Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
EHS	Ecologische Hoofdstructuur
EIA	Energie- Investeringsaftrek
EIF	Europees Investeringsfonds
ESA	European Space Agency
ESTEC	European Space Research and Technology Centre
ETS	Emission Trading Scheme/System
EU	Europese Unie
EVF	Europees Visserijfonds
EZ	Ministerie van Economische Zaken
FES	Fonds Economische Structuurversterking
GD	Gezondheidsdienst voor Dieren
GLB	Gemeenschappelijk Landbouw Beleid
GO	Garantie Ondernemingsfinanciering

GTI	Grote Technologische Instituten
GVB	Gemeenschappelijk Visserij Beleid
GWWD	Gezondheids- en welzijnswet voor dieren
HACCP	Hazard Analysis and Critical Control Points
HBO	Hoger Beroeps Onderwijs
HFR	Hoge Flux Reactor
HHI	Herfindahl Hirschman Index
HTSM	HighTech Systems & Materials
lenM	Ministerie van Infrastructuur en Milieu
IAC	Internationale Arbeidsconferentie
ICANN/GAC	The Internet Corporation for Assigned Names and Numbers/Governmental Advisory Committee
ICT	Informatie- en communicatietechnologie
IEA	International Energy Agency
IGF	Internet Governance Forum
ILG	Investeringsbudget Landelijk Gebied
IMM	Investeringsregeling Milieuvriendelijke Maatregelen
IPO	Interprovinciaal Overleg
IRE	Investeringsregeling Energiebesparing
IRENA	International Renewable Energy Agency
ITKB	Indicator Toekomstige Knelpunten in de Personeelsvoorziening naar Beroep
ITU	International Telecommunications Union
IVN	Vereniging voor natuur- en milieueducatie
JSF	Joint Strike Fighter
JTI	Joint Technology Initiatives
KP7	Zevende kaderprogramma voor onderzoek en technologische ontwikkeling
KRM	Kaderrichtlijn Mariene Strategie
KVP	Klassieke Varkenspest
KvK	Kamer van Koophandel
LEI	Landbouw-Economisch Instituut
LICG	Landelijke Informatie Centrum Gezelschapsdieren
LWOO	Leerweg Ondersteunende Onderwijs
MARIN	Maritime Research Institute Netherlands
MBO	Middelbaar beroepsonderwijs
MEI	Marktintroductie en innovatie
MEP	Milieukwaliteit Elektriciteitsproductie
MER	Milieueffectrapportage
MEV	Macro-Economische Verkenning
MIT	MKB Innovatiestimulering Topsectoren
MJA	Meerjarenafpraak
MKB	Midden- en Kleinbedrijf
MKZ	Mond- en Klauwzeer
MVO	Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen
NAP	Nationaal Actieplan Duurzame Gewasbeschermingsmiddelen
NBTC	Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen
NCD	Newcastle Disease
NCG	Nationaal Coördinator Groningen
NEN	Nederlands Normalisatie-instituut
NFIA	Netherlands Foreign Investment Agency
NIA	Nederlands Investerings Agentschap
NIPO	Nederlands Instituut voor Publieke Opinie
NLR	Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium

NRG	Nuclear Research and consultancy Group
NSO	Netherlands Space Office
NURG	Nadere Uitwerking Rivierengebied
NVWA	Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
O&O	Onderwijs en Ondernemen
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
OIE	Office international des épizooties
OIML	Organisation Internationale de Métrologie Légale
PAS	Programmatische Aanpak Stikstof
PBL	Planbureau voor de Leefomgeving
PBO	Publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie
PIANOo	Professioneel en Innovatief Aanbesteden Netwerk voor Overheidsopdrachtgevers
PJ	Petajoule
PNB	Particulier Natuurbeheer
POP	Plattelandsontwikkelingsprogramma
PRW	Programma naar een Rijke Waddenzee
R&D	Research and Development
RDA	Research & Development Aftrek
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
ROAD	Rotterdam Opslag en Afvang Demonstratieproject
ROC	Regionaal Opleidingscentrum
ROM	Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen
RvA	Raad voor Accreditatie
RVB	Rijksvastgoedbedrijf
RWT	Rechtspersonen met een Wettelijke taak
Salmonella Se/St	Salmonella serotype Enteridis/Typhimurium
SBB	Staatsbosbeheer
SBB	Stichting Samenwerking Beroepsonderwijs Bedrijfsleven
SBR	Standard Business Reporting
SDa	Stichting Diergeneesmiddelen Autoriteit
SDE	Stimulering Duurzame Energieproductie
SER	Sociaal-Economische Raad
SodM	Staatstoezicht op de Mijnen
SSO	Shared Service Organisatie
STW	Stichting voor de Technische Wetenschappen
SVD	Swine Vesicular Disease (Blaasjesziekte)
TCBB	Technische Commissie Bodembeweging
TKI	Topconsortia voor Kennis en Innovatie
TNO	Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek
TNS	Taylor Nelson Sofres
TSE	Transmissible Spongiform Encephalopathies
TTF	Title Transfer Facility
UDV	Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij
UMTS	Universal Mobile Telecommunications System
UPU	Universal Postal Union
VAMIL	Regeling Vervroegde Afschrijving Milieu-investeringen
VGI	Voedings- en genotmiddelenindustrie
VMBO	Voortgezet Middelbaar Beroepsonderwijs
VO	Voortgezet Onderwijs
VSL	Van Swinden Laboratorium

VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
WABO	Wet Algemene Bepalingen Omgevingsrecht
WBSO	Wet Bevordering Speur en Ontwikkelingswerk
WU	Wageningen Universiteit
WUR	Wageningen Universiteit Researchcentrum
Wva	Wet voorraadvorming aardolieproducten
ZBO	Zelfstandig Bestuursorgaan
ZvA	Ziekte van Aujeszky

Rijksbegroting 2017

XIII Economische Zaken en F Diergezondheidsfonds

Aangeboden aan de Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal door de Minister van Financiën.

Vervaardiging parlementaire stukken en begeleiding productieproces

Sdu Uitgevers
afdeling Dataverwerking
e-mail traffic@sdu.nl

Vormgeving omslag
Studio Dumbar

DTP omslag
Xerox/OBT, Den Haag

Uitgave
Ministerie van Financiën

www.rijksbegroting.nl

Sdu oprecht
de beste
keuze

